

ARACS



A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2008. augusztus 20.

VIII. évfolyam, 3. sz.



Támogatók:

a Szülőföld Alap,



a Tartományi Művelődési és Oktatási Titkárság



és az óbecsei önkormányzat.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113=511.141)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
felelős szerkesztő Vajda Gábor. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
. – Szabadka : Aracs Társadalmi Szervezet, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762

COBISS.SR-ID 94357250

TARTALOM

Vajda Gábor (Szabadka): Délvidéki folyóirat-kultúra – Híd alatti folyóiratok	5
Takaró Mihály (Budapest): Egy irodalmár töprengései Trianonról	19
Batta György (Komárom): A trianoni radioaktivitás	25
Bata János (Horgos): Ellen-Trianon	28
Bozóki Antal (Újvidék): „Tudjuk a dolgunk”?	30
Gubás Jenő (Szabadka): Egérlyukból politizálni?	34
Kerekes József (Szabadka): Gondolatok a reformáció terén	37
Kondor Katalin (Budapest): Erős nemzetudat nélkül a média prédáivá válunk	40
Hornyik Miklós (Budapest): Petőfi különös utóélete	46
Szemerédi Magda (Magyarkanizsa): Északról hideg szelek fújnak	50
Gaál György (Újvidék): Razziák a Vajdaságban 1942-1944-ben	52
Lovas István (Belgrád): A bleiburgi tanú	54
Huszár Zoltán (Horgos): Délszláv szomszédaink	57
Mohácsi Huba (Bácskossuthfalva): A nacionalizmus kialakulásának tényezői a modern társadalmakban	67
Jenei Ervin (Magyarkanizsa): Az emberi erőforrással való gazdálkodás Magyarkanizsán	70
Dudás Szilvia (Szabadka): Elveszünk a „modern” életvitel útvesztőjében?	78
Vicei Károly (Zenta): Délvidéki bűnügyek (3-4. befejező rész)	79
Csorba Béla (Temerin): Égzörgések halkuló moraja – naplóföljegyzések 1969–1974	89
Czakó Gábor (Budapest): Révül-e a révész?	100
Kozma László (Budapest): Félig kimondott vagy ki sem mondott kérdések	106
Mák Ferenc (Budapest): Sámánjaink színes álma	110
Jurecskó L.—Kishonthy Zs. (Budapest): Élvezetes olvasmány a tudományosság feladása nélkül	113
Gulyás Gizella (Újvidék): Nagybánya bűvköre	118

IN MEMORIAM

TOMÁN LÁSZLÓ (Újvidék, 1930.05.16.—Újvidék, 2008.06.14.)	125
Matuska Márton: Korunk koronatanúja	127
Gubás Jenő: Elindult egy gondolat	130
VAJDA GÁBOR (Bácsfeketehegy, 1945.02.20.—Szabadka, 2008.07.03.)	143
Bata János: Öt-huszonöt, kettő, négy, hat	145
Szikora István: Csendes kötelességtudás	146
Gubás Jenő: Az alkotás megszállottja volt	147
Domonkos László: A szerkesztő halála	148
Utasi Jenő: Nem lépett üres kézzel az Örök Bíró elé	150
Mák Ferenc: A Jónás-gondok terhe	151
Ács Margit: Búcsú Vajda Gábortól	155
Hornyik Miklós: Az eszméltető	157
Székely András Bertalan: A XXI. század homo moralisa	160
Kerekes József: Vajda Gábor halála hallatán	162
Benedikty Tamás: Oszloptartó Simeon	163
Tari István: Felülírta	165

Délvidéki folyóirat-kultúra

Híd alatti folyóiratok

Noha a szabadkai Üzenet c. folyóirat munkatársi köre az újvidéki szellemiség vonzásában tevékenykedik, a Híd által elkövetett szabadosságokat sem engedheti meg magának. Pedig a kilencvenes évek elején nem konformista érdekek vezérelték a Szabad Liceumot, amikor kiharcolta a hatóságilag megszüntetett Üzenet újraindítását. Csakhogy Dévavári Zoltánt követően (1998) a folyóirat új főszerkesztője, Lovas Ildikó nem titkoltan ragaszkodott a Magyar Tanszéken esztétikából és irodalomelméletből tanultakhoz, miközben e kánonnak megfelelően (a Tolnai-féle „függetlenség” jegyében) kialakította a magyarországi vagy oda átvándorolt liberális írókkal való kapcsolatait. Ezzel (és a szabadkai központú VMSZ pártpolitikája és elnöke melletti kiállással) egészítette ki az elődjétől átvett Szabadka-kultuszt, a város művelődéstörténeti múltjában való elmélyedést.

Ez óhatatlanul akkor is az irodalom anyanyelvi vonatkozásának elhanyagolásához vezetett, ha legalább a Kosztolányi Napok dokumentumainak, előadásainak közlésével hű igyekezett maradni a politikumban csalódott Kosztolányi Dezső szelleméhez. Az Üzenet nem látta be, hogy a nemzeti kultúráknak a maguk mélységében kell vállalniuk önmagukat ahhoz, hogy egymást őszintén és érdemben becsülhessék. Különben aligha adott volna helyet olyan írásnak, amelyben a többi között ez a mondat olvasható: „A szabadkai magyar írók történetében kissé furcsán hat, hogy megfélemlítettek róla honfitársai, miközben azok, akik kiemelték őt a feledés homályából, Šokčić, Matković és Vukov, a szerbhorvát nyelvterület irodalmárai közé tartoznak. Ez azonban azt is mutatja, hogy Szabadka egységes kultúrkincsét nem szabad egyedi, nemzeti részeire bontani, elszigetelni.” (Petar Vukov: **Szabadkától Hollywoodig és a feledésig. Fülöp Ilona, egy szabadkai magyar író a XX. század elejéről.** Ü, 1999. 3-4. sz.) Miközben a szerkesztőség kommentár nélkül közölte le e dilettáns, akaratlanul önpardiaszerű szöveget (amelyből csak politikai és létfenntartási haszna lehetett), elzárkózott az olyan írások közlésétől, amelyek az Üzenet által annyiszor elíratott, folyamatos pusztulásban vegetáló Szabadka—Újvidék-függő művelődéspolitikáját illette volna konstruktív megjegyzésekkel.

A Hídhöz, de az Üzenethez képest is teljesen kiszolgáltatott a Sándor Zoltán által jegyzett, 2004-ben indított muzslai (Nagybecskerek környéki) Sikoly c. folyóirat helyzete, hisz a hely- és környékbeliek biztosítják az anyagi feltételeit. Az 1. számban a főszerkesztő az elefántcsonttoronyból való kitörés programját hirdeti meg, a „világmegváltás” elutasításával egyben önkorlátozást is vállalva. Ezt három év múlva így tükrözi a főszerkesztői vélemény: „*az egyéni kalandok feltárásában a lírai hangnem, az esszéisztikus elbeszélésmód, a meditatív hangulatábrázolás, a nyelvi bravúr, az irreális mozzanat, a fantasy-elem, sőt a tudományos fantasztikum is, a lexikon szócikkeire bontott történetiszöveg, a groteszk, a neoavantgarde, a kökemény realizmusba plántált hatáskeltő morbiditás, valamint a történet politikai konnotációja, vallási háttere, illetve társadalomkritikai jellege*” jut kifejezésre (2007. 10. sz.). Ez egyben a vizuális kultúra (a film, a fotó és a képregény) iránti érdeklődést is magában foglalja.

A provinciális körülmények között a Sziveri János Művészeti Színpad által létrehozott folyóirat önmegváltó célzattal sem adhat közvetlenül formát a művészetbarát fiatalok kritikai véleményének, a (délvidéki) művelődési központokkal folytatandó párbeszédnek. A Sikoly számára csak a tömbmagyarsággal, ill. az anyaországgal való kapcsolattartás által kínálkozik lehetőség a provincializmus s ezzel együtt a kallódás érzésének ellensúlyozására. (Nem utolsósorban az internetnek köszönhetően.)

A Symposiumnak, a fiatalok társadalmi, művészeti, kritikai folyóiratának a léte is bizonytalan. „A háborús és nehéz gazdasági körülmények miatt a ~ megjelenése rapszodikus (1993-ban két, 1995-ben négy, 1996-ban három szám jelent meg, 1994-ben egyetlen szám sem jelent meg, az évfolyamonkénti számozásból ez az év kimaradt), s majd 1997-től talán a lapot addig is anyagilag segítő Nyílt Társadalomért Alap (Soros Alapítvány) hathatósabb támogatásának köszönve* rendeződik. (...) 1997-ben és 1998-ban évi négy kettős- és egy négyesszám teszi ki immár a teljes évfolyamot. 1998-ban csak két kettősszám, 2000-ben pedig (november 1-jéig) egy tavasz-nyár megjelölésű szám jött ki. Az 1998/19-es szám szerb nyelvű válogatás a ~ néhány évnyi publikációból.” (Ge-

rold László: **Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918-2000)**, Újvidék, 2001, 232. p.) A lap működésének feltételeiről egyik szerkesztője és főmunkatársa, Szerbhorváth György így vall: „Papp Tibor 1994 után újraindította a *Symposion*t, miután a betiltott Soros Alapítvány Nyílt Társadalom Alapítvány néven újra dolgozni kezdhett. Volt Sok-Sok Pénz. (...) 1996-ban... Virág a *Symposion* főszerkesztője, én meg a felelőse. (...) Az Alap irodája, illetve a mi kis szerkesztőségi szegletünk a Zsidó utca 4-ben volt. (...) ...én jártam föl Végel Lászlóhoz, az újvidéki iroda vezetőjéhez az instrukciókért...”. (**Irodalmi iskola a határon túl**, H, 04. 8. sz.)

De nem csupán a globalista alaptörekvésű Nyílt Társadalom Alapítvány, hanem a magyar állam politikai eukonformitására is figyelő Illyés Alapítvány sem érdekelt a magyar nemzeti kisebbség szellemének átalakításában, ezért inkább csak a „szocializmus” idején nevet szerzett intézményeknek nyújtanak támogatást. A pluralitás és a demokratikusság ennek megfelelően csupán jelszó, a korábbi monolitizmus lényegében változatlan – ahogyan ezt Sáfrány Attila, a rövid éltű Táltos c. folyóirat szerkesztője személyesen megtapasztalta. Eszerint az eklektikusságig nyitott, de a problémákban emberien elmélyülő kishegyesi lapot elutasító, a *Symposion*t viszont támogató szellemiségnek „a kritikai szellemiség elfojtása, az emberi kicsinyességek, a kanonizációs problémák, a befogadásra való készség hiánya” a jellemzője. (**A posztmodern kísérlet kudarc**, Forrás, 2004. 6. sz.) Csekély vigaszt jelent Sáfrányéknak, hogy más folyóirat-alapítási kísérletek (Másik, Újvidéki Műhely, Ambrosia, Orbis) sem voltak az övékéinél támogatottabbak. Az önmaguk reális értékelésére, múltbeli szerepük elfogulatlan vizsgálatára (a kommunizmus évtizedeiben megsemmisülő etika miatt) képtelen intézmények ezáltal akadálytalanul feledkezhetnek bele az alapításuk és munkatársaik évfordulóján tartott kritikátlan és haszontalan ünnepléseikbe.

Eközben a symposionisták nemhogy önmagukat igyekeztek volna megalkotni, hanem – pozitív példák hiányában – menekültek is a virtuális énjük elől. Főleg idegen (többségi) kultúrába, sőt szub- vagy álkultúrába. Az egyik korábbi főszerkesztő, Beszédes István a nyílt levélben erről úgy nyilatkozik, hogy „a Szimpó írásainak zöme majd széttobban az „ocsmányságoktól”. (...) Mert a legtöbb esetben azt érzem, hogy a szépirodalmi alkotásaitok zömében épp a perverzió, pornográfia szerepel legfőbb attrakcióként.” (S, 1998. 1-2. sz.)

A Híd „kinyílása”

A továbbra is Bori Imre által szerkesztett Híd szerkesztéspolitikája a rezsimváltást követően annyiban

változott, hogy fokozottabban összpontosította a figyelmét a délvidéki magyarság múltjára, annak föltáratlan vonatkozásaira. A főszerkesztő pl. folytatásokban közli a „szocialista” érában indexen levő Farkas Geizának az életdokumentumait, de közzé teszi a két világháború közötti Magyar Párt programját is, s föltárja Fehér Ferenc nacionalista szellemű költő indulásának írásos emlékeit. 1993-ban a Szenteleky-centenáriumi jegyében egy kisebb csapat közreműködésével tematikus szám jelent meg, amely azonban még mindig nem szembesülhet a hajdani vezér szellemi és erkölcsi drámája egészével. Viszont mégsincs távol tőle, különben aligha láthatna napvilágot a következő évben (7-8. sz.) az 1935-ben, a szerb cenzúra által betiltott júniusi Kalangya-szám. Viszont mint a Híd többi hasonló vállalkozásának, ennek is szarvashibája a korszerű értelmezés hiánya. Az írástudói állásfoglalás kinyilváníthatatlansága akaratlanul is azt a gyanút kelti, mintha a szerkesztő közvetve – tekintettel a kiszolgáltatott helyzet változatlanságára – óvatosságra intene.

1993-ban egyelőre viták is folynak a Híd hasábjain. Ezek akkor is fontosak a szellemi élet elevevése szempontjából, ha tekintélyérdekből fakadó személyeskedés terheli a (volt) intézményvezetők és a bírálók közötti eszmecsere. Hogy ezek a folytatódásuk esetén sem vezetnének megnyugtató eredményhez, az már abból is látszik, hogy *A regény mint régió népeinek kulturális önmeghatározása* címen tartott szegedi tudományos tanácskozáson való részvétele során Bori Imre a „vajdasági magyar létregény”-ről tartott előadásából kihagyja a témakör szempontjából alapvető műveket: Dudás Károly **Ketrecbál**, Varga Zoltán **Indiánregény** és Herceg János **Gogoland** c. regényét, s a „szocializmus” cenzúrája által elfogadott regényekről beszél.

Ez azonban korántsem jelenti azt, mintha a Híd maga módján nem igyekezett volna felelősséget vállalni a délvidéki magyarság jövőjét illetően. Borinak 1993 novemberében a délvidéki magyar értelmiséghez intézett levele szerint „megérték azok a gondolkodásbeli föltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy józan, tárgyilagos fölmérés segítségével megkíséreljük meghatározni a jugoszláviai magyarság jelenének s a szerzett tapasztalatok és fölmérések nyomán jövőjének kérdéseit. Ne vezéreljenek gondolkodásunkban szenvedélyeink, előítéleteink, közhelyszámba menő sztereotípiáink, ellenséges vagy rokonszenvező indulataink. Soha nagyobb szükségünk nem volt a tisztánlátásra, mint éppen most, 1993 végén és 1994 elején, itt, Jugoszláviában! Ezért fölkérlek, hogy fejtsd ki nézeteidet a jugoszláviai magyarság mai helyzetéről és jövőbeni lehetőségeiről,

hogy a legcélravezetőbb utakat, az életet biztosító viselkedés- és gondolkodás-modellt segítsünk megtalálni.” A válaszként beérkezett anyag 235 oldal teszt ki a Híd tematikus számában (1994. 1-4.). A közölt 26 szerző közül csupán három-négy tekinthető nemzetinek vagy párton kívülinek. Szembetűnhet Dudás Károly, Hódi Sándor, Mirnics Károly és Vajda Gábor hiányozása. Mirnics olyképpen mégis jelen van a Híd e számában, hogy Herceg János az ő kollektív néparulásra vonatkozó vádjával indokolja meg az Ágoston Andrásnak, a VMDK elnökének címzett, tiszteletbeli elnökségről lemondó nyílt levelét, amelyet először a Napló közölt. A Híd ugyanitt huszonöt újvidéki írónak a budapesti minisztériumhoz címzett levelét is közzé teszi, melyben arra kérik a külföldi magyarok könyvkiadásának ügyeit intéző kuratóriumot, hogy „a Forum Könyvkiadó számára tegye lehetővé a közvetlen pályázást a budapesti Kuratóriumhoz.”

A Híd munkatársainak nagy többsége párton kívüliséggel átitotta magát, s nem tartotta fontosnak a végre szabadabban és tisztuló lelkiismerettel megfogalmazható önbírálatot, ugyanakkor a főszerkesztő nem zárkózott el a második világháborút követő adminisztratív időszak emlékeinek fölidézésétől. Az életük fájó pontjait föltáró, addig ismeretlen vallomástevék szövegei mellett helyet adott a volt funkcionárius Olajos Mihály vagy Herceg János korábban elmondhatatlan, háborút követő viszontagságainak, sőt az egyenjogú anyanyelvhasználatot és egyenlő érvényesülést sürgető s ezért bebörtönzött Huszár Zoltán visszaemlékezéseinek. Megjelentette a korábban a Tito-ellenes kijelentése miatt nem kívánatos személynek számító B. Foky István írásait. S olyan dokumentumokat is közzé tett – immár 1996-ban –, mint amilyen a Vasa Čubrilović projektuma volt, amely – még a királyi Jugoszláviában született elképzelésként – a nemzeti kisebbségek genocídiumát irányozta elő. Emellett külön számot szentel a magyarok honfoglalásának.

A Híd természetszerűleg jelenteti meg a kitört délszláv polgárháború okozta testi-lelki nyomorúság irodalmi (főleg verses) kifejezését. Ez azonban nem jelent mértékvesztést. Utasi Csaba írja a Híd **Versek éve 1995** c. versgyűjteményéről: „költőink mai éneke természetesen korántsem csodálatos. De hiteles. A csodálatossághoz jóval kisebb tövisre volna szükség.” (H, 1995. 10-11. sz.)

Továbbá folytatásokban Brasnyó István két regényét is leközi a kilencvenes évek közepén, az egyik a szerzőnek a jugoszláv kommunistákkal való kapcsolatáról, a másik pedig a magyar honfoglalásról szól. Igaz, ez idő tájt ad helyt Gerold László és Utasi Csaba kritikáinak is, amelyek a Híd történetében példát-

lan terjedelemben és párját ritkító indulattal támadják Vajda Gábor tanulmányát, az első szabad szellemű vajdasági magyar irodalmi összefoglalót, szerzője huszonöt éves kritikai munkásságának összegezését (**A magyar irodalom története a Délvidéken Trianontól napjainkig**, Bp., 1995.)

Az elszigetelődő öntetszelgés jegyében

Noha a fiatal tehetségek aligha bontakozhattak ki érdemben olyan alapítványok támogatásában, amelyek a kisebbségi élményeket eleve hajlamos voltak maradisággal vagy nacionalizmussal címkézve elutasítani, s az íróknak műveik szerbre fordíthatóságával, a többségi nyilvánosság előtti bemutathatóságával is bizonyítaniuk kellett, a Híd a legfiatalabbak, a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének versenyzőit veszi a szárnyai alá. Más szóval sem szellemben, sem biológiailag nem vállalja az érdemi fiatalítást. A hagyományos évi kitüntetésével a már idősebb, ötven év fölötti átlagos életkorú, „szocializmus” idején tekinélyre tett – leginkább azonos érdekszövetséghez tartozó – szerzők (Gerold László, Jung Károly, Kalapis Zoltán, Böndör Pál, Cs. Simon István, Bányai János, Németh István, Danyi Magdolna) akkor is többnyire jelentős műveit jutalmazza, ha közöttük elmélyedő megújulásról csak Jung, Németh és részben Danyi esetében beszélhetünk.

Jellemző módon csak két ízben tüntettek ki Híd-díjjal fiatalokat (Kontra Ferencet és Mészáros Zoltánt), akiknek két jóval idősebbel kellett osztozniuk a jutalmon. Míg azonban az egyik ezek közül Bányai János, a másik az a Vasagyi Mária, aki évtizedeken át a nemzeti (faji) témái miatt íróként csupán inkognitóban létezhetett. Az is sokat mondó, hogy Szabadkáról (az újvidékiek számító Danyit nem számítva) csupán egyetlen irodalmárt koszorúzott meg a Híd-díjat odaítélő bizottság, Gulyás Józsefet, akinek az év legjobb könyvének nyilvánított műve, miként már a címe (**Vers – 1980**) is, negyed évszázaddal korábbi ihletésre utal, és a fogyasztói „szocialista” társadalomról alkot ironikus-szatirikus képet. A nyolcvanas években legfeljebb az tűnhetett eretnekségnek a kötetben, hogy a költő néhányszor jelzi a nemzetiségek albérli szerepét.

A folyóirat (a nyolcvanas évekig visszamenőleg) a határon túli hasonló ízlésűek szűkebb rétege számára készül, és semmiféle értelmiségi programot nem javasol. Annál inkább hozzájárul az öntetszelgés és az öndicséret Kárpát-medencében példátlan kultuszának kialakításához. Olykor számról számra főleg köszöntőkkel, nem ritkán ódai hangnemben, blokknyi terjedelemben ünneplik egymást azok, akiknek életkora kerek évszámhoz

érkezett. Cinikusan mellőzik a kérdést, mit igazolt az élet a törekvéseikből. Ha netalán a sikertelenségeket érintik, akkor a magyarázatot a kedvezőtlen, ellenséges körülményekben találják meg. Jellemző, hogy az elhunyt Varga Zoltánról, az egyik legkiemelkedőbb délvidéki íróról egyetlen (gynyoros nyomatékú) írással emlékeznek meg.

Jugoszlávia 1999. március végétől bekövetkezett bombázását, majd pedig 2000 őszének „bársonyos” forradalmát követően valamelyest kinyílik a Híd szelme. Már 2000 januárjától a millennium jegyében szerkesztődik, s az első oldalon magyar történelmi vagy kultúrtörténeti kép található.

Brasnyó István indulatos nyíltsággal tiltakozhat – utólag: „kínos dolog volt / ahogy töprengtek dolgozataim fölött / és ezt nevezni hivatásnak / kétséges szar volt ez az egész / megtakaríthattam volna magamnak / ha (...) / valahol kialakítok / egy példátlan rejteket / s alkalomadtán onnan vetem / magam rájuk szellemi útonállóként / fittyet hányva az általuk / kidolgozott értékrendre / az értékes káderekre / a színekúrákra / amit politikai testületek szentesítettek / a sok nagypofájú élkommunistája / az ún. vörös banda” (**Újvidéki poétika.** H, 2000. 1-2. sz.)

Gerold László a Szenteleky Kornél Irodalmi Napokra készülve, a hajdani vezér érzelmi hullámhosszára illeszkedve óvatosan a résztvevők mellének szögezi a kérdést: „Mi lesz holnap?” (2000. 12. sz.) Az ankétára beérkezett válaszoknak sem a száma, sem pedig a színvonala nem méltó a nagy tekintélyű Híd hagyományaihoz. Három felelet bizonytalankodó, siránkozó, ill. kitérő jellegű, négyen viszont versbe menekülnek.

Ez azonban nem gátolja Bori Imrét, hogy – miként a kilencvenes évek elején, 2001 januárjában is fölkerő levelet intézzen az írókhoz, mondván: „elérkezett az idő újabb számadásra, hogy tisztában lássuk, a vajdasági magyarság valójában milyen lelki és létbeli állapotban van, hogyan látja létezésének mutatkozó távlatait – akár a sejtelmek vonatkozásaiban is.” (6. sz.) A néhány beérkezett és leközlött szövegben alig van új gondolat. A stratégiaépítésről senkinek sincs konkrét elképzelése. Jellemző, hogy pl. Losonc Alpár csak általában beszél a Vajdaság kulturális identitáskialakításának nehézségeiről, s angol hivatkozásokkal kápráztatja el az olvasót, anélkül, hogy a sikeresnek tűnő „bársonyos” forradalom után végre le merné szögezni: jó értelemben vett nemzeti szellemi nevelés és az ennek megfelelő autonómia gondolatának az elfogadása az alapfeltétele a jelen és a jövő egészséges embere megteremtésének. (Vö. 6. sz.)

Bori Imre éppen azoknak (Gubás Jenő, Mirnics Károly, Vajda Gábor) a véleményét nem kérte ki, akik a Forum és a Magyar Tanszék munkatársaitól nagyobb

mértékben lévén függetlenek a domináns pozíciót elfoglaló VMSZ-től, élesebben és konstruktívabban nyilatkozhattak volna meg.

A bombázások idejének naplójegyzetei is napvilágot látnak. Harkai Vass Évának a háborús jegyzeteiben a Magyar Szó és a tévé háborús cenzúrájáról a többi között ez olvasható, az író újságírónak szegeződő kérdésére adott válaszként: „hadiállapot van, a cenzúra nagyítóval pásztázza a sorokat, be kell dobni a kötelező jelzőket, és semmi több. (...) Az Újvidéki televízió magyar nyelvű híradója – amíg a megszokott csatornán van vétel, nézem, utána nem nagyon keresgélem – felér egy tragikomikus színjátékkal: a bemondók zsinórban bakiznak, nyelvük szinte beletörik a kötelező jelzősorozatba.” (2000. 5. sz.)

Utasi Csaba kényszerhelyezete tudatában veti papírra az őt és a társait részben újra kompromittáló gondolatait. Az újvidéki értelmiségi nyíltan tulajdonság nélkülülinek, tömegembernek, megkettőzöttnek festi önmagát: „Se gyáva, bátor, se ostoba, se okos nem vagyok, s többet talán nem is tehetek, mint összebújni azokkal, akik számíttatás nélkül érzik, hogy a remény perspektivikusan is elveszett.” (...) „Kettősségemet mindvégig óvnom kell. Más út előttem nincs.” A „se gyáva” vallomástevő önironikusan bevallja: adott helyzetben a szovjet segítség is jól jönne: „Thürmer Gyula a Beli dvorban. Istenem! Pillanatnyilag ő a „jótevőnk”” (2001. 4. sz.) Az adott körülményei között elfogadhatnánk Utasi Csaba gondolatait – „Mindenekelőtt embernek kell lennünk, s csak aztán ennek vagy annak a nemzetnek a tagja” –, ha ez a tézis nem számított volna a csoportja számára azelőtt (sőt a bombázásokat követően is) sarkigazságnak; amikor tudni kellett volna: az ember és a magyar egymást föltételezik. Az eleve nemzetközinek nevelt ember több vonatkozásban is (tisztelet a kivételnek) leginkább (többszörre öntudatlan) szélhámossá fejlődik. Vagy pedig értéktudatában elbizonytalanodóvá, megvalósulásának puhatolása helyett az emberi kiteljesedés akadályaira figyelővé: „Orbán Viktor ismét azon inszisztál, hogy a vajdasági magyarságnak meg kell kapnia az autonómiát. Csakugyan nem látná, mi történik itt? (...) Amerika máris kedvezőtlenül ítéli meg Orbán Viktor követelését, hogy a NATO fegyveres erővel szavatolja a vajdasági magyar autonómiát.” (6. sz.) Emberileg nagyon is érthető Utasi Csaba szellemileg és lelkiileg egyaránt egészségtelen beállítottsága, ha szem előtt tartjuk, hogy Bunyik Zoltán még 2004-ben is arról kénytelen beszámolni, hogy Újvidéken mielőtt elindult volna a hatvanéves Híd évfordulójának ünnepére, ismeretlen telefonáló életveszélyesen megfenyegette: a testi épsége bántja meg, ha nem marad ott-hon (2004. 8. sz.)

Hiába eleveníti föl tehát Bori Németh László emléket az író születésének 100. évfordulóján öt oldalon, s hiába közöl egy Szabó Dezső- és egy Márai-cikket az iskola-, ill. nevelésügy kapcsán, újjászületésről ekkor sem beszélhetünk. Hiába intéz a főszerkesztő nyílt levelet az írókhoz Vörösmarty születésének 200. évfordulója alkalmából, a visszhangból mindössze 26 oldalra futotta, ami elenyésző az egy mást ünneplő vajdaságiak szövegeihez képest.

A pusztulás leplezése

Bori Imrének, a Híd főszerkesztőjének 2002 végén a Magyar Szónak adott nyilatkozata fölkelte az érdeklődést: vajon igaz-e az, amit az interjúnak a címe, idézőjel nélkül emelve ki a nyilatkozó szavait, így hirdetett: **A Híd visszanyerte régi fényét** (XII. 29.). Bori nem árulja el, vajon a Híd mely szakaszát tartja „fényesnek”: a hajdanában populista mozgalom jegyében a szabadkai Népkörben indulót; a rövidesen a JKP igényeinek megfelelően osztályharc-szlogenek szerint radikalizálódót, majd a világháború után a diktatúra elvárásai szerint működőt; vagy a hatvanas években a magyarországi pártpolitikai dogmákat (Borival az élen) ellensúlyozót, jugoszláviai magyar (kultúr)autonómiát, avantgárdot előtérbe állítót. A Híd 2002-es évfolyamának (csaknem 1500 oldalt számláló anyagának) tanúsága szerint – bizonyos távolságtartással – mindhárom érintett princípium jelen van a folyóiratban. A népi és nemzeti elemek (igaz, romantika nélkül), a jugoszlávosan kommunista nemzetköziség (jóllehet liberális színezettel) és a neopozitivisták működőpontúság (elsősorban a főszerkesztő ízlésének megfelelően).

Ekkoriban tehát a Híd reprezentatív, több szempontú igyekszik lenni, hogy elzárkózásával, egyoldalúságával ne adjon okot az elégedetlenségre. Meg azért is, mert a főszerkesztő hasonló helyzetben van, mint a Kalangyával bajlódó Szentelky: nem ritkán azt is közli, amit nem tart igazán jónak, értékesnek. Az ok: a nyolcvanas években visszafejlődő nyelvi-irodalmi kultúrához képest is süllyedt a színvonal. Egyrészt azért, mert a korábban ismert nevek már évek óta elsősorban a határon túli folyóiratokban szerepelnek. Azután pedig amiatt, minthogy azok a jelentősebb magyarországi írók, akik annak idején büszkék voltak az újvidéki megjelenésükre (és az azzal járó esetenkénti mártíromságra), már nem látják annyira értelmét írásaik Szerbiában való publikálásának. S különben is csökkent az alkotásaik iránti szerkesztői igény, hiszen a „behozatal” fokozásával a Trianont követő évek gyarmati körülményeibe süllyedne vissza a vajdasági magyar irodalom.

Mindez azonban korántsem jelenti azt, mintha sorsdöntő változáson esett volna át a Híd folyóirat szerkesztéspolitikája. (Ez már csak azért sem lehetséges, mert a főszerkesztő – egy másik nyilatkozata szerint – lényegében helyesnek tartja azt a szerkesztéspolitikát, amelyet az első mandátuma kezdetétől (1985-től) alakított ki. A változás annyi, hogy a pártidiktatúrát, majd a szerb fasisztoid terrort követően (2000 óta) egyre inkább csak az öncenzúra, a beidegződött és megnyugtatóan sohasem megválaszolt kérdés határozza meg, hogy az ember a nemzeti lényétől mekkora távolságra teremheti meg a kultúráját.

A 2000-es évi Híd-számok hátlapján (az utolsó szám kivételével) a Delta bank reklámja látható, amely – mint Kis-Jugoszlávia térképe a nagyobb városok bejelölt pontjaival – nem hozható közvetlen összefüggésbe a folyóirat szellemiségével, de a testvériség-egység újabb példájával igen, hiszen egy szerbiai bank olyan kisebbségi magyar folyóiratot szponzorál, amely a polgárháború szerb bűncselekményeivel (is) leszámoló többségi író regényét is közli folytatásokban.

Ez ellen nem lenne kifogásunk, ha a támogatott Híd nem iparkodna az állam iránti lojalitását olyképpen is bizonyítani, hogy Vasa Pavković Szirmai-díjas szerb írónak azt a novelláját (2002. 1. sz.) közli, amely az elmúlt évtizedek (annak idején a többi között Herceg János, Szeli István és Gerold László által vehemensen kárhoztatott!) délszláv íróhagyományával ellentétben, most nem könnyűvérű cselédként, hanem védencnek és feleségnek becézett tökéletesen működő nőstényként mutatja be a magyar nőt.

Az említett szerb író úgy Szirmai díjas, hogy egy kicsit karikírozza is ezt a tényt, meg magát a Szirmai-díjat is. A pozícionált délvidéki magyar irodalmárok ui. túlbizonyítanak. Azt a benyomást keltik, mintha úgy ismernék a szerb irodalmat, hogy időnként kiemelhetnek belőle egy-egy díjazásra érdemes író. E tetűknek akkor lenne értelme, ha olyan „kemény” értelmiségiek jutalmaztattak volna meg rendszeresen, akik a magyar kisebbségnek mint másodosztályú állampolgároknak a sorsát is bemutatták volna.

Akkor is szó lehetne valamiféle félpolgári testvériség-egységről, ha a Híd közleményei közül nem egy nem fitymálná a magyar nemzeti jelképek használatát.

A Híd azonban a maga módján fölverteződött az ezzel kapcsolatban lehetséges kritika ellen. Nem csupán Molter Károlynak a műhelyvallomását közli ui. még a januári számban a **Tibold Márton** c. regénye kapcsán, mely hangsúlyozza, hogy a két világháború közötti balkáni elnyomás közepette – német származása dacára – „Szinte új honfoglalás volt a helytállás az imént megszerzett magyar jelképek mellett...”,

hanem Németh Istvánnak a kommentárját is, amelyben e kitétel is szerepel: „...ha már nyolcvan évvel ezelőtt ilyen könyvet adhattunk volna az olvasó kezébe, ma egyenesebb derékkal járnánk szülőföldünkön.” Németh **Papírszeletek** címen gyakran közölt írásai egyébként egyedülálló módon jelzik a Hídban a tájhoz kötődöttségnek és az európai igényeknek az azo-
nosságát.

A „másság” eszmecseréi helyett monológok

A Híd problémája egyértelmű: ahelyett, hogy az egymással gyakran ellentétes szemléletek a célszerű megoldás, kulturális közhaszon érdekében szembeülnének egymással, „okosan” párhuzamos monológoknak maradnak meg – a vidékiesen értelmezett másság elismerésének jegyében, a félreértett tolerancia gyakorlásaként.

Minthogy az ország (a többségiek mellett a magyar kisebbség is) a szocializmus romjain polgári társadalom megteremtésére kötelezte el magát, ezért természetes, hogy kellő elmélyültséggel és felelősségtudattal kellene megvizsgálni az elmúlt évtizedek írásban (és más jelrendszerekben) fennmaradt hagyományát: Mi az, ami – utólag visszatekintve – jó megoldásként, hasznosítható értéként – esetleg módosított formában – életben tartandó, s mit kellene mint zsákcát, elkerülendő csapdát a tanulság okán tudatosítani s elutasítani. A Híd értekező prózája, sajnos, nem jutott el a fölismeréshez, hogy a viselt dolgok tisztázása nélkül normális fejlődésről, újjászületésről nem beszélhetünk.

Jó példa erre Bányai János **Közép-Európa peremvidéke** c. cikke, amely aligha véletlenül került a Híd 2002-es évfolyamának élére. Az esszé teljesen elvont, misztifikálja a kisebbségi kultúra kérdését. Néhányszor visszatérő vezérgondolata szerint a hasonlóság, nem pedig a különbözőség mértéke jelzi a peremkultúra sajátosságait, illetve a művelődési központtal szembeni hátrányait. Bányai ezzel azokra a közös vonásokra irányítja az olvasó figyelmét, amelyek az egyetemes magyar kultúrával (annak fonáságaival is) összekapcsolják a vajdasági magyar művelődést. Ha irodalmi értéktudatosításról van szó (Bányai Végel és Domonkos legismertebb két alkotását említi példaként), akkor is csupán félig igaz ez a tézis. Mert míg a nevezettek művei (félig vagy teljesen tudatos „magyartalanságukkal”) önértékek s a saját idejükben fölszabadítóan hathattak a Jugoszlávián túli magyar irodalomra is, addig a születésüket föltételező nyelvi közeg az elfejlődésnek egy meghatározott stádiumában volt. Olyan fokozódó különbözőségben, amely előbb elgondolkodtatta, majd növekvő kétségbeeséssel többletmunkára ösztönözte a sa-

kembereket. A rendszerváltás utáni magyar köznyelv katasztrofális, folyamatos romlásban levő állapota jelzi, hogy ezek az erőfeszítések lényegében meddők, vagyis Bányai pontatlanul fogalmaz: „A nyelvromlás folyamatai... nehezen szoríthatók vissza a nyelvművelés eszköztárával.” A vajdasági nyelvtörténet több évtizedes tapasztalata szerint ui. egyáltalán nem szoríthatók vissza a tudósok munkája által.

Bányai érthetően érzékenyen védekezik a több kultúrához a történelmi pillanat konjunktúrája szerinti váltakozó kapcsolódás „kurvasága” (Mészöly Miklós kifejezése) ellen. Pedig lényegében ezt az egyidejű többfelé kötődést nyugtázza még akkor is, ha a megnevezetlen „központ” fogalmán ekkoriban már Budapestet érti, míg a régebbi „jugoszláv kultúránk” helyett most már „többségi” és „idegen” elvárásokról beszél. Nem jut eszébe, hogy állításával ellentétben a „központ”-nak az a hibája, miszerint – a Horthy-éra erőszakosságával szembeni másik véglet közelében – túlságosan ráhagyja a „különbözőség” jogát a félig vagy már teljesen elkorcsosodott délvidéki magyar kisebbségre. A „központ” ezt rosszul teszi, mert a pusztulást pénzeli!

A következő félrevezető megállapítást is a félszegség íratja le az esszé szerzőjével: „...nem a hiánylistákról olvasható le a kisebbségi lét mint peremkultúra helyzete, hanem csupán a hasonlóan feltárható rejtőzről.” Mert ez csupán a műalkotások születése szempontjából van így, vagyis az elmúlt évtizedekben is csak akkor keletkeztek kiemelkedő művek a Vajdaságban, ha az író az ország hivatalos avantgárdjához való simulás helyett eretnek módon a provincia mélységeiből hozott föl igazgyöngyöket. De vajon a „hasonlóan feltárható rejtőző”-e a délvidéki magyarság diszkriminált helyzete, pl. a diákokat szerb nacionalizmussal, felemás tudásanyaggal, rossz magyarnyelvűséggel mérgező tankönyvkiadás? A hasonlóság vagy a különbség ötlük-e a szemünkbe, ha Szabadkát (a szűkebb központjától eltekintve) több szempontból a közelében levő Szegeddel vetjük össze? Vagy ha egy magyarországi műszaki értelmiségi nyelvi kultúrájához mérjük valamely szabadkai magyar mérnök kifejezésbeli szenved(tet)éseit? Elmult az idő, amikor a vajdasági irodalmár arra spekulálhatott, hogy a kiküszöbölhetetlen hátrányait újszerű művekkel és eszmékkel legalább bizonyos vonatkozásban erénnyé váltsa át. Olyan előtérbe tolakodott, leplezhetetlen emberellenességről van szó, amelyet minél előbb – a Bányai által elutasított hiánylisták alapján – a nemzeti elnyomottság egészével együtt kellett volna megoldani. Különben az eszéista által fontosnak tartott párbeszéd csupán üres fecsegés.

A januári számban a fiataloknak se híre, se hamva. A középnemzedékből mindössze hárman szerepelnek. A többi tíz vajdasági magyar szerző korosodó (az első Symposion-nemzedék, a Magyar Tanszék első generációjának tagja) vagy kifejezetten öreg. Ennek megfelelően a közölt anyag kultúr- illetve irodalomtörténeti jellegű. Benne szerencsére Hódi Sándor egy doktori értekezéshez fűződő reflexióiban öntudatlanul ellenpontozza Bányai előbb érintett hasonlóság-elméletét.

És – ugyancsak akaratlanul – Jódal Rózsa is ellenpontosz, akinek az **Araszolás** című novellája által legalább egy magyar szerzőjű, meghatározott világú szépirodalmi szöveg szerepel a januári Hídban. Az író azt teszi szóvá benne, amiről legfeljebb csak suttognak az emberek, mert „Az újságok természetesen hallgattak az esetről, jellemző!”. A Híd nem elemzi szociografikusan: mi van az ilyen esetek mögött. Kik félnek jobban: a rablók élve maradt áldozatai vagy pedig az úgyszintén a léte miatt aggódó sajtó?

Tisztázatlan múlt

A 2002-es évfolyam februári száma még inkább a múlt felé fordulás jegyében szerkesztődött. Még több az idős szerző s most a fiatalabbak is fokozottabban a múlt, legalábbis a közelmúlt, a háború felé fordulnak. Az sem világos, vajon a már évtizedek óta közhírt (a Hídban más esetben is megjelentetett) Wolfgang Borchert szövegének közlése helyett miért nem olyan német írók fordításával bíztak meg műfordítókat, akiknek az élményvilága a németek hajdani kitelepítésével kapcsolatos, vagy legalábbis jóval frissebb a Borcherténál.

Persze, az önkritikától való tartózkodás, a túlzott óvatosság nem csupán a Híd folyóirat szerkesztőit jellemzi, hanem a szocializmus csúcsértelmisségének egészét is. Olyannyira, hogy a váratlan éles kritika – mint amilyenel Mirnics Károly illetve az említettek az Aracs folyóiratban – természetszerűleg vezetett dühkitöréshez Szeli Istvánnál. Pedig az ironia nyugalmával átitatott válasz helyénvalóbb lett volna, hiszen Mirnics nem az irodalom- és kultúrtörténet tudósa, vitatható tehát az Aracs folyóiratban megjelent írása, mely szerint Szeli dolgozta ki annak idején a jugoszláviai magyarok önállóságának elméletét, s csupán a gyakorlati végrehajtás fűződik Bori, illetve Bányai nevéhez. A valóságban ez inkább fordítva volt. Az elméletet – a hatvanas évek második felétől megjelenő írásai, könyvei, szövegválogatásai, egyéb kiadványai özönében – Bori képviselte. Szeli sokáig ígért társadalomontológiai kultúrtörténetének – előbb „szerbhorvátul”, aztán magyarul is – pusztán az alapvetése jelent meg, tehát ő inkább a gyakorlatot

képviselte. Ő volt az, aki a napi politikába beleilleszkedve, olykor dacolva is vele, kutatóintézetet alapított, amely – mindinkább, de főleg a tartomány viszonylagos önállósodását követően – a jugoszláviai magyarok politikailag leszűkített és ellenőrzött kulturális autonómiájának szellemében működött.

Vagyis Mirnics tézise pusztán az elmélet szónak ironikusabb (metonimikus) értelmében helytálló. Olyképpen, hogy az időnként az értelmes egyedekre is hallgató párt határozatait (jóváhagyásait) elméletalapozásoknak is tekinthetjük. Ehhez viszonyítva csupán behelyettesítés, ötletes, sokoldalú, az egyetemes magyar kultúrában egyedülálló érvényesítés az, ami Borinak a rengeteg írását jellemezte abban az időben. Ő tehát megérezte (olykor kényszerből meg is hallgatta), hogy az „elmélet” szerint mit szabad, s hatalmas anyagot kutatva föl, gyakorlattá transzformálta az akkor nem szigorú dogmát.

Szeli az említett válaszában hozzá nem méltó primér indulatoknak adja át magát, olyannyira, hogy Mirnics becsületsértésért akár be is pörölhetne volna az idős nyugalmazott akadémikust: „a beteges gyűlölet, a féktelen pusztító ösztön, az aberrált lelkeség, a megszállottság tünetegyüttesét” ugyanis bizonyítania kellene, nem ilyen megbélyegzés formájában dobálózni vele, ahogyan a kommunista diktatúra gonosz vezető funkcionáriusai tették.

Ez a tisztázatlanság további, személyeskedő szószaporítást szül. Bordás Győző vitája Hornyik Miklós ellen irányul (2002. 5. sz.). Bordás filológiai téved, amikor azt állítja, hogy Hornyik új könyvében, a **Határsértésben** „benne van az 1965-től, tehát az én középiskolás, s az ő egyetemista éveitől annak idején az Ifjúság (Képes Ifjúság) Ifjú műhelyében közölt zsengéitől mindaz, amit Hornyik még a **Szabálytalan napló** (1981) és a **Titokfejtők** (1988) kötetbe se vett föl.”

Nem kellene Bordásnak vitába bocsátkoznia, ha Szeli István a megtámadottságában (még februárban) földühödött lovagként nem igyekezett volna mentesíteni a Mirnics által lekezelt Hungarológiai Intézetet, hanem azokat a vallomásokat módosítaná és bővítené ki, amelyeket még a nyolcvanas években Vékás János rögzített és jelentetett meg először a Létünkben, azután pedig önálló könyv formájában. Rendkívül tanulságos lenne abban is elmélyednie utólag: vajon csupán nyelvi-stilisztikai eltérések vannak-e a két ki nyomtatott változat között, vagy az öncenzúra kényszeréből adódóak is, ahogyan Hornyik Miklós állította annak idején, s amit legújabbban – Hornyiknak a legutóbbi könyvében újraközölt cikke alapján – Bordás Győző vitat el. Nem csupán a vallomástevő számára, de az újabb nemzedékek testi-lelki egészsége szempontjából is fontos lehet a tudatnak, az emlé-

kezetnek az ilyen kiszellőztetése. Annál is inkább, mert ha egybevetjük a két említett szöveget, akkor jelentős, nem pusztán kifejezésbeli különbségeket találunk közöttük. A második változatnál a többségi nemzet érzékenységének fokozottabb tisztelete szembeötlő.

Habár Pomogáts Bélának a transzilvánizmus időszerű vonatkozásait tudatosító tanulmánya rendkívül fontos (2002. 2. sz.), a délvidéki magyarok körülményei között könnyen félreérthető, s mi több, manipulálható is. Mert bármennyire fogynak az erdélyi magyarok is, az ő mind a mai napig eleven hagyományukhoz nem mérhetők a Vajdaság irattáiraiban föl-kutatatható, máris hatalmas papírmennyiségű művelődési emlékek. A régiójuk értékeinek tudatosítását, érvényesítését illetően tehát nekik sokkal könnyebb dolguk van. A romániai magyarok már rendelkeznek azzal, amit a politika segítségével csupán fölkarolni, jogaiba helyezni kellene. S az értékeiből sok mindent megmutat a Duna Televízió, amelyeket értetlenül vagy irigykedve tagadhatunk, mint Végel László teszi **Az anyaország és a vadhajítások** c. esszéjében (7. sz.)

Látszatok nyugtázása temetőközelben

A 2002. évfolyam 3. számában kiteljesedik a múlt dominanciája. Először az elhunyt Romhányi Ibire, a kiváló színművésznőre emlékeznek – hárman. Továbbá Vujicsics D. Sztojánra, méltatásban és versben. Halottat s egyben önmagunkat sirató Bordás Győző Pechán József festő földi maradványainak áthelyezéséről (és Szirmai Károly sírjának meggyalázásáról) szóló cikke is, a hamu és csontkupac valamint a síremlék képének kíséretében.

A 4. számot Bori és méltatója, Németh G. Béla akadémiai beszélye vezeti be. Főntartással kell fogadnunk Németh G. Bélának, a kiváló irodalomtudósnak a Bori Imre akadémiai székfoglaló előadása előtt Budapesten elhangzott bevezető gondolatait. Németh G., a hajdani újvidéki kellemes fogadtatására, az akkori szellemi légkörünkre emlékezve, nosztalgától átítatott hangnemben jelenti ki, hogy Borinak „úgy sikerült a »Vajdaság« élő irodalmát is hallgatóinak átadnia, hogy nem következett be egy értékrendi provincializmus, illetőleg dogmatizmus. Viszont felerősödött az irodalom nemzeti, nyelvi, humánus megtartó funkcionális tudata, amely segítette a kritikai szigort és a kitekintő összehasonlítást.” Ez még a hatvanas évek második felében s a hetvenes évek legelején sem volt egészen így, később, a törvényerőre lépett formalizmus korában még kevésbé. Hogy Németh G. Béla mennyire nem ismeri a Délvidéket, az főleg ebből a megállapításából tűnik ki egyértelműen: „...valami olyat látunk itt, mint mondjuk a két-nyelvű Belgiumban: a hivatalos francia nyelv mellett

virágzik a flamand nyelvű irodalom és tudomány.” Vajon vannak-e tabutémái a belgiumi flamand tudománynak? Mindenesetre a hivatalos jugoszláviai magyar kultúra kutatását 2000 októbere óta is korlátozzák a tiltások, ami a Hídon is látszik.

Hogy azonban Boriban az önkritika szelleme is működik olykor, az abból is látszik, hogy az akadémiai előadásából – miként már részben a monográfiájából is – hiányzanak a Szenteleky-opusszal kapcsolatos korábbi előítéletei. Lemond az izmosos címkézésről. Kár viszont, hogy a másik véglethez közelítve nem minősíti a későbbi vezér írói önkeresésének stílusát, s így nem érzékelteti kellő élességgel, hogy – látszólag az egészségének rovására – miért és hogyan változott át a világpolgár magyarságvédő szerkesztővé, s hogy személyesen – lelkiileg – mit nyert azzal. Ennek dacára a többek által éltetett mitikus dimenziók mögött Bori mégis jó érzékkel tapintja ki az embert. S ami különösen fontos: az **Isola Bella** c. regényben és az elbeszélésekben kifejeződő kisebbségvédő törekvés megnevezése által Bori hiteles képet fest a délvidéki irodalom alapítójáról.

Mindazonáltal még mindig szarvashibája a Hídnak (s általában a vele kapcsolatban levő kultúrpolitikusoknak, íróknak és tudósoknak), hogy az évi szíváci koszorúzáson s egyéb megemlékezéseken túl kevés közük van a hajdani vezér szelleméhez. Hiába szerepel a Híd fedőlapján az irodalmon és a művészetten kívül a társadalomtudomány mint a folyóirat tematikáját jelző fogalom, a jelen délvidéki magyar emberének megismerése, valóságának föltárása, jövőjének fölvezetése nem szerepel a 2002-es év anyagában. A társadalomtudományt a néprajz (az etnológia), a régebbi történelem és tájtörténet, a művelődéstörténet, valamint az ugyancsak távolabbi múlt szociográfiája helyettesíti. (Kb. úgy, mint a Létünk c. folyóiratban, amely csupán a szépirodalom mellőzésében különbözik a Hídtól.)

A 4. számban a Délvidék nagy csatornaépítőjére, Kiss Józsefre Bordás Győző emlékezik, s ahogy a képen is látszik, ismét temetőközelben. Azután egy részlet következik Majtényi csatornaregényéből. De most nem az utólag politikai okokból „szocialistává” kényszerített **Élő vízből**, hanem a **Császár csatornája** c. eredeti változatból. Miért került sor erre a fordulatra, hiszen ez nem következhet értelemszerűen Bori eddigi irodalomtörténeteiből?

Az sem világos, mi értelme van az egyébként nagy jelentőségű Csuka Zoltán Todor Manojlovičhoz írt öt levele közlésének a Híd folyóiratban. Annál is inkább, mert a becskereki Ady-rajongó szerb költő már a februári számban is jelen volt, s a júliusban is – immár harmadszor – föltűnik. Csukáról viszont a születésének 100. évfordulóján már megemlékeztek az előző

évben – Bori Imre és Mladen Leskovac két és fél-három évtizeddel korábban (!) íródott szövegei által (2001. 9. sz.).

Geroldnak a Híd-díja átvételekor mondott szavai szintén kommentárra szorulnak. Képzletben a Delta bank és Kis Jugoszlávia térképe tűnhet föl előttünk a színházkritikus mögött, amikor, legbelül érezve, hogy Tomán Lászlónak van igaza, amikor egy nem létező irodalom adattárának minősítette az – egyébként igen jelentős – **Jugoszláviai magyar irodalmi lexikont** (Aracs, 2001. 1. sz.), melynek szerzője abba a helyzetbe került, amit a pszichológusok *átvetítésnek* mondanak. Gerold ui. nem veszi észre, hogy önmagáról beszél, amikor kijelenti: manapság „afféle mások hátán való felkapaszkodási kórról van szó.” Ez a kór azóta szedi áldozatait, amióta a hajdani Kommunista Szövetség kultúrpolitikájának kiszolgálása nemzedékek kultúráját meghatározó funkcióba ültette a magát – jugoszláv mintára – mindinkább emberfeletti embernek képzelő vajdasági magyar csúcsértelmisséget.

Az összefüggések megkerülése

A 2002. évi Híd májusi számának felét egy népi mesemondónak (miként nem kevés a folyóirat által közölt publikációk közül, ugyancsak a Hungarológiai Közleményekbe való) szövegei s ezek gondozóinak kommentárjai töltik ki. Fodor Erzsébet meséi fonetikusán, látszólag beszédhűen kerültek a Hídba. Egy-két szakemberen kívül aligha lesz kedve valakinek végigolvasni ezt a tájszólásos és terjedelmes szöveget. A virtuális olvasóknak egyébként is nagyobb szükségük van a magyar helyesírás szabályai szerinti olvasmányra, mint az ilyenre, amelyben akkor is megváltoztatták a hang jelölését, ha annak ejtése azonos a köznyelvi hangzásával. A tetejében nem magnóról készült a szöveg, hanem a mesemondó írásos rögzítése alapján. Így viszont egy kicsit népieskedő (a Híd nem egy szerzője által más vonatkozásban kárhoztatott populista) ízüik van e meséknek.

A szóban forgó évfolyam egyik legjobb tanulmánya, melynek a kolozsvári Egyed Péter a szerzője (4. sz.). Az igazság érvényesítését a másik személyének tiszteletével hozza összefüggésbe a filozófus. De nehogy a szolgálalkúek igazolva érezzék magukat, Egyed kijelenti: „Nem lehetünk – nemcsak személyünkben, hanem általában – türelmesek azokkal az erőkkal szemben, amelyek életünket, szabadságunkat, biztonságunkat, méltóságunkat, tulajdonunkat, embertársainkat veszélyeztetik.”

Németh István viszont jó érzékel abba avatkozik bele, amiről az irodalomtudósok hallgatnak. A „papírszeleteiben” a nagy magyar költőknek (Juhász Gyula-

lának és Szabó Lőrincnek) a trianoni nemzeti tragédia döbbenetében írt versei „összes” vagy „összegyűjtött” művekből való kihagyását teszi szóvá. Tudva azt, hogy elsősorban a kisebbségi sorsba soroltakat érdekelheti a nagy költők (nemcsak a nevezettek) pályájának ezek az eltírt vonatkozásai. Nem irredenta spekulációk okán, hanem az egészséges nemzeti önismeret, az önterápia céljából.

Hózsá Éva nem lett volna intoleráns Bori Imre személyiségét illetően, ha az utóbbi **Délvidéki olvasókönyv** c. művét ismertette a szerző korábbi hasonló jellegű műveivel összefüggésben mutatta volna be a szóban forgó könyvet.

Ez azonban nem zárja ki azt, hogy legalább felemás formában nem kap helyet az önkritika ebben a folyóiratszámában. Jó példa erre Bence Erika Polyvás József könyvéről írt recenziója. Miközben alaposan megbírálja a hajdani főszerkesztő háborús naplóját, megszabad a nyelve: „Olvasóként... döbbenetesen szembesültem e sorsmintákkal, hiszen téveszméimről rántották le a leplet. Milyen hülyeség volt pl. azt hinni, hogy a »többszörösen kisebbségi« (tehát a több különböző nemzeti hagyományt magába olvasztó) családok a másság többszörös védőpajzsát állítják a nemzeti önazonosság-vesztés jelenségével szembe.” De az örömről elillan, amikor megkülönbözteti egyfelől Polyvás „aktuálpolitikai (ezért romló időszerűségű) nézet”-ét, „az adott léthelyzet indukálta populista vélemény”-ét, másfelől pedig az újságíróról az előbbieket helyett számon kért „szépírói látásmód”-ot. Közvetve – jóindulattal – a külön-vajdasági esztétika számon tartásából való kimaradásért sajnálja Polyvást. Mint ha a konkrét emberi magatartás a délvidéki nyomorúságos körülmények között nem lenne sokkal fontosabb a nagyképű esztétizálásnál, az utókor emlékeztetere való „alkotói” spekulációnál! Ebben az esetben, persze, újságírói attitűdről van szó, amely nem biztos, hogy populista (azaz népi), vagy ha az is, nem biztos, hogy hiteltelen. A hitelesebb kritikához ezt kellett volna megvizsgálnia Bence Erikának!

Másik ehhez hasonló tévedése is van. Ahelyett, hogy érdemben értékelné a szabadkai Életjel Könyvkiadó **Krumpli Karcsi és társai** c. kiadványát (a Fehér Ferenc költői pályájának ártérkékeléséhez kulcsot nyújtó zsenéket), a mű gondozóját, a nyugdíjasként is példamutató lelkiismeretességgel működő, megbízható nyelvérzékű Gubás Ágotát pellengérez ki (11-12. sz.), vagy olyan szorgalmas és jó szándékú amatőrön vereti el a port, mint amilyen Szabó István, a szabadkai Népkör nyugalmazott aktivistája, a kultúránkat sok diáknemzedékkel megszerettető magyartanár, aki a saját pénzén (!) jelenteti meg a szerény füzetét (7. sz.).

A kettős mérce Harkai Vass Éva kritikus tevékenységén is érezhető. Az újvidéki szépírókat, kritiku-

sokat (a munkatársait) vagy feddhetetleneknek látja az alkotói tevékenységükben, vagy pedig legfeljebb érinti s megbocsátja a hibáikat. Érthető (mert jogos is), miért talál csupán dicsérni valót Jung Károly vagy Bön-dör Pál versesköteteiben, viszont az már kevésbé fogadható el, hogy túl szigorúan s lényegében elmarasztalva említi a költőként sokáig hallgató, a kilencven-es években újra megszólaló, nemzeti létét elfogulatlanul mérlegelő Varga Sándort (2003. 7-8. sz.). A (poszt)modern zagyaság ui. olykor megbocsátható, az érzelmesség – sohasem. S a költőként is megszólaló színházi rendező Weiss (Koncz) István iránt is tanúsíthatott volna némi megértést Harkai Vass Éva (2001. 7-8. sz.), ha már Gerold László irodalmi lexikonjáról csak problémafölvetést elkerülő (!?), részleteket nem vitató, feladat kijelölést nélkülöző, lelken-dező szavai voltak, méghozzá a kritikagyűjteménye (**Tolsz-toj és Kierkegaard Berlinben**, Újvidék, 2007) kötetkezdő írásában.

Még a kilencven-es évek elején Jung Károly mutatott a költői és tudósi rangjához nem méltó rossz példát a fiatalabbaknak a Szöllősy Vágó László ellen a **Petőfi a déli végeken** c. könyve kapcsán intézett ki-rohanásában (1993- 1-2. sz.). Ekkor már groteszk hatású az Új Symposion esetenkénti, jugoszláv öniga-zolású kegyetlenkedéseire emlékeztető gögös leke-zelés.

Pártos illúzióélesztés

A 2002-es évfolyam májusi számában a középiskolások műfordítói vetélkedőjének anyagából közölt három művel kapcsolatban okvetlenül föl kellett volna tüntetni, hogy vajon mely nyelv(ek)ből készültek a fordítások. S magának a vetélkedőnek az anyagát is elemezni illett volna. Vajon arra a helyre kerültek-e a szerb nyelvű művek, amelyek kb. megilletik őket, vagy még mindig kulcsszerűen előnyben részesítik a többségi nyelvről fordított műveket? Egyébként a három szerző közül az egyik Milorad Pavić, az ismert ultra-nacionalista író, a másik a kevésbé ismert Stanisav-ljev Olivera, aki a balkáni gyerekek vigaszaként azt sugallja, hogy a szerelem koldusai Párizsban boldogtalanok.

A Híd júniusi számának már a fedőlapja elárulja: az ideológiákat látszólag elutasítók milyen ravaszul csempészik be az olvasó tudatába az érdekeiknek megfelelő politikát. Orbán Ottó kiváló budapesti magyar költő elhunytá alkalmából két nagyszerű – a Hol-miből átvett – versszak kerül a folyóirat élére. Mi rossz lehet a jóban? Az, hogy ez a vers ilyenformán emel-tetett ki. A betegségét évekig húzó költő ugyanis az első versszakban a halálfélelmet, a megsemmisülés-közelséget a háború szókincsével metaforizálja. Ezt

az adott összefüggésben nekünk úgy kell értenünk, hogy a budapesti embernek – miként mindenkinek – szintén „megvan a maga baja”, ahogyan közhelyesen szokás mondani. Nem is lenne ez probléma, ha minden felelős ember a szellemi-lelki izomzatát megfeszítve azt tenné, amit a lelkiismerete diktál, s jól esne neki az érintett versszak viszonylagos-közvetett nyugtatása. A Híd esetében azonban ilyen formában is a status quo nyugtázásáról van szó. Arról, hogy a magyarok között is a nemzetiségi kisebbségnél egy számosabb, még jobban szenvedő kisebbség is létezik: a betegek közössége. Csakhogy a közismert tények szerint a Délvidéken (kimutatások szerint főleg a magyaroknál) a testi betegek is túltreprezentáltak.

P. Nagy István is azt beszéli el közvetve, hogy ne nagyon irigykedjenek az otthon maradtak, hiszen náluk odaát szintén van elég baj.

A Híd júliusi számában Végel László **Az anyaország és a vadhajítások** c. esszéjében nem titkolja, melyik magyarországi párt programja áll közel az érdekeihez. Ennek dacára sok figyelemre méltót mond az-zal kapcsolatban, hogy határon innen és túl a pár-térdekek háttérbe szorították a kisebbségi sorsban élő magyar embernek és kultúrájának ügyét. Valóban voltak a bukása következtében pánikba eső Orbán-kor-mánynak populista vadhajításai, ami azonban nem feledtetheti el azt a tényt, miszerint az elmúlt nyolcvan év alatt ez a minisztérium, ha annak idején elmu-lasztotta is a kettős állampolgárság ügyének szor-galmazását, többet tett a külföldre szorult magyaro-kért, mint a többi együttvéve. Anélkül, hogy – Végel állításával ellentétben – úgy találta volna, miszerint a kisebbségi embernek „meg kell szabadulni kultúrája egy részétől, hogy a kanonizált nemzetfogalomnak eleget tegyen.” Aminek következtében „kulturálisan eli-degenül saját valóságától, nem képes többé tevéke-nyen, teljes emberként részt venni az emancipációs polgári folyamatban”. De vajon van-e a Vajdaságban olyan magyar ember, aki, ha nem sulykolják bele a ma-gyar „kanonizált nemzetfogalmat”, nem idegenül el a saját valóságától, hanem „teljes ember”-ként állja meg helyét a polgári demokrácia barikádján? Hamis e föl-tevés ott, ahol az emberek többnyire sem a saját anya-nyelvüket, sem pedig az állam nyelvét nem beszélik tisztességesen, s ezért (egyéb okok mellett) túl óva-tosak, gátlásosak, nem ritkán lelki betegek. (Ezzel kapcsolatban Hódi Sándornak a januári számban kö-zölt **Önazonosságunk útvesztői** c. tanulmányt ajánl-ható az esszéista figyelmébe.)

Végel szemléletével ellentétben a valóság az, hogy a „központnak” (a magyar fővárosnak) nem hogy nincs megértése a kisebbségi kultúra iránt, hanem eltúlozza a toleranciát, s szemet huny a vajdasági elferdülések előtt, annál is inkább, mert a Bányai- és Végel-féle re-

prezentatív kisebbségi értelmiségi vélemény lényegében megegyezik a problémákat többnyire elkendőző vajdasági magyar, látszólag az itteni magyarság többségének igényeit megtestesítő (VMSZ-es) pártmagatartással.

A kritikai rovat vezetője, Gerold László figyelme elcsúszlik e kérdések fölött, s az új Nemzeti Színházban elsőként (márciusban) bemutatott színművet, **Az ember tragédiáját** csak a (júniusi) számban méltatja, tehát azután, hogy a Fidesz a választásokon vereséget szenvedett. Az embert elkápráztató, ötlet-halmazó művészet valóban nem lehet hiteles, a műegység, az alkotói (rendezői) határozottság kétségtelenül fontos értékek, s az is csak fenntartással fogadható, ha egy bármennyire is intelligens, de mégis csak a saját szakmájában otthonos kormányfővel íratnak előszót a bemutatót népszerűsítő kiadványhoz. Akkor is (vagy főleg akkor?), ha a választási kampány részeként kezelt színházi előadásnak tartalmilag nincs köze a pártpropagandához. Ennek dacára méltánytalannak, sőt jogtalanak tűnik Gerold kéjesen önismétlő elmarasztalása. Nem azért, mert a színházkritikus tévén nézte az előadást, hanem amiatt, mivel a cikkének olvasás közben képtelenek vagyunk szabadulni a Delta bank térképének látványától...

S más okból is megbotránkoztató a szóban forgó egyoldalú színházkritika. Részint azért, mert maga Gerold is kénytelen elismerni, hogy Madách művével – főleg régebben – más rendezők sem igen tudtak megbirkózni. De amiatt is, minthogy a Forum és a Híd produkciója a múltban s részben a jelenben is, főleg olyan utómodern művekre épül, amelyek darabossága, szervetlensége legalább annyira szembeötlő, mint Szikora rendező művéé. És a kritikus mégsem veszte ki őket. Ahogyan az Újvidéki Színház által bemutatott Brecht-darabot sem (3. sz.). Mi több, ebben a kritikájában azt a lehetőséget is fölvetette, hogy netalán saját magában lehet a hiba.

Gerold László másik két színházi esemény kapcsán is gátlástalanul mondja a magáét (10. sz.), nem idegeskedve, hogy egy, a régebbi évtizedekben formálódott ízlésű, idősödő ember megfigyelései ilyenformán aligha lehetnek hasznosak a színházkultúra átalakítása, jó értelemben vett nevelő funkciójának kifejlesztése szempontjából. Így aztán Gerold **Pácsról** szóló ismertetőjének nagyobb része Hamvas Béla **Karnevál** c. regényével kapcsolatos idézetes, hivatkozás, egyszóval csapongás. Ugyanakkor a Tanyaszínház **János vitézének** meg kellett kapnia a magáét. Nem közvetlenül a műválasztás miatt, hanem a rendező „megilletődött”-sége ürügyén s az akusztikai viszonyok miatt is.

De akkor sem emelkedett Gerold László a konstruktív színházkritikus feladatának magaslatára,

amikor Gobby Fehér könnyű műfajú művét a kissé olcsó népszerűsége ürügyén, a közönség viharos ünneplésén ámulva marasztalta el (4. sz.), vagy amikor Végel László **Juditjának** színpadi földolgozásáról írva – a kifogásai hangsúlyozása mellett – a politizálást, a többértelműséget és a közönségriasztó magarsórtúságot is megbocsátja (11-12. sz.). Eszébe sem jut olyan drámák bemutatásának a javasolása, amelyekről egyszerre „több bőr húzható le”. Amelyek tehát amellett, hogy (lehetőleg a szó katartikus értelmében) esztétikailag jelentősek, (társadalmi, történelmi, nemzeti, pszichológiai stb.) emberismeret szempontjából is sokat adnak.

S az sem világos, vajon miért éppen egy Molnár Ferencről szóló monográfiát ismertetett Gerold László még a januári számban. Nem annyira jelentős a délvidékiek számára ezekben az években Molnár, hogy vele kapcsolatban szakmai kérdésekben mélyedjen el a kritikus.

Az „arisztokratikus” örökség terhével

A Híd vidékies befogadói arisztokratizmusa lényegében változatlan. Különbözik nem közölne hosszú, nyelvileg gyakran szürke s olykor a szakmaisággal is nagyképszerűsködő ismertetőket olyan (főleg utómodern) magyarországi írók műveiről, amelyek a Délvidéken politikai és anyagi okokból hozzáférhetetlenek, de ha nem volnának azok, akkor sem lenne sok haszna belőlük a vajdasági embernek, mert többnyire közömbösek a nemzeti-kulturális önteremtés kérdései iránt.

Magától értődő, hogy a magyar könyvek vajdasági helyzetét fölmérve (a Létünk persze ez idő tájt csak a magyarországi könyvkiadás és az olvasók nem épp kedvező viszonyáról közöl tanulmányt) a teljesen szabad kiadvány-behozatalt kellene sürgetnie a Hídnak. De a kisebb gondja is nagyobb ennél, hisz a túlnyomó részben idősebb generációhoz tartozó munkatársai érthetően nosztalgiát éreznek Nagy-Jugoszlávia iránt, s mint szerkesztők és munkatársak nem alkalmazkodnak alkotó módon az újabb idők szelleméhez. Nincs értelme ti. zágrábi (vagy szlovén) írókat pusztán azért közölni, mert délszlávok, amikor ehelyett a bunyevác és a horvát kultúra (történelmi és jelenkori, magyarokkal is összefüggő) kérdéseit, a vajdasági régió egyik feladatkörét kellene a délvidéki magyar írástudóknak is megvizsgálni.

A Híd folyóirat tekintélyőrző tartózkodása a többi között abban is tükröződik, hogy a Kossuth-számban (2002. 8-9.) sok érdekes és kevésbé érdekes vonatkozásról esik szó a forradalmár évfordulója kapcsán, csak arról nem, vajon a jugoszláviai magyar kultúra (irodalom) hogyan viszonyult Kossuth alakjához

az elmúlt évtizedekben, s hogy mennyi az igazság és előítélet a délszláv értékelésben. Pedig önismereti szempontból ennek a kérdésnek a megvilágítása alapvető fontosságú. Hasonló a problémája a Rákóczi-számnak (2003. 10.), amely azért – aligha függetlenül Ózer Ágnes már évek óta folyó történelmi kutatásaitól – nemzetismereti szempontból igen hasznos szövegeket tartalmaz.

A Híd mint szellemileg irányadó, központi folyóirat a fennmaradása, anyagi biztonsága érdekében nem szembesülhet a Délvidék magyarságának hosszú távú, kulturális-egzisztenciális megsemmisülése tényeivel. Erre az októberi számban mindenekelőtt az a bizonyosság, hogy csak Brasnyó István alkalmi versével emlékezhet meg az 1956-os magyar forradalomról. Hogy miképpen befolyásol(hat)ta (volna) ez az esemény a Jugoszláviában élő magyarság életét és kultúráját, arról bölcsen hallgat.

A Híd a korábbi évtizedek magyarság- és emberiségrontó eseményeinek föltárását illetően a passzív nyitottság stratégiáját vállalja. Nem áll ellen a lelkiismereti rohamoknak, ha azok nincsenek összefüggésben a legfelelősebbek viselt dolgaival. Ezért nyilván kapóra jött számára az egyéni emlékidézésnek, indulatos (ön)leszámolásnak az a formája, amelyet Mérey Katalin eléggé nem dicsérhető írásai tárnak elénk.

Kerülgetés

Ha a magyarság ellen elkövetett és folyamatosan gyakorolt holokauszt tényeinek föltárásában és megszüntetésében nincs koncepciója a Hídnak, akkor hogyan lenne annak fölmérésében, hogy miben-miként vétkeztek az őseink – óriási többségükben öntudatlanul – a zsidók ellen? Nyilván e tanácstalansága motiválhatta a 2002. évi Hídat egy zsidó tárgyú és egy jiddis szellemű szöveg közlésében. Az előbbit Judita Šalgotól (3. sz.), az utóbbit Vasagyi Máriától (7. sz.). Ehhez még hozzáteendő, hogy a 11-12. Híd-szám – a regényrészlettel és az elemzéssel – Kertész Imre számunkra nagy örömet jelentő s egyben igencsak elgondolkodtató óriási sikeréről érdemben emlékezik meg. Nem ünneprontó, de a tárgyilagossága mintha azt sejtetné, hogy az élő magyar írók között is vannak néhányan, akik legalább olyan joggal részesülhetek volna ebben a legnagyobb irodalmi kitüntetésben, mint Kertész Imre. Azért biztos, ami biztos: Schein Gábor **Mordecháj könyvé**ről is van egy ismertető ebben a Híd-számban... Meg aztán a Krónika c. rovat szerint Kertész-konferencia is tartatott Újvidéken még novemberben.

Ellensúlyt itt csupán a másik véglet túlhangsúlyozásával lehet képezni. Ezért érthető, hogy a 11-12.

számnak több mint az ötöd része – 42 oldal – a folklórral, illetve a magyar nép kultúrájával foglalkozik. További 23 oldalt a középiskolásoknak a témában és szellemben lehatárolt Illyés-elemzései töltik ki. Mi több, ez utóbbiak állnak e Híd-szám élén! Nem rossz, hogy a főszerkesztő Illyés-vers elemzésére kérte föl a vajdasági gimnazistákat, hiszen e gesztus elsősorban a korábban a nagy írótól (nem utolsósorban Bori közreműködésével) elriasztott magyartanárokat bátorítja. Csakhogy a fölkínált műelemzés által az irodalomesztétikai gyönyörűség odújába csábítja az ifjúságot, ahonnan nem látszik az a magaslati pont, amelyről Illyés évtizedeken át a vajdaságiakat is figyelte. Tehát szellemileg tágasabb égboltú, több dimenziójú verset kellett volna kiválasztani! Az adott délvidéki körülmények között ui. az irodalmi mű megismer(tet)ő funkciója olyan fontos, mint az újat teremtő vonatkozása.

A Híd sokszor azt a benyomást kelti, mintha a szerkesztésének alapvető célja a mellébeszél(tet)és, ill. – toposszal – a tűzoltás. Mi más lenne, ha Gál Lászlóra emlékezve, a folyóirat, ahelyett hogy korábban közölhetetlen vagy föltár(hat)atlan vonatkozásokat tenne közzé az íróról, megelégszik Kalapis Zoltán szórakoztató emlékidézésével és Pap József alkalomhoz illő versének közlésével.

A Híd közvetve sem szívesen szembesül a jeleivel. Ez pl. Szeli Istvánnak, a nyugalmazott professzornak Németh István **Lélekvesztő**n c. könyvéről írt ismertetőjéből is (2002. 7. sz.) kitűnik. Ennek a négyoldaltalnyi szövegnek a fele (Conan Doyle, Agatha Christie, Babits Mihály, Koncz István és Herceg János, valamint Bizánc és Róma nem egészen odaváló emlegetése mellett), Guelmino Sándor „apokaliptikus verslátomásá”-ról szól, hogy az így teremtett párhuzam a háború okozta trauma általánosságában oldja föl a Szeli által konkrétan nem érintett Németh István-i konkrétumokat, a mindennapi élet kulturális romjait. Ha tehát a jegyzetíróban sem mindig lobog a hajdani kemény társadalomkritika változtatást melegítő lángja, akkor a méltatójában teljesen kihuny.

A Híd és a Létünk, a két újvidéki és ma is az egész vajdasági kultúrára nézve reprezentatívnek tartott folyóirat szerkesztéspolitikája között nincs lényeges különbség. A 2001. évi Létünk is közölt írásokat Szentkuthy Miklós és Gion Nándor munkássága kapcsán. Csak éppen vers, novella, dráma vagy regényrészlet nem található benne. S ugyanakkor a Híd a Létünk területét is fölvállalja, hogy a civilizációs alapkövetelménynek, a tisztázásnak, az összefüggés-kutatásnak, a minél több vonatkozással számoló méltatásnak ne kelljen eleget tennie.

Ugyanakkor ígéretes Végel László cikkben való tiltakozása (2001. 7-8. sz.) a belgrádi televízió ultra-

nacionalista, faji alapon uszító megnyilvánulásával szemben.

Jellemző, hogy a reális kisebbségi szükségletek kielégítését mérlegelő, fehér hollónak számító tanulmány nem a Híd törzsgárdája tollából, hanem erdélyi szerzőtől származik (Demeter M. Attila: **A kisebbségi önkormányzat eszméje**, 2003. 6. sz.)

Bori Imre halála véget vetett a Híd életproblémák irányában való felemás kinyílásának. Gerold László főszerkesztői tevékenysége során a folyóirat ismét szívesebben foglalkozik más nemzetek vagy nemzetrészek gondjaival, kultúrájával, irodalmával, mint azéval, amelynek a létét köszönheti. A Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság, az NKA és az Illyés Közalapítvány támogatásában megjelenő folyóirat elsősorban a nyitottságát igyekszik bizonyítani. Ezt számos esetben szélsőséges formában teszi. Az ötvenes évek beolvasztó politikát szorgalmazó kommunista Hídjára emlékeztet akkor, amikor magyar költők verseit (elsősorban József Attila szövegeit) szerb fordításban (néhol magyar fordító átültetéseként!) is közli, azt akarván ezzel bizonyítani, hogy egyrészt a többségiek részéről is van érdeklődés a kisebbségiek irodalma iránt, másrészt pedig a Híd – a hagyományainak megfelelően – nem zárkózik egynyelvűségbe. Azt már nem tartja fontosnak, miszerint több fordítás sok évvel ezelőtt született, s ma is elsősorban a hatalmi érdekeknek, nem pedig az esztétikai-kulturális értékeknek megfelelően látják el munkával a műfordítókat.

Az inkább csak a külsejében megújult Hídnak két erénye domborodik ki egy-egy pillanatra. Az egyik a színházkritika (Gerold László) értelemközpontúsága, mely (a korábbiakban jelzett előítéletei mellett) nem utasítja el a színpadi képekben való gondolkodást, ám alapgondolat, belső logika nélkül a kiváló színészi alakítások és a szellemes részletek dacára is legfeljebb félsikerűnek tartja az olyan előadást, mint amilyen pl. a Verebes Ernő **Teremtőhadjárat** c. drámájából készült (2005. 3. sz.). A másik erény a vajdasági magyar pártpolitika – igaz, főleg Losonc Alpárnak köszönhetően, egészen elvont, s elvétve konkrét – bírálatát jelenti. Az egyféleképpen való gondolkodást és viselkedést kifogásolja ezzel a Híd, miközben saját maga is rabja marad a látszólag elutasított magatartásnak. Mert amikor Szerbhorváth György fanyalogva, sőt megrovóan (mint fölösleges, sőt káros gyűjteményt) ismerteti a Burány Nándor, Dudás Károly, Németh István és Tari István Forum-beli válogatásban kiadott (2004), hajdani magyarságismereti riportjait, akkor egyúttal két antropológusnak (Hajnal Virágnak és Papp Richárdnak) a kiadást megértőn nyugtázó ismertetőjét is hozza. A főszerkesztő ezzel a Forum Kiadót és a hajdani Híd szellemiségét igazolja a Szerbhorváth-féle gondolkodással szemben, amely a

végkövetkeztetésében nem különböztetve meg a természetes és a serkentett asszimilációt, a jelenre vonatkozóan is elutasítja az említett négy íróriporter aggályait. (Vö. 2005. 7-8. sz.). Mindazonáltal a lekezelő vélemény is jól jön a Hídnak, hiszen az másodrangúnak tekinti a magyarság életének megismerését, amit a folyóirat szerkesztősége sem tart szívégyének.

Vagyis a Híd inkább szivárványhíd, mint a nemzetek kölcsönös, elmélyült (ön)megismerésének s ezáltal az egymáshoz való közeledésének hídja. A régi, felszíni barátságok ápolását összetéveszti azzal, aminek megalapozásán kellene munkálkodnia. Hagyományos nárcizmusának megfelelően a saját hajdani mítoszt igyekszik átmenteni s a kultúra különféle szintjein kanonizálni. Megismerésszomj és szolgálatkészség helyett többnyire a beidegződése és az önelégültsége működteti. Csupán a saját érdekkörén kívüliek munkaeredményének értékében tud kételkedni. Elnéz azok feje fölött, akikért annak idején született, s akik léte föltételezi a működését.

Azt is be kellene látniuk a Híd szerkesztőinek, hogy amiről tudunk ajánlatos, arról nem föltétlenül kell írunk. Ha szolgálni akarjuk azt a közösséget, amely eltart bennünket, akkor olykor hallgatnunk kell arról a folyóiratban, ami számunkra élményt jelent. Hogy ez az elv nem vált uralkodóvá a folyóiratban, annak könnyen átlátható okai vannak. A kommunizmusból örökölt kulcsjelleg, a régi kapcsolatok, az elgépiesedett tevékenységek folytatása, a viselt dolgok elplezése. Mintha attól tartana a szerkesztőség, hogy a fasizmus vagy legalábbis a nacionalizmus gyanújába keveredhet a még mindig sötét szellemű Szerbiában, ha jobban megválogatja (elsősorban a nemzeti önkritika mértéke szerint) a közlendő szerb írókat és műveket.

S az is célszerű lenne, ha a kivándorolt vajdasági írókat (és képzőművészeket) nem elsősorban azért közölné, mert a Vajdaságban születtek, itt tettek szert ismertségre, de azért fölkeresik írásaikkal hajdani megjelenési helyüket és tanárukat. A nyitottság nem helyettesítheti az értékkritériumokat.

Miközben a Híd a dilettantizmust kárhoztatja, nemcsak hogy a saját epigonizmusára (és epigonjaira) nem gondol, hanem arról is megfélemedezik, miszerint a mindenesség vállalása, a szűkebb szakmai korlátok átlépése Szenteleky óta a „szocializmus”-ban is lelkiismeretből fakadó kötelessége a kisebbségbe került nemzetrészek írástudóinak – a Híd nem egy tekintélyes munkatársának (B. Szabó Györgynek, Szeli Istvánnak, Bori Imrének) úgyszintén. A mindenességből fakadó hibák azonban nem kerültek kivizsgálásra az árnyaltabb és embe-

ribb múltkép és a tanulság érdekében. Ez ui. a csúcstörténelmi mulasztásának, a teljes érvényű művelődési autonómiáért folytatott küzdelem elszabotolásának kérdéskörét is érintette volna, s ezáltal megszűnt volna az erkölcsi alapja annak, hogy fitymálják, elvessek az irodalomismeretben, anyanyelvtudásban, művészeti ízlésben (érthető okoknál fogva) visszamaradottak teljesítményét. Természetesen nem a tudományosság vállalása a Híd (valamint a Magyar Tanszék Tanulmányok—Studije c. évkönyveinek és a Hungarológiai Közleményeknek) problémája, hanem az, hogy a témái és módszerei – a kommunista korszak örökségeként – többnyire sterilek, a délvidéki körülményekben alkalmatlanok (minél inkább törekednek a globális korszerűségekre, annál provinciálisabbak), s egy szűkebb kör létének öntetszorgását és ön-újratermelését szolgálják.

A Híd a vajdasági magyarság (hagyomány szerint) reprezentatív folyóirata a budapesti kozmopolita (és a velük azonos szellemű vidéki) írók, kritikusok, irodalom- és társadalomtörténészek számára készül. Funkcionálissá, hasznossá, példamutatóvá (sőt korszerűvé!) csakis a délvidéki magyarok önvizsgálati fórumaként válhatna a Híd. Ha tehát nem korlátozottan beszélne róluk, hanem a lényegében mérlegelné a létüket, életformájukat, megújulási – s ezzel együtt: megmaradási – lehetőségeiket.

Mindez természetesen azt jelenti, hogy a Híd folyóiratnak a még nem kompromittálódott fiatalabb nemzedék kezében kellett volna, kellene újjászülnie. A szerkesztőség (rosszul fölfogott) érdekeivel ugyanis ellentétes mindaz, amit egy új, kulturálisan nemzeti (és nemzetközi) programnak kellene fölváltania a valós élet szolgálatában.

* A lexikon hibája, helyesen: köszönhetően (az olvasószerkesztő megj.)



Balázs G. Árpád: Kapás

Egy irodalmár töprengései Trianonról*

Némiképpen formabontó módon, teljesen más aspektusból szeretném megközelíteni Trianon kérdését, mint ahogyan eddig szó esett róla. Teszem mindezt azért, mert az az érzésem, hogy ha nem fogunk itt, legalább mi magunk, valóban mélyreható vizsgálatokat végezni Trianonról, és azokat a nagyon kínos és keserves igazságokat kimondani vele kapcsolatosan, amit eddig - úgy tűnt nekem - kerülgettünk Trianon valószínű okaival kapcsolatban, akkor igazából nem sokat végeztünk. Mire gondolok elsősorban? Arra, hogy itt eddig döntően a múlt boncolgatása és fészegetése volt a téma, márpedig véleményem szerint Trianonnal kapcsolatosan arról kellene beszélnünk, hogy mi most a feladatunk, mit kell és mit lehet tenni ebben a kérdésben. Sajnos, a mai magyarság állapotára is fájdalmasan igaz Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz (I)* című ódájának épp kétszáz évvel ezelőtt leírt sora: *Mi a magyar most? - Rút sybarita váz.* A szibaritákról köztudott, hogy az ókorban gyávaságukról és elpuhultságukról lettek ismertté.

Meggyőződése, bajaink első oka az, hogy már sok-sok évtizede, elsősorban intellektuálisan, gyávák vagyunk Trianon kérdésében. Ez a gyávaság egyes retorikájában bölcsességgé metamorfizálódik, mások ezt politikusságnak nevezik, s többek frazeológiájában a diplomatisztikus megfogalmazásokat jelenti ugyanez. Valójában nem erről van szó. Valójában arról van szó, hogy gyávák vagyunk. Gyávák vagyunk kimondani az igazságainkat. Sajnos ma is, mint imáron hatvan éve mindig, ez okozza az igazi tragédiánkat. Meggyőződése, hogy Trianon nem egy történelmi esemény csupán, sokkal inkább gyengeségünk, önfeladásunk szimbóluma, amely máig él, és már beleivódott a mindennapjainkba is. Pedig a Trianon szindróma az európai politikában ma is gyakran előfordul. Csak egyetlen példát hadd mondjak, Koszovó esetét. Hogy Trianon mennyire élő valóság, azt Koszovó példája bizonyítja. Amikor az Európai Unióban fölvetődik Koszovó státusának kérdése, akkor jön a szlovák miniszterelnök, aki hihetetlen agresszivitással és idegességgel azzal érvel, hogy ha Koszovónak megadják a függetlenséget, akkor következik majd Trianon revíziója, mert precedens alapján a szlovákiai magyarok is kérni fogják független-

ségüket, aztán meg jönnek a romániai magyarok is és a többiek sorban. Élő bizonyítéka ez annak, hogy Trianon nem pusztán egy lezárt történelmi esemény, nem a múltban megtörtént dolog csupán, amit fészegetnünk kell, vagy elmélkednünk róla. Ha ennyi volna, akkor azoknak lenne igazuk, akik azt a történelemkönyvek lapjaira utalják, és azt mondják, hogy erről a problémáról beszéljenek a történészek. Én szeretném, ha pontosan ezt kerülnénk el! Trianon előzményei eléggé közismertek, mégsem teljesen azok, ezért egy-két mondatot megérdemelnek részünkről is.

Az első Trianont a magyar nemzet már 1920 előtt elszenvetted. Ezt le kell szögeznünk. A történelmileg bekövetkezett eseményt ugyanis megelőzte egy szellemi Trianon a XX. század első két évtizedében! Csupán egy-két motívumot szeretnék kiemelni. Az első ilyen a Nyugat című irodalmi folyóirat megjelenése. Nagyon kevesen és keveset beszélünk róla - ám irodalomtörténészként én nem tehetek mást, mint hogy erről szólok; arról ugyanis, hogy a Nyugat, amelyet ma minden irodalomtankönyv a magyar irodalmi haladás és progresszió zászlóshajójának tart, roppant megosztó szerepet is játszott a magyar irodalomban és a magyar kultúrában. A Nyugat - elsősorban irodalomkritikai - tevékenysége nyomán szakadt ketté a magyar irodalom népies és urbánus vonalra. Ne felejtjük el, hogy ebben a lapban jelent meg először az a fajta liberális, kozmopolita, szabadkőműves indíttatású szellemiség, amelyik majd egyenesen elvezet 1920-hoz! Beszélünk kell erről, mert ha nem, úgy járunk, mint azok az évtizedek óta Trianonról papoló elődeink, akik mindent elmondtak róla, csak a lényegét nem! Nos, a magyar kultúra kettészakítása 1920 előtt kezdődött, és az első világháború végére sikeresen be is fejeződött. A legnagyobbak, a Nyugat legnagyobbjai - Ady, Kosztolányi, Babits, Tóth Árpád, Juhász Gyula - nem mentek el a háborúba harcolni. Gyóni (Áchim) Géza 1914 decemberében írja meg erről híres versét, a *Csak egy éjszakára...* címűt. S ebben azt írja: „*Csak egy éjszakára küldjétek el őket*”. (Természetesen nem említi név szerint - ennél sokkal nagyobb költő volt -, de a nyugatosokra gondolt.) Ady Endre például többször mentette fel magát az akko-

ri hadügyminiszternél.* Ő - akit én mint költőt természetesen irodalmunk legnagyobbjai közé sorolok (ugyanaz emberségére nem áll) - azt írja 1915-ben egy levelében Hatvány Lajosnak, hogy „ez a háborús céció majd szépen lecseng”... Mindezt akkor írja, amikor mindenki tudta, hogy az ezeréves Magyarország ebben a háborúban élethalálharcát vívja! Ady Endre levelezését (három kötetben) - mint irodalomtörténész tanítom.

Lehetetlen nem észrevenni a nyugatosok viselkedésének legfontosabb szellemi hátterét. Ady 1912-ben lépett be a Martinovics-páholyba,¹ Kosztolányi 1916. február 7-én a Március-páholyba,² és 1917-ben alapítója lett a Világ-páholynak,³ amelyről Berényi Zsuzsa irodalomtörténész írja az Irodalomtudományi Közlemények egyik számában: „a Világ páholy irataiból kiderült, hogy az szélsőbaloldali beállítottságú volt”. E páholy hét mesteralapítója között az egyik: Kosztolányi Dezső. És szabadkőműves volt a Nyugat főszerkesztői közül természetesen Ignótus is, aki 1906-ban lépett be a Demokrácia-páholyba;⁴ és Hatvány Lajos, a nagylelkű mentor és kislelkű cenzor.⁵ „Hatványt a budapesti törvényszék 1928-ban hét évi fegyházra és félmillió pengő kártérítésre ítélte, öt rendbeli nemzetgyalázás, a Magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló büntetőben mondta ki bűnösnek, és még százezer pengő kaució ellenében sem helyezték szabadlábra”.⁶ Ezt egyetlen irodalomkönyvben sem lehet olvasni báró Hatvány Lajosról, pedig a tény tény marad. Nos, ez a lap volt az - különösen irodalomkritikai munkásságával -, amelyik először osztotta ketté a magyar irodalmat.

Így lett aztán, hogy a nemzeti konzervatív-polgári középosztályhoz tartozó olvasóközönség az Új Időket olvasta - Herczeg Ferenc lapját -, a nagyvárosi, nagyon is karakteresen körülírható polgárság egy része pedig a Nyugatot. E lapok olvasótáborának nagyságáról álljon itt egyetlen beszédes számadat: a Nyugatot, amikor az a legnagyobb példányszámban jelent meg, 900 példányban adták el a királyi Magyarországon. Az Új Időket ugyanakkor 30 ezer példányban. Ez volt Herczeg Ferenc irodalmi hetilapja. Ezeket a tényeket sem lehet egyetlen magyar irodalomkönyvben sem olvasni. Az egyetemeken - az ország néhány egyetemén is - csak kevesen tanítjuk.

Kulturális értelemben így, ebben az állapotban érkezünk el Trianonhoz. A Nyugat akkori irodalomkritikusai mindenről, ami nem az ő szemléletüket tükrözte, kimondták, hogy retrográd, múltba mutató, félfeudális, reakciós, magyarkodó. Ezt mondták az úgynevezett konzervatív magyar nemzeti irodalomról is. Herczeg Ferenc nem véletlenül alapította meg 1911-ben a Figyelőt, azt az irodalomkritikai folyóiratot, amely részben a Nyugat bírálataira válaszolt, és patrióta szemszögből mutatta be a magyar irodalmat. Igen, így, ebben a megosztott, megtévesztett és legyengített magyar kultúrtudat-állapotban jutunk el Trianon kapujába.

Irodalmunk 1920 és 1945 közötti időszaka a legérdekesebb és legizgalmasabb korszaka az egész magyar irodalomtörténetnek. Bizonyítékul ismét csak néhány példát hadd mondjak erről a korszakról. A kezdőpontot természetesen Trianon jelöli ki, az ezeréves magyar nemzet történetének legnagyobb traumája, melyben végzetesen szétvált a politikai értelemben vett magyar állam és a Kárpát-medence akkori legnagyobb nemzete, a magyar nemzet fogalma. Ez az a korszak, amelynek átfogó, elfogulatlan értékelése mindmáig hiányzik. Ez nemcsak politikai és történeti szempontból igaz, hanem a művészetek, benne az irodalom értékelvű megközelítése szempontjából is.⁷

Alig ért véget a II. világháború Magyarországon, máris folytatódott a megszállás - csak ez most szovjet részről történt -, és az 1948-ra teljessé váló kommunista politikai diktatúra mellé csendesen, de tökéletesen szervezett formában felsorakozott a nézetdiktatúra és az ízlésterror is. Ez volt az úgynevezett Révai-korszak. E korszak szégyenei közé tartozik például az, amikor több esztendőn keresztül Babits Mihályt - ekkor először - száműzték a magyar irodalomtankönyvekből. Kevesen tudják, hogy mi volt a valódi ok. Babits két esztendőn keresztül osztályfőnöke volt Szegeden egy Rákosi (Róth) Mátyásként bekeresztelt magyar ifúnak, akiről Babits mint osztályfőnök, véleményt írt. Szekszárdon, a Babits-házban, nemrég még látható volt az a tabló, ahol közepén Babits Mihály ül, a bal felső sarokban pedig az ifjú Rákosi Mátyás áll. Rákosi soha nem felejtette el Babitsnak azt a negatív jellemzést, amit gyerekkorában őrola írt. Révainak személyes utasítást adott arra vo-

* Ady Endre művei - levelei. Bp., 1983, Szépirodalmi - 3. kötet, 133 oldal, uo. 152. oldal.

¹ Barcsay: A szabadkőművesség bűnei. Bp., 1921. Betűrendes névsor 17. oldal.

² Berényi Zsuzsanna Ágnes: A szabadkőműves Kosztolányi Dezső MTA-ITK, 1998-56.

³ Uo.

⁴ A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy védelme alatt működött páholyok tagjainak névsora, Bp., EKNL, 1921, 342. oldal

⁵ Uo.

⁶ Hetey Zoltán: Ady Endre tragédiája. Magyar ház, Bp., 1999, 197. oldal

⁷ Takaró Mihály: Wass Albert regényének világa. Bp., 122. oldal

natkozólag, hogy Babitsot száműzni kell - mégpedig klerikalizmusa miatt - a magyarirodalom-tankönyvekből. De nehogy azt higgyék, hogy Babits Mihály szelektív megítéltetése és életművének megcsonkítása által torzított bemutatása itt abba is maradt! Hogy milyen volt, hogyan működött a magyar szocializmus politikai rendszerében a kifinomult nézetdiktatúra és ízlésterror, illusztrációként hadd emeljek ki egy nagyon-nagyon meglepő dolgot! Kezemben tartom Babits Mihály összegyűjtött verseinek az 1968-as kiadását. A Szépirodalmi Könyvkiadó jelentette meg ezt a művet. A kötet végén ezt lehet olvasni: „*Gyűjteményünk nem tartalmazza a költő néhány olyan versét, amely irreverenda hangjával sértené a szomszéd népek nemzeti érzését. Elhagytuk a következő költeményeket: Vársár, Szíttál-e lassú mérgeket?, Csonka Magyarország, Áldás a magyarra, Erdély. Ugyanilyen okokból elhagytuk a következő versek egyes versszakát is: Dal az esztergomi bazilikáról 4. versszak, Hazám 3. versszak, Ezerkilencszáznegyven 3. versszak.*”

A szerkesztőbizottság tagjai: Éder Zoltán, Illyés Gyula, Keresztúry Dezső - Babits Mihály irodalmi hagyatékának gondozói. A versek szövegét Rozgonyi Iván szerkesztette. Szaklektor: Szabolcsi Miklós.⁸

Így válnak, válhatnak fájdalmasan igazzá Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című művének sorai önmagára is. Természetesen nem Illyés vagy Keresztúry a bűnösök, ők is csak elszenvedői a korszak nézetdiktatúrájának, ám kétségtelen tény, hogy így jobban megérthető e generációk fájdalmas közönye Trianonnal kapcsolatban. Talán e példák nyomán jobban érthető, mit jelent az, hogy ízlésterror és nézetdiktatúra, és milyen iszonyatos következményei lehetnek. Például azt jelenti, hogy Trianon fájdalma azért él ma kevésbé bennünk, és azért nem él a minket követő generációkban, a mostani fiatalokban szinte egyáltalán, mert - ahogy mondani szokás - amiről nem tudunk, az nem fáj. Ezért tart még ma is trianonunk; ezért nem beszélhetünk Trianonról, csak folyamatos trianonokról; ezért van, hogy a nemzeti gyász napját követhette a nemzeti szégyen napja: 2004. december 5-e. Egy egészséges, szabad, ép kultúrájú Magyarországon ez nem történhetett volna meg.

Azért történhetett meg mégis, mert az akkori hatalom gondosan ügyelt arra 1945 után, hogy a magyar nép kollektív kulturális tudatából még az írmagját is kiirtsák Trianon emlékének. Felnőhettek generációk, akik azt hitték, hogy ismerik Babits Mihály teljes köl-

tészetét. Persze ismerhették is, e nélkül a nyolc vers nélkül. Azt hitték, hogy ismerik Kosztolányi Dezső életművét, mert tanultak róla az általános és a középiskolában. Persze ismerhették is, de csak Kosztolányi híres műve, a *Vérző Magyarország* nélkül,⁹ amelyet az író Horthy Miklós bevezetésével jelentetett meg, saját pénzén. Azt hitték, hogy ismerik Juhász Gyula költészetét, mert soha nem tanították nekik a *Testamentum*¹⁰ csodálatos sorait: „*Szeretnék néha visszajönni még*”, melyben megkérdi, „*Van-e még magyar dal Váradon?*”, és eldalolja mindazokat a nyomorúságokat és keserveket, amelyeket 1920 kapcsán végigélt. A felsorolás nem véletlenszerű. Irodalmunk ezen óriásai mind nyugatosok! Trianon traumája azonban nekik is fájt. A trauma akkora volt, hogy az a Kosztolányi, aki a leginkább szélsőbaloldali 1917-es Világ-páholy tagja volt, megszerkesztette a *Vérző Magyarországot*, és megjelentette benne az *Égi jogász* című novelláját. Olvassák el! Szerintem nem sokan ismerik. Az írás egy parasztemberről szól, aki a román bevonuláskor igaztalanul kap néhány pofont, és ebbe beleőrül, majd belepusztul. Kosztolányi Dezső nemcsak *Pacsirtát* írt, nemcsak *Édes Annát*, de írt *Égi jogászt* is.

„*Nyilvánvaló, hogy az irodalomtörténet-írás, az irodalom tanítása az osztályharc eszköze lett. A kommunizmus négy évtizede alatt nem esztétikai értékközvetítési alapon került be valaki az irodalmi kánonba, hanem elsősorban világnézeti szempontok határozták meg az írók, költők helyét. Az elsődleges válogatási szempont a baloldaliság, az internacionalizmus (komopolitizmus) és az ateizmus volt. A keresztény, nemzeti szellemiségű írókat és életműveket - lehettek azok bármilyen értékesek is - az osztályharc nevében kitörölték a magyar irodalomtankönyvekből, az irodalomtörténeti munkákból és ezáltal a magyar kulturális köztudatból.*”¹¹ Elgondolkodtató egyébként, hogy az 1945-ös Barta-Kovalovszky-Waldapfel-féle irodalomkönyv¹² - az akkori 18 évesek számára írt középiskolai tankönyv - még együtt képes tárgyalni és bemutatni József Attilát, Szabó Dezsőt, Gyóni Gézát és Reményik Sándort. Elgondolkodtató, hogy 1945-ben ilyen tankönyv jelenhetett meg Magyarországon, pedig túl vagyunk a II. világháborún!

Az irodalmi művek és alkotók osztályszempontú megközelítésének szélsőséges példaként említetem az előbb Babitsot, 1968-ból. Talán így érthetőbb, hogy miért állítom: Trianonnak nem az az igazi ször-

⁸ Babits Mihály összegyűjtött versek. Bp., Szépirodalmi, 1968.

⁹ Kosztolányi Dezső: *Vérző Magyarország*. Arc kiadó, Reprint kiadás 1999, 222–234. oldal

¹⁰ Juhász Gyula összes versei. Bp., Szépirodalmi, 1959, 619. oldal

¹¹ Takaró Mihály: *Wass Albert regényének világa*. Bp., 122. oldal.

¹² Barta-Kovalovszky-Waldapfel: *Magyar írók Vörösmartytól József Attiláig. A gimnáziumok és leánygimnáziumok 8. osztálya számára*. Bp., Cserépfalvi, 1945.

nyűsége, hogy elvettek országunkból kétharmadnyi területet, nem az, hogy elvették a lakosság több mint felét, elorozták iparának, mezőgazdaságának meghatározó részét, és ezáltal halálra ítélték egy nemzetet, hanem az, amikor egy ország értelmisége adja fel létének egyetlen értelmét és célját! Amikor 1968-ban megjelenhet egy olyan Babits-összes, amelyből minden olyan vers - versszak szintig - kiirtva, ami a magyar nemzet legnagyobb kollektív fájdalmáról, Trianonról szól.

Olyan nagy és dermesztően alapos volt e korszak nézetdiktatúrája és az ezzel járó ízlésterror, hogy még a világirodalmi műveket is ugyanezen szempontok alapján csonkították meg, cenzúrázták, gyomláltak ki belőlük mindent, mi nem felelt meg tudattorzító nézeteiknek. Kevéssé ismert tény, hogy Dániel Defoe Robinson Crusoe-ja évtizedekig csak csonkított formában kerülhetett az ifjú magyar közönség elé. Több tucat oldalt gyomláltak ki az eredeti Robinson Crusoe-ból, és csak ebben a formában lehetett 1948 és 1992 között ifjúsági regényként kapni és olvasni. Minden olyan részt, például a többoldalas betéteket, ahol Robinson imádkozik, vagy ahol imádkozni tanítja Pénteket, ahol arról elmélkedik, hogy a kereszténység miért magasabb rendű társadalom, mint mondjuk egy ősközösségi, ezeket a részeket az utolsó betűig kigyomlálták belőle. Szintén nem közismert, hogy még a nyolcvanas években is megjelent úgy az *Arany ABC*, hogy az *Isten* szó kimaradt belőle. Ezek ugyanis veszélyes hívószavak voltak. Nos, ugyanilyen veszélyes hívó jelenségnek számított Trianon is. Fölnőtt két-három-négy olyan generáció, amelyek egész egyszerűen nem tudtak róla, hogy mit jelentett valójában e szörnyű trauma. Azt hitték el velük, hogy olcsó, nacionalista frázis csupán a „magyar fájdalom” kifejezés. Nem tudtak arról sem, hogy ott él mintegy három és fél millió magyar közvetlenül a határaink túloldalán. Ezek azok a generációk, amelyeknek tagjai csodálkozva szották kérdezni egy-egy áttelepült határon túlitól: *Hű, te hol tanultál meg ilyen jól magyarul?* Ezért lehetséges, hogy nem kötelező a magyar iskolákban minden esztendőben, gimnáziumi vagy általános iskolai kirándulás keretében meglátogatni a Kárpát-medence magyar lakta vidékeit.

Magam a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen oktatok jelenleg, előtte évekig tanítottam a Károli Gáspár Református Egyetemen. Személyesen tanúsíthatom, hogy Budapesten született, Erdélyt sosem látott, discokultúrán szocializálódott, nagyvárosi flashterlakó fiatal fiúk és lányok a második Wass Albert-regény elolvasása után azt mondják nekem: „Tanár úr! Menjünk Erdélybe!” Igen, a kimondott szó, a könyv,

az írás életveszélyes. Ezért kellett kigyomlálni 1948 után például Trianonról mindent, amit csak lehetett. Így tűntek el vagy be sem kerültek a korszak irodalmi kánonjába olyan nagy magyar írók, mint Herczeg Ferenc, Szabó Dezső, Reményik Sándor, Makkai Sándor, Wass Albert, Nyirő József, Bánffy Miklós, Dsida Jenő, Áprily Lajos - és sorolhatnám még sokáig a neveket. Ha fellapozzuk a mai általános és középiskolai magyartankönyveket, nagy meglepetésben lesz részük. A szocialista internacionalizmus nevében és jegyében az irodalomkutatás és -tanítás egyszerűen tudomást sem vett arról a tényről, hogy 1920 után külföldi állampolgár lett a magyar irodalom igen jelentős alkotóinak sokasága. Nehogy azt higgyük, Trianon csak annyit jelentett, hogy megcsonkították az országot! Annyit jelentett, hogy megcsonkították a kultúránkat. Márpedig a magyarság a múltjából megtanulhatta volna azt, hogy minden történelmi kataklizma idején úgy reagált, hogy a nagy vereségekre kultúrával válaszolt, és ezáltal képes volt megújulni. Mi volt a magyarság válasza Mohácsra 1526 után? Egy évtizeden belül református kollégiumok rendszerét hozták létre Mezőtúron, Debrecenben, Sáropatakon, Kolozsvárott, Pápán. Ez volt a válaszuk egy kiszorított, tönkretett, külső és belső erők által meggyengített országban. És jött 1920, az újabb tragikus sorsfordulat. Mivel is válaszoltunk mi magyarok rá? Kultúrával. Báro Klebelsberg Kuno iskolai programot alkotott, meghirdette a kultúrfölény politikáját, és csodát művelt. Csak Klebelsberg idején volt úgy ebben az országban, hogy a legutolsó kis tanyasi iskolában is képesített tanerő tanított. Azt hiszem, hogy 2007 Magyarországon nem ez a helyzet. Akkor így volt. Ötezer tantermet építettek föl kilenc esztendő alatt egy olyan országban, melyet halálra ítélték, amely meg volt fosztva mindenétől. A nemzet tragédiájára kultúrával válaszoltunk, és erőre kaptunk. Ezért volna fontos a kultúránkat megtartani.

Mit akarnak ma elvenni elsősorban a magyar néptől? Mi a mai Trianonunk? A kultúránk elvesztése. Nehogy azt higgyük, hogy a föld! Ha tőlem valaki megkérdezi, hogy hol van igazabb magyarság, akkor azt mondanám, mint Reményik Sándor 1919-ben: „*A magyarság szíve a Végeken dobog.*” Magyarországot, a magyar kultúrát kell visszaszerezni tehát, mert az halódik, az vész el, azt csatolták el tőlünk. Hogy is írta ezt Márai Sándor 1946-ban a *Naplójában*? „*Az igazi trauma számomra nem az a Magyarország, amely elveszett - a történelmi - hanem az, amely megmaradt.*”¹³ Magyarországon - bármilyen keserves is kimondanunk - nem a magyar kultúra uralkodik ma. Már-

¹³ Márai Sándor: *Napló*.

pedig egy nép csak addig él és győzhet, ameddig meg tudja őrizni a kultúráját.

A kultúra nemzetmegtartó erő. Ezért alakul ki a harmadik irodalmi pólus 1920 után, mert a Nyugat mellett (amely kétségtelen tény, a magyar líra teljes megújulását hozta), illetve a második pólus, a nemzeti középosztályt képviselő konzervatív nemzeti polgári irányzat mellett 1921 után megszületik a harmadik, amely nem más, mint a transzszilvanizmus. Ezt egyetlen tankönyv sem tanítja! 1921-ben Kós Károly és Zágoni István megírják a *Kiáltó Szót*,¹⁴ amelyben új lózungot tűznek a zászlajukra. Ez a jelszó többé nem az, hogy Magyarország, hanem Erdély. Az ottani irodalomban teret hódít az ún. erdélyiség gondolata, virágzásnak indul a transzszilvanizmus, a nagy erdélyi magyar ébredés. Az egykori statisztikák szerint 1919 és 1924 között 130 napilap, irodalmi, tudományos és szakmai lap, folyóirat, 352 szépirodalmi mű jelenik meg.¹⁵ Ez mutatja azt a hatalmas életerőt, megmaradni akarást, erőfeszítést, amely az akkori erdélyi magyarságban munkálkodott.

És micsoda gyávaság a mai magyarság részéről „elkenni” ezt az egész Trianon témát, és szégyenteljes módon, pusztán történelmi problémának beállítani azt! Szégyellnünk kell magunkat nekünk is, mindannyiunknak! Hiszen arról kellene beszélnünk, hogy hogyan szaggassuk szét a láncainkat, és arról, hogy ki-kí a maga helyén mit tudna tenni, hogy ne legyen újabb és újabb trianonunk!

Mert a mi időnkben jött el a nemzeti szégyen napja is 2004. december 5-én, amikor népünk döntött úgy, hogy nem kell neki a többi magyar. Igen. Eljött 2004. december 5-e, a nemzeti szégyen napja. Mindenféleképpen ide kívánczik néhány sor: *„Eljött egy nap, mit nem feledsz soha, és nem tudod már, hogy édes vagy-e vagy csak mostoha. Tagadás szülte-e, bűnös szenvedély, romlott szerelem, gyáva rokonvér? Kút-mélyi csöndbe lehulló szavak, megszámláltattál, eltaszítottalak.”*¹⁶ Bizonyos, hogy sokan igennel szavaztak ebben a kérdésben. De mégsem mondhatjuk azt a magyar nemzetről, hogy vagyunk mi, meg vannak ők. Tudomásul kell vennünk, hogy mi együtt vagyunk a magyar nemzettel! Akár tetszik ez nekünk, akár nem.

Mennyit lehet ebben a helyzetben immáron tenünk? Mert most igazából erre kellene koncentrálni! Igen, vissza kellene venni a Nemzeti Tankönyvkiadót. Én ezt kicsit kibővíteném: a magyar iskolát kell visszaszerezni! Minden az iskolán múlik. John Stott mondja: *„Be akarsz vinni valamit egy társadalom tu-*

datába? Vidd be az iskolába, és tíz év múlva a társadalmi gondolkodás része lesz az.” Könnyen kikövetkeztethető, mi lenne, ha elkezdenénk újra tanítani igazságainkat Trianonról, s a történelemkönyveinkben nem az ál-mértéktartó, szánamelegesen óvatoskodó megközelítése lenne ennek a témának, mint ami a maiakban van. Amikor elkezdtük ezt a konferenciát és elhangzottak az első mondatok, gondolatok, én magunkra néztem, magamra is, az jutott eszembe, ha a románokat éri ugyanez, mit gondolnak, ők is ilyen hűvös távolságtartással beszélnek a maguk Trianonjáról, vagy csak mi vagyunk ilyen szibariták még mindig? A szerbek ma élnek át a Trianonjukat. Köztudott, ha valaki az ottani, hihetetlenül feszült helyzetben például meg mer szólalni Szabadkán magyarul az utcán, fennáll a veszélye, hogy megverik. Reakciójukat természetesen nem helyeslem, sőt magyar lévén, a legmélyebben elítélem. De tudják, miért tesszik ezt? Él bennük a nemzeti önfenntartás mindenek (gyakran igazság) feletti ösztöne. Belőlünk ez kiveszett. El kéne gondolkoznunk azon, hogy miért nem vetette föl Trianon, majd annak 1947-es megerősítése a párizsi béke kérdéseit és igazságtalan megoldásait hivatalosan 1990 óta egyetlen magyar kormány sem. Még akkor sem, amikor sorban bomlottak fel határaink mentén azok a Trianonban mesterségesen összetákolt államok (Csehszlovákia, Jugoszlávia - akkori nevén SZHSZ királyság), amelyek széthullását nem hadi esemény, hanem az életképtelenségüket bizonyító történelmi realitás idézte elő. Konferenciáztatunk Trianonról, miközben transzparenszeket kéne a magasba emelni, és százezerszámra kéne kimenünk az utcára tiltakozni! És nem tesszük. Mert az újabb generációkban nincsen belső késztetés erre. Igen, például ezért kellene iskoláinkat visszaszerezni.

Közhelyszerűen fájdalmas igazság, hogy a magyar nemzet évtizedek óta krízisben van. De ne felejtjük el, a gyengék krízisben élethazugságokba menekülnek, az erősek meg életigazságokba kapaszkodnak.¹⁷ Nekünk azt kell eldönteni, gyengék akarunk-e lenni, mert akkor élethazugságokba fogunk menekülni, vagy pedig erősek, és végre életigazságokba akarunk kapaszkodni. Mert a történelmi igazságainkat ismerik ám mások is. Nehogy azt higgye valaki, hogy a román vagy a szlovák történészek nem tudják az igazat! Nehogy azt higgyék, hogy a román vagy a szlovák értelmiség nem tudja az igazat! Tudják az igazat. De ez az igazság az ő létüket veszélyezteti. Úgy gondolom, hogy Magyarország ebben a helyzetben államférfiakra vár. Ma

¹⁴ *Kiáltó Szó: A magyarság útja. A politikai aktivitás rendszere. Kolozsvár, 1921.*

¹⁵ *Magyar irodalom tankönyv a 12. osztály számára. Bukarest, 1993, 7. oldal.*

¹⁶ *Takaró Mihály: Csöndparázs szóforgácsok. Verseskötet. Budapest, Masszi, 2006.*

¹⁷ *Henrik Ibsen.*

csak politikusaink vannak, jobb- és baloldalon egyaránt. Nehogy valaki félreértse a gondolataimat! A Churchill meghatározás értelmében az államférfit és a politikust az különbözteti meg, hogy a politikus mindig csak a következő választásokban gondolkodik, az államférfi meg a következő generációkban is. Majd amikor lesznek olyan politikusaink, akik nem a következő választásokat akarják csupán megnyerni, hanem a következő generációkkal föl akarják építeni Magyarországot, akkor tesszük meg az első lépést ahhoz, hogy legyőzzük Trianont, Trianonjainkat.

Amikor egy nemzet végveszélybe kerül - meggyőződése, hogy a magyarság abba került -, értelmi

ségének, bármilyen keserves is az, kötelessége önvizsgálatot tartani. Nagy nemzeti kataklizmáink után mindig volt erőnk talpra állni, mert mindig voltak közöttünk olyanok, akik irányt jelöltek a sötétségben, utat mutattak a valóság labirintusában. Nem hallgattak a Gyávák szirénszavára, s a Vakmerők hagymázos handabandázására sem. De Bátrak voltak szembenézni a múlt úttévesztéseivel, s a jelen emberfeletti kihívásaival is.

Erre a bátorságra hívom most azokat, akiknek van fülük a hallásra, szívük a jóra, vannak belső parancsaik az igazság következetes képviselésére, és kezük a munkára, nagy tettekre.



Balázs G. Árpád: A Halál lovai (Ady-versillusztráció)

* Megjelent a *Trianon átírta Európát c. könyvben* (Trianon Kutatóintézet—Kairosz Kiadó 2008)

A trianoni radioaktivitás*

A Trianon utáni nyolcvanhét esztendőből hatvanégyet megéltem: beleszülettem a II. világháborúba; akkor, 1943-ban Rimaszombat megint Magyarországhoz tartozott, így az anyakönyvi kivonatomban a György szerepel a későbbi Juraj helyett. A szlovák keresztnévhasználatot természetesen nem a szüleim kérvényezték. Aztán, pár évtized múltán, nyikordult egyet a történelem kereké, és én ismét György lehetek, úgy szerepelhetek az okmányaimban, mint születésem idején.

Az életem úgy alakult, hogy személyes kapcsolatot ápolhattam Illyés Gyulával, a költőfejedelemmel, aki így biztatott - *„Rejtsétek a hazát a lelketekbe, és ne csüggedjete, mert Magyarország lerázza a láncát, megint megszólalnak majd mindenfelől a magyar sípok”*.

Lapszerkesztői megírói hivatásomnál fogva kezet foghattam szinte minden magyarral a Felvidéken és a jó magyarokkal a nagyvilágban, és mindenütt ugyanaz volt a tapasztalás - „A szavak nem jutnak soha emberig, ha nem viszik magukkal a mosolyt - a jövőt - lélektől lélekig”. Ismertem a mi stószí Fábry Zoltánunkat, az oltárőröt, aki haláláig nemzetrészünk lelkiismerete maradt, így azt is megtapasztalhattam, hogy erkölcs nélkül nincs hiteles közösség-képviselő, és másokért felelősséget érezni annyi, mint áldozatot hozni.

A pártállam idején sem adtuk fel a reményt, mert elképzelhetetlennek tartottuk, hogy az anyanyelvünket a gyerekeink és unokáink elfelejtsék, ne vigyék tovább hagyományainkat. Vártuk a jobb időket, hogy a megőrzött dalokat, táncokat, irodalmunkat - a kincseinket - átadhassuk az újabb nemzedékeknek. Mostanában, a többpártrendszer meg az európai uniós tagság idején is a jobb időkre várunk, ma is ugyanúgy meg kell küzdenünk mindenért, ami magyarságutadatunk életben tartásához fontos.

A Trianon utáni idők summázata: akár ún. baloldali, akár ún. jobboldali kormány van Szlovákiában hatalmon, bennünket mindig ellenségnek néz, és még csak nem is az őszövetségi „szemet szemért, fogat fogért” szellemében viszonyul hozzánk, hanem „az egyetlen fogért mindkét szemet” stratégia jegyében.

A II. világháború után, a beneši dekrétumok kihirdetésekor a felvidéki magyarságot teljes jogfosztottság érte. Kétéves voltam, amikor engem is háborús bűnösnek nyilvánítottak, és annak tekintenek máig, hiszen a bélyeget nem szedték le sem rólam, sem a sortársaimról. A történelemből jól tudjuk, hogy a magyarok sem makulátlanok, de a visszavágás, a bosszú aránya olyannyira eltűzött, hogy tanulmányozásával külön kellene foglalkozni.

A trianoni békeszerződés hatása olyan, mint a radioaktivitás - állandóan sugároz, roncsolja szerencsebb pillanatainkban felépített intézményeinket, nincs egyetlen nyugalmas időszakunk sem, egyre záporoznak az égető stresszek, mindig készenlétben kell állnunk, hogy amilyen eszközzel éppen lehetséges, megvédjük magyarságunkat, valamint egyetemesnek bizonyult eszményeinket.

A szlovákiai magyar nemzeti közösség tagjainak lemorzsolódása Trianon óta folyamatos. Nyolcvanhét évvel a békediktátum megkötése után hivatalosan már csak félmillióan vagyunk. Az eltelt évtizedekben hol elüldözték, hol megbélyegezték, s így megbéklyózták értelmiségünket, kitelepítették, börtönbe vetették ártatlan magyar emberek tízezreit, derékba törtek életpályákat, másodrendűvé fokozták le országlakosokat csak azért, mert kényszerítő hatásra sem vallották magukat szlováknak, illetve a határon túl próbáltak védelmet keresni. A népességfogyásra és a megaláztatottság mértékére egyetlen apró példa a foci területről: másfél évtizeddel Trianon után még létezett önálló Csehszlovákiai Magyar Labdarúgó Szövetség, amely magyarországi kapcsolatokat is ápol. 2007-ben egy színmagyar csallóközi kistelepülés pompás kölyökcsapata hívja fel magára a figyelmet. A gyerekek azonban nem anyanyelvükön kommunikálnak a meccsek hevében, hanem az állam nyelvén; az edzőjük ugyanis szlovák ember, és így kívánja.

2007-ben, napjainkban, valóságos ösztűz zúdul a felvidéki magyarságra - el akarják sorvasztani a Szlovák Rádió magyar nyelvű országos adását, nem utalják át időben vagy kurtítják a jóváhagyott intézményi támogatásokat, beleértve a Selye János Egyetemet, amelynek (hiszen három éve működik csupán) így még nem épülhetett ki a szakmai kara, de fejlesztésre

mégsem óhajtanak folyósítani pénzt. Szó van arról is, hogy egyes egyetemeket főiskolává degradálnak. A kérdés csak az, hogy miként tehet eleget a Selye János Egyetem a szakmai elvárásoknak, ha mindössze három esztendeje működik.

A Trianon utáni keserveink sorában is előkelő helyen áll Malina Hedvig ügye. A csallóközi, vámosfalui magyar egyetemista a nyitrai Konstantin Egyetemen tanul, s tavaly augusztusban tanulmányai városában két durva férfi csak azért bántalmazta, mert mérészt magyarul beszélni. A lány súlyos sérüléseket szenvedett, ütlegetés közben elvesztette eszméletét. A nyitrai és később a dunaszerdahelyi kórházban elkészült a láttele, amely hitelesítette az intelligens, kitűnő előmenetelű diáklány vallomását. Azóta csaknem egy év telt el, de a két tettes nem került elő, sőt: kormány szinten nyilatkozzak, hogy Hedvig kitalálta az egészet, illetve saját magát ütlegette azon a bizonyos reggelen. Az eset krimibe illő, már ezer szálra ágazik, aki azonban átlát a szitán, könnyedén összerakja a képet a mozaikokból: bármilyen hihetetlen, 2007-ben, az Európai Unió egyik tagországában, amelyben parlamenti demokrácia és többpártrendszer van, szóval a Szlovák Köztársaságban valószínűleg elkészítettek egy forgatókönyvet, hogy annak megvalósítása után egyszerre két „üzenetet” is közvetítsenek. Az egyik: a szlovákiai magyarok vegyék tudomásul, hogy amennyiben ragaszkodnak nemzetükhöz, Hedvig sorsára jutnak, mert bárhol megverhetnek magyarokat, és soha nem fog kiderülni az igazság. A másik jelzés a külvilágnak szól majd, ha a magyar lány börtönbe kerül hamis vallomástétel és a hatóságok félrevezetése okán: lám, a szlovákiai magyarok képesek akár ilyen provokáció elkövetésére is csak azért, hogy telekürtölhessék vele a világot, hogy helyzetük rendezése nélkül nem alakulhat ki társadalmi béke Szlovákiában.

Tekintve, hogy újságíróként vagy íróként még nem találkoztam olyan esettel, amely a mindenkor magyar nemzetiségű (etnikai alapon) sértettnek bírósági úton igazat adott, az elkövetőket pedig megbüntette volna, így nem állíthatom statisztikával megalapozottan, hogy ez idáig egyetlen, nemzetiségében megalázott, megvert stb. magyar embert is megvédett volna a szlovák bíróság. Én nem tudok ilyenről. Még a pártállam idején, az akkor csehszlovák szövetségi labdarúgó ligában játszó dunaszerdahelyi DAC egyik hazai mérkőzése után - az ellenfél a nagyszombati csapat, a Spartak Trnava volt - két somorjai magyar lányt nagyszombati szlovák szurkolók kilöttek a vonatból. Az eset sajtónyilvánosságot is kapott, bírósági ügy is lett belőle, de az elkövetőket nem vonták felelősségre.

Természetesen a szlovákság soraiban szép számmal vannak tisztességes emberek, de ők egyelőre nem

képviselnek számottevő társadalmi erőt, így nemigen tudják befolyásolni az eseményeket. Malina Hedvignek szlovák ügyvédje van - úgy tetszik, becsületes ember, kiváló jogász. Az elmeorvos is szlovák orvos - aki az egyik hetilapban tényekkel bizonyította a lány igazát; korrekt szakember benyomását kelti. A Tyzden (A Hét) című ellenzéki szlovák hetilap főszerkesztőjéről is csak az elismerés hangján lehet szólni. Reménykedjünk hát az igazság győzelmében. Igazság, mint tudjuk, mindig csak egy van. Szép lenne, ha Malina Hedviget ezek a becsületes szlovák emberek védenék meg a rágalmaktól, mert ha bebizonyosodik, hogy színigazat mondott minden alkalommal, az el-lene szőtt összeesküvés talán más szlovák polgárok számára is megvilágosítaná a mai állapotokat.

A 2004. évi decemberi magyarországi népszavazást megelőző kormánykampány és a határon túli magyarokkal szembeni, az alkotmányos kötelezettségeire is fittyet hányó kabinet tevékenysége ismeretében persze nem lehet csodálkozni Ficónak és koalíciós partnereinek viszonyulásán hozzánk, magyarokhoz.

Kérdés, vajon a magyar külügyminisztérium illetékesei milyen fokon tájékozottak a helyzetünkről? Ha csak annyira ismerik az életünket, mint saját népük mindennapjait, nem csoda, hogy itt tartunk. Olvasom és becsülöm a szlovák irodalmat, lapozom a szlovák iskolákban használatos tankönyveket. Érdemes lenne a külügyi szakemberek részére kivonatolni a magyarokat érintő szövegeket. Akkor talán sok minden érthetőbb lenne, és nem ámulna senki Ján Slota és a hozzá hasonlók gyalázkodásain.

Persze, Trianonnak van némi „hozádéma” is. Mielőtt az eretnokség vádjával illetve bárki, megmagyarázom, mit értek e fogalom alatt. Azt, hogy bár könnyes szemmel ültem - mert nem nyílt magyar iskola - a szlovák első osztályban, ahol nemcsak az fájt, hogy nem értem a tanítót, hanem az is, hogy olykor nagyon durva volt, mégis megtanultam ezt a nyelvet, és ha a szlovákokról esik szó, nem a brutális tanító jut az eszembe, hanem Milan Rúfus európai rangú pozsonyi költő. Ennek az első szláv nyelvnek köszönhetően értem a csehet és - kis frissítés után a lengyelt vagy az orosz is. És Trianon „hozádéma”, bármilyen fájdalmas, az is, hogy ősi szülőföldemen lehetek egy másik ország polgára, és naponta tapasztalhatom a saját bőrömon, milyen negatívan viszonyul a nemzetünkhöz, a szomszéd csonka országhoz, az ott zajló politikai vagy egyéb eseményekhez egy másik nép, amelynek túlnyomó része ellenséget lát bennünk. Van tehát egy olyan kulturális és történelmi többletismeretünk, amely még jól jöhet a magyar jövő építése során, s amely hozzájárulhat a Kárpát-medencei testvériség megteremtéséhez.

A Szlovák Statisztikai Hivatal pár hónapja közzétett egy felmérést, melynek adatai a felvidéki magyarságról is képet adnak. Ennek a kimutatásnak a lényege az én olvasatomban: napjainkban mind az anyaországi, mind a felvidéki magyarokat a hasonló, olykor teljesen azonos mutatók jellemzik. Mintha a közlekedőedények egyező vízszintjét látnánk; ugyanolyan mértékű az idő előtti elhalálozás nálunk is és Magyarországon is, ugyanolyan arányú a népességfogyás, ugyanolyan nagyságrendű a családok szét hullása, a válóperek száma. Szívfájdítóan ékes a bizonyíték - nemzetünk valóban egységes, s a hanyatlás valóban azonos, ha az érzéseink, az ösztöneink nem törhetnek a felszínre, ha belénk teremtett talentumaink kibontását megakadályozzák, ha hazudozásra, csalásra kényszerítenek, ha nem érvényesülhet az igazságunk, ha a szemünk láttára pusztuló hazáról naponta rivallják a médiában, hogy soha nem volt még ilyen kiváló állapotban.

A felvidéki magyarok jelentős része nem jut munkához, földjeit újkori telepések vásárolják fel, kistérségeink sorvadnak, kulcsembereink, a közösségek szellemi vezetői, a magyar élet szervezői tömegesen halnak, és sok helyütt nem akad megfelelő utód, hogy átvegye a váltóbotot.

Keserű érzés Magyarország romlását látni, érzékelni a nyílt nemzetromboló programok hatását. Eleget, ha az egykori világverő Aranycsapat utódainak szálnalmas vergődését látjuk. Az én serdülésem idején, az ötvenes években, a tornajai magyarok házaiban még Petőfi Sándor arcképe meg az Aranycsapat tablója díszítette a falakat...

Vajon mi lehet a kiút? Milyen eszme képes ismét egységbe kovácsolni bennünket? Honnan meríthetjük a nemzet újraépítéséhez nélkülözhetetlen életerőt?

A megoldást én a Szent Korona tiszteletében, a benne foglalt éleateszmény követésében látom, mert évek óta tapasztalom, hogy ez a „program” a XXI. században is él: feladatunk a gyógyítás és a tanítás. Csak a jézusi útmutatás biztosíthatja nemzetünk felemelkedését, mert a szeretet ereje hatalmasabb bármely gonoszságnál és fegyvernél. A tiszta szívből felszálló ima olyan változásokat eredményezhet bennünk is meg a nemzetünkben is, amelynek megvalósulásáért nem kell vérnek folynia.

Idén lesz harminc éve, hogy a Szent Korona hazaérkezett. Az eltelt idő könyvtárnyi irodalmat termelt, mindenki elolvashatja, hogy a Koronánkból áradó csodálatos sugárfajtát egyik földi energiatípussal sem azonosítható, megtudhatjuk, miért egyedülálló világviszonylatban is a mi beavató Szent Koronánk, mit tartalmaz a benne elrejtett, de már megfejtett kozmikus idő kód, s mely zománcképeket távolítottak el róla ellenségeink, és tanulmányozhatjuk, mit tartalmaz a Szent Korona-tan.

Zbigniew Brzezinski volt amerikai elnöki tanácsadó kifejtette, hogy a hadi stratégiák szerint a közép-európai térség a világ közepe: aki azt megszerzi, a világ ura lehet. Nagy veszélyben van a magyarság most is, de megvan rá minden esélyünk, hogy a jézusi szeretet erejével újjáépíthessük Trianon perzselte szent koronás földi hajlékunkat, méghozzá úgy, hogy a szomszéd népek lelki testvéreinkké válhassanak.



Streitmann Antal: Felsőbányai utca

*Megjelent a *Trianon átírta Európát c. könyvben* (Trianon Kutatóintézet—Kairosz Kiadó 2008)

Ellen-Trianon

Abban talán mindannyian megegyezhetünk, akik számára a nemzet sorsának alakulása nem közömbös, hogy a trianoni döntés megkerülhetetlen jelentőségű, mi több: a magyarságot érintő legfontosabb döntés a XX. században, amely napjainkig, meg még ki tudja meddig, érezteti hatását.

Ma már köztudott tény, a nagyhatalmak mellett Trianonhoz kellettek a hazai árulók, azok, akik mindent megtettek annak érdekében, hogy a haza odavesszen. Kellettek a Károlyi Mihályok, a Kun Bélák, a Lukács Györgyök, meg azok a névtelen senkik, akiknek fontosabb volt az önnön léhaságuk és nihilizmusuk, amivel, mint egy országnyi kártyapartiban, egy nemzetet játszottak el egy túlon-túl hosszú nyúlt dorbézolásban. Ami Trianon után következett, az csak folytatása a Párizs melletti döntésnek. Ebben a folytatásban, ebben a történeti láncolatban kell szemlélőnk mindazt, ami napjaink velejárója – a két irányba ható elementáris törekvéseket.

Az egyik irány az, amely arra törekszik, hogy végigvigye a nemzetet a Trianonban megkezdett úton, és végül eljusson a herderi nemzethalálhoz, a másik ezzel ellentétes: mindent megtesz azért, hogy a pusztulás útjáról az élet útjára vezesse a nemzetet!

A nemzethalálhoz vezető út egyik újabkori fontos állomása volt a 2004. december 5-ei népszavazás a kettős állampolgárságról. Az akkori (és a mai hatalom) minden követ megmozgatott annak érdekében, hogy a magyarországi magyar tagadja meg a határokon kívülre rekedt nemzettársait, s habár, mint ahogyan ezt is jól tudjuk, a kettős állampolgárság mellett szavazók száma nagyobb volt, mint az ellene voksolóké, a népszavazás mégis sikertelennek tekinthető, azaz, nagyon is sikeres volt azok szemszögéből nézve, akiknek a viszályszítás és a reményvesztés volt a céljuk. Mert ismételt viszálykodás támadt magyar és magyar között, s a kitaszítottak közül vajmi kevesen látták csak át a szocialista-liberális államvezetés bűnös mesterkedéseit – a túlnyomó többség mindenből csak azt látta, azt érezte: újfent nem kellünk a „magyaroknak”!

A semmi felé vezető út macskaköveinek tekinthetünk minden olyan rendezvényt, megmozdulást és intézkedést, amely fizikai és szellemi romláshoz vezet. A fizikai romlás kitapintható, kézzel fogható a ma-

gyarság egészségi állapotán, kondícióján. A még viszonylag ép, fiatal embereket a mértéktelen szórakozás, italfogyasztás és kábítószer-élvezet segítségével próbálják megbetegíteni mindazok, akik kezében a (média)hatalom van. Vajon mi értelme van a hajnalokig tartó „bulizások”-nak, hacsak az nem, hogy az ún. diszkóbalesetek száma (számunkra) ijesztően magas? Vajon miért harcolnak oly kitartóan a könnyűnek mondott drogok legalizálásáért a magyarországi liberális párt vezető személyiségei, hacsak azért nem, mert minden egyes drogossal kevesebb az életképes magyar? Vajon mi értelme van a homoszexuálisok fölvonulásának (amely rendezvény biztosítására százmillió forintot költ el az állam, úgy, hogy igazából nem is tudják a fölvonulást biztosítani – vagy nem is akarják –, illetve akkor és úgy, hogy időközben kórházakat, iskolákat zárnak be)? Ennek, és az ehhez hasonló rendezvényeknek semmi köze nincs a toleranciához, a másság elfogadásához, épp ellenkezőleg: aki meglátja a magukat mutogató, ízléstelen, visszataszító figurákat, abban csak az ellenszenv fokozódik irányukban. Minden demokratikus ember elfogadja a homoszexuálisokat, de ez még nem jelenti azt, hogy örülni is kell annak, ha ők az utcára viszik „másságuk”-at! Mi lenne akkor, ha a hentesek rendeznék meg a Hentes Büszkeség Napját, és az Andrássy úton vonulva ölnék halomra a bikákat, a disznókat és a tyúkokat. A vér patakokban csordogálna körülöttük, mert az is hozzá tartozik az ő életükhöz, az ő „másságuk”-hoz (mert, ugye, a társadalom csak egy keskeny kis szeletkéje ön naponta, akár állatokat is)?! És vajon a liberális demokraták elfogadják-e azon embertársaik „másság”-át, és mit kezdenek vele, ha vannak olyanok, akiket a meleg büszkeség utcai megnyilvánulása megbotránkoztat, és emberi érzelmeiben sért?

És vajon mit kezdhethetünk azzal a kiállítással, amelyen preparált emberi testeket állítanak ki? Egykor volt emberi lények preparált testeit! Mindez csupán egyetlen cél érdekében, azért, hogy lélekben összetörjünk, az emberi élet szentségébe vetett hitünket még jobban meggyöngítsék, mi magunkat pedig még kiszolgáltatottabbaknak, elesettebbeknek érezzük! Mert mi sem vagyunk mások, és többek, mint azok a *kiállított*

tárgyak, amelyeket a látogatók bambán megbámulnak!

A nyilvánvaló cél: annál jobb, minél rosszabb! Nem kell a gyermekáldás – tizenéves lányok dönthessék el, sterilizáltatják-e magukat, hiszen szabadság van! – nem kell egy egészséges, fejlődőképes társadalom, és elég lenne belőlünk akár hat millió is, mint ahogy azt a világ egyik legnagyobb üzletembere, a magyar származású Soros úr a minap Magyarországon kifejtette, és kifejthette, hiszen szabadság van és liberális demokrácia!

És mindennek ellenére és következményeképp, éppen 2004. december 5-ének éjszakáján megszületett egy gondolat, egy akarat, a vágy, hogy valamit tenni kellene, mert azért az mégsem lehet, hogy bennünket mindig csak leköpjenek, hogy belénk rúg-

hassanak a senkik! Ez a gondolat Gál Péter fejében született meg, vagy talán inkább a lelkében! Ennek a gondolatnak a megtestesülése a Föltámadási menet, a Kárpát-hazát körüljáró búcsújáró menet, amely, mintegy szívet rajzolva a haza fölé és köré, a pünkösdi csíksomlyói búcsúban teljesedik ki! Ellen-Trianon a Menet, mert reményt ébreszt és föltámadást sejtet! Mindannak ellenére született meg, és vált valósággá, ami romlásunkra, süllyedésünkre van! Ellenszegül annak a Molnár V. József által ordas eszmének nevezett (világ)hatalomnak, amely nemcsak bennünket, hanem minden emberi lényt fenyeget. Ellenszegül, mert fölmutatta, a pénz és a hatalom világa lehet bármennyire is erős, a szeretet azonban még azt is képes legyőzni! S hogy ismét Molnár V. Józsefet idézzem: - **Csak hinnünk kell benne, csak hinnünk kell!**



Oláh Sándor: Udvar Palicson

„Tudjuk a dolgunk”?*

A vajdasági magyarság helyzetének aktuális kérdéseiről – tézisek egy könyvbemutató kapcsán**

Nem mondok újat azzal, hogy Szerbiában komoly politikai válság van, amely bizonyára még sokáig elhúzódik. A kisebbségi jogok érvényesülése bármilyen kormány esetén csak annyival jut előbbre, amennyit sikerül majd kiharcolnunk.

I. Mi az, ami a szerbiai hatalom kisebbségügyi politikáját jellemzi?

Szerbiában nincsen hatályos kisebbségvédelmi törvény, ami ellentétben van nem csak az EBESZ és az ET álláspontjaival, hanem a korábbi gyakorlattal is.

Szerbiában nincsen kisebbségügyi minisztérium, hanem csak ilyen nevű (szak)szolgálat¹.

Szerbiában nincsen egyetlen független szakmai-tudományos intézet sem, amely a tudomány eszközeivel kísérné a kisebbségek helyzetének és jogainak megvalósulását, alakulását.

A szerbiai törvényhozás hat év elmúltával sem hozta meg a nemzeti tanácsok megválasztásáról szóló törvényt.

Szerbiában nem biztosították a kisebbségek részarányos képviseletét, a községi képviselő-testületektől a köztársasági parlamentig.

Szerbiában nem biztosították a kisebbségek egyenrangú és részarányos foglalkoztatását a közigazgatásban, az igazságügyi szervekben, a köztisztviselőkben, rendőrségben, stb.

A szerbiai törvényhozás még mindig nem hozott határozatot a kollektív bűnösség elvének eltörléséről, amit a magyar és a német kisebbségre a háború után kiszabtak, és ami azóta sem szűnt meg.

A Vajdasági Képviselőház nem emelte jogerőre a Magyar Nemzeti Tanácsnak a vajdasági magyar

helységnevek meghatározásáról szóló 2003. évi határozatát. Ezért történhet meg az is, hogy a magyarul kiírt helységnévtáblákat átfestik, vagy nacionalista jelszavakat írnak rájuk.

Vajdaságban továbbra is érvényes az 1991. évi körzetesítéssel és az egyes községek adminisztratív határainak meghúzásával megbontott területi és közigazgatási egység stb.

Mindez azt igazolja, hogy a hatalomváltástól elmúlt csaknem nyolc év alatt nem oldódott meg a vajdasági magyarság és a többi nemzeti kisebbség közösségi helyzetével kapcsolatos egyetlen fontos kérdés sem, nem történt lényegi előrehaladás a kisebbségi jogok megvalósítása terén.

II. Feltehető azonban a kérdés, hogy mi magunk, vajdasági magyarok, illetve politikai pártjaink és képviselőink mennyiben járultunk/járultak hozzá a helyzetünk ilyen alakulásához?

Van egy Magyar Nemzeti Tanácsunk, amelynek 2006. szeptember 21-én letelt a mandátuma.

A Tanács és az elnök is azonban úgy viselkednek, mintha mi sem történt volna. Ezt a törvénytelen helyzetet mielőbb fel kell oldani. Tekintettel arra, hogy a szerb parlament belátható időn belül nem hozza meg a nemzeti tanácsok megválasztásáról szóló törvényt, a régi jogszabály alapján mielőbb új összetételű MNT-t kellene választani, ami magával vonná a testület elnökének a leváltását is, aki a 2002. szeptember 21-i megalakulástól van funkción.

Az elnök és a Tanács munkáját egyébként már ideje lett volna értékelni és elszámoltatni, tekintettel arra, hogy kezdettől fogva bírálat érte a testület megalakulásától kezdve.

* A Magyar Koalíció választási jelszava.

** A Zentai Alkotóházban 2008. június 9-én *A Magyarok a Vajdaságban* című, 2007-ben Újvidéken, az Árgus (Vajdasági Magyar Kisebbségjogi Civil Egyesület) kiadásában megjelent könyvnek a bemutatóján elhangzottak időszerűsített változata. Közzétette a Vajdaság Ma: <http://www.vajdasagma.info/universal.php?rovat=cikk&ar=onokirjak&id=79> (2008. június 11.), A magyar megmaradásért portál: <http://www.magarymegmaradas.eoldal.hu/cikkek/figyelemre-melto-irasok-sorozatok/1992> (2008. június 13.) és a Vajdasági Magyar Demokrata Párt Hírlevele, VI. évf. 109. szám, 2008. július 15.

¹ A 2008. július 7-én megválasztott új, Mirko Cvetković miniszterelnök vezette szerb kormánynak emberjogi és kisebbségügyi minisztériuma is van.

kulásának módját, összetételét és az elnök munkáját is (pl. a Forum és a Magyar Szó leépítésével, illetve „karcsúsításával”, az ún. magyarverésekben való „illetéktelenséggel”, a diplomahonosítási botránnal kapcsolatban stb.).

Józsa László tanácselnök funkcióiról egyébként az MNT-ben külön vitát kellene nyitni (ha akadna olyan bátor tag, aki ezt a kérdést fel merné vetni), mert Józsa – saját bevallása szerint² – az ügyvédség, az MNT elnöki és a Magyar Szó Kft-ben betöltött tisztsége mellett legalább még két igazgatóbizottságnak a tagja, koordinátora a nemzeti kisebbségi tanácsok tartományi tanácsának és tagja a köztársasági kisebbségi tanácsnak, a szerb–magyar országközi vegyes bizottságnak, de bizonyára még más tisztségei is vannak.

Válaszolni kellene arra a kérdésre: Van-e ezek között a tisztségek között érdekellentét és mennyire van ez összhangban az erkölccsel? És arra a kérdésre is, hogy a Tanács és az elnök – eredményesnek éppen nem mondható – munkája az utóbbi hat évben hogyan hatott ki a vajdaság magyarság helyzetének alakulására.

Személyes véleményem szerint az MNT a jelenlegi összetételben nem alkalmas egy ilyen bíráló elemzés elvégzésére és nemzeti közösségünk helyzetének javítására, a már felsorolt problémák megoldására.

Van négy politikai pártunk, amelyek közül három – a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ), a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) és a Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) megalkotta a Magyar Koalíciót (MK), amit a vajdasági magyarok üdvözöltek ugyan, de már többen a kezdettől sérelmezték, hogy a negyedik pártot, a Magyar Polgári Szövetséget (MPSZ) kihagyták a koalícióból.

A 2008. május 11-i háromszintű szerbiai választásokon a vártnál gyengébben szerepelt az MK.

Az MK négy tagja jutott be a köztársasági képviselőházba. A koalíciós megállapodás szerint az első négy hely (tehát ez esetben mind) a VMSZ-t illeti meg. Ezen a választáson is alulszerepelt az MK, amennyiben a tervezett 5–6 képviselői helyet vesszük figyelembe. (A szerbiai parlamentbe még négy magyar képviselő jutott be, három a Demokrata Párt színeiben: Lódi Gábor, aki eddig a vajdasági kormány al-elnöke volt, az adai Tóth Tamás, aki mostanáig a DP egyetlen magyar köztársasági parlamenti képviselője volt, és Maráci Nándor, Magyarokanizsa eddigi alpolgármestere, továbbá Kismárton Ottó, okleveles agrármérnök Nagyikindáról, a Szerb Radikális Párt képviselője, aki a szerbiai parlamentben eddig is ezt a pártot képviselte.)

A következő megbízási időszakban a VMSZ köztársasági képviselői lesznek: Pásztor Bálint (Szabadka, 1979, okleveles jogász), Varga László (Palics, 1976, okleveles jogász), Kovács Elvira (Szentmihály, 1982, okleveles közgazdász) és Fremond Árpád (Pacsér, 1981, osztálytanító).

Pásztor, Varga és Kovács Elvira eddig is köztársasági parlamenti képviselők voltak. Pásztor és Varga tevékenysége a közvéleményben általában pozitív elbírálást kapott. Kovács Elvira viszont nem sokat hallatott magáról. Fremond Árpád az elmúlt időszakban a Vajdasági Magyar Szövetség Ifjúsági Fórumának (VMSZ IF) elnöki posztját töltötte be.

Az említett köztársasági képviselők a MK (párt)listája alapján jutottak a képviselői poszthoz. Kovács Elvira ezen a listán a 4., Varga László az 5., Pásztor Bálint a 6., Fremond Árpád pedig a 33. helyen szerepelt³.

Ezzel a listával, illetve sorrenddel kapcsolatban több kérdés is felvetődik: Szükség volt-e az 5–6 tervezett képviselői helyre – megalomániás – 223 nevet tartalmazó listát állítani, vagy elég lett volna a három pártból (valamilyen arány alapján) például csupán 12–15 személyt jelölni? Az első helyen jelölt pártelnökök miért nem vállalták a köztársasági képviselői tisztséget és tévesztették meg a választói testületet? Miért nem tartották tiszteletben a pártok a listás sorrendet, vagyis hogyan lett a 33. helyen szereplő, a parlamenti politikai életben – Kovács Elvirához hasonlóan – szinte teljesen ismeretlen Fremond Árpád köztársasági képviselő? Az egyéni szavazólapon Pásztor Bálint és Varga László – az MNT-ben végzett munkájuk alapján – bejutottak volna-e a szerbiai parlamentbe? És végül, de nem utolsósorban, még ha előlegezzük is nekik a bizalmat, a nem sok tapasztalattal rendelkező fiatal képviselők hogyan tudják majd (el)viselni a tisztségükkel járó nem kis felelősséget?

Érdekes lesz azt is figyelemmel kísérni, hogy az MK-hoz tartozó és a szerb pártokban lévő „magyarul beszélő” képviselők mit tesznek majd a szerb parlamentben a vajdasági magyarok és a többi kisebbség helyzetének javítása érdekében. És azt is, hogy kit képviselnek majd, a MK-t, a VMSZ-t, vagy a vajdasági magyarokat?

A Vajdasági Képviselőházban az előző megbízási időszakban 12 magyar képviselő tevékenykedett. A most lezajlott képviselő-testületi választásokon az MK 15–18 helyre számított, de csak összesen kilenc mandátummal rendelkezik, ami 3-al kevesebb, mint amennyivel a két magyar párt az előző mandátumban rendelkezett, és kétszer rosszabb a remélnél.

² PRESSBURGER Csaba: *Mijük van a magyar politikusoknak? Családi Kör*, 2008. április 24., 11. o.

³ Új Esély, *A Vajdasági Magyar Szövetség lapja*, 2008. május 5., 4. o.

Pásztor István, a VMSZ elnöke a gyengébb szereplés ódiomát Tadićék „félelemkeltésen alapuló propagandájára” hárította. Ágoston András, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) elnöke a szavazás után azt hangsúlyozta, hogy az eredménytől függetlenül folytatni kell a küzdelmet az autonómiáért. Páll Sándor, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének elnöke súlyos csalódásnak nevezte a szavazás kimenetelét, és úgy fogalmazott, hogy a vajdasági magyarok „nem úgy szavaztak, ahogy az érdekeik diktálták”⁴.

Egyik elnök sem elemezte azonban a jelöltek személye alapján a választási eredményeket. Az elemzéskor azt is meg kellett volna nézni, hogy melyik választási körzetben kire és miért nem szavaztak a vajdasági magyarok, mert a választási listákon ismert politikusok is szerepeltek, akik nem voltak elég hitelesek, és volt közöttük olyan is, aki vissza is élt a tiszttségével. Egy ilyen elemzés elmaradt, de ezt mindegyik vajdasági magyar pártban feltétlenül el kellene végezni, hogy a jövőben olyan személyek ne kerülhessenek a választási listákra (és tisztségbe), akik nem érdemelték ki a vajdasági magyarok bizalmát.

Ezt a demokratikus pártokban természetes dolognak tartják, és a választási kudarc után vezetői személycserét is eszközölnek. Ilyen módon elkerülhető lenne az is, amire egyesek az utóbbi időben felfigyeltek, mármint a „megélhetési politikusok” és a „családi kft”-ék (dinasztiák?) jelenségére egyes vajdasági magyar politikai pártoknál, vagy egyeseknél a tisztiségek halmozására, mint pl. községi és tartományi képviselő.

Vannak ugyanis olyan hivatásos „megélhetési politikusaink”, akik magas képviselői fizetésből élnek, akik több éve, egyesek évtizedet is meghaladóan képviselik a vajdasági magyarságot, anélkül, hogy számot adtak volna munkájukról, vagy valamilyen jelentősebb eredményt fel tudtak volna mutatni. Ide tartozik az is, hogy a VMSZ-ben nem fejeződött be az elnökváltás után megkezdett tisztulási folyamat, és nem történt meg a „tisztületbeli elnök” mintegy másfél évtizedes tevékenységének és a párt „kormányzati felelősségvállalása” idejének az elemzése. E nélkül pedig nem lehet előre haladni.

Problémák nehezítik a sajtó és a kultúra fejlődését is.

A vajdasági magyar sajtót az egypárti monopólium és szellemiség jellemzi, a Családi Kör szórakoztató hetilap pedig alig, vagy csak alkalmanként foglalkozik a vajdasági magyarság fontos kérdéseivel. Ez

utóbbi annak idején éppen azért lett megalapítva, nyugodt lelkiismerettel mondhatom, azért alapítottam, hogy ellensúlyozza a pártújságok monopóliumát, és lehetőséget adjon a pluralizmus kifejezésének.

Lapjainkban szinte lehetetlen olyan bíráló, elemző írásokat közölni, amelyek eltérnek a hatalom és a pártok napi politikai elvárásaitól, illetve a másként gondolkodók álláspontjait tükrözik. Ez azt jelenti, hogy a vajdasági magyar sajtóban veszélyeztetve van a sajtószabadság és a tárgyilagos tájékoztatás. Nyomtatásban bizonyára ez az írás sem jelenhetett volna meg.

A „karcsúsított” Magyar Szó már jó ideje nem olyan lap, amilyennek lennie kellene, különösen azóta, hogy 2004. június 29-én a Tartományi Képviselőház határozatot hozott a lapkiadó közvállalatok alapítói jogának a nemzeti tanácsokra való átruházásáról. Probléma van a lap szerkesztéspolitikájával is.

A lap legújabb szerkesztési „gyöngyszeme”, hogy Miskolczi Józsefnek az öt újvidéki civil szervezet levelére adott válaszából – valamilyen szerkesztői megfontolásból – kimaradt a válasziró kulcsmondata, mely szerint Miskolczi, a Vajdasági Magyar Civil Szövetség (CISZ) elnökeként „nem vállalta” az újvidéki szervezetek által, az MNT jogállása kérdésében javasolt megbeszélés megszervezését. Igaz ugyan, hogy a szöveg végén ott áll a szokásos szöveg: „a levél teljes terjedelmében a lap internetes honlapján olvasható”, mégsem világos, hogy a lap ilyen szerkesztéspolitikával hogyan kíván eleget tenni a tárgyilagos tájékoztatás követelményeinek⁵.

Megoldatlan a vajdasági magyar könyvkiadás pénzelése, mint ahogy évek óta rendezetlen a magyar nyelvű könyvek és sajtó intézményes behozatala is.

Németh Ferenc, a Forum Könyvkiadó – most már Intézet (FKI) – igazgatójának a Vajdaság Ma hírportálon 2008. május 23-án megjelent írása szerint az FKI produkciója csak mintegy fele a valamikori Forum Kiadó által megjelentetett évenkénti 50 könyvnek, vagyis hogy az utóbbi időben évente csak mintegy 25 könyvet ad ki. Akárhogy vesszük, ez végül mégiscsak a vajdasági magyarság kultúrájának az elszegényedéséhez vezet.

Könyvkiadásunk helyzetére jellemző az is, hogy a köztársasági művelődési minisztérium sokéves gyakorlatára szerint – a kiadók részére kiírt pályázat alapján – csak a szerb nyelvű első kiadású könyvek fennmaradt példányait vásárolta meg és kínálta fel a közkönyvtáraknak, a nemzeti kisebbségek nyelvén – így a magyar nyelven – kiadott könyveket viszont nem⁶.

⁴ S. Z.: Pásztor István: A várnál csaknem kétszer gyengébb eredmény, *Vajdaság Ma*, 2008. május 26.

⁵ Levél Miskolczi Józsefnek, *Magyar Szó*, 2008. május 28., 5. o. és Bővített civil válasz Újvidékre, *Magyar Szó*, 2008. június 5., 5. o.

⁶ Nagy Magdolna: Sorra kerül a kisebbség is, *Magyar Szó*, 2008. január 10., 1. és 16. o.

Németh – az említett írásában – elismeri, hogy a magyarországi „Szülőföld Alap támogatása az FKI produkciójának egyik legfőbb forrása”. Írásából azonban nem tűnik ki, hogy alapítóként a tartomány hozzájárul-e és mennyivel a vajdasági magyar könyv- és folyóirat-kiadáshoz.

Adva van tehát egy kisebbségi könyvkiadó (az FKI), amely anyaországi pénzekből adja ki a vajdasági magyar könyveket, a tartomány pedig állja az ott dolgozók fizetését és az anyagi költségeket. Itt most önmagától adódik a kérdés: ha már fizetve van minden és (Németh írása szerint) „léteznek más pályázati források is”, akkor mire/hova költi el az FKI az eladott könyvek árából befolyt összege(ke)t?

Mivel az FKI-nek – ez tűnik ki Németh írásából – saját kiadói terve, illetve saját eszközökből kiadott publikációi nincsenek – könyvkiadásunkat az anyaországi alapok határozzák meg. Vagyis: könyvkiadásunk szinte csaknem a magyarországi forrásoktól függ, illetve ennek a pénznek „a folyósítása” a meghatározó. Ergo: magyarországi illetékesek döntenek arról, hogy milyen kiadványokra van szüksége a vajdasági magyarságnak. Egyebek között ezért történik meg az is, hogy – fogalmazzunk pontosan – az FKI kiadásában szinte egyetlen aktuális társadalmi-politikai kiadvány sincs.

Az FKI „hozott anyagból dolgozik”. Ha a („hozott”) kézirat „támogatást nyer”, akkor az FKI „meg is jelenteti” – írja Németh. Magyarán, az FKI-nek saját kiadói kritériumai (és bizonyára erre szánt anyagi lehetőségei) nincsenek. Azt jelentet meg, amit mások nekünk jónak tartanak. A kiadónak az alkotókhöz és nem utolsósorban az olvasókhoz való ilyen viszonyulása ismét újabb kérdéseket vet fel: mit tett az FKI vezetése annak érdekében, hogy saját kiadványai és pénzforrása is legyen? Csak azt ad ki, amire pénzt kap? Hol van itt akkor a kiadónak a kultúrpolitikai és művelődés-fejlesztési szerepe? Vagy közvetítő-szolgáltató vállalattá vált az FKI? Bemutatja-e a kiadó a magyarországi közönségnek – különböző manifesztációkon, pl. a budapesti könyvhéten – a teljes vajdasági magyar produkciót?

Az irodalmi díjak és azok odaítélése külön (vita)téma is lehetne. Ha elemeznénk például a 13 vajdasági iro-

dalmi díj zsűrijének évenkénti összetételét, bizonyára kitűnné, hogy összesen hány személy forog körben ezekben a testületekben, és kik (hányszor) kaptak díjat. Ha már az irodalmi díjaknál tartunk, jó lenne azon is elgondolkozni az arra illetékeseknek, hányszor részesülhet életében valaki pl. Híd Irodalmi Díjban?

Németh ugyancsak elismeri „a Forum szerzői gárdájának lassú kiöregedését”, de azon is el kellene gondolkoznia az FKI vezetésének, miért van az, hogy „a fiatalok viszonylag ritkán jelentkeznek kéziratokkal a Forum Könyvkiadónál”, és hogy mit kellene tenni a fiatal – nemcsak irodalmár – szerzők ösztönzésére?

Könyvkiadásunk további problémája a társadalmi kutatással foglalkozó alkotások publikálásának hiánya. Ha fellapozzuk „az 50 éves Forum Könyvkiadó bibliográfiáját, találhatunk ugyan (de akkor is csak) elvétve – leginkább még a volt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság fennállása idején készült – társadalompolitikai könyvet, viszont az utóbbi tíz év ilyen kiadványait lehet, hogy az egyik kezünkön is meg lehetne számolni.

Az utóbbi időben olyan állítások is elhangzottak, hogy „megteremtődtek az intézményes feltételek nemcsak az FKI és a Magyar Szó, de a vajdasági magyar szellemi élet politikai irányíthatóságára is”. E fellet pedig csak a simulékony értelmiségiek hunyhatnak szemet. Annak az árát pedig a következő nemzedékek fizetik majd meg.

Losoncz Alpár ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Mélységesen elégedetlen vagyok azzal a ténnyel, hogy a Forum, eme nagy hagyományú intézményünk igazgatóbizottságának élén a politika juttatja érvényre jogait és képviselőjét, meghozza ismételtet.” Majd hozzátesszi: „Úgy tűnik számomra, hogy elementáris kérdéseket nem beszéltünk meg a politika és a kultúra kapcsán, hogy olyan terhet cipelünk a vállunkon, amelyet nem lesz könnyű levetni”⁷. Losoncznak ezekkel a gondolataival csak egyetérteni lehet.

Fájó témák ezek, és még csak nem is említettem mindegyiket, de sajnos ezekkel is szembesülnünk kell, ha tovább szeretnénk lépni.

Biztosan tudjuk a dolgunk?

⁷ A politikus, az értelmiségi meg a kultúra, Magyar Szó, 2008. május 24., 14. o.

Egérlyukból politizálni?

– avagy szoborállítás jugó-magyar módra

Az ezredfordulót megelőző években felmerült az a gondolat, hogy Szabadkán, a honfoglalás 1100 és Szent István megkoronázásának, illetve a katolicizmus felvételének ezredik évfordulójára illő lenne valamilyen köztéri szoborral emléket állítani ezerszáz éves ittlétünknek. Ez már azért is indokolt lett volna, mivel egy-két évvel korábban a miloševići hatalom a főtéren felállította Jovan Nenad cár (többek szerint haramia-vezér) és két követője egészalakos szobrát. Majdnem azon a helyen, ahol a trianoni diktátum előtt a '48-as forradalom és szabadságharc emlékére egy turulmadaras obeliszk volt. Ezt a szoborállítást kívánta „elensúlyozni” egy milleniumi emlékmű.

A polgármester, Kasza József támogatásával meg is alakult a szobrot létrehozó bizottság, amely **Kalmár Ferenc** szabadkai szobrászt bízta meg a szoborterv elkészítésével. Ez el is készült, még hozzá több változatban is, hogy a tisztelt bizottságnak legyen miből választania. A terv a magyar mondavilágból merítette a témáját: egy fekvő (csoda)szarvas mögött emelkedett egy márványoszlop, tetején (egy körben) stilizált griffmadár, széttárt szárnyakkal. A szobrász tudatosan nem akart turulmadarat ábrázolni, számítván a szerbek túlérzékenységre. Mindennek ellenére az elképzelés nem nyerte el a tagok többségének a tetszését. A bizottság fő szakértője **Bela Duranci** volt, aki túl **giccsesnek** tartotta a kompozíciót, és az őt dicsőítő bizottság **magyar** tagjai túllihegett lojalitásból, mellé állva, leszavazták a tervet. Ezt követően Kalmár Ferenc még egyszer „javított” az elképzelésén, de amikor belátta, és ezt a bizottság magyar érzelmű tagjai is megértették, hogy nem a tervvel, hanem a létesítendő szoborral van a baj, felhagytak a tervekészítéssel. Persze, az a lehetőség fel sem merült, hogy esetleg más szobrászt kérjenek fel, vagy pályázat útján válasszák ki a megfelelő alkotást. Így a szabadkai magyarság emlékműve, épp a néhány megalkuvó magyar miatt nem készülhetett el. A meghírsült szoborfelállítás okáról, akkor sem, de a későbbiekben sem, mind a mai napig nem adtak magyarázatot. Ma még a magyar pártok sem akarnak tudni róla.

Valamivel később egy másik szobor felállítása is szóba került. Mint ismeretes a '44-es magyar ártat-

lan áldozatok emléke előtt csak a temetőben, eldugva lehet megemlékezni. Legtöbb helyen még így sem. Egyedül a szabadkai Zentai úti temető vég gödreiből eltemetett áldozatok emlékére a tömegsírnál van egy méltó emlékhely. Ezzel szemben a szerb és zsidó ártatlan áldozatokra majd minden településen emlékművel emlékeznek. Újvidéken, a Duna-parton egy monumentális szoborkompozíció áll, ahol minden évben méltó módon megemlékeznek a kivégzettekről. Szabadka belvárosában is két ilyen emlékmű létezik, nem számolva a számtalan partizán emlékművet. Ezért merült fel a gondolat, hogy a '44-es magyar és nem magyar áldozatok emlékére, az újvidéki mintájára, Szabadka központjában egy méltó, az egész Délvidékre vonatkozó emlékművet kellene létrehozni. Az Aracs Társadalmi Szervezet épp abban az időben szoros kapcsolatban állt a Budapesten élő kolozsvári Szervátiusz Tiborral, aki készségesen elvállalta a szobor elkészítését. Ez a mű nemcsak a funkcióját tekintve emelte volna a város hírnevét, hanem azért is, mivel ez Magyarország egyik legnevesebb szobrászának az alkotása lett volna. Időközben azonban a polgármester, Kasza József magasabb beosztásba került, így az egész dolog egyelőre elvesztette aktualitását. Ezért sajnálattal a megbízást le kellett mondani. Az önkormányzat még arra sem méltatta a szobrászt, hogy erről értesítse, ezért ezt az Aracs vezetőségének kellett megtennie.

A dolog azonban Kucsera Géza polgármestersége alatt ismét aktuálissá vált. Szervátiusz az Aracs T. Sz. részéről ugyanis Aracs–Főnix-díjban részesült, amit személyesen Szabadkán vett át. Ebből az alkalomból a polgármester fogadta a neves szobrászt, és e látogatáskor szóba került a szobor ügye. Ekkor Kucsera elvben elfogadta az ötletet. Szervátiusz még a helyet is kiválasztotta, sőt, ismereteim szerint a tervrajzot is elkészítette. Persze, a tervből ismét semmi sem lett. Kucsera, meggyőződése szerint, nem is akarta ezt felvállalni, csak nem merte ott bevállalni. Félt a szerbek támadásától, és számára a karrierje fontosabb volt, mint egy a magyarsághoz kötődő emlékmű. Pedig lehetősége lett volna kiharcolni a szobor felállítását.

Ezzel szemben, mint égből a villámcsapás, szinte egyik napról a másikra a bíróság épülete előtt elkezdtek felállítani, méghozzá minden engedély nélkül, Dušan cár szobrát. Természetesen a cárnak semmilyen kötődése sem volt Szabadkához, de ez egyáltalán nem érdekelte a szerb nacionalista erőket, akiknek az egyedüli céljuk, hogy Szabadka szerb jellegét hangsúlyozzák, illetve a város magyar vonatkozásait valamilyen módon csökkentse. A polgármester, a Magyar Nemzeti Tanács és a VMSZ vezetősége hevesen tiltakozott az engedély nélküli szoborállítás ellen, egy időre sikerült is leállítani az építkezést, de amint az várható volt, az egészalakos szobor mégis ott áll a bíróság előtt, hirdelve a középkori Raška szerb törvényeit. A tiltakozás valójában csak egy színjáték volt annak érdekében, hogy a számtalan magyar kezdeményezésnek a kudarcát és a szerb nacionalista törekvések élet a magyar lakosság előtt némileg csökkentse. Végül azzal az ígérettel nyugtatták meg a magyarságot, hogy rövidesen egy Szent István, Hunyadi János vagy más magyar történelmi személyiség egészalakos szobrát fel fogják állítani. Természetesen, mint ahogyan már megszokhattuk, a magyar politikusi ígéret elszállt, és utána csak többéves csönd maradt.

Így mind a közelmúltig nem történt semmi sem. Illetve időközben számtalan szoborállításban részesült a város, mert Sava Halugin rébusz-alkotásai majd minden sarkon megtalálhatók, és mint „házi szobrász” több helyi nevezetesség mellszobrát is megmintázta. De a beígért magyar történelmi nevezetesség egészalakos szobra csak nem akart megszületni. Végül a 2008-as év elején közreadták, hogy a néhány házból álló Kossuth téren, amely mostanában kapta meg ezt a megtisztelő nevet, fel akarják állítani Kossuth Lajos mellszobrát. Azt, hogy korábban egy egészalakos szobrot ígértek, gyáván elhallgatták. Természetesen sokan nem tudták elképzelni, hogyha a szerb vonatkozású emlékművek mind kiemelt fontosságú városrészen állnak, hol állhat majd méltó környezetben azon a tenyérnyi téren a Kossuth-szobor. A Petőfi Sándor utca és a Kossuth tér sarkára felállíthatták volna, de már ott diszeleg a sokadik Sava Halugin „absztraktnak tűnő” alkotása. A Fasizmus áldozatainak terén, a Petőfi Sándor utcai oldal felől is lett volna egy méltó hely a szobor felállítására, ha a szoborállítókban nem munkálkodott volna a megalkuvás és a félelem kisördöge. Mert mindig azt kívánják belénk sulykolni, hogy nem szabad a többségi nemzetet irritálni. (Hisz így is megkéselelnék bennünket, de az senkit sem „irritál”?) A bizottság tagjaiban az a gondolat is felmerülhetett, hogy a felállított szobrot esetleg ledöntik vagy meggyalázzák.

Különben ez a mindig aggódó, gyáva szemléletmód korábban a Kaponyai csata emlékmű helyreállításakor is felmerült. Akkor a bizottság egyes tagjai a meglévő beton talapzatra, amit a szerb hatalom korábban nem tudott szétrombolni, csak egy emléktáblát kívántak felállítani. Szerencsére akadt néhány józanul gondolkodó, bátor ember, aki az emlékmű teljes visszaállítását szorgalmazta, mondván, ha ledöntik, az is jelent majd valamit. Legfeljebb, mint a csúrogi magyarok a ledöntött, összetört keresztet, akár százszor is visszaállítják, úgy teszünk mi is. És a bátraknak lett igazuk. Az emlékmű mind a mai napig érintetlenül ott áll, még a koszorúkat sem bántja senki sem.

A Kossuth-szobornál sajnos a megalkuvók javaslata érvényesült. Így került Szarapka Tibor szép alkotása a Népkör egyik utcai vakablakába, eldugva, bezárva. Szimbolizálva ezzel a magyar politikusok és az értelmiség megalkuvását. Illyés Gyulának ismét igaza lett, amikor a délvidéki magyar értelmiséget a megalkuvással vádolta. Ha már mindenképp a Kossuth téren kívánták a szobrot elhelyezni, izléses módon, dízlánccal vagy más odaillő dologgal elkeríthettek volna a Népkör bejáratánál két autóparkolásra fenntartott területet, mert ott is méltóbb helye lett volna, mint eldugva egy vakablakban. Vagy ha már annyira féltették a szobrot, miért nem állították fel a Népkör udvarában, igaz, akkor annak nem lett volna köztéri jellege. A szobor most annyira el van dugva, hogy a járókelők, ha történetesen nem keresik, észre sem veszik, hisz kinek is jutna eszébe, hogy a Népkör szűk vakablakába (az építészeti tervtől eltérően, utólagosan) egy Kossuth-szobrot állítottak, így „tisztelegve” a legnagyobb magyar politikusok egyike előtt. Ezzel a beígért szoborállítás meg is valósult, meg nem is, mint a Mátyás király mondában, de mindenképp „méltó emléket” állítva a délvidéki magyar vezető politikusaink kishitűségének, gyávaságának és megalkuvásának. Erre a dicstelen cselekedetre nem átkodtak meghívni egy neves magyarországi díszvendéget, a Magyar Tudományos Akadémia elnökét, ezzel tompítva a következetlenségüket. Nem hiszem ugyanis, hogy a Kárpát-medencében akadna még egy magyarlakta település, amely ilyen gyáva módon állított volna emléket Kossuth Lajosnak.

Ez a „példaadás” sajnos nem egyedülálló. Például az Aracs T. Sz. javaslatára, hogy a szabadkai Ze-neiskola vegye fel a legkiemelkedőbb igazgatójának, Lányi Ernőnek a nevét, az iskola többségi magyar oktatói gárdája ezt leszavazta. Így e nemes kezdeményezés nem születhetett meg, méghozzá a magyar pedagógusok megalkuvó magatartása miatt. Talán még kirívóbb az iskola magyar zongoratanárnőjének a kijelentése, miután a Lányi Ernő jubileumi ünnep-

ség alkalmával az azonos nevű művelődési egyesület felkérésére, hogy az ünnepelt zeneművével, a *Meditáció Erkel Himnusza fölött* cíművel, méltóképpen adózzanak a neves pedagógus, filharmóniaalapító emléke előtt, azzal tagadta meg a darab eljátszását, hogy ő nem hajlandó politizálni. Szerinte ugyanis a Himnusszal kapcsolatos mű bemutatása már magyarkodásnak, nacionalista tettnek számít, amit ő nem volt hajlandó vállalni. A közelmúltban, az egyik újság közvélemény-kutatása kapcsán, hogy a lakosságnak mi a véleménye a Szerb Radikális Párttól, egy magyar egyetemista lánynak fogalma sem volt, hogy mit jelent az itt élő magyaroknak e párt programja. Azzal hárította el a kérdést, hogy ő (mint értelmiségi???) nem foglalkozik a politikával. Ez persze a délvidéki magyar fiatalok helyzetét ismerők előtt nem nagyon meglepő, hisz a Képes Ifjúság, az egyedüli délvidéki ifjúsági sajtótermék, de a Szabadkai Rádió ifjúsági műsora is úgy fél a „politikai állásfoglalástól” és az ilyen témáktól, mint ördög a szenteltvíztől. Amíg a világ fiatalsága rendszereket dönt meg, véleményt nyilvánít, tüntet, addig a délvidéki magyar fiatalság nem hajlandó politizálni, azzal büszkélkedik, hogy nincs politikai nézete, mivel ez (a neveltetése s megfélemlített tapasztalata szerint) nem számít erénynek, és így a sorsa, a jövője irányítását nagylelkűen átengedi azoknak, akik épp a megsemmisítésünk érdekében munkálkodnak. Ezt a magatartást sulykolja beléjük ugyanis a Képes Ifjúság is, hisz a lapban a délvidéki magyar politikai helyzetéről sohasem szólnak. Pontosabban semmilyen politikai vonatkozású írás nincs az újságban. A szer-

kesztőség szerint a világ gondja-baja nem érdekli az itteni magyar fiatalokat, még kevésbé a magyarság sorsa. Véleményük szerint nem is kell, hogy érdekelje őket, mert így könnyebb a fájdalommentes beolvadás. És ha csak ezt szolgáltatják nap mint nap, akkor az ifjúság mást nem is igényel, azaz nem is igényelhet. Az egyedüli téma a „buli” és a nyugati, kétes értékű sztárpletykák. A diákok létszámfogyása, a magyar tanulók szerb tagozatra való áramlása, a magyar tanulók könyvhiány, a magyarországi könyvek behozatali nehézségei, a magyar tanulók elszállásolási problémái, és még az ifjúsággal kapcsolatos számtalan gond nem érdekli a szerkesztőséget. A léha életformát kínálják fel a felnövő generációnak, annak, amely majd a közeljövőben, remélhetőleg felvállalja majd a délvidéki magyarság sorsát. De az ilyen neveltetésű ifjak vajon miként fognak eligazodni a mind erőtejesebben globalizálódó világ forgatagában. Miként tudják majd megvédeni a magyarságukat. A civil szervezetek már most azon siránkoznak, hogy nem képesek a fiatalokat bevonni a munkába. Készségesen átadnák a vezetést, de nincs kinek. Társadalmi ingyenmunkát senki sem akar végezni. Az a kevés magyar fiatal pedig, akik most politikai funkciót vállaltak, ezt csak a saját karrierjük és nem a közösség érdekében tették (ezt egyesek be is vallják), ugyanis ezt a példát látták az idősebbektől is, például a mostani szoborállítóktól. Így függ össze a szoborállítás és a fiatalok erkölcsi nevelése. Ezek után vajon kiktől várhatja a délvidéki magyarság sorsának jobbra fordulását?



Pechán József: Szüret a Bánságban

Gondolatok A reformáció terén*

„annak, (...) hogy egy idegen államban, idegen erők közt magyar maradjak:
legfőbb feltétele, hogy értelme legyen magyarnak lenni”
(Németh László: Sorskérdések – A reform Kisebbségi sors c. fejezetéből)

Szabadkán, az evangélikus templom előtti újonnan kialakított téren két új mellszobor áll: Luther arcán indulat, Kálvinén pedig konok elszántság. Ezt a lutheri indulatot már láttam valahol, igen, ott ragyog Johann Sebastian Bach tekintetében, uralja „az isteni zene” hordozójának arcát, akinek műveit a lipcsei Tamás-templom ájtatos látogatói, de kortársai is, értetlenül hallgatták. Vagy Miguel Cervantes korabeli képein, aki egy hosszú emberi élet katonáskodása után csak egy alantas adószedői posztot kapott az élettől, illetve a királyától (ami számára egyet jelentett). A konok elszántság pedig ott tükröződik Nagy Sándor valószínűsített arcképén, és a mi Zrínyink, a szigetvári hős tekintetében is. Nem tudhatjuk, csak sejtjük, hogy e két érzés párosodásának glóriája ragyoghatta be Jézus Krisztus és Pál apostol arcát is, amikor meghozták világunk számára az örömhírt.

Az „itt vagyok, másként nem tehetek” embereinek társasága, szellemének emlékezete uralja ezt a teret, erőt és reményt ad Szabadka, és nemcsak Szabadka magyarságának, hogy eljön a magyar szellemiség megújulásának kora, amely kivezeti majd a nemzetietlen létformából, lett légyen annak eredete az anyaországban, Erdélyben vagy a tömbmagyarság lakta Kárpát-medencében bárhol.

A magyar népet ezeréves fennállása alatt többször is fenyegette a **nemzethalál közvetlen végveszélye**. Gondoljunk e pillanatban csak kettőre: közvetlenül a *honfoglalás utáni idők*re, amikor is rövid idő alatt választásra kényszerült: sikerül-e levetkeznie a szteppék birodalmából a Kárpátok koszorújába behozott önmagát, vagy a kelták, avarok, hunok sorsára jut. A honfoglalás utáni bő fél évszázadban őseink 47 hadjáratot vezettek Délkelet- és Nyugat-Európa már intézményesített államai ellen. Volt ezeknek az évente ismétlődő támadásoknak egy bizonyos racionális célja is: a lehetséges ellenségek távoltartása a kijelölt határoktól, míg nem sikerül stabilizálni a magyar törzsek helyzetét a Kárpát-medencében, de a szomszédos államok adófizetővé tétele, a zsákmány és fogolyszerzés tanúsíthatóan nagyobb szerepet játszott. Amikor egy magyar sereg, kevéssel a Géza fejedelem előt-

ti években, Hispániát pusztította, a mór kalifa, III. Abdal Rahman üzenetében I. Ottó német-római császárhoz összefogást sürgetett, s levelét így fejezi be: „a magyarok népét ki kell irtani”! Semmivel sem volt kedvezőbb a német és bizánci császárok véleménye sem eleinkről, hiszen hosszú évtizedek óta dúlták, sarcolták e két birodalom földjét és népét. Amikor aztán 972 tavaszán a német és a bizánci császárság rendezte viszályát, és a békekötést II. Otto és Theophano bizánci hercegnő házasságával pecsételték meg, a magyar törzsek két expanzív nagyhatalom harapófogójába kerültek. Hátuk mögött Bulcsu és Lehel selegeinek 955-ös augsburgi vereségével, előttük a magyar törzseket előbb-utóbb összeroppantó két nagyhatalom fenyegetésével, Taksony az álmosi gondolat hordozója, Géza nagyfejedelem, a racionálisan gondolkodó államférfi és Szent István, az ihletett európeér kivezték a magyarságot a szétesés és megsemmisülés állapotából, és megújították az álmosi örökséget. Hogy milyen páratlan bölcs szintézise jött létre a fennmaradásban gondolkodásnak és a kereszténység felvétele szükségességének e három uralkodó tisztán látásában, annak példáját adja a Taksonytól Gézán keresztül István királyig húzódó töretlen történelmi vonal. *Taksony* (Árpád vezér unokája) uralma alatt megszűnnek a nyugati kalandozások, Géza pedig uralkodásának már első évében (973) 12 követet küldött a quedlinburgi királytalálkozóra, melynek eredményeként I. Ottó 974-ben az országba küldi Brunót, aki megkereszteli Gézát és családját, valamint 5 000 tekintélyes magyart. Nyugati mintára szervezi az államot, erős központi hatalmat létesített, katonai segítségre támaszkodva. Integrálta országába a Bizánc felé orientálódó Erdélyt, azzal, hogy az erdélyi gyula lányát, Saroltot veszi feleségül. Esztergomot királyi és egyházi központtá lépteti elő, létrehozza az adózó falvak rendszerét, ügyesen politizál a házasságokkal: fiát, Istvánt a bajor hercegnővel, Gizellával, leányait velencei, lengyel és bolgár előkelőkkel házassítja össze. A seniorátus, a szteppék világából behozott elv helyett (a patriarchális nagycsaládban a legidősebb, még vezetésre alkalmas férfi örökli az ural-

kodeksi címet), létrehozta a primogenitúra öröklési rendszert (az elsőszülött fiú öröklő a hatalmat). Fia, István következetesen halad atyja nyomdokain: Koppány és Ajtony leverésével befejezi az ország egyesítésének folyamatát, koronát kér a római pápától, létrehozta a királyi vármegyéket (élükön az ispánokkal), törvényekkel biztosítja az állam működését, két érsekséget és 8 püspökséget alapít (amelyek Róma alá vannak rendelve), és ezzel korlátozza a Géza uralkodása alatt burjánzó német birodalmi egyház szerepét, megalakítja a királyi tanácsot stb. Az előbbiekből kristálytisztán kiviláglik mindhárom uralkodónk politikájának abbéli töretlensége, hogy az ország és a magyar nép fennmaradását biztosítsák.

S míg Kálvin szájából elhangzik Genfben a nyugati polgárságot megeremtő mondat: „a vagyonsodás nem szégyen, ellenkezőleg, gyarapodni Istennek tetsző cselekedet”, ugyanakkor Magyarország majd belepusztul a haza iránt mutatott főúri közönybe. A nemzethalál fenyegető árnya **másodszor az 1526. esztendőben**, a mohácsi csatával következett be. Odaveszett az uralkodó, II. Lajos s vele együtt az ország vezetőinek jelentős része. Az ország két, majd három részre szakad, három fővárossal: Pozsony, Gyulafehérvár és Buda. A Habsburg-uralom alatt lévő Dunántúlon cseppet sem volt kevésbé kegyetlen az idegen uralom népünkkel szemben, mint a török által legázolt ország középső részén. A történetek egyetértének abban, ha nem jön lelki támaszként, szellemi megújhodásként a **reformáció**, nemzetünk túlélési lehetőségei a minimumra süllyedtek volna. Az európai szellemiségű Illyés Gyula ekként fejezi ki ezt a gondolatot „lelkében hűs tárgyilagossággal” a reformáció genfi emlékműve előtt tűnődve: „hiszed, hogy volna olyan-amilyen magyarság, ha nincs - Kálvin?” S adta meg rá a nyilvánvaló választ: „**Nem hiszem**”. Valóban, ha nem jön egy tisztító öneszmélési hullám, ha a prédikátorok nem szólalnak meg a nép nyelvén, ha a Biblia nem nyújtja a nyomorgó nép felé a krisztusi remény és bizakodás mentőövét, szétszóródik a nemzet „akár az oldott kéve”. Mert miről is tesz tanúbizonyságot a Biblia? – Ha egy nép megtartja hitét, maga is megmaradhat. **Az anyanyelv, a vallás, a népi kultúra ötvözete tartja meg a nemzetet.**

Nem hiába fogadta be abban az időben a reformáció tanításait a nyomorgó nemzet 90%-a – a lelkiileg megviselt magyarság csak Istenben és a krisztusi kegyelemben tudott megkapaszkodni az elpusztulással fenyegető sötét évtizedekben. De nemcsak a nép nyelvén hirdetett ige, hanem a prédikátorok ajkán magyarul felzendülő zsoltáréneklés is tartást adott népünknek, hiszen mi, kései utódok is tapasztalatból tudjuk, mekkora hatalma és ereje van az együtt-

éneklés örömeinek. *Dévai Bíró Mátyás, Huszár Gál, Bornemissza Péter, Szegedi Kis István* és még sorolhatnák a reformáció nagyjait, mindhárom ország-részben prédikáltak, egyházakat alapítottak, Isten-közelbe terelték a magyarságot. Az iszlám türelmesen viselkedett a protestantizmus iránt, hiszen az elnéptelenedett falvakba kellettek neki a termelők. Feljegyezték, hogy Sztárai a török elől a mocsárvárakba elbujdosott embereket hegedűszóval csalta elő, majd prédikált nekik, vigasztalta a szerencsétleneket. Hamarosan megjelennek Gönc és Szenc, két alig 2000 lelket számláló kisközség szülöttei: *Szenczi Molnár Albert* és *Károli Gáspár*. A gönci lelkipásztor munkája nyomán széles körben elterjedt a mindmáig legszebb magyarsággal megszólaló Biblia, Szenczi Molnár pedig a francia királyi udvar reneszánszköltőjének, Marot Clementnek versei nyomán magyarra ültette a 150 Dávid-zsoltárt, amelynek szövegéhez - Istennek hála - majd 500 év távlatából sem mernek hozzáúlni a nyelvújítók. Hozott a reformáció valami egészen újat, meglepőt is: vallási ügyé tette a kötelességteljesítést, s ezzel elvetette csíráit a polgárosodásnak. A nyugat-európai ember munkához való hozzáállását ez az erő nevelte ki.

A fentiek ismeretében mondhatjuk azt, hogy a sorsdöntő időkben a nemzet erkölcsi-lelki támaszát a Biblia tanításaitól kapta, amelyeket olyan egyház tolmácsolt, ahol eszménykép István király, a szent, illetve a protestáló Kálvin és Luther. A kereszténység táplálta nemzeti gondolat erősíti az összetartozást, az egymásra utaltságot, egyszóval a *nemzetcsalád eszméjét, amelyen belül mindenkinek kötelessége gyakorolni a testvéri együttérzést és a tevékeny szeretetet.*

„**Talpra álltunk?**” „**Megmaradunk?**” - kérdezi Gubás Jenő az Aracs múlt számában, ismertetve a közállapotok alacsony szintjét a kisebbségi kultúrában, médiában, politikában. Joggal! Ma újra dolgoznak a bomlasztó erők (saját sorainkon belül is elhatalmasodva), olyannyira, hogy pusztá létünket, fennmaradásunkat veszélyeztetik. Nemcsak az anyaországban, az újabban nyolc részre szakadt nemzettest mind-egyikében. Nincs magyar megújhodás, amíg a bomlasztó erőket fel nem ismerjük! De hát miről ismerhetők fel? „Gyümölcseikről ismeritek fel őket” - adja meg a választ az Evangélium. Az olyan végtelenül cinikus elszólás például, mint „az újság nem történelemkönyv” jelzi és megjelöli a bomlasztó erők rejtekeit, amelyeknek felfedése és elszigetelése a nemzettesttől a változás sine qua non-ja. Nem az iskolai ismereteket kell közölnie a médianak, ilyen elvárásunk nincs. Ha azonban ott a szellemi élet olyan embere tevékenykedne, akiben van némi lelkesedés a magyarság múltja, avagy felelősségérzet a nemzeti kultúra és erkölcs hagyományai iránt, akkor meg tud-

na emlékezni a történelmi múltról színesen, érdekesen „nem középiskolás fokon”.

A gyökértelen állapot elburjánzása egy népcsoporton belül magában rejtja a közös erkölcsi elvek felrúgását, az „ember embernek farkasa” állapot elfogadását és a személyes kapcsolatok fogyasztói ciké torzulását. Ahhoz, hogy ezt az állapotot megfordíthassuk, vagyis népcsoportunkban helyreállítsuk az erkölcsi magatartást, erősíteni kell a közösségi azonosságtudatot, értelmet kell adni magyarságunknak. Fontos szerepük van ebben a valóban aktív civil szervezeteknek, a népcsoport védőernyőjében szerepet vállaló önzetlen, nemzeti értékekkel felruházott politikumnak, a magyar pedagógusnak és értelmiségnek, de mindez *vészhelyzetekben* - amint a fenti két példából is kitűnik - kevésnek bizonyul. A magyar pedagógusnak, a magyar szellemi és politikai vezetőrétegnek, történelmi múltunk példáin okulva, sürgősen szövetségest kell keresnie. Nem kell jobb szövetséges e munkához, mint az ökumenista beállítottságú történelmi egyházak, az olyan egyházak, amelyek képesek felvállalni a harcot a hit mellett anya-

nyelvünkért és önazonosságunkért is. A magyar öntudatra és az önismeretre való nevelés érdekében ezt a kínáló pódiumot is ki kell használni arra, hogy közösségünket (az embereket egyénenként) visszavezethessük természetes kultúrájához, felébredszük benne az életerős, de szélsőségektől mentes nemzeti öntudatot. Türelmes munkával és a történelmi egyházak szövetségével még feltámasztható az erodált erkölcsi magatartás, amelynek torzulásai naponta kiütöznek az egymással szembeni bizalmatlanságban és az egymásra utaltság érzésének hiányában. Azt az embert, aki elvesztette ősei vallásának szellemiségét, a lényegi vallásosságot mint belső iránytűt, csak egy hajszál választja el az asszimiláció elfogadásától. A délvidéki magyarság - kiszorítva a gazdasági felemelkedés, a polgárosodás lehetőségeiből, letérítve a föld birtoklásának megtartó útjáról, itt maradt fiatalsága a fizikai bezártság kényszerű biztonságába terelve s így kiteve a megsemmisülés forgószelének - csak egy módon kaphat biztató szót a jövőtől: megtisztulással és olyan szellemi felemelkedéssel, amellyel választ talál a leg súlyosabb kihívásokra is.



Streitmann Antal: Bégai tájkép; Mészégető kemencék

*Ez évben került sor Szabadkán az evangélikus templom előtti tér felújítására és átadására, a nagy reformátoroknak, Luthernek és Kálvinnak a szobraival. A felszenteléskor Bölcseki Gusztáv magyarországi, Csete Szemesi István és Dolinszky Árpád szerbiai püspökök A reformáció terének nevezték el. Az elnevezés törvényesítése folyamatban van.

Erős nemzettudat nélkül a média prédáivá válunk*

Egész Európa és a világ ma a globalizációval (ami jó néhány esztendeje még Magyarországon is valamilyen mézesmadzagnak tűnt) **csak úgy vehe-ti fel a „versenyt”** (a versenyen nem azt a klasszikus fogalmat gondolom, hogy ki kit győz le, hanem inkább azt, hogy ki nem hagyja magát megsemmisíteni), **ha a nemzettudatot megerősíti.** Nagyon sokaknak jelent vonzerőt, hogy pl. a világon mindenütt lehet Coca Colát inni, meg ehhez hasonló badarságok. Egységesedik a világ, de én ezt rendkívül károsnak tartom az emberiség kultúrájára és a szellemi életére nézve – remélem, hogy ki fog derülni, miért.

Hogyan hat a média a nemzettudatra?

Nagyon hat. Pontosabban hathat, még pontosabban (eljátszva a csodálatos magyar nyelvvel) hathatna, erősíthetné, hogyha akarja, de nem akarja. Pedig a média már a 20. századi világban kiterjedt mindenre az ég egy adta világon. Hat még arra is, sajnos, akinek nem tetszik az adott orgánus. Például nálunk egyre többen lesznek azok, akik nagyon elégedetlenek a televízió meg a rádió műsorával, állandóan szidják a kereskedelmi tévét, rádiót és a közszolgálatiakat is, de hozzáteszik mindig, hogy azért nézik, hogy mégis tudják, mi a téma az országban. Véleményem szerint ez egy helytelen megközelítés, mert ha az ember belemerül a szennybe, akkor, ha akarja, ha nem, koszos lesz. Ez egy alapvető fizikai szabály, ami a szellemi szférában is működik. Elmondok egy esetet, ami rendkívüli módon megdöbbentett. Néhány évvel ezelőtt történt, még a Magyar Rádió elnöke voltam. Bemegyek az egyik reggel, s néhány kollégám ott beszélget a titkárságon. Hallgattam, mit beszélnek, de nem értettem egy szót sem. Kiderült, hogy egy TV-műsorról van szó, ez valószínűleg itt is sokak számára ismert: a Való Világ volt, vagy a Big Brother, tehát valamilyen valóság-show, olyan, amilyet addig Magyarország még nem látott. Én még ekkor sem, mert nekem nincsen televízióm. Ezek a kollégák minden rosszat elmondtak erről a műsorról, és akkor egy idő után megkérdeztem, hogy ti tulajdonképpen miről beszéltek, mert ilyen nincs. Ugye, az derült ki, hogy ebben a produkcióban bizonyos jelentkezőket éjjel-nappal filmeznek az élet minden pillanatában. Soha nem tudnak egyedül lenni, teljes életük be van ka-

merázva. Alig akartam elhinni, hogy ilyesmi létezik, annyira szokatlan volt a gondolat, de azóta már az élet minden műfajában megcsinálták a valóság show-kat. Akkor viszont kikeltem magamból, mondván, nem értem, miért nézitek ezt a tömény szennyet, borzadályt. (Ami egyébként a szereplők számára rengeteg tragédiát is hozott. Ugyanis, ha felkap valakit a sajtó, s ő azt megszokja, akkor igencsak megszenvedi, ha kis idő múltán hirtelen elengedi.)

Nos, visszatérve a kis titkársági beszélgetésre, megkérdeztem, ha ez ilyen borzasztó, miért is kell nézni? Mire ők egy olyan választ adtak, amire én nem is gondoltam volna, tekintettel arra, hogy nekem nincs gyereke. Azt mondták, nem lehet nem nézni, mert akkor a gyerek másnap az iskolában nem tud miről beszélgetni. A televízióról írott millió elméleti munka megerősíti nemcsak azt, hogy a kulcsos gyerekek, ha hazamennek, bekapcsolják a televíziót és onnantól kezdve kontrollálhatatlanul néznek, amit akarnak, hanem a felnőttekkel kapcsolatban is így van, hogy azért is nézik a tévét, bármennyire is elítélő véleménnyel vannak róla, merthogy akkor másnap nincs miről beszélgetni a munkahelyen. Csakhogy ez roppant káros dolog, mert az értékes tevékenységtől veszi el az időt az értéktelen.

A magyar médiának alapvető kötelessége lenne, és ezt nagyon kihangsúlyoznám, hogy folytonosan és kötelességszerűen erősítse bennünk a nemzettudatot. Ehelyett mit tesz a többsége? Sokkal inkább rombolja a nemzettudatunkat, az önbecsülésünket, elzár bennünket az igazságtól, hazug eszméket hirdet és így tovább.

A fiatalabb nemzedékekben meghasadt a történelmi tudat és felülkerekedett az ún. sehová sem tartozás érzése, a „tengek-lengek a világban, nem tudom, miért vagyok” érzés. Ezeknek az embereknek az értékrendjében nem szerepelnek olyan fogalmak, mint haza, hagyomány, hősök tisztelete, áldozat a nemzetért...

Nem ismerik fel például azokat a jelképeket, amelyek az egyénnek a közösséghez való tartozását szimbolizálják. Így aztán önazonosság-tudat nélkül élnek, nem ismerik nemzeti történelmünket. Aki pedig a múlt tényeit nem ismeri, az nem tud-

ja ezeket a mai történésekkel összefüggésbe hozni, márpedig a történelem folyamatos, állandóan történik velünk és nagyon fontos, hogy minden ma történt jelenséget úgy értékeljünk, hogy bennünk van az a tudás, ami megmagyarázza az elmúlt éveket, évtizedeket. Tehát hogyha ezzel a tudással az ember nem rendelkezik, akkor elveszettnek érzi magát a világban.

Nem gondolom, hogy részletesen kellene foglalkoznom azzal, ki ezért a felelős, ezt pusztán polgárológiával is ki tudja az ember következtetni. Végül is a létező szocializmusban éltünk, vagyis minden valós történelmi tudástól elzártak bennünket. Ha megnézi az ember a régi tankönyveket, rájöhet, hogy milyen képtelenségeket tanultunk például 1956-ról. 1990 után változott a helyzet, de tény, hogy hiába szól a nyolcadikos vagy a negyedikes gimnazista történelemkönyv bővebben a forradalomról, a tanárok többsége az elmúlt években nem mert odáig eljutni a diákokkal, hogy 56-ot tanítsa. Nem, mert egész egyszerűen nem vállalta ebben a kettészakított magyar politikai helyzetben azt, hogy szó érje a ház elejét.

Hihetetlen, de igaz, a magyar történelem tényeinek meghamisítása, **a történelemhamisítás Trianontól kezdve már megmutatkozott a világban.**

Hogy miért?

Magyarország a honfoglalás óta egy szláv tengerben él, nyugati oldalról pedig egy német érdekeltségű határ mentén, tehát nyelvileg teljesen idegenként Európában, ugyanakkor földrajzilag is elkülönülve. Ez elegendő ok volt arra, hogy mindenki megpróbálja ezt a gyöngyszemet, amit a Kárpátok által körülölelt országnak hívtak, eltiporni és semmissé tenni. Ennek a legjobban sikerült példája a trianoni „békediktátum”. S ha ehhez még hozzátesszünk egy nem feltétlenül materialista magyarázatot, akkor talán még jobban közel kerülünk az igazsághoz, tudniillik, hogy a magyarság ősi tudás birtokában van, hiszen sok ezer éves nép. Ezt egyre több kutató tudja bizonyítani, akiket „természetesen” elhallgatnak. Úgy gondolom, hogy e népnek volt és lesz is feladata a világban, méghozzá nagyon sok. Igaz, hogy mindig csak nagy küzdelem árán lehet ezeket a feladatokat elvégezni.

Hogy az 1945 utáni okokra térjek rá, azért is kellett a magyar történelmet, nemzettudatot az emberekben meghamisítani, eltörölni, mert a bolsevik típusú uralkodó osztálynak (mintegy véletlenül most is uralkodnak) érdekében állt, hogy az emberek a történelmi Magyarországot ne ismerjék meg. Ha ennek az országnak a népe megismerhette volna a történelmét, úgy, ahogy az valójában létezett, a közelmúlt és a távoli múlt történelmét, ha büszke lehetett volna a dicső történelmi múltjára, és ha a kudarcokkal is szembe-

sül (egyébként rengeteg dicsőséges kudarc van: nem szabad elfelejteni mondjuk Zrínyit, Rákóczi stb., meg azt, hogy a kudarcokból többet lehet tanulni, mint a sikerekből) - akkor tudatosult volna benne, hogy a végösszeg mégiscsak jó.

Ha mindennek a tudásnak a birtokában lehetett volna, akkor soha nem fordulhatott volna elő, hogy immáron harmadjára is visszaszavazza a hatalomba a saját gyilkosait. Ez volt az érdeke a történelemhamisításnak.

Ezért kellett azt büszkén elénekelni, hogy „a múltat végképp eltörölni, rabszolgahad indulj velünk”. Ezt egyébként még nemrégiben is fújták, és valóban rabszolgahad vagyunk mind a mai napig. Ilyen ostoba mondatot dalba még nem foglalt senki. A történelmet el lehet törölni, erőszakkal mindent el lehet törölni, de a fényesség azért mindig győzedelmeskedni fog az ilyen kísérletek felett is. Csak éppen nem egy emberöltő alatt.

Egy nép nem felejtetheti el a történelmét, és az emberiség sem felejtetheti el a történelmét, mert abban a pillanatban gyökeretelenné válik, és nem tud eligazodni a világban.

A 20. és 21. századi agyonmediatizált világban nem lehet még csak vita tárgya sem, annyira magától értetődő, hogy a médiára e tekintetben is óriási felelősség hárul. Maradjunk az utóbbi 60 évnél, ennek a küldetésnek, ahogy már említettem, egyáltalán nem tesz eleget. **Nem segít ugyanis abban, hanem éppen távolít attól, hogy belső egyensúlyunkat, nemzeti önazonosságunkat, önbizalmunkat megalapozzuk. Nem segít választ találni arra a kérdésre, hogy ki vagyok én, honnan jöttem, merre tartok. Nemzeti tudat nélkül ugyanis egyikünk önarcképe sem lehet teljes. Pszichológusok, társadalomtudósok, politológusok, pedagógusok ezt már nagyon régen mondják, sok példával alátámasztva, csak éppen a média szinte egyáltalán nem ad ezeknek az embereknek lehetőséget, hogy eljussanak nézeteik a tömegekhez, és egy kicsit elültessék ezeket a gondolatokat bennünk. Vladár Gábor soproni teológus doktor nagyon szépen megfogalmazta, hogy mit jelent a nemzeti hovatartozás, történjen bármi is a politikai élet világában.**

„Nemzeti hovatartozásunk nem hősi póz, nem nacionalista elhajlás és nem is rideg népszámlálási adat, hanem a harmonikus testi-lelki fejlődés alapja. A nemzeti önazonosság nem kifelé ható agresszió, hanem belső harmónia. Az önazonosságában megzavart egyén úgy érzi: kitaszítottak meleg otthonomból, korlátoznak személyi szabadságomban, idegenben idegenként élek. Éppen ezért csínján kell bánnunk a fasiszta vagy bűnös nép kifejezéssel. Az otthon felkutatása mindig a

felszabadulás élményével jár. Az otthonra talált egyén tud igazán hatékonyan védekezni a külvilág felesleges zaklatásaival szemben...”

A média irányítói a nemzettudat lerombolására szövetkeztek

A magyar média jelenlegi szerkezete cseppet sem a véletlen történelmi eseményeknek az eredménye. Én a médiatörvényt egyetlenegy tömondatban fogalmaznám meg: Ne hazudj! Ennyit kéne csak törvénybe foglalni. De a cél a rendszerváltáskor az volt, hogy a művelt Nyugat mintájára az úgynevezett dualis médiarendszert Magyarországon is megteremtjük. Ez mit jelent? Nagyon egyszerű, kettős médiarendszerről beszélünk: a közszolgálati és a kereskedelmi médiumok csoportjáról. Ez meg is alakult és felzárkóztak a közszolgálatiak mellé a kereskedelmi médiumok.

Az egész poszt szovjet világ ún. rendszerfordulata vagy rendszerváltása egy előre lejátszott és megbeszélt forgatókönyv alapján ment végbe, még valamikor az 1980-as évek közepén. Teljesen világosan látszott, hogy a Szovjetunió gazdaságilag nem bírja az amerikai csillagháborús fegyverkezési versenyt, gyakorlatilag a szocialista modell megbukott. Ezt látva az akkori hatalom fura urai azért voltak annyira dörzsölt legények és leányok, hogy nem hagyták kivenni a kezükből a hatalmat. Éppen ezért maguknak privatizálták az országot. Ezek a rabló privatizációk először a legnagyobb magyar gyárakat kebelezték be. A 90-es évek elején, amikor már megtörtént az ún. rendszerváltás, akkor pedig a kormányok vezényletével folytatódott a rabló privatizáció tovább, ez az Antall kormányra is igaz, ki tudja, hogy milyen paktumok alapján, de hihetetlen nagy erővel indult meg a magyar ipar és a mezőgazdaság leépítése.

Már eleve igazságtalan, hogy a szocializmusból szegényen kivergődött embereket, beleértve a gazdasági potenciával valamelyest mégiscsak rendelkező embereket is, arra a hazug „versenyre” kényszerítem, hogy a külföldi multinacionális tőkét rászabadítom. Ez kb. olyan, mintha a maratoni versenyen indulna egy féllábú ember mankóval és egy olyan ember, aki az éveit arra áldozta, hogy ő maratoni világelső legyen. A hasonlat szerintem egyáltalán nem sántít.

A lényeg az, hogy ma itt tartunk. A napokban napraforgómagot meg tökmagot akartam venni, és olyan megátalkodott vagyok, hogy mindennek nézem a papíráját, még a bio pulton levő holmiknak is, mert iszonyatos átveréseknek vagyunk a tanúi. Kiderült, hogy kínai behozatal volt a napraforgó és a tökmag is. Kína azért nem a szomszéd. El lehet képzelni, hogy a rá-
rakódó költségek mit jelentenek.

Magyarország hogy sülyedhet odáig, hogy a kínai parasztot támogatja a sajátja ellenében?

Erre a kérdésre egyébként csak demagógiával tudtak politikusaink eddig válaszolni.

Külföldi kézben a nemzeti sajtó

Visszatérve a médiapiacra, ott tartottunk, hogy ugye nem gondolja senki, véletlen volt az, kiknek a kezében összpontosult a rendszerváltás előtt is és azóta is a hatalom és a pénz. Az sem véletlen, hogy a két legnagyobb kereskedelmi televíziót mindenhol lehet fogni, ezeket 1996-ban a médiatörvény meghozatala után rögtön létrehozták. Azt nem kell bizonyítanom természetesen: nem nemzeti konzervatív érzelmű egyik televízió sem. Ugyanakkor van egy tény, amit magukról állítanak, még ha nem is hiszem el teljesen, akkor is közel jár az igazsághoz. Ez a két nagy kereskedelmi televízió, ami ugye a TV2 és az RTL Klub, a televíziós nézettség 30-40 %-át tudja egyenként magának. Ha összeadjuk, az ugye 60-80% lesz, és ott van még a M1 csatorna, a közszolgálati 1-es csatorna, ami már a 90-es évek óta nem éppen közszolgálati, hiszen minden nemzeti, konzervatív értékrendet képviselő műsort kifüstöltek a Magyar Televízióból.

Ezzel azt lehet mondani, hogy megszűnt Magyarországon a közszolgálat, mert a közszolgálat azt jelenti, hogy meg kell jelennie a médiában minden értékrendnek, mert az embereknek joguk van megkapni a saját értékrendjüknek megfelelő híreket, hírmagyarázatokat, háttérműsorokat stb.

Ezt egy 1949-es emberjogi ENSZ-egyezmény írja elő, amit még Rákosiék is aláírtak, csak aztán ennyit ér az ENSZ, hogy be se tartatták soha, de mindenesetre az emberi jogok deklarációjában nagyon szépen fogalmazták meg, hogy mit jelent a vélemény-, a sajtó- és szólásszabadság.

Az említett három televízió kivül minden azóta megalakult tévéért, ha bejön, fizetni kell, mert vagy a kábelt fizetem meg, amin keresztül odajön, vagy az igen drága műholdas antennarendszert. Így jutunk el oda, hogy valóban ezt a két nagy nézettségű televíziót 60-80 százalék nézi, és egy újabb adat, ami mostanában került napvilágra, hogy az emberek jelentős többsége kizárólag a televízióból szerzi az információit Magyarországon, azaz már újságot sem igen olvas. Ez megmutatkozik az újságok példányszámának a csökkenésében is. Ilyen világot élünk, de ez nem azt jelenti, hogy nincsenek kitűnő újságok. Egyúttal ez azt is jelenti, hogy teljesen szabad út van a televíziók agymosási szándéka előtt. Még egy adalék, ami érdekes lehet sajtótörténeti szempontból, hogy még a rendszerfordulat előtt 88-ban, ha jól emlékszem,

megszületett az a paktum, amely a megyei sajtót (19 megye van Magyarországon) külföldi kézre adja. A paktum része pedig az volt, hogy az irányultsága ezeknek a lapoknak ne változzon, a tőke természetesen szabadon kimehet az országból, de mindenestre az irányultsága és a személyi összetétele ne változzon. Ha valaki megnézi ezeket a lapokat, az irányultságuk valóban nem változott, valóban azt az irányvonalat követik, amit Magyarországon a média többsége.

Amikor nem túl régen kollégáim egy skandináv újságíró csoportot fogadtak, akkor szóba került, hogy a megyei lapok itt milyen kézben vannak. Ezek az emberek nem akarták elhinni, azt mondták, hogy az lehetetlenség, olyan nincs, hogy a nemzeti sajtó külföldi kézbe kerüljön. Nálunk ez van.

Akkor most nézzünk néhány konkrét példát a sok ezerből, hogy miről is nem tájékoztatott ez a két nagy nézettségű kereskedelmi televízió.

Vegyük a **2000-es millenniumi ünnepségeket**, amelyekből több mint 3000 volt a kis Magyarországon (3300 körüli a települések száma). **Nemeskürty István** tanár urat bízták meg azzal, hogy a millenniumi kormánybiztos szerepét töltsse be. Be is töltötte kiválóan, és ő volt annyira demokratikus, hogy azt mondta, a millenniumi ünnepségek helyi szinten szerveződnek, s ehhez a központ úgymond segítséget ad. Abban is, hogy pl. egy gyönyörűen hímezett fehér selyemzászlót (millenniumi zászlónak hívták) szimbolikusan átad ezeknek a településeknek, s köré ott helyben egy ünnepséget szerveznek. Ez meg is történt, ahogy említettem, több mint 3000-en kérték, hogy legyen a községükben, városukban ilyen megemlékezés. Nos, erről egyetlenegy mondatban sem számolt be a két nagy kereskedelmi csatorna. Lehetett olyan vélekedéseket hallani, hogy most itt minek magyarkodjunk. Ez a szó etimológiailag úgy tudjuk, hogy más népek szótárában nem szerepel. Szerbkedni meg románkodni, meg franciáskodni nem lehet, mert ott ilyet nem mondanak. Teljesen természetes, hogy ott mindenki a maga megfelelőjén magyarkodik. Tehát ez már így önmagában egy hamis állítás, de fogadjuk el, hogy hát igen magyarkodtak ezek itt egyet, és ez igazán nem érdekes senki számára. Mégis azt mondom, hogy még ez az állítás is hamis, mert ezeken az ünnepségeken lezajlott egy olyan **történelmi emlékezés**, ami korábban nem eshetett volna meg. Éppen a bevezetőmben említett történelemhamisítások miatt. **Az 1990-es fordulat egy tekintetben hozott egy megfellebbezhetetlenül jó eredményt: megnyiták az emberi emlékezetek csatornáit.** Hihetetlen módon megszaporodtak azok a könyvek, amelyeket olyan történelmi emlékekről írtak, amikről azelőtt hallgatni kellett. Úgy érezték azok az emberek, akik megjárták a Don-kanyart, akik még éltek a Horthy-korszakban, aki-

ket elhurcoltak a szovjet vagy a magyar gulágokba, akiket kitelepítettek Magyarországon, akik végigélték az 56-ot, akik utána a kádári megtorlás szenvedő alanyai voltak, hogy el kell mondaniuk, ami bennük van. Szédületes mennyiségben jelentek meg ezek a memoárok. Hihetetlenül megterhelő, ha az ember olvassa mondjuk a kitelepítettek irodalmát, mert nagyon-nagyon megszenvedi lelkileg, hogy ilyesmi létezett. Ráadásul, ugye azért sokaknak Magyarországon erről közvetlen emléke is van még. És a szép munkák közül ki ne felejtsem a magyar őstörténettel foglalkozó addig elhallgatott tényeket. Tehát ezzel csak azt akartam mondani, hogy volt mire emlékezni ezeken a millenniumi ünnepségeken. Volt mire, és hogyha addig eltitkolták a történelmet, akkor teljesen nyilvánvaló, hogy sokat kap egy-egy ilyen megemlékezéstől az ember. Ünnepek nélkül nem lehet élni. A családi ünnepek is azért vannak, hogy erősítsék a köteléket. A falusi, városi, az iskolai, a munkahelyi ünnepségek mindmind az adott közösséget erősítik. Ha az ember egyedül él és megvan benne valami szépre meg jóra való vágyakozás, akkor egyedül is megteremti magának az „ünnepeket”, a mindennapok kicsiny ünnepeit. Arra gondolok, hogy pl. ha reggelizik, nem a másik kedvéért terít meg, hanem saját maga kedvéért is gyönyörűen megerít, vagy saját maga kedvéért is vásárol valami szépet, ami őt többé teszi, csak hogy szépet lásson: egy képet, egy tárgyat vagy valamit. Ilyen kis apró mindennapi, hétköznapi ünnepek nélkül azt hiszem, hogy nagyon sivár lenne az életünk, és azt gondolom, hogy nem is lehetne kibírni minden csapást, amit ránk mér az élet. Ezek kis kapaszkodók. Ugyanilyen kapaszkodót jelentenek az ország számára is a megemlékezések, tehát egy országot is össze tudnak tartani ezek a történések. Nos, hát ezt nem akarta ez a két nagy kereskedelmi televíziós csatorna.

Az akkori Orbán-kormány megalkotott egy **Széchenyi-tervet**. Ennek hála tellett például a szinte teljes magyarországi fürdőhálózat renoválására és új fürdők felépítésére. Szoktam mondani, hogy Magyarországon még a Deák Ferenc-rajongók közül sem sokan ismerték **Kehidakustány** nevét, de ahogy megépült a gyógyfürdője, azóta Magyarországon ezt a nevet mindenki ismeri. **Tájházakat, faluházakat, internetes házakat adtak át, iskolákat tataroztak. Megépült jó néhány olyan sportlétesítmény Magyarországon, amely már Európa- és világbajnokságok rendezésére is képessé tette azt a várost vagy falut, hogy csak Debrecen említsem.**

Azután a 2001–2002-es nagy árvíz és az ezt követő **újjaépítés** nyomán felépült vadonatúj falvak és házak egyikét sem mutatta be ez a két nagy nézettségű televízió. Ami elképesztő, hogyha belegondolunk, mert nem volt még olyan Magyarországon, hogy fal-

vakat építsenek újjá az árvíz pusztításaiból, és akkor Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében erre bizony volt példa. Méghozzá gyönyörű, tájba illő házakat építettek. **A médianak kötelessége lett volna beszámolni arról, hogy mivel gyarapodott az ország.** Nos ezekről egyetlenegy képet sem mutatott a televízió, ellenben nevetséges panaszosokat keresett arról, hogy ez a mocskos kormány (ennél csúnyábban is mondták) nem építette fel a disznóóljukat. Ugye, aki vidéki ember, az tudja, hogy disznóólat nem szoktak kőművessel építtetni, a parasztember megcsinálja maga, de ez alkalom volt arra, hogy lehessen szitkozódni. A 2002-es választások előtt 23 millió románnal riogattak ezekben a televíziókban, hogy azok majd jönnek és elárasztják a magyar munkapiacot. Kezdjük ott, hogy 23 millió román nincs is, mert abból majdnem másfél millió a magyar, de nem jött egy sem, mert munkaügyi törvényeink ezt nem teszik lehetővé, de választási propagandává lehetett emelni. Nemrégiben egy ember könyvet írt a jelenlegi miniszterelnökről, aki akkor Medgyessy Péter kampánystábjának a főnöke volt, és ők találták ki azt, hogy a 23 millió románnal fognak riogatni. Részletesen le van írva ebben a könyvben, hogy „tudtuk, hogy nem igaz, de ez jó lesz kampányfogásnak”. Ez az erkölcsbe belefér a mai világban. Kövér Lászlónak az elhíresült köteles történetéről is csináltak egy kampányfogásként fölhasznált műbalhét, és ennek kapcsán szintén elmondta ez az úriember ebben a könyvben: tudtuk, hogy Kövér nem így mondta, de azt is tudtuk, hogy alkalmas lesz arra, hogy az embereket ezzel befolyásolni meg riogatni lehet. Ennyit az erkölcsről.

Ezeket a furcsaságokat vég nélkül tudnám sorolni, de nem nagyon érdemes. Még egyet megemlítek. Volt ez a 3 igenes népszavazás, lázadásként az egészségügyi törvény teljes kiszolgáltatottságot megvalósító intézkedései ellen. Elsőprő volt az igenek száma, a szavazás érvényes volt, mert 50% felett mentek el szavazni. Nos a Magyar Televízió, a magyar közszolgálati televízió a három igenes népszavazás eredményeit az összes választójogú polgár arányában mutatta be, s akkor nyilvánvaló, sokkal kevesebb az igenek aránya. Ezt animációs grafikonokkal illusztrálták, és arról csak szóban számoltak be, hogy amúgy az igenek és a nemek aránya a választási törvényünknek megfelelően milyen. A világon mindenütt vagy érvényes a szavazás, vagy nem, s ha érvényes, akkor az eredmény a szavazáson résztvevők igenjeinek és nemjeinek az arányát jelenti. **Teljesen világos volt a cél: nemzeti önbecsülésünket kell degradálni, nehogy már nőjön az igenek elsőprő aránya miatt.** Azt csak halkan teszem hozzá, hogy a parlamenti választások idején az MSZP és az SZDSZ kétes értékű győzelmét nem ezen számítá-

sok alapján tették közzé. Tudniillik, ha ezen számítások nyomán tették volna közzé, soha egyetlen alkalommal be sem jutott volna a parlamentbe. Kiderült volna, hogy még együtt sem lehetnének kormányon.

A média irányítói a nemzettudat erősödése, de megkockáztatom inkább a nemzettudat kialakulása ellen és lerombolásáért szövetkeztek. Megfogalmazhatjuk a kérdést úgy is, hogy nem erősödhet egy országban a nemzettudat úgy, hogyha történelmi sérelmeket, tragédiákat nem lehet őszintén kibeszélni, hogyha mindig azt halljuk, hogy nem kell a múlton rágódni, át kell lépni rajta, túl kell jutni ezeken az eseményeken.

Miért van az, hogy ezekről a kérdésekről őszinte beszélgetés az elmúlt 18 esztendőben nem történt, s ehhez hozzá kell tenni a napjaink nagyon súlyos szociológiai problémáit, a népesedéspolitikától kezdve, mondjuk a cigányság kérdéseig, merthogy ezekről sem lehetett Magyarországon és mind a mai napig nem lehet társadalmi szinten őszintén beszélni.

Kizárólag álviták vannak, amik elfedik a lényegét. Ezek nem a véletlen művei, hanem a magyar érdekeket szándékosan semmibe vevő, idegen hatalmakat kiszolgáló, egy hazug világ felépítésében és népünk rabszolgává tételében érdekelt csoportok aljas műve.

Kicsik vagyunk (bár nálunk sokkal-sokkal kisebbek is vannak, ha csak az Európai Uniót nézzük, már akkor is), és sajnos ezt addig mondták nekünk, amíg el nem hittük. Hol ennek, hol annak adjuk meg magunkat. Most éppen a pénzvilág globalista urai foglalják el hazánkat, minden különösebb nehézség nélkül.

Erős nemzettudat nélkül könnyű prédává válik mindenki

Csak a magában biztos, történelmi azonosságtudattal mélyen rendelkező, lelkileg jól megtámasztott ember képes felvenni mindenkivel a küzdelmet, mind a szellemi, és ha kell, a fizikai harcot, hogy ne váljon könnyű prédájává annak, aki mást akar. A tőke természete ismert. A profitért mindenre képes, feltéve, ha hagyjuk. Azt mondta nemrég egy neves közgazdásznak egy multinacionális cég képviselője, hogy nem is értem miért hagytok ti mindent, persze, hogy a karvaly tőke megpróbálja letarolni az országot. **Ezt csinálja mindenütt, ha hagyják, de ha nem hagyják, akkor nem csinálja. Sokan nem engedik be a környezetszennyező, méltatlan éhbérért, minimálbérért foglalkoztató gyárat, amiben csak egyetlenegy jó van, az hogy mégis lesz munkájuk az embereknek, mert különben semmi nem jó benne: hiszen a profitot a tőkés kiviszi, a koszt itt**

hagyja és mi még meg is támogatjuk olykor néhány milliárd forinttal.

Szeretnék még egy megjegyzést tenni. A média nem tud mást tükrözni csak azt, ami van, tehát a társadalomról mutat képet, még ha az előbb felsorolt, korántsem teljes, hanem nagyon is töredékes példatárból ki is derül egyértelműen, hogy csak torzképet tud mutatni, de azt mutatja, ami van. S hogy ezt miképp lehet megváltoztatni, arra nagyon nehéz válaszolni, mert **én abban hiszek, hogy csak egyéni megváltás létezik.** Tehát nem lehet csoportosan azt mondani az embereknek, hogy most aztán mátol nem nézünk televíziót (úgy értem, a szennycsatornákat, mert van azért jó is, csak kevés). Akkor fogják megcsinálni, ha mindegyikükben, külön-külön megéri ez a gondolat. Így értettem, hogy nincs kollektív megváltás, csak egyéni megváltás van. Ha ezek az egyéni erők aztán összeadódnak, mint ahogy összeadódnak forradalmak kirobbanása idején, akkor lehet valami változásban reménykedni, mert egyébként szerintem nem. Hogy ez mikor jön el, azt nem tudom, de nagyon nehéz lenne úgy élni, hogy az ember nem hisz benne, hogy eljön. El kell, hogy jöjjön, mert Magyarországnak, meggyőződése, hogy küldetése van, ahogy Gyurkovics Tibor fogalmazott nem olyan régen egy interjújában: „Istennek Magyarországgal szándéka van...”, és ebben biztosak lehetünk.

Mielőtt azt mondanám, köszönöm szépen, hogy meghallgattak, idéznék egy felfedezésemről, aminek dokumentum lenyomatát magammal hurcolom, már nejlonnal is bekötöttem, hogy nehogy elkopjon. Mindaz, amit itt most elmondtam, több mint egy órában, azt talán nem is kellett volna elmondani, csupán ezt a rövid kis írást, amit egy 1896-ból származó, 1848–49 történetéről szóló könyvemben találtam. Abban az időben játszódtott a jelenet, amikor a márciusi ifjak a Pilvax kávéházban már megszövegezték a 12 pontot, és már készültek hazafelé menni, hogy majd jön a nagy nap, holnap megyünk a Nemzeti Múzeumhoz. Így írt az akkori krónikás: „Midőn a teendőkben legnagyobbbrészt már megállapodtak, Petőfi felszólal és azt mondja, hogy a holnapi nagy napra, neki is van valamije, ami bizonyára lelkesítő hatást fog kelteni, s ezzel egy összehajtogatott iratot vett ki a zsebéből, amelyen az ő szép, szabályos betűivel egy vers volt írva. Kérték, hogy olvassa fel, de nem akarta. Majd holnap. A költő egyik barátja, Szikra Ferencz kurátor azonban véletlenül megpillantja a költemény kezdő sorát, mely imígy hangzott: **„Rajta magyar, most vagy soha...”** „Barátom - szól a költőhöz Szikra, **előbb talpra kell állítani a magyart, aztán rajta.**”

Köszönöm szépen, hogy meghallgattak.



Balázs G. Árpád: Táj szélmalommal

* Kondor Katalin budapesti újságíró, szerkesztő, a Magyar Rádió egykori elnöke Kishegyesen 2008. VII. 5-én a Vajdasági Ifjúsági Fórum szervezésében megrendezett VII. Vajdasági Szabadegyetem egyik előadója volt. Az ott elhangzott előadásának ez rövidített, szerkesztett változata.

Petőfi különös utóélete

Az elveszett kézirat

Adózzunk tisztelettel dr. Mészáros Vince özvegyének és leányának, Mészáros Emőkének, akik a tudós polihisztor, dr. Mészáros Vince hagyatékában anyagfeldolgozás közben rábukkantak Petőfi Sándor *Ibolyák* című kézírásos füzetére, s a költő hat versét és két elbeszélését megmentették az enyészettől.

A több mint másfél évszázadot átvészelt manuscriptum két verséről (*Engesztelés*; ***Szinésztársamhoz*) és két novellájáról (*A párbaj*; *A bajazzo*) eddig nem tudott az irodalomtörténet, s e kis kötetben található a *Disznótorban* című Petőfi-vers egyetlen autográf kézírata is.

Az ismeretlen Petőfi-versek és -novellák nem módosítják a költő pályakezdéséről szerzett irodalomtörténeti-irodalomkritikai ismereteinket, mégsem az életmű érdektelen adalékai csupán. Különösen a szépprózai kísérletek érdemelnek figyelmet. Eddig ugyanis csak három Petőfi-elbeszélést ismertünk: A *szőkevények* című "eredeti novellá"-t, amely 1845-ben a Pesti Divatlapban jelent meg, valamint A *nagyapa* és A *fakó leány s a pej legény* címűeket, amelyek az Életképek 1847. évi folyamában láttak napvilágot. A most előkerült kézírásos füzetben olvasható két beszély, A *párbaj* és A *bajazzo* a húszéves költő prózáiról műhelyébe enged bepillantást.

Dr. Mészáros Vince (1913–1994) technikátörténész, muzeológus, a Közlekedési Múzeum főigazgatója reformkori művelődéstörténeti dokumentumok szorgalmas gyűjtője volt. A Petőfi-kéziratot valamikor a hetvenes évek elején egy ismeretlen embertől vásárolta meg kétszáz forintért. Az illető afféle vigéc lehetett, lomtanítások, padlástakarítások alkalmával kiselejtezett iratokkal és festményekkel kereskedett. Elmondása szerint az *Ibolyák* című füzetet egy padláson találta, de antikváriumokban nem tudta eladni. Dr. Mészáros Vince abban a hiszemben vásárolta meg tőle, hogy korabeli másolat, egy Petőfi-rajongó munkája.

1995 októberében, a családi hagyaték rendezésekor Mészáros Emőke talált rá a kéziraatra, amelyet aztán azonosítás céljából átadott dr. Szekeres László irodalomtörténésznek, Jókai-kutatónak. Dr. Szekeres számára nem volt kétséges, hogy hiteles Petőfi-relikviát tart a kezében. Papírrestaurátorral és grafológussal is megvizsgáltatta, és filológiai bűvárlatokba

kezdett. Ebben nagy segítségére volt a két kiváló Petőfi-kutató: Fekete Sándor és Lukácsy Sándor.

Az *Ibolyák* című kézírásos füzetet a Petőfi-művek kritikai kiadásának szerkesztője, Kerényi Ferenc is hiteles Petőfi-kéziratnak nyilvánította.

* * *

A húszéves Petőfi gondosan kalligrafált munkája nyomdai kiadásra készült, az *Ibolyák* címlapja, motója és tartalomjegyzéke egyaránt kiadási szándékról tanúskodik.

Vizsgálódásunk kiindulópontja az 1843-as esztendő, a kézirat keltezésének dátuma.

1843 januárjában Petőfi a Szabó József-féle színtársulat tagjaként Fehérvárról Kecskemétre utazik. "Ha nem is társai meggyőzésére, inkább némi pénzmag szerzése végett, de itt is megpróbálkozott... versei önálló kiadásával", olvashatjuk Fekete Sándor Petőfi-életrajzának első kötetében. "Az esetet a kortársak többféleképpen beszélték el, de egy kivételével mind megegyeztek abban a tévedésben, hogy 1843 újév napjával hozták kapcsolatba a tervet - holott Petőfiék csak január közepén érkeztek Kecskemétre. Ezért annak az egykori nyomdászsegédnek [Ramazetter Károlynak] kell hinnünk, aki úgy emlékezett, hogy a költő >>utójára - szokás szerint - egy búcsúzó könyvecskét<< nyomtatott... Hogy azonban a könyv meg is jelent volna, annak semmi nyoma..."

Hatvany Lajos *Így élt Petőfi* című dokumentumgyűjteményében olvasható ez a visszaemlékezés. Az *Ibolyák* kiadására készült volna Petőfi? Minden bizonnyal, hiszen más "könyvecske" meglétéről nincs tudomásunk. Pontosabban: még erről az egyről sincs megbízható adatunk. Az egykori nyomdászsegéd, Ramazetter Károly állítását tagadva, Szilády Károly nyomdász csak egyetlen, a *Disznótorban* című Petőfi-vers kinyomtatásának tervéről tudott. Elmondása szerint ő maga mutatta be a verset a cenzornak, de a cenzor nemet mondott.

Nem elhanyagolható körülmény azonban, hogy Szilády Károly huszonhét év elmúltával, 1870-ben elevenítette fel a Petőfi-kézirattal kapcsolatos emlékeit. Minden jel arra vall, hogy mégis az egykori nyomdászsegédnek, Ramazetter Károlynak volt igaza ab-

ban, hogy Petőfinek volt egy "búcsúzó könyvecskéje", "mely teljesen a saját műveit tartalmazta".

A kritikai kiadás jegyzetanyaga szerint egy K. I. betűjelű szerző *Ismeretlen Petőfi-versek* című cikkében (Pesti Napló, 1913. december 3.) arról számolt be, hogy "Szuper Károly kaposvári lakásán a színigazgató iratai között látott egy kéziratot füzetet, mely - a kézírásból ítélve - Petőfi egykori naplója (versfüzete) lehetett... A füzet néhány napig volt a kezében; hollétéről nincs tudomása..." [*Versek Petőfi állítólagos színész kori füzetéből* (1842-1843?).]

A húszéves költő kecskeméti színészi működéséről az utolsó adatunk 1843. március 25., amikor a *Lear királyban* lépett föl. Bajza Józsefhez intézett, 1843. március 14-én keltezett levelében ezt írta: "Folyó hó 23-n lesz jutalomjátékom, nagy üggyel bajjal, de mégis kivívtam, hogy Lear legyen. A bohócot játszandom benne; amit megkapni szinte nem kevés küzdésembe került; mert mennyi az ármány a színésznél. Gyakran jajdulok föl: isteni művészet, mért ördögök papjaid!" Mivel Kecskemétet 1843. április 7-én hagyta el, az *Ibolyák* kéziratát legkésőbb 1843 márciusában, esetleg április első napjaiban zárhatta le.

A négy ismert Petőfi-vers keletkezési dátumai a következők: *Az első dal*: 1843. február vége—március eleje; *Népdal* (Kakasszóra hajnal ébred...): Pápa, 1842 nyarán; *Pál-napkor*: Kecskemét, 1843. január 25.; *Disznótörő*: Székes-Fejérvár, 1842. november 10. - december [*Petőfi Sándor összes költeményei* (1838—1843). Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte Kiss József és Martinkó András. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.]

A két ismeretlen vers keletkezési dátumát stílusjegyeik alapján állapíthatjuk meg.

A *Népdaltól* eltérően, amelyet az 1973-as kritikai kiadás szerkesztői "a kecskeméti verskörnyezetből kivívó, archaikus, kezdetleges" tollpróbaként jellemeznek, az *Engesztelés* oldottabb, dalszerű költemény; valószínűleg 1842-1843 fordulóján keletkezett. Ez érvényes a ***Szinésztársamhoz* című Petőfi-versre is, amely *Az első dal* párdarabja.

Az *Engesztelés* az alig húszéves Petőfi jellegzetes udvarló verse. Ihletője a költő pályatársnője, a feltűnően szép és tehetséges De Caux Mimi volt, akiről Petőfi lakótársa, a színész Némethy György így írt memoárjában: "Egyedül De Cau[x] Mimi volt a színésznők között, kit Petőfi többször meglátogatott; hogy udvarolt-e neki, nem tudom, de könnyen meglehet, mert Mimi kisasszony pezsgő francia vérű gyönyörű leányka volt..." A magyar színművészeti lexikon adatai szerint a későbbi években már európai hírnevű énekes-színésznő francia emigráns családból származott, apja az erdélyi gubernium (helytartótanács) tisztviselője.

De Caux Mimi méltó pályatársa volt a magyar szabadságharc költőjének. A forradalom bukása után vagyona tekintélyes részét arra áldozta, hogy enyhítse

Arad, Olmütz és Kufstein magyar rabjainak a szenvedéseit.

A ***Szinésztársamhoz* élményanyaga Petőfi színi pályájának kezdeti szakaszából való. Szuper Károly otthonában tett látogatását idézi fel. Abban az időben mindketten a színészet megreformálását tűzték ki célul. Később elváltak útjaik, s talán ezzel magyarázható, hogy Petőfi ezt a versét kihagyta későbbi gyűjteményes köteteiből.

A novellák valamivel korábbi keletkezésűek.

Szeberényi Lajoshoz írt levelében (Pápa, 1842. július 7.) így fakad ki Petőfi: "Nekem az Athenaeumban jött ki egy versem (nem tudom, olvastad-e? saját nevem alatt), azonban ez az első és utolsó vers, melyet tőlem lát a világ. Lemondok, barátom a verseségről, le! ez a mai világban szegény embernek háládatlan egy mesterség, átkozott keveset hajt a konyhára; lemondok tehát és a prózához állok, barátom! mitől valaha annyira irtóztam".

E szándékát az irodalomkutatók a hirtelen haragú fiatal költő fellobbanásának tulajdonították, s prózai művek hiányában nem tudtak mit kezdeni megdöbbentő bejelentésével. Fekete Sándor azonban úgy tartotta, hogy Petőfi 1842-ben novellát is írt irodalmi babérokra is pályázó barátja, "a pingálászat nagyreményű csemetéje", Orlay Petrics Soma ösztönzésére.

A *párbaj* című művéről van szó.

Alapötletét barátjával való versengése szolgáltatta. Orlay visszaemlékezése szerint ő gitárdallal kedveskedett Csáfordi Tóth Rózának, aki iránt Petőfi szerelemre lobbant - ez okozta a galibát.

"Nagybátyám igen nyílt házat tartott", írta Orlay, "s a nála koronként összegyűlt társaság nemegyszer rávett, hogy előtte egy-egy dalt elénekeljek. Egy ilyen alkalommal a szomszéd Csöngé faluból T. Róza kedves leány is jelen volt, ki iránt Petőfi szívében vonzalom ébredt. A társaság eltávozta után Petőfi indulatosan támadott meg, s gitárom összetörésével fenyegetett, ha e leány előtt még valaha énekelni merészkedem."

A *bajazzo* egy szerelmi meghasonlás története. Ricco, a beszély névadó hőse nem akar beletörődni újonnan támadt szerelmének elvesztésébe, és öngyilkos lesz. Dr. Szekeres László szerint Ricco sutba veti a pojacák korabeli kellékeit, s egy lépést tesz Shakespeare - a *Lear király* - bohóca felé, akit kecskeméti jutalomjátékán Petőfi filozofáló udvari boldokként jelenített meg.

Petőfi 1842—1844 közötti írói korszakát Horváth János a lírai szerepjátás korának nevezte. Valóban az volt. Ne feledjük azonban: az *Ibolyák* szerzője húszéves fiatalember, s bámulatosan rövid idő múlva ő

lesz a magyar költészet és a magyar szabadságharc legnagyobb alakja.

(1996)



De Caux Mimi (Barabás Miklós festménye)

Levél egy miniszterhez

Amikor megtudtam, hogy amit a kezemben tartok, a hat verset és két novellát tartalmazó kézirat eredeti Petőfi-mű, előntött a forrásom. Kiszáradt a torkom, berekedt a hangom. Ilyen csoda csak egyszer történik az ember életében - gondoltam kábultan -, azaz, legyünk ésszel, egyszer sem! Dr. Szekeres László irodalomtörténész, vagy ahogyan ő keresztelte el önmagát: az "obsitos filológus", aki a kézirat tulajdonosainak megbízásából már egy tucat budapesti szerkesztőséget hiába kilincselte végig Petőfi ifjúkori művével, a maga dolgát illetően valószínűleg ekkor nyugodott meg ("Na végre!..."), mert csillapítóan a karomra tette a kezét.

Kávét kértem kettőnknek a szerkesztőség titkárnőjétől, aztán feltárcsáztam a Kortárs Könyvkiadót, és elhadartam Máti Livia igazgatónak: most, egy negyed órája, eredeti, még nem publikált Petőfi-kéziratot mutatott nekem dr. Szekeres László irodalomtörténész; ő jött rá arra, és be is tudja bizonyítani, hogy az *Ibolyák* szerzője Petőfi... - Most itt van nálam a szerkesztőségben ő is, meg Petőfi is... - Küldd el hozzám Szekeres doktort a kézirrattal - vágott közbe Livia. - Mikor? - kérdeztem. - Most, azonnal. - Van pénzetek a könyv kiadására? - Nincs, de ezzel ne törődj, édes

úr! Majd találunk támogatókat. Ha minden úgy van, ahogy mondtad, ez országos jelentőségű felfedezés. Mondd meg Szekeres doktornak, hogy türelmetlenül várom a Bajza utca 18-ban, a Kortárs Kiadó második emeleti irodájában.

Egy hét elmúltával a Kortárs és az Argumentum Könyvkiadó megállapodott abban, hogy a Petőfi-kéziratot közösen adják ki, s a kiadás költségeit "fele-fele arányban egymás között megosztják". Láng József, az Argumentum igazgatója elkészítette a kézirat hasonmás kiadásának tervét, a nyomtatásra váró szöveget pedig ketten ellenőriztük. S miután megtörtént a nyomdai előkészítés, Máti Livia arra kért, hogy dr. Szekeres Lászlónak a kézirat felfedezésével kapcsolatos adatait hasznosítva, írjak utószót a készülő Petőfi-könyvhöz.

Néhány napig tartó könyv- és hírlaptári bűvárlatok után megírtam a tájékoztató jellegű rövid utószót, mivel azonban dr. Szekeres korábban két saját utószóváltozatot is átadott a Kiadónak, Máti Livia javaslatára az általam írt szöveg végül dr. Szekeres László neve alatt jelent meg a könyvben. Nem bántam, hogy így történt, hiszen néhány adatát felhasználtam, s ezt a páratlan irodalomtörténeti felfedezést neki köszönhetjük mi is, a magyar olvasók is.

A tervezett négyezer példány megjelenítésére nem volt elegendő pénze a két könyvkiadónak. Támogatók után kellett nézni.

Dr. Magyar Bálint
Miniszter Úrnak
Művelődési és Közoktatási Minisztérium
Budapest
[...]

Igen tisztelt Miniszter Úr!

A Kortárs Kiadó 1996 őszén szeretné kiadni Petőfi Sándor *Ibolyák* c. kéziratának hasonmás kiadását. A kézirat előkerülése nagy sajtóvisszhangot váltott ki, s ebben reménykedve több helyen is pályáztunk, azonban nem találtunk támogatókra.

Ezért fordulunk Miniszter Úrhoz: amennyiben lehetősége van rá, szíveskedjék a kötet megjelenését támogatni.

Támogataskérésünk elsősorban arra irányulna, hogy az általános és középiskolákban oktatói segédanyagként forgathassák a diákok ezt az irodalomtörténeti szempontból igen értékes kiadást. (Ezúton mellékeljük egy oldalpárjának cromalin-filmváltozatát.)

Az *Ibolyák* c. kötetet az Argumentum Kiadó és Nyomda segítségével jelentetjük meg, s már az eddigiekben is közel félmillió forintot fordítottunk rá.

Kérésünk olyan anyagi támogatást jelentene, ami 2000 példány elővásárlását finanszírozná az iskolák részére (egy kötet bolti ára 496.- Ft), s ez összességében

gében 992 ezer forint. Ez az összeg lehetővé tenné, hogy a két kiadó 4000 példányban megjelenesse e dokumentumértékű kötetet.

Szíves válaszát várva,
tisztelettel:
Mátis Livia

Bp., 1996. szeptember 2.

Dr. Magyar Bálint művelődési és közoktatási miniszter néhány hét múlva fásultán közölte, hogy Minisztériumának nincs "kerete" a Petőfi-könyv kiadásának támogatására, mivelhogy korlátozott anyagi forrásokkal rendelkezik csupán. Dátum, aláírás, bélyegző.

Miközben elutasító válaszelevelét diktálta, dr. Magyar Bálint alól, furcsa módon, nem szaladt ki a szék.

És megmagyarázhatatlan módon nem szakadt rá a Minisztérium mennyezete sem.

Emlékezzünk régiekre: ez akkoriban történt, amikor már hosszabb ideje arról cikkezett a liberális sajtó, s arról töprengett fennhangon a Szabad Demokraták Szövetségének úgynevezett értelmiségi holdudvara is, a "véleményformáló értelmiség", hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum nevéből törölni kellene Petőfi nevét (mert "elavult": nem "fedi" az intézmény tevékenységi körét - meg különben is...).

Ez abban az évben történt, amikor dr. Magyar Bálint ingyenes oktatói segédanyagot küldött minden magyar iskolának. Egy filmkazetta volt a váratlan miniszteriális ajándék, Elek Judit *Mondani a mondhatatlant* című filmje, amely a holokauszt-túlélő - s nyilatkozatai szerint magyargyűlölő - Elie Wiesel életútját örökítette meg.

Korabeli sajtóhírek szerint ezt az "akciót" a kultuszminisztérium és számos alapítvány segítette. Hogy a magyar adófizetők hány millió forintjába került, nem közölték, annyi azonban bizonyosra vehető, hogy a postaköltségéből három Petőfi-könyvet is ki lehetett volna nyomtatni.

Emlékezéseinek harmadik, *Hűvösvölgy* című kötetét Herczeg Ferenc a második világháború végnapjaival zárta. A könyv utolsó lapjain Budapestre megérkezik a szovjet Vörös Hadsereg első katonája.

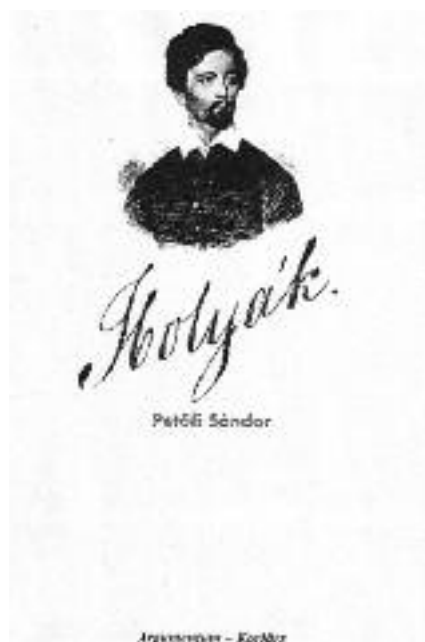
Ázsia eljött Budapestre... - írta Herczeg Ferenc.

Most mi jött el Budapestre és Magyarországra? Kik ezek az emberek, akik hatalmon vannak? Mit akarnak tőlünk? Mi közük van hozzánk?

1848 augusztusában így írt Petőfi a magyar miniszterekről:

"...hivatalukba léptek, és csak most (s talán már későn) vesszük [észre], hogy ők nem megváltóink, hanem elvesztőink. Ez különösnek, megfoghatatlannak tetszik, pedig igen természetes dolog, s ha egy kis- sé éles eszünk van, átláthattuk volna mindjárt akkor, hogy így lesz. Miniszterek azok korszaknak emberei, midőn még betegen feküdt a nemzet, s nem ide való, midőn az fölépült... most eszméletet-vesztve állnak a nemzet előtt, mint a parton a tyúk, midőn az alá- ja rakott kacsatozásokat kikeltette, s a kikelt kacsák a vízbe ugrálnak és usznak. Nevetni való a jámbor tyúk együgyűsége, de aggasztó és sajnálatraméltó a vezértelen kacsák sorsa, mert ki tudja nem úsznak-e egyenesen az őket elnyelő örvénybe?"

(2008)



Az Argumentum és a Kortárs Kiadó 1996-ban publikált Petőfi-könyvét Baráth Ferenc tervezte

* Hornyik Miklós *Fénykörben* című esszékötetéből, amely a budapesti Masszi Kiadó gondozásában az Ünnepi Könyvhétre jelent meg.

Északról hideg szelek fújnak

A szó devalvációja

Ha azt mondjuk, a pénz devalválódik (romlik), mindenki érti, hiszen veszít az értékéből. De mi van akkor, ha a szó értéktelenedik el? Ez egy olyan sodródás, amit a többség észre sem vesz.

A magyarországi közszolgálati rádiót is megreformálták. A Petőfi lett a Nagyon zene! A Kossuth pedig A szavak ereje! Nyelvtanilag hibás, illetve magyartalan szlogenek. Ezek után mit várhatunk a műsortól? Ugyanazt a szellemi leépülést, amit sajnós, a csonka ország minden szintjén tapasztalunk. A Petőfi csak zenét bömböltet (erre kapja a pénzt?) a Kossuthból is kiirtották a színvonalasabb műsorokat, egyetlen színfolt Kondor Katalin portré félórája keddenként. Hová lett a „rétegrádiózás”? Már csak a Katolikus Rádióban találhatjuk meg: gondolatébresztő riportok, jó irodalom, jó zene.

Elrettentő példaként hadd említsem meg a Kossuth rádió Magánhangzó c. műsorát, amelyben a múltkor a riporternő teljes arroganciával az ún. integrált oktatás mellett kardoskodott. Kigúnyolta azokat a tanítónőket, akik panaszkodtak, hogy a normál osztályokba beosztott szellemi fogyatékos gyerekekkel nem tudnak mit kezdeni. Most ez az új, a menő oktatási módszer odaát, a tolerancia és a másság jegyében! Abszurdum! Elment az eszük? El.

A rosszul értelmezett szó mindent tönkretesz. Pláne, ha szándékosan visszaélnék vele.

Nálunk, itthon, nemcsak a szó veszítette el az értelmét, súlyát - a beszéd is nagyon bizonytalan. Az igénytelen keveréknyelv a jellemző. Mindeddig úgy gondoltuk, küzdeni kell ellene, de most újabb szelek fújnak. Méghozzá északról, az anyaországból. A **Magyar Tudományos Akadémia Nyelvészeti Szakosztályának** a vezetője, **Kontra Miklós** átjár ide hozzánk és lepisszegi az igényeseket, akik kerülnek a keveréknyelvet. Ő tapsol ennek a jelenségnek, ugyancsak a tolerancia jegyében. Már meg is jelent az új értelmező szótár, teletűzdelve román, szlovák, szerb szavakkal mint helyi jellegzetességekkel. Hova jutottunk?

Mindeközben a magyarországi média (amely a határon túliak számára mindig irányadó volt) utcanyelven szól hozzánk, „jópofizik”, trágárkodik, káromko-

dik. Mert a Nagy Testvér, Amerika így csinálja. Tisztelet a kivételnek.

Mert igen, még mindig akadnak olyanok, akik megpróbálnak a mindent elsöprő, erős árral szemben úszni. Ők még emlékeznek arra a latin mondásra, hogy a stílus maga az ember. Ma sajnós a stílus is, meg az ember is silánnyá vált.

Ez a „trendi” az irodalomban is: a habrattyolás. A női hormonok túltengése? Az emberi tartás, az emberi méltóság kiment a divatból.

Szóval a kimondott szónak nincs súlya. De mi van a leírt szóval?

Nálunk, a mi kisvárosunkban az a divat, hogy szinte mindenki megírja az önéletrajzát.

Jól kisminkelve, megszépítve. A jelszó: Csak a szépre emlékezem! Példás család, férj, feleség, gyerekek – mind hibátlanok. És a legtökéletesebb lény természetesen maga a „szerző”. Az a legszomorúbb, hogy ezeket az irományokat ki is adják, könyv formájában! A komputer korában ez igazán nem gond.

Már szinte senki sem olvas, csak ír! Vajon minek, és főleg, kinek? Az utókornak? Ez viccnek is rossz.

A csonka országban most a „pici” a divatos szó! Észrevették? Rádióban, TV-ben, a gazdaságban, a kultúrában, mindenütt. Pici országban csak egy „picit”! Mit mondanának erre a szociál-pszichológusok? Világos. Beszorult, lepusztult „pici” lelkelet. Mire lehet jutni azokkal az emberekkel, azzal a néppel, amely csak egy „picit” akar és mer.

Lesz még olyan, hogy nagyot akarunk és merünk?

Vigyázat, most már az utolsó pilléreket feszegetik. Jobbról is, balról is meghamisítják a történelmünket, az eredetünket. A kozmopoliták azt bizonygatják, hogy száználmas, kudarcokkal teli a múltunk. A történészek másik tábora pedig, a frusztráltak túlzásaihoz híven, azt hangoztatja, hogy nem jöttünk keletről, a finn-ugor nyelvcsaládhoz sem tartozunk. A népek és a kultúrák bölcsője a Kárpát-medence! A magyarból ered minden más nemzet és a mi nyelvünk a világ ősnyelve! Hol a higgadt, történelmi igazság? Az arany középut, amely szerint voltak nagy pillanataink és nagy embereink, de elég kudarc is meg gyenge politikusunk is volt és van.

Ez kellene a nemzet lelkének gyógyulásához. A pozitív nemzettudathoz. Hogy a jövőt építhessük, felnőtt emberek módjára, végre.

Egybecsúszott az igazság és a hazugság. Itt az ideje az egyértelmű, világos szavaknak. Határozott igéket és nemeket kell mondani.

Nagyon kell az egyenes, tiszta szó, hogy megállhassunk a lejtőn.

A magyar nemzet szellemileg „alultáplált”, ez bizonyos. Most a szó szoros értelmében csak alulról táplálják: a zsigereit. A nemesebb szerveit sorvadásra ítélték.

Kell a hangos szó, a tiltakozás, hogy elég volt! Nem kérünk a szemétből.

Az Ádvent a Hargitán c. film jut eszembe, ahol az öreg székely így fohászkodik: „Uram, add meg a kiáltás jogát!” Amíg nem késő.

A tiszta szívvel és tiszta szavakkal szólók belepusztulnak ebbe az irtózatos küzdelembe.

Vajda Gábor utolsó cikkéből idézek: „Azért dolgozom tehát a korszakmonográfián immár másfél évtizede, mert hitem szerint hozzájárulhatok értelmiségünk időszerű emberi feladatra való ráeszméléséhez, s hogy a szó és a tett egysége által, a mindennapi cselekvésben, állásfoglalásban is érvényesített európai szellem révén lemoshassuk magunkról a gyalázatot.”

Ha végre össze tudnánk fogni tiszta fejjel, akkor az egyéni áldozatok sem voltak hiába.



Pechán József: Udvar

Razziák a Vajdaságban 1942–1944-ben*

Közvéleményünk igen jól tájékozott az ártatlan zsidók, szerbek és romák felett 1942-ben Dél-Bácskában elkövetett szörnyű bűntettéről. Zvonimir Golubović rendkívül pedáns tudományos kutatómunkájának köszönhetően született meg *A dél-bácskai razzia 1942-ben* című kötet. A szerző nagyon pontosan és megbízhatóan állapította meg a régió áldozatainak teljes számát: 3928, ebből Újvidéken 1280, köztük 800 zsidó és valamivel kevesebb mint 400 szerb.

Miután a partizánok bevonultak Újvidékre, véres megtorlás vette kezdetét az ártatlan polgári lakosság, a magyarok és a németek ellen. Ez volt a második, sokkal véresebb razzia, amely Újvidék „felszabadulása” napján vette kezdetét, 1944 őszén, amelyet a polgárok hangos „Bosszút, bosszút!” felkiáltásai vezettek be. Noha ezt a második razziát néha „vörös terrorként” emlegetik, és kommunista jelleget tulajdonítanak neki, az Újvidék központjában összegyűlt tömeg, amely bosszúért kiáltott, még semmit sem tudott a kommunizmusról, de hathatósan jelentette fel szomszédjait és segítette a bosszúállóknak, hogy letartóztassák és megöljék az elfogott, előállított magyarokat és németeket. A megtorlás Jugoszlávia egész területén folyt, ahol csak éltek magyarok. A meggyilkoltak számát a mai napig nem állapították meg. Mindszenty bíboros 1945-ben elsőként beszélt erről és mintegy 60 000 kivégzett vajdasági magyart említett. Zvonimir Golubović nem folytatta kutatásait a gyilkos razziákról, mivel ez nem csupán a karrierjébe, de a szabadságába is került volna. A magyarok és németek elleni bűntettek évtizedekig tabu témát jelentettek, szigorú ellenőrzés alatt álltak, és tilosak voltak a nyilvánosság számára.

Majdnem negyed századon át a Vajdaságban végrehajtott szörnyű és véres razziákról és az áldozatokról nem tartottak nyilvános megemlékezéseket. Áldozataikról méltósággal emlékeztek meg a zsidók az újvidéki Zsidó Hitközség épületében, a szerbek pedig pravoszláv templomaikban. Valami hasonlót megkísérelni sem mertek a magyarok vagy a kisszámú itt maradt német.

A dunai rakparton 1967. január 23-án, a razzia 25. évfordulóján néhány ezer polgár jelenlétében emlékeztek meg a razzia áldozatairól, ahol beszédet

mondott Time Vrbaški, Újvidék községi képviselő-testületének elnöke. Jelen volt Radovan Vljaković, VAT Népképviselőházának elnöke, a Jugoszláv Zsidó Hitközségek Szövetsége Végrehajtó Bizottságának több tagja, élükön Lavoslav Kadelburggal.

Csaknem négy évtizede tartanak megemlékezéseket az 1942. évi razzia ártatlan (zsidó és szerb) áldozatairól Jovan Soldatović fenséges emlékművénél, az újvidékiek legforgalmasabb sétányán. Az emlékmű felállítása előtt voltak figyelmeztetések, hogy a holtaknak állítandó emlékmű helyének kiválasztása ellenhatást válthat ki, a magyar nép elleni gyűlöletet vetítheti ki, miközben az ő szörnyű áldozataikról itt, nyilvánosan soha egy szó sem hangzott el. Az 1944-1945. évi razzia magyar áldozatairól az első nyilvános megemlékezést és gyászszünepséget 1990-ben Temerinben, valamint az újvidéki katolikus temetőben tartották. Azóta a fakeszt, illetve fakesztjek mellett (amelyek az éjszaka folyamán, titokzatos módon eltűntek a temetőkből) tartanak megemlékezéseket katolikus, görög katolikus és református magyar lelkesek valamint az újvidéki Zsidó Hitközség képviselői jelenlétében. Matuska Márton publicista könyve *A megtorlás napjai*, ahogy az emlékezet megőrizte címmel jelent meg az újvidéki **Forum – Magyar Szó kiadásában, 1991-ben** (Cseres Tibor Hideg napok című könyvének párjaként), amelyben a megtorlás mintegy húsz ezer magyar áldozatáról szól. Ezt a könyvet a szerb közvélemény számára csupán Aleksandar Tišma irodalmár harangozta be röviden a Borba napilapban, azzal a megjegyzéssel, hogy a könyv jelentős a vajdasági áldozatok szenvedéseinek a feldolgozása szempontjából. A szerb közvélemény ezekkel a bűntettekkel még ma sem ismerkedett meg. Ezt a művet senki még csak meg sem próbálta szerb nyelvre lefordítani.

A magyarok elleni 1944-es megtorlások kérdését a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége nyitotta meg abban a levélben, amelyet 1990. április 20-án jelentettek meg, követelve az 1944/45-ös események tudományos feldolgozását.

A vajdasági katonai közigazgatás bevezetésének 50. évfordulóján Ágoston András és dr. Páll Sándor, a Szerb Képviselőház akkori képviselői egy nyilatko-

zat-tervezetet terjesztettek be a katonai közigazgatás munkájáról, azzal a szándékkal, hogy a nyilvánosság megismerkedjen az akkoriban elkövetett bűntettekkel, hogy megállapítsák: a vajdasági katonai közigazgatás bevezetése szükségtelen volt, továbbá hogy a Szerbia népei közötti megbékélés érdekében tegyék lehetővé a magyarok számára is az adott időszokról szóló igazság teljes megismerését. **(A leszámolások ideje volt, Magyar Szó, 1994. október 20., 5. old.)**

Dr. Aleksandar Kasaš (akkor az újvidéki Bölcsészeti Kar docense) a Mađari u Vojvodini 1941-1946 (Magyarok a Vajdaságban 1941-1946) című könyv szerzője, a Naša Borba című lapnak adott nyilatkozatában (1998. 2. 21-22.) azt állította, hogy a vajdasági magyarokat az OZNA likvidálta, hogy „voltak ártatlan áldozatok is”, valamint, hogy „a vajdasági magyar áldozatok száma ötezer körüli”. „Hogy éppen mindegyiküket halállal kellett volna-e büntetni, az már egy másik dolgozat témája” – nyilatkozta Kasaš. **(Mihal Ramač: Nasilne migracije i etničke promene /Erőszakos migrációk és etnikai változások/, NNB, 1998. 2. 21-22., XV. old.)**

A vajdasági parlament 2002-ben eseti bizottságot hozott létre azzal a feladattal, hogy 2003 végéig vizsgálja ki és állapítsa meg a vajdasági lakosság 1941. és 1945. közötti szenvedéseivel kapcsolatos igazságot. Sajnos az eseti bizottság még 2005 szeptemberének végéig sem végezte el teljességében a feladatát. A nyilvánosság elé tárta az elvégzett munka részleges adatait, de a Heti Újságon, az újvidéki magyar nyelvű hetilapon kívül **(Heti Újság, megjelent Újvidéken, 2004 szeptemberében-októberében – a szerző megj.)**, amely megszűnése előtt teljes egészében megjelentette az adott anyagot **(Heti Újság, 8. szám, 2004. október 27., 34-39. old.)** a szerb, a vajdasági és a tágabb közvélemény nem támasztott semmilyen érdeklődést. Az az igaz tézis,

amely többször is hallható volt a szerb közvéleményben, miszerint „mindenkinek először a saját népe nevében elkövetett bűntettekről kell megnyilatkoznia”, úgy tűnik, hogy ezen a tájékon még nem tud gyökeret verni.

A fasiszta razzia áldozatairól tartott gyászünnepeken egyházi és polgári képviselők szinte évről évre többek között azt hangsúlyozzák, hogy „felejtünk nem szabad, bosszút állni nem fogunk”. Az ilyen megnyilvánulások a fiatal szerbek tudatában úgy csapódnak le, hogy az áldozatok nem lettek megbosszulva. Ők azt sem tudják, hogy a szerb áldozatokat kétszeresen is megbosszulták az ártatlan magyar és német polgári lakosságon. Emiatt az avatatlan, elkeseredett és bőszerű szerb fiatalság még ma is bosszút áll a vajdasági magyarokon, ebből adódnak azután a gyakori nemzetek közötti incidensek, amelyekről hangos most már az európai és a magyar parlament is. A razziák kétoldalú (szerb-magyar) áldozatairól szóló hivatalos, hiteles és pontos számszerű kimutatások helyett még mindig licitálnak az áldozatok számával. A sajátjukat megnövelik, a másét minimalizálják. Hogy mindez hova vezet, arról talán a legmértvadobb és legobjektivebb zsidó publicista, Löbl A. a következőket vallja: „Nyilvánvaló, hogy az áldozatokat nem csupán politikai poénszerzésre használják fel, hanem valami sokkal rosszabbra, ahhoz hasonlóra, ami 1991. és 1995. között történt, amikor ennek vagy annak a népnek a II. világháborús áldozatait a felnövekvő generációk megfélemlítésére használták fel, hogy a másik a kiirtásukra készül, illetve, hogy véres leszámolásokra ösztönözzék őket az etnikailag tiszta területek elfoglalása érdekében. Továbbra is terjed a gyűlöletbeszéd, tervezik a visszavágást, és hasonlók.” **(A. L.: Žrtve Jasenovca, Sporni brojevi (Jasenovac áldozatai, Vitatott számok), Bilten – Jevrejski pregled, Belgrád, 2005. május 5., 3. old.)**

Újvidék, 2005 októbere

*(A kézirat szerb nyelven készült. Fordította: Mácsai Tibor)

Gaál György történész, egyetemi tanár 2006. február 5-én halt meg. Ő volt az Árgus civil szervezet elnöke, amelynek alapítását Bozóki Antallal kezdeményezte. A 2005 őszén, Újvidéken, az 1944-es razzia emlékművénél tartott megemlékezéseken elhangzottak után döntötte el, hogy az események egyoldalú beállítása miatt írja meg ezt az írását a szerb médiának szánva. Elkészülte után meghalt. Az írást Bozóki Antal találta meg a hagyatékában, s Matuska Márton javaslatára küldte el az Aracsnak. Reméljük egyszer az eredeti változatban is megjelenik.

A bleiburgi tanú

Az örömhír, hogy véget ért az emberiség leg-szörnyűbb katasztrófája, a majd hatéves világháború, a maribori laktanyában ért. Nagyjából háromhavi harctéri "tartózkodásom" után.

A napot, éppúgy, mint valószínűleg minden más laktanyában, óriási üdvívalgással és lövöldözéssel ünnepeltük. Én is elővettem kis tarisznyámból mind a négy, 32 golyót tartalmazó tölténytáramat, s azt a 32-öt, ami a géppisztolyomban volt, valamennyit a levegőbe röptettem. Úgy üresen, gyengéden megsimogattam kis fegyveremet, abban a reményben, hogy nemsokára elbúcsúzunk egymástól. A legrosszabb álomban sem gondolva, hogy az csak két év múlva következik be.

Érzélgős búcsúm a fegyveremtől azzal magyarázható, hogy a háború alatt semmitől sem irtóztam úgy, mint az esetleges közelharctól. Attól a gondlattól, hogy egy napon arra kényszerülök, valakinek a hasába döfjem óriási szuronyomat. Ha ugyan az nem előz meg. Iszonyodásom minden bizonnyal összefügghetett apai nagyanyámnak a Lovas-tanyán minden évben megtartott, lakodalomnak beillő disznótorokkal, amelyek tulajdonképpen az óriási család hagyományos találkozóinak voltak – amelyek számomra egyben roppant érdekes és izgalmas "történelemórákat" jelentettek. Természetesen mindig egy témával: az első világháborúval, nagybácsijaim mindig eleven élményeivel. Mert az emberiségnek abból az első poklából valamennyien alaposan kivették részüket, négy teljes éven át a harctereken "szolgálva a hazát". Nem egy közülük mindhárom frontot bejárva. (A szerbiait, az orosz, meg az olaszt.)

Általában Matyi bácsi vitte a szót, aki mint viszonylag módos parasztivadék legidősebb sarja, az akkori szabályoknak megfelelően, a legjobb lovukkal és megfelelő nyereggel vonult be a huszárokhoz. (A vörös ördögökhöz.) S minden disznótoron, kissé pityókás hangulatban elmesélte háborús élményeinek valószínűleg legizgalmasabb eseményét. Minden évben kissé jobban kiszínezve és részletebben. Én hátborzongva hallgattam, majd utána legalább két éjjel álmatlanul forgolódtam az ágyamban.

A történet kb. így szólt.

"Egy ütközetben az egyik pillanatban azt vettem észre, hogy egy hatalmas, úgy 2 méter körüli, erős, izmos kozák emeli a kardját a levegőbe, hogy kettéhasítsa a koponyámat. Szerencsére még volt annyi időm, hogy alulról beledöfjem a szuronyomat a hatalmas hasába."

Bár végül már fejből tudtam Matyi nagybácsim minden szavát, minden évben, minden disznótoron mégis újrahallgattam. S megkönnyebbüléssel vártam a befejező kommentárt, amely szintén minden évben ugyanaz volt.

"Hát testvéreim, én annak a néhány pillanatnak, amivel a kozákot megelőztem, köszönhetem, hogy most, 25 év múltán is itt vagyok köztetek, ezen a szép disznótoron."

Azt hiszem, főleg Matyi bácsi esete miatt tartottam a fronton az orosz puskát a kezemben úgy, mintha varangyos béka lenne, különösen amikor pillantásom a szuronyra esett, amelyet, megítélésem szerint, különlegesen kegyetlen perverzitással terveztek valószínűleg a világ legjobb szuronyának. Mert nemcsak elsőrendű acélból készült, s olyan hegyes volt, mint a nyíl, hanem még négy borda is volt kivájva rajta, hogy az "ellenség vére", amikor beledöföm, ne fröccsenjen rá a ruhámra, hanem a négy "vércsatorna" lassan levezesse a puskatus mentén.

Nekem már ez elég lett volna ahhoz, hogy a legelső alkalommal megszabaduljak ettől az undorító gyiloktól, ha nem is társul hozzá egy szerencsétlen körülmény. Történt, hogy hadtápszolgálatunk tudatlanságának következményeként gépfegyvergolyót kaptunk hozzá. Aminek mérete azonos, de töltete nem. S ez a különbség tette, hogy mikor a golyót kilőttük, a hüvely megrepedt, s nem pattant ki a dugattyúból, amikor a zárat kifordítottuk. Ennek következtében addig használhatatlan volt a fegyverünk, amíg ki nem vertük onnan a hüvelyt.

Emiatt én az első elesett német katona holtteste mellé helyeztem a puskámat, az övét meg magammal vittem. Amíg nem akadtam rá egy másik holttestre, amely mellett géppisztoly volt. Akkor újra fegyvert cseréltem a holttal, s emellett a háború végéig kitartottam. S egyben attól a félelemtől is megszabadultam, hogy valaha is a szuronyomat kell használni. Mert a

géppisztollyal centiméteres távolságról is lehet védekezni. S egészen más golyót röpíteni valakinek a hasába, és más beleszúni.

Nos, miután gondolatban elköszöntem kedvenc fegyveremtől, eszembe jutott zsilettes kis borotvám, amit a 16 éves koromban "kipattant" nagy szerelem imádottjától kaptam, frontra indulásom előtt. S az is, amit a borotva átadásakor mondott, ami akkor nagyon szíven talált. Mert azt jegyezte meg: "Jól jöhet ez még, majd ha kissé megerősödött a szakállad." Nem ilyen szöveget, hanem elismerést vártam az igyekezetemért, amit abban a reményben tettem, hogy férfiasabbnak fogok látszani és neki még jobban tetszeni. Amikor 16 évesen életemben először beültem a falu egyik borbélyműhelyébe, s kimondtam: - Borotválkozás! A bajusz marad! Miközben csak gyér pelyhekkkel találkozhatott az arcomon a borotva, s a bajusz is, amely "marad", csak nehezen volt kivehető. Azóta már néhány millió hektoliter víz lefolyt a Dunán, de szakállam nem nagyon igyekezett "izmosodni", mégis megborotválkoztam és letussoltam. Életemben először. Aztán belenéztem a kaszánya fürdőszobájának homályos tükrebe, s megállapítottam magamban, hogy azért mégis kezdek férfira hasonlítani. Kerek öt hónappal meghaladtam nagykorúságom határát, 18. születésnapomat.

Miközben megállapítottam, hogy lényegében szerencsésnek mondhatom magam, hisz élek, túléltem a poklot, s túl vagyok a mindennapos életveszélyeken. Ez pedig mindenképpen nagy kincs egy tizenéves számára, aki még messze van attól, hogy felkészülve várja a halált.

Elővettem kis noteszomat, melybe életem leglényegesebb mozzanatait jegyeztem, egy mondatban, gyakrabban csak fél mondatban, s beírtam: 1945. május 9., második születésnapom dátuma. S ezt komolyan is gondoltam.

Csakhamar kiderült azonban, hogy elsiettem a dolgot. A kaszányaudvar felől ugyanis abban a pillanatban a parancskiosztásra jellemző, szokásos ordítózás hallatszott:

- Tizenöt perc múlva teljes felszereléssel sorakozó a járat előtt.

A sietség nem sok jóval kecsegtetett, de századunk "mindig jól értesült tagjai" csakhamar megnyugtattak. Mondván, nem kell izgulni, csak "csendfenntartásra" megyünk Karinthyába. Méghozzá vonaton. Mi, többiek is lényegében egyetértettünk velük, hogy ez jó hír. Kellemes élményeket nyújthat, jó kirándulás is lehet.

Bár marhavagonokban utaztunk, jól éreztük magunkat, hisz a 8. Vajdasági Dandár katonái voltunk, valamennyien sík vidéki legények, s többségünk ott, Szlovéniában látott először hegyet. Élveztük a szép

tájat, s mint ilyenkor szokás, az ének egészen addig nem szünetelt, amíg a vonat lassítani nem kezdett egy bakterházhoz hasonló kis állomás előtt, amely a környezetével és az állomást övező fenyőerdővel együtt lánokban állt.

Ez a látvány egy csapásra elvette nótázó kedvünket, és félelmetes döbbenettel töltötte meg a vagon.

- Itt valami nincs rendben - gondoltuk, valószínűleg mindannyian ugyanabban a pillanatban. Hisz, világos, a béke, amit őrizni jöttünk, nem "így néz ki". Ezt a következő percek meg is erősítették. - Ispadaj! Napred, preko šume! (Mozgás, ki a vagonokból, át az erdőn! Előre!) Az erdősáv viszont lánokban állt, s a parancs azt jelentette, hogy az égő fasorokon kell átverekednünk magunkat. (Szerencsére nem volt túl széles erdő.)

Ettől függetlenül, természetesen fellélegeztünk, amikor kijutottunk "a pokol kapujából". Csakhogy a tűz nem véletlenül keletkezett. Akik meggyújtották, már beásva várták az érkezésünket. S amint "kidugtuk a fejünket" az égő erdőből, kegyetlen gépfegyver- és golyószórótűz zúdított ránk.

Ez volt az Isten hozott benneteket!, vagyis a "csendfenntartók" fogadtatása.

Két vagy három napra a német kapituláció után, amikor Európa ünnepelte a katasztrófa végét, mi újra elővettük a történetárakat, s éppúgy, mint addig, vizsgáztuk a tüzet.

Aztán elcsendesedett minden. Nemsokára beesteledett, s ellenségeink, régi jó szokásuk szerint, most is az éj leple alatt vonultak vissza. Hogy ne tudjuk, hol állnak meg, ássák be magukat, hol várnak be bennünket s hasznosítják a meglepetésszerű támadás stratégiai előnyét.

Erre számítottunk, de ezúttal nem így történt. Jó tíz kilométert hátráltak, s csak a dravográdi völgyben láttuk őket újra. De akkor sem lőttek, hanem küldötteket menesztettek hozzánk, azzal az üzenettel, hogy megadják magukat, s a fegyverszünet feltételeiről akarnak tárgyalni. Tisztjeink menjenek le hozzájuk. Biztonságban lesznek.

A "tárgyalás", mint kiderült, csel volt. Egy teljes napig tartott, s figyelemelterelés volt a célja. Átszivárogtak az erdőben laza sorainkon, melyekkel bekerítettük őket, s amikor ezzel készen voltak, kijelentették, hogy meggondolták magukat, nem hisznek nekünk. Nem teszik le a fegyvert, mindaddig, amíg nem jutnak el Ausztriába, az angol egységekig. S csak nekik adják meg magukat. Meg sem várva, hogy főtisztjeink visszaérjenek, erőteljes ellentámadásba lendültek. Kitértek a gyűrűből, s utána már csak mint angol foglyokkal találkoztunk velük Bleiburgban.

Arra persze nem számítottak, hogy igyekezetük hiábavaló lett. Az angolok átejtették őket, ígéretük ellenére átadták őket nekünk.

Ott Bleiburnál már könnyű dolgunk volt. Csak azt a feladatot kaptuk, hogy "szortírozzuk", három csoportra osszuk őket: egybe az usztasákat, másikkba a domobranokat (mozgósított horvát katonákat), a harmadikba a többieket.

Aztán egy nap és egy éjjel nem hallottunk egy lövést sem. Majd az utána következő este, kilenc óra tájban fölöttünk, a hegyekben elkezdtek zakatolni a gépfegyverek és peregni a golyószórók. Kisebb-nagyobb megszakítással reggel hatig.

Így folytatódott ez a többi éjjelen is, majd a negyediken hirtelen félbeszakadt, s többé már nem ismétlődött meg. Állítólag az angolok állították le. Akkor még nem tudtam, de sejtettem, hogy szörnyű mészárlásnak voltuk a fültanúi, hogy a többiektől elkülönített usztasák ezreit mészárolták le ott, a hegyekben.

S ha nem futok össze Kohn Miklóssal, gyermeki barátommal, akkor ez a megérzésem csak sejtés marad. De kölcsönös örömünkre, összetalálkoztunk. Mivel régóta nem láttuk, alaposan és figyelmesen végigsaccoltuk egymást. Pontosabban én őt. Mert Miki, régi szokásától eltérően, amikor jó idegzetű, nyugodt, sőt kissé túlzottan magabiztos gyereknek számított, most idegesen topogott, s egy másodpercig is csak nehezen állta a tekintetemet. Nem azonnal vettem észre, hogy miért.

- Szent ég, mi van veled?! – kiáltottam, amikor úgy véltem, felfedeztem furcsa viselkedésének okát.

Balkezének kisujja úgy rángatózott, mint a béka lába, amikor gyerekkorunkban eső után békát fogtunk ki a mocsarakból, orvost játszottunk és amputáltuk a lábát. Az meg, éppen úgy, mint most Miki kisujja, utána még órákig is rángatózott.

Szomorúan rám nézett, s azt mondta:

- Ha te onnan jöttél volna, ahonnan én, lehet, hogy neked mindkét kezéd kisujja éppúgy rángatózna, mint az enyém.

Magamban elismertem, valószínűleg igaza volt, mert ő valódi keménykötésű falusi gyerek volt, verekedési ügyességét - bár fél évvel fiatalabb volt, mint én -, nem lehetett az enyémmel egy napon említeni. Azt azonban hozzátette: - Megesketettek bennünket, hogy arról soha, senkinek egy szót sem árulunk el, ami a hegyekben történt. Meg is fenyegettek bennünket, hogy ha mégis eljár a szánk, a föld alól is előkerítenek bennünket, s akkor úgy járunk, mint azok, akiket a hegyekben elhantoltunk. Sőt nem csak mi, hanem minden hozzátartozónk is.

Ezek után nem erőltettem a dolgot, hisz, lényegében magam is tisztában voltam vele.

Miki azonban mégsem tudta sokáig magában hordani azt a szörnyű terhet, amit Bleiburgban raktak rá, s otthon egy napon mégis kitárulkozott. Elmondott mindent.

Beosztották a kivégző osztagba, vagyis részese volt a tömegmészárlásnak, pontosabban végrehajtója. (A horvátok 30 000-re becsülik a Bleiburnál kivégzett usztasák számát.)



Balázs G. Árpád: Háromalakos kompozíció

Délszláv szomszédaink

Elképesztő, hogy jobban ismerjük és értjük az angolokat, franciákat, mint közvetlen szomszédainkat, akikkel pedig már igen hosszú ideje együtt élünk. Déli szomszédaink: a horvátok, a szerbek és a szlovénok. Ők délszlávok. Közéjük tartoznak még a bosnyákok, a montenegróiak és a dalmátok, a bolgárok, a macedónok, a bunyevácok és a sokácok. Sokan vannak tehát, és ennek a tudatában nemzeti önérzetük igen erős. A történelem tanúsága szerint a múltban is ez volt a helyzet, csak a figyelem nem fordult felénk kellőképpen. Emiatt elsősorban a magyarságot érte kár, hiszen a tudatlanság és tájékozatlanság gyengévé és kiszolgáltatottá tette. A délszlávok a magyarokról mindig többet tudtak, mint őrölk a magyarok, s ennek az ismeretnek a birtokában könnyebben tájékozódhattak a történelmi helyzetek útvesztőiben, szélviharaiiban. De helyes tájékozódási képességük más irányban, szélesebb körben is megmutatkozott. Részint ennek, részint egyéb tulajdonságaiknak és magatartásuknak köszönhetik, hogy a vereséget sokszor győzelemmé, az elnyomatást és megszállást pedig terjeszkedéssé tudták varázsolni. Viszont az is igaz, hogy a délszlávoknak szinte mindig jóval könnyebb volt tájékozódniuk, ismereteket szerezniük, mint a magyaroknak. Nem egy magyarul író történész és nyelvész ugyanis olyan kérdéseket feszegetett nyíltan, melyekről jobb lett volna hallgatni. Ezek – Németh László szavai szerint – történelmet írtak ellenünk, így lovat adtak ellenfeleink alá.

Vámbéry Ármin 1895-ben megjelent *A magyarság keletkezése és gyarapodása* c. munkájában többek közt ezt olvashatjuk: „A magyarok előtt a szláv elem határozottan a népesség többségét képezte. Szláv volt az országnak egész északi, szláv volt részben nyugati és keleti része és szláv volt a határ is a Száva és az Al-Duna mentén is. A szláv elemnek korábbi kiterjedtsége és régibb műveltségi viszonya kétségen kívül bebizonyult. Csak így magyarázható, hogy még az ilyen szavakat is, mint róna, pusztá, tanya szláv eredetű szóval jelölték meg. A magyar föld népének java része már a tizenegyedik század vége felé azon síkságot és alföldet az ország szívében lassanként elfoglalta, amelyen ma lakik. Ott egyrésről az alárendelt szláv és egyéb idegen elemek nem-

zeti átalakítását a legnagyobb eredménnyel megkezdte, másrésről pedig alárendeltjeinek tanítása alatt megtelepült, földet művelő emberré vált. Akkor olyan folyamat ment végbe, amilyent még ma is látunk szemünk előtt, és amilyen minden időben megvolt... Az átalakulás, azaz a lassanként előre haladó magyarosodás...”

Elképzelhetetlen, hogy egy uralkodó nép az alárendeltjeitől – még ha azok nagy többséget alkotnak is – töméntelen szót átvegyen. Azt hiszem, erre nincs példa a történelemben (A bolgároké sem az, mert a bolgárok elszlávosodtak). Mint ahogy a legújabb esetek bizonyítják, az átvétel éppen fordítva történik: az uralkodó, államalkotó nép nyelvéből – még ahol szűk kisebbségben van is az a nép – vesznek át szavakat a másodrendű polgárok. Ez nem elképzelés, mint Vámbéry és nyomában más történészkedő nyelvészé, hanem valóság. Azt hiszem, a török példa kísértetiesen hasonlít a magyarra. A török nyelvben ugyanis a mohamedán vallás, a mohamedán hittérítők és idegen eredetű tisztségviselők és tudósok révén terjedt el a töméntelen arab és perzsa jövevényszó, nem pedig a törökök, az arabok és a perzsák közvetlen érintkezése nyomán. „A szlávok mindenkor békés foglalkozás iránt való különös hajlamukkal, türelmükkel és alázatukkal tűntek ki.” Újabb kori ismereteink szerint a szlávok nem éppen ezekkel a tulajdonságokkal tűnnek ki. Ennyire megváltoztak volna? Vagy régebben is olyanok voltak, mint most, csak erről Vámbéry nem tudott, vagy nem akart tudni? „A földművelés és egyéb békés foglalkozás részint a régi szláv lakosoknak, részint pedig a számos fogolynak vagy rabszolgának jutott... a tulajdonképpeni magyar elem, mely az ország összes népességének csak szerfelett csekély százalékát képezte, csak az uralmon és a földbirtokon osztozkodott.” Ez a kép, mely nyilván ingerültséget váltott ki a magyarul jól tudó szláv olvasóban, teljességgel hamis és torzított. Rabszolgák ugyanis az ókorban voltak. A hadifoglyok és behurcolt idegenek csak munkára fogott közönséges rabok voltak. Ami pedig a régi szláv lakosokat illeti, arról nincs elfogadható bizonyíték, csak elképzelés van kétes értékű adatokra támaszkodva, mint amilyenek a jövevényszavak és egyes földrajzi nevek. „Bizonyára

kellett még Szent István előtt szláv alkotású társadalmi rend nyomainak meglelniük, melyekre a magyarok uralmukat építették. A király, ispán, megye, udvarnok csupa szláv eredetű szó.” Persze hogy kellett! Volt is, csak nem a Kárpát-medencében, hanem a Balkán-félszigeten, ott ugyanis a horvátoknak már a kilencedik század elején (821), tehát jóval Árpádék megjelenése előtt (895) létezett egy államuk: Horvátország Tomislav királlyal az élen. Az említett szláv eredetű jövevényszavakat pedig nyilván a Horvátországból jött hittérítő papok és szerzetesek (szörzetesek, azaz szakállas barátok), sőt főpapok terjesztették el a magyar fejedelmi és királyi udvarban, később pedig szélesebb körben is, és nem az állítólagos bennszülött szláv népesség. Ők írták az okleveleket, mert ők tudtak jól latinul, az ország hivatalos nyelvén, mely tehát nem magyar volt.

Vámbéry állítását, tételeit szó szerint átvették a délszláv (és nem csak a délszláv) történészek, úgyhogy ma az a vélemény, mely a magyarságról és a szlávok Kárpát-medencei elsőbbségéről szól, általánossá vált nemcsak a délszlávok, de minden szláv köztudatában. Holott a helyzet nyilván éppen fordított volt... Erre utal a legújabb számos régészeti lelet is. „Szláv továbbá a honfoglalás idején is ismeretes megerősített helyeknek és városoknak majdnem egész névsora.” Ezt honnan tudja ilyen határozottan Vámbéry vagy bárki is? Anonymustól? Hiszen Anonymus a honfoglalás után jó háromszáz évvel később élt, és honfoglalás kori forrásanyagra nem támaszkodhatott. A ki tudja mikor épült megerősített helyeknek és városoknak a nevét akár az oklevélírók is adhatták a maguk anyanyelvéből merítve szavakat, és akár szláv nemzeti önértékből is. Összességében tehát mindaz, amit Vámbéry a magyar-szláv vonatkozásról állít, merő ábránd és képtelenség.

De az igazsághoz tartozik, hogy Vámbéry ezt is leírta: „A történelmi nyilvánvalóság szerint ugor-törökök a szlávoknál előbb voltak a Kárpát övezte hazában, és ennek következtében törvényesen régibb birtokosaiul tekinthetők. A magyarok megjelenésével az évszázadokon át tomboló népek kavargásának véget vetett, és először teremtett szilárd állami rendet.” Természetesen a Kárpát-medencéről van szó. Az akkori hatalomhoz ügyesen és találékonyan alkalmazkodó Vámbérynek ez az állítása már történelmi tényeken alapul. A délszláv történészek ezt elhallgatják, vagy legalábbis nem szívesen beszélnek róla, csak azt emelik ki – nem éppen jóindulattal –, hogy a magyarság ázsiai eredetű nép, tehát betolakodó az ősi szláv földön, a Kárpát-medencében.. Akad majd olyan tizenkilencedik és huszadik századi szerb meg horvát író, aki ezt magyarellenés célra használja föl. Pl. Jovan Sterija Popović egyik vígjátékában efféle

mondat is elhangzik: - A magyarok menjenek vissza Tunguziába, ahonnan jöttek! Matos pedig nevezetes tanulmányában (1903) a magyarokat ázsiai tatár hordának nevezi, és a magyar kultúrát alacsonyabb rendűnek tartja a horvátnál.

Érdekes Vámbérynek ez az állítása is: „Akárhány Szent István uralkodása idejéből származó és régebben valódinak tartott diplomáciai okirat csak későbbi idők csinálmánya. Hamisított vagy pedig nyugati utánzat a szent királynak intelme fiához, Imréhez. Az akkori szerzők előtt nem létezett ember és nép, hanem csak keresztény és pogány. A legendák szerzői többnyire külföldiek voltak”. Úgy tetszik, Vámbéry itt is jó nyomon járt. Akárhogy nézzük, ez a gyakran idézett Intellem – főleg a jövevényekre vonatkozó részét idézik előszeretettel – valódisága ugyancsak kétséges. Miért kellett volna Szent Istvánnak intelmeit írásba foglalnia vagy foglaltatnia? Hiszen élő szóval is elmondhatta volna ugyanezt a fiának számtalanszor. Ha pedig Szent István közvetlenül a halála előtt tartotta fontosnak gondolatait írásba rögzíteni, mintegy végrendeletként – akkor sem egyezik a dolog, hiszen Imre fia akkor már nem élt. Szóval zavaros ügy. De makacsul ragaszkodnak hozzá némelyek mind a mai napig, hangsúlyozva, hogy az Intellem szent királytól ered, tehát maga az Intellem is szent, ezért minden korra érvényes, vagyis nemcsak Imre herceghez szól, hanem ezer év távolából még hozzánk is, mert örök érvényű igazságot tartalmaz. Mintha nem ennek az Intellemnek és a hozzá való ragaszkodásnak lett volna egyenes következménye a mai szomorú helyzet! Németh László erről a makacsságról így vélekedik Kiforgatnak a múltunkból c. tanulmányában (1939): „Szent István a vegyes nemzetiségű országot mondotta erősnek. Aligha van tizenkét éven felüli gyermek, akinek ezt a tételt a fejébe ne kalapálták volna. Lára: akik terjesztik, más népből jöttek, s azt akarják bizonyítani, milyen jól járt velük a magyar nemzet”. Jó lenne tudni, van-e még ország a földkerekségen, ahol hasonló elveket vallának? A közelben aligha. Székely András Bertalan: Magyarország – „Európa kitsinyben” c. tanulmányában többek közt ezt írja: „Az Árpád-házi uralkodók... támogatták idegen egyének, csoportok, közösségek megtelepedését... Szent István a fiához, Imre herceghez írott Intelmeiben a hozzájuk való viszonyulás időszerűségét napjainkig nem veszített példáját adja”. Székely a továbbiakban idézi az Intellem 6. fejezetét, mely a vendégek, azaz idegenek befogadásáról és gyámolításáról és ennek előnyeiről, hasznáról szól az országra nézve. Az Aracs folyóirat olvasószervezőjének a megjegyzése ezzel kapcsolatban a tanulmány végi lábjegyzetben olvasható: „az ország pontatlan fordítás, téves értelmezés, helyesen: királyi udvar, lásd erről Vekerdi József: Reg-

num, unius linguae (Aracs, 2003. 3. évf. 3. Sz.). "Mindössze egy szó, de ennek a helyes fordításával – az Intellem ugyanis eredetileg latin nyelvű volt – Vekerdí egészen más megvilágításba helyezte az Intellem 6. fejezetét. Németh László viszont líráról beszél, azaz érzellemmel fűtött sajátos értelmezésről, melynek nyilván érdekvédelem volt a célja, és rámutat a Szent István kora meg a későbbi korok másféle viszonyaira, és hogy ennek az összemosása helytelen. Tehát sem Németh László, sem Vekerdí József nem kételkedik az Intellem valóságában, mint ahogy ezt Vámbéry tette, Székely András Bertalan pedig még kevésbé. Lehet, hogy nem is ismerték Vámbéry állítását, vagy ha ismerték is, figyelmen kívül hagyták. Székely András Bertalan azonban mégiscsak jó szándékáról tesz tanúbizonyságot, amikor a jelen viszonyait tartja szem előtt, hiszen a nemzetiségi sokszínűség ma is létező dolog, és úgy látszik, az is marad, s ennek nyilván van jó oldala is, csak kár, hogy nem veszi figyelembe a magyarság rossz tapasztalatát a sokszínűséget illetően, és nem látja a jövő előre vetített árnyékát sem, csak a fényeit.

Nem csoda, hogy makacsul tartja magát az a hiedelem is, hogy a magyarság ősidőktől fogva befogadó, tehát nemzetiségileg kevert volt. A magyar-török (besenyő, kun, székely, palóc stb.) együttélést és szerves összeolvadást, elvegyülést nem tekinthetjük keveredésnek! Mintha nem lett volna sohasem tervszerű és anyagilag hathatósan támogatott betelepítés – a magyarság kárára és megkérdőjezése, beleegyezése nélkül – és önkéntes betelepülés is a majdnem végzetessé váló magyar-(oszmán-)török hadakozás következményeként! A tizenhetedik, tizennyolcadik századi nemzetiségi állapotokat természetes folyamat eredményének fölfogni, föltüntetni – enyhén szólva – nem egyéb tájékozatlanságnál. Kedvező állapotról beszélni pedig már nem is csak tájékozatlanság...

A délszlávok nemzeti tudatát erősítette, hogy nyelvük a nagy indoeurópai, vagy jobban mondva: indogermán nyelvcsaládba tartozik, és ezen belül közeli rokona a keleti (orosz, ukrán, fehérorosz) meg a nyugati (cseh, lengyel, szlovák) szláv nyelveknek.

Egy történelemkönyvben ezt olvashatjuk Mátyás királyról: „Bírja a latint, kitűnően érti és jól beszél a bolgár nyelvet, melyen a törökök hivatalos irataikat írják; ez ugyan kevésbé különbözik a tót nyelvtől, mely igen széles területen használatos, és így igen sok változata van. Így van azután, hogy a cseh, lengyel, rutén, dalmata, bolgár, krétai, szerb és sok másféle származású emberrel tolmács nélkül tud beszélgetni”. Érdekes, hogy ez a felsorolás nem említi a magyar nyelvet. Vagy az csak természetes, hogy egy magyar király tud magyarul? Ez nem olyan bizonyos, sajnos

nem, nem bizony, kivált ha az Anjoukra (Károly Róbert, Nagy Lajos), Luxemburgi Zsigmondra, a Jagellókra (a két Ulászló) és a Habsburgokra gondolunk. De már az Árpád-házi királyok anyja is rendre külföldi származású volt: német, szerb, görög, francia, lengyel stb., az ország hivatalos nyelve pedig Szent István óta egészen a reformkorig, tehát évszázadokon át a latin, nem a magyar. A magyar nyelvet az írástudatlan, szegény és kiszolgáltatott föld népe őrizte meg s részben a hozzá hasonlóan szegény, jobbára török eredetű kisnemesség. Viszont valószínű, hogy az értelmiségiek és a hatalom birtokosai kitartóan ragaszkodván idegen származásukhoz, nem is tudtak magyarul, nemhogy beszéltek volna ezen az általuk közönségesnek, alantásnak, parlaginak tartott nyelven.

Az előbbi nyelvi felsorolás érdekessége még, hogy a bolgár nyelvet úgy említi, mint amelyen az oszmán-törökök okmányait írták. Ez nyilván téves állítás. Az Oszmán-török Birodalomban ugyanis négy nyelv volt hivatalos: az oszmán-török, a perzsa, az arab és a szerb. Tehát nyilvánvalóan nem bolgár nyelvről van szó, hanem szerbről. Tudjuk, hogy Mehmed Szokollu (Szokolovics) ruméliai beglerbég magyarországi hadjáratakor (1551) szerb nyelvű és cirill betűs levélben fogalmazta meg kívánságait, és ilyen formában követelte a választ is a magyaroktól. Különben aki tud szerbül, az könnyen megérteti magát a horvátokkal, bosnyákokkal, montenegróiakkal, dalmátokkal, bunyevácokkal és sokáccal is. Ezeknek a nemzeteknek és népcsoportoknak a nyelve ugyanis csak nyelvjárásilag tér el némiképp egymástól – függetlenül attól, hogy a horvátok nyelvüket horvátnak, a bosnyákok pedig bosnyáknak stb. nevezik. A nyelvtani- szerkezeti azonosság nyilvánvaló – egykét tájszó és némi kiejtésbeli eltérés nem akadály a megértésnek. Viszont a bolgár, a macedón és a szlovén már eléggé másféle délszláv nyelv.

A szerbek, a horvátok, a bosnyákok meg a szlovénok olykor egymás ellen is hadakoztak ugyan, hogyha saját érdekeikről volt szó, de amikor érdekeltté vált egy harmadik fél, rendszerint összefogtak ellene. A török időkben pl. a szerbek és a bosnyákok, az 1848-as szabadságharc alatt pedig a horvátok meg a szerbek – a magyarok ellen. Az első világháborút követően azután ezek a délszlávok (a bolgárok kivételével) közös államot hoztak létre. Újabb itt-ott véres harcok árán sikerült különválniuk, és az önállósulás útjára lépniük, de a közeledés egymás felé és a rokonszenv egymás iránt szemmel látható.

Magyar-szlovén történelmi kapcsolatról, mely említést érdemelne, alig tudunk valamit, így a szlovénokkal való jó szomszédi viszonyt nem lesz nehéz kialakítani, már csak azért sem, mert az első és második

világháború végi szomorú és megrázó eseményekben a szlovénoknak, úgy tetszik, igen kis szerepük volt, vagy szinte semmi.

A horvátok észjárása, megjelenése nem sokban különbözik a szerbekétől, nevük is szinte azonos, úgy-hogy főleg csak a vallásuk és az írásuk különbözteti meg őket egymástól. A horvátok ugyanis katolikusok, latin betűket használnak, és ezért a nyugati műveltségi körhöz tartoznak, a szerbek viszont görögkeleti (ortodox, vagy ahogy ők nevezik: pravoszláv) vallásúak, cirill betűkkel írnak, és sok tekintetben a bizánci hagyományhoz ragaszkodnak. Nyilván innen ered, hogy a horvátok megértőbbek, türelmesebbek más népek iránt, mint a szerbek. A két közeli rokon törzsből való nép hasonlósága vezetett az egyesüléshez, a különbözőség és az egymással való versengés pedig a különváláshoz. A második világháborúban és nemrégén még véres leszámolásra is sor került közöttük.

A magyar történelemben sok horvát származású ember igen fontos szerepet játszott. Hogy csak néhányat említsünk közülük: Lodomér érsek, Dugovics Titusz, Jurisics Miklós, Fráter György, a Zrínyiek, a Frangepánok, Verancsics érsek, Draskovics György, Kollonich érsek, Grassalkovich Antal gróf stb. A tudományos életben is számos kimagasló, horvát nevű embert ismerünk. De a horvátság jelentős mértékben hozzájárult a magyar népesség közvetlen gyarapodásához is, függetlenül attól, hogy ez milyen körülmények között történt. Ezt jelzi a sok Horváth vezetéknévű magyar ember, sőt nincs kizárva, hogy a Tóth nevűek egy része szintén horvát ősre vezetheti vissza eredetét, a régi magyar nyelvben ugyanis minden szlávot tótnak neveztek, és csak a későbbi nyelvhasználatban jelentett ez a szó kizárólag szlovákokat. Érdekes, hogy olyan magyar eredetű horvát-ról viszont alig tudunk, aki a horvátság történelmében és életében jelentős szerepet játszott volna.

Wass Albert írja egy helyütt: „Mi büszkék vagyunk Zrínyire, a magyar költőre és hadvezérre, függetlenül attól, hogy ő horvát is volt. George J. Prpic a Horvátország és a horvátok c. angol nyelvű könyv szerzője viszont láthatóan nem büszke... Talán nem lennénk erre annyira érzékenyek, ha az a tendencia, miszerint el kell felejteni mindent, ami magyar volt, vagy még mindig az, nem volna ennyire nyilvánvaló mostanában a szlovák, román és szerb szerzők munkáiban. Azonban meglepve tapasztaljuk ugyanezt az ellenszenves attitűdöt (magatartást – H. Z.) egy horvát-tól, akinek földijeit mindig is jó szomszédoknak és bajtársaknak tekintettük.”

Jellegzetes magyar sajátosság: azt hinni másokról, amit magunkról hiszünk, és azt föltételezni, hogy mások is úgy gondolkodnak, ahogy mi – mintha nem

létezne sajátos nemzeti érzése és érdeke és nemzeti büszkesége másoknak. Mert miért lenne Prpic professzor büszke Zrínyi Miklósról, arra a költőre és hadvezérre, aki horvát bán volt ugyan, de magyar érzelmű, és magyarul írta műveit. Hiszen ő mondta: - Ne bántsd a magyart! Nyilván azért mondta ezt, mert erre a bántásra némely magyar okot szolgáltatott. A horvát krónikások büszkén említik, hogy amikor a kalandozó magyarok egyes csapatai betörték Horvátország területére, a horvátoknak sikerült őket onnan kiűzni. Nehéz szívvel ugyan, de itt most, úgy rémlik, a horvát Prpic professzornak kell igazat adni, nem pedig Wass Albert remekíróknak, aki mint vegyes házasságban élő, tehát elfogult ember, a kettős identitást, vagyis azt, hogy valaki kettős nemzetiségű, létező dolognak és elfogadhatónak tartotta. Prpic professzor viszont láthatóan nem fogadta el, mert Zrínyire nem volt büszke, noha Zrínyi Miklós horvát bánként a magyar országgyűlésben azt szorgalmazta, hogy Horvátországot, Szlavóniát és Dalmáciát ne kapcsolt részeknek, hanem királyságnak nevezzék.

Könnyű elképzelni, milyen érzéssel olvassák a horvátok a Képes Krónika alábbi részletét: mely eredetileg latinul szólt: „Mikor Zolomér (Zvonimir – H. Z.) király gyerekek nélkül halt el, a felesége, László király nővére sokat szenvedett férjének ellenségeitől, és segítséget kért fivéréből, László királytól. Az igazságtalanságokat a király keményen megbosszulta. Horvátországot és Dalmáciát teljességgel neki visszacserezte, ezt utóbb az említett királynétől a saját uralma alá vetette ... Amikor a király (Könyves Kálmán, Szent László utóda a magyar trónon 1095-ben – H. Z.) Dalmáciában volt, Zára (Zadar – H. Z.) városában, azon tanakodott, hogy felgyújtja a várost, mert nyakas a népe. (Még szerencse, hogy a fölgyújtásra nem került sor! – H. Z.)... Magyarországhoz csatolta Dalmátországot megölén Petergozdia hegyeiben Péter nevű királyát. Előbb Dalmáciát, azután Horvátországot csatolta örökös jogon királyságához.” A csatolás tehát nem ment olyan könnyen, a horvátok ugyanis kezdetben szívósan ellenálltak. Később aztán társas viszonyra alakult ez az állapot, mely egészen az első világháború végéig (1918) fennmaradt. Érdemes odafigyelni egy dologra: a magyar királyi titulusai közé fölvette ugyan a Dalmácia és Horvátország királya címet, de ezeken a területeken valóságos magyar uralom sohasem volt, csak névleges. A horvátok ugyanis mindenkor önállóan intézték saját ügyeiket; magyarok dél irányába, azaz horvát területre nem költöztek, viszont jelentős horvát költözködés történt észak felé – magyarlakta, vagy korábban magyarok által lakott tájra. Ennek előzménye volt, hogy számos horvát (meg talán szlovén) pap és szerzetes buzógkodott a „pogány” magyarok térítésén. A török idők-

ben aztán ugyancsak horvát szerzetesek szabadon jártak-keltek a megszállt ország egész területén. Ők voltak az ún. bosnyák kolduló Ferenc-rendi barátok, azaz ferencesek. A megszálló oszmán-török hatalom a katolikusokat (főleg a papokat) megvetette, és olykor üldözte is ugyan, és templomukat sok helyütt lerombolta, vagy mohamedán imaházzá alakította, de a horvát ferencesekkel kivételesen bánt. Velük ugyanis az oszmán-török, jobban mondva: bosnyák tisztviselők szót tudtak váltani. Eközben a ferencesek nyilván elmondták nekik, el kellett mondaniuk a horvátul jól értő agáknak, bégeknek és basáknak, mit tapasztaltak terepjárás közben. Nem mellékes dolog az sem, hogy éppen a ferencesek vezetésével indulnak majd Boszniából a bunyevácok meg sokácnak menekülteként mai helyükre. Megjegyzendő, hogy a Ferenc, ferences szó horvátul: Franjo, franjevački. A fránya szavunk, mely azt jelenti: ármányos, fufangos, huncut, ravasz, érthetetlenül furcsa, idegesítően különös – nyilván innen ered, és talán még a franc szavunk is, hiszen a ferenceseket latinosan franciskánusoknak nevezték.

Mindamellettsé kétségtelen, hogy a környező népek közül legjobb viszonyunk mindig a horvátokkal volt. Még a legválságosabb időkben sem fajult a két szomszéd nép ellentéte véres leszámolássá. A második világháború végén ugyan néhány bunyevác és sokác is részt vett a magyarok irtásában, de kérdés, hogy önként-e vagy kényszerből. Az utóbbi a valószínűbb.

A horvátok – mint a többi délszláv is – igen okosan, ügyesen és találékonyan mérték föl (főleg a válságos időkben) az adott történelmi helyzetet, és igyekeztek azt a saját javukra fordítani – mint majd később az osztrák uralom alatt is. Érdekes ismételni és hangsúlyozni, hogy az ország hivatalos nyelve évszázadokon át a latin volt, a horvátok pedig könnyebben tanultak latinul, mint a magyarok. Nyelvük ugyanis jóval közelebb áll a latinhoz, mint a magyar nyelv. Így nem csoda, hogy az ország főpapságának jelentős része horvát származású volt, és amikor később, a reformkort követően az ország hivatalos nyelvét a magyar tették, a horvátok hevesen tiltakoztak. Ettől fogva kezdett a magyar-horvát viszony elhidegülni, elmérgesedni, s ez előbb fegyveres összetűzéssé fajult (1848) – sor kerül a magyar zászló elégetésére is -, végül pedig a horvátok örömmámorban úszva ünnepezték meg a Magyarországtól való elszakadást és a délszláv testvérekkel való egyesülést (1918). Azóta magyarok és horvátok nem társak többé, csak szomszédok.

Reméljük: jó szomszédok, és azok is maradnak.

A horvátok után a magyarságnak hosszú időn át a szerbekkel volt leginkább szoros kapcsolata. Ez a

kapcsolat olyan bonyolult és ellentmondásos, hogy itt-ott szinte áttekinthetetlen. A szerbség ugyanis igen alkalmazkodó nemzet; könnyen váltott színt, ha az előnyösnek mutatkozott a számára, de hű maradt mindig önmagához, és mindig közösségben, azaz (Veres Péter szavaival élve) nében-nemzetben gondolkodott és így is cselekedett. Nyilván ez tette lehetővé, hogy a sorozatos súlyos vereség, alárendeltség és megszállás ellenére talpon tudott maradni, sőt még terjeszkedésre is futotta erejéből. Az, hogy nem olvadt a környező népekbe, mint a nála jóval nagyobb hatalmú hunok, az avarok és majdnem a magyarok is, elsősorban vezetőinek, vallásának és papságának köszönheti. Mindenkori vezetői, papsága a főpapsággal együtt ugyanis – nem úgy, mint a magyar – szinte teljes egészében és sajátosan népi származású volt, a nép között élt, a nép nyelvén beszélt, és csakis a népet szolgálta, mint a boszniai horvát ferencesek a horvátokat meg a bunyevácokat, vagy még jobban.

Kimutatható, nyomon követhető magyar-szerb kapcsolat csak a tizenkettedik században kezdődött egy jelképesnek mondható házassággal. Második István, Könyves Kálmán fia ugyanis összeházasítja vendencét és rokonát, Vak Bélát a görögök elleni háborúban vele szövetséges Uroš szerb nagyzsupán leányával. István 1131-ben meghalt, és végakarata szerint Vak Béla követte a trónon. Valószínű, hogy még ebben az évben a szerb származású királyné országos gyűlést tartott Aradon, és a király oldalán, három gyermekével körülvéve arra buzdította hallgatóságát, hogy álljon bosszút azokon, akik vétkesek férje megvakításában. „Hatvannyolc főurat öltek meg ott kegyetlenül, többeket megcsonkítottak, és minden maradványukat – fiaikat, leányaikat, rokonaikat – lajstromba szedtek, ezenfelül minden jószágukat szétosztottak.” (Képes Krónika). Ezt követően Vak Béla ugyancsak borivásnak adta fejét. Ez idő tájt a királyné támogatásával Csepel-szigeten görögkeleti kolostor épül, és számos szerb család telepedik le a környékén. Szerbek még ma is élnek ott. Vak Béla 1141-ben meghalt. Kiskorú fiát, Gézárt királlyá koronázzák. Helyette nyilván az erélyes özvegy királyné uralkodik fivérének, Belos bánnak a segítségével, és így sikerül a betörő idegeneket kiűzni az országból.

Az egymást követő ingatag és rövid életű uralkodók után a bizánci görög császári udvarban nevelkedett erőskezű Harmadik Béla lesz a király, és mindjárt hódítani kezd a Balkánon. Utóda, Imre fölvette a szerb királyi címet is. Névleges hódításokban és címekben nem lesz hiány később sem. Ötödik István 1271-ben keltezett egyik kiváltságlevele pl. így kezdődik: „István, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma (Bosznia – H. Z.),

Szerbia, Halics, Lodomeria (a két utóbbi a mai Ukrajna területéhez tartozik – H. Z.), Kunország (ma Románia – H. Z.) és Bulgária királya”. Ebből a felülről nézve hatalmas területű királyságból, melynek megszerzése nyilván nagy anyagi kiadással megérteséssel és a határ menti magyar népesség részleges pusztulásával járt, jó kétszázötven év múlva alig maradt valami. Az ideig-óráig meghódított területekre magyar népesség nem költözött, s ott „még a magyar állam intézményeit sem sikerült hiánytalanul kiépíteni. A tizenkettedik század közepére nagyszámú idegen ajkú népesség fölé terjedt ki a magyar állam fennhatósága. Nem fenyegette tehát az a veszély, hogy egynyelvű, egytörvényű ország legyen! A tizenharmadik századi magyar állam hódításai is főként a szláv népesség számát növelték.” (Kristó Gyula). Azt hiszem, a keserű megjegyzés helyénvaló.

Nagy Lajos a bulgáriai hadjáratok során (1366) valószínűleg összeütközésbe került a szintén hódító török hatalommal. Ismeretes, hogy a kosovói ütközet 1389-ben zajlott le. Lazarevics István szerb fejedelem néhány évre rá a törökök szövetségese lesz. A nikápolyi csatát (1396) az ő szerb könnyűlovasságának beavatkozása döntötte el a törökök javára. Az angorai csatában is részt vett (1402) a törökök oldalán. Hazatérve Szerbiába Zsigmond magyar királlyal kötött szövetséget (1404), s ezért megkapta a macsói (Mácsva) bánságot és Belgrádot, s egy időben a török szultán meg a magyar király szövetségese volt. Zsigmond „hű” szövetségeseit 1411-ben Szatmárral és Németivel is megajándékozta. Lazarevics Istvának ezenkívül Torontálban (a mai Bánátban) és Somogyban is nagy birtokai voltak, s ott sok szerbet telepített le. Utóda, Brankovics György örökölte ezeket a birtokokat, és Zsigmonddal megegyezett, hogy Belgrádot és a Macsói bánságért cserébe megkapja Zalánkemént (Slankamen), Becsét, Kölpényt (Kulpin), Szentendrét, Debrecent, Szerdahelyet, Tokajt, Munkácsot, Böszörményt, Mezőtúrt, Szolnokot, Tiszavarsányt, Aradot, Csongrádot, Világost és Nagybecskerekét. Ezekre a birtokokra szintén sok szerb család költözött. Zsigmond fölmentette őket minden adótól, és megengedte, hogy saját törvényeik szerint éljenek. Ezeket a kiváltságokat Ulászló (1458) és Mátyás király is megerősítette (1464).

A balkáni (délszláv vagy román) eredetű Hunyadi János hadjáratai semmi jót nem hoztak a magyar népesség életébe. Az 1444-ben a törökökkel kötött békesszerződést Ulászló külföldi biztatásra megszegte, és hadjáratot indított a törökök ellen azzal a céllal, hogy kiűzze őket Európából. A várnai csatában a király elesett, és Hunyadi Jánosnak is csak üggyel-bajjal sikerült megmenekülnie. Négy évvel később Hunyadi ismét nagyszabású hadjáratot vezetett a Balkánon, de az

európai hatalmaktól – ígéreteik ellenére – most sem kapott segítséget, s a tetejébe még tervéről Brankovics szerb despota értesítette a szultánt, és tanácsaival látta el, mit tegyen. Így a törökök könnyen csapdát állíthattak Hunyadinak, és Rigómezőn (Kosovón) a két napig tartó csatában vereséget mértek rá. A menekülő Hunyadi Brankovics elfogta, és Szendrőn (Szmederevó) börtönbe zárta. Hunyadi csak hosszas raboskodás után szabadult – bizonyos ígérek fejében. Az igazsághoz tartozik, hogy Hunyadi János több nagy jelentőségű győzelmet is aratott. A nándorfehérvári (belgrádi) diadalát (1456) még ma is ünnepeljük a déli harangszóval. Fia, Mátyás király az igazságos jelzőt kapta, mert állítólag számos esetben igazságot szolgáltatott a népnek. De őt is elfogta a hódítási vágy, és hadakozásai során – apjához hasonlóan – szívesen támaszkodott idegen zsoldosokra. Bécs ostromában négyezer szerb lovast is alkalmazott, híres feketeseregének jó részét szerbek alkották. Még uralkodása elején engedélyezte, hogy a szerb Jaksics család letelepedjen Magyarországon, és Nagylak uradalmát ajándékozta nekik. A Jaksicsok aztán magyar jobbágyaik közé szerbeket hoztak. Mátyás király Bécs főkapitányává és Ausztria kormányzójává a délszláv eredetű Szapolyai (Zápolya) Istvánt nevezte ki. Mátyás király halála után Szapolyai István ellenszolgáltatás nélkül visszaadja Bécset az osztrákoknak, és Magyarország nádora lesz. Második Ulászló cseh-magyar király uralkodásának vége felé föllázadnak a jobbágyok az úri elnyomás ellen. Véres csaták zajlanak Dózsa kaszás parasztjai és a nemesek közt. Végül Szapolyai János – Szapolyai István fia – erdélyi vajda jól felszerelt nemesi hadak élén, cselt alkalmazva, leveri a fölkelést. Szörnyű megtorlás következik nyilván azzal a céllal, hogy örök időkre megfélemlítsék a jobbágyságot, a parasztságot, nehogy még egyszer föl merjen lázadni.

Az új király: Lajos tapasztalatlan, könnyen befolyásolható, elkényeztetett fiatalember; a nagyurak csak a saját érdekeikkel törődnek, és az ország védelmét elhanyagolják. Így a baj csöstell hull. 1520-ban az új szultán, Szülejmán követét Budán nem fogadják tisztességesen, és érdemben nem tárgyalnak vele. Ez egyenlő a hadüzenettel. A török had megindul Magyarország felé. A déli kettős végvárrendszer kártyavárként összeomlik. Nándorfehérvárt és Péterváradot elfoglalják a törökök. Ez azzal jár, hogy a déli országrész magyar lakossága ebek harmincadjára jut, és jórészt elpusztul, majd néhány év múlva Mohács következik, a mohácsi vész, mely az addig nagytekintélyű magyar állam végét jelenti. Az újabb kori kutatások kiderítették, hogy a mohácsi csatamezőre mintegy hetvenötezer főnyi oszmán haderő érkezett (1526), benne vagy húszezer főnyi irreguláris, azaz

szervezetlen, betagozatlan alakulattal. Ez a húszezer főnyi alakulat nyilván balkáni eredetű szabadcsapatokból állt – központi ellenőrzés és irányítás nélkül, tehát azt tehetett, amit akart. Több mint valószínű, hogy ők voltak a templomrombolók és a magyar települések házainak gyújtogatói. Ezek nem lehettek mohamedán törökök, a mohamedán vallás ugyanis tiltja az esztelen rombolást, gyújtogatást és a fegyvertelen, védtelen polgári lakosság zaklatását, gyilkolását. A törökségnek ahhoz semmilyen érdeke sem fűződött, hogy a bennszülött lakosságot elűzze helyéről, vagy netán kiirtsa, hiszen született törökök nem akartak és nem is költöztek az újonnan meghódított területre, mert így a hódításnak semmi haszna sem lett volna, és bosszú sem sarkallta őket. De a nomádok (mint amilyenek a törökök is voltak korábban) természetétől is távol áll az ilyen esztelen, céltalan és embertelen pusztítás. Ezek sajnos keresztények, balkáni eredetű gyalogos meg lovas gyűlevész haramiák – és még csak nem is tatárok – lehettek. Ilyen nagy vagy kisebb létszámú szabadcsapat minden hadjáratban hozzácsapódott a szervezett haderőhöz, vagy még inkább követte azt könnyű zsákmányra lesve. Így égtek hamuvá és váltak porrá a nyomorúságos szalma- és nád-tetős falusi házak, és köztük a templomok, a maradék magyar lakosság pedig menekült, ki merre látott. Egy francia utazó meséli el, hogy a magyar odahagyja hazáját és mindenét a földön, s vad erdőkbe s föld alatti lyukakba vonja magát, s évről évre küzd éhséggel, veszéllyel és halállal. E szörnyűségek elkövetőinek mind a mai napig a törököket tartják, holott nyilván nem ők voltak a tettesek. Hasonló szörnyűségekkel a huszadik század dereka és vége szolgált majd ugyan bőségesen, de ezekről már sokkal kevesebb szó esik. Nyilván azért, mert ezeket nem lehet sem a törökök, sem a tatárok nyakába varrni – sokak nagy bánatára – már csak azért sem, mert éppen a kis tatár népességgel bánt el ugyanígy a győztes keleti nagyhatalom. Itt a tettesek ugyanis nyíltan és pőrén megmutatkoztak – nem úgy, mint az ún. török meg tatár időkben.

Szerémi György szemtanúként így számol be az akkori állapotokról: „Az ország fele romokban hever... Nagyban járta a hír, hogy egy szerb ember, név szerint Jován cár felkelt Erdély felől. A magyarok őt fekete embernek nevezték. Mikor a vajda úr (Szapolyai János – H. Z.) hallotta, hogy a fekete ember sokaságot gyűjt, s hogy a szerbek hozzá, mint egy szenthez tódulnak, kérte, hogy jöjjön hozzá. Ez megjelent nála Tokajban, és hízelgő szavakkal kezdte magát ajánlani. A vajda úr szíves lélekkel fogadta ajánlkozását. Ezután János úr megajándékozta őt lovakkal és költéssel és más holmival, s megparancsolta neki, hogy lovagoljon Bács vármegye elhagyott földjére, mert

Bács megyében még sok élelem van faluszerte, asztag és marhák, amelyek az Isten sorsára ott maradtak. És az a Jován cár a szerbek sokaságával gyorsan ellovagolt. Szerbiából és a Délvidékről sok szerb futott hozzá. Közben mentek a nemesek és nem nemesek a saját birtokukra Bács vármegyébe. De Jován cár nem engedte meg nekik, hogy ott lakjanak. A fekete ember mondta nekik: - Én ezt a földet elhagyatva találtam, s egész népemmel megszálltam. S a nemesek örökségét adományozás útján kiosztottam a szerbeknek... Jován cár nagyon küzdött a magyarok ellen. Mikor Bács vármegyét megszállta, sok magyart titokban megölt. És székhelye Török Bálint szabadkai várában van. János király (Szapolyai Jánost ekkorra már királlyá választották – H. Z.) amikor megtudta, hogy Török Bálint Jován cár ellen támad, tudatta vele követei által, hogy vigyázzon. És Jován cár felkészült a harcra.” Török Bálint csak néhányadmagával menekült meg ebből a harcból. Ezután a fekete ember Csáky László (bánáti) földesurat vágja le, majd Perényi Péter erdélyi vajdát és seregét is legyőzi. Az országnak ekkor egyidejűleg két királya van – miután Lajos életét vesztette Mohácsnál, és a törökök kivontak az országból - : az osztrák Habsburg Ferdinánd és a délsláv eredetű Szapolyai (Zápolya) János. Ők egymás ellen hadakoznak az egyeduralomért. Szerémi beszámolója szerint Ferdinánd követével arra buzdította a fekete embert, hogy álljon mellé, mert így végül despota lesz, „s amit csak a régi despoták Zsigmond királytól birtokul kaptak, azt mind örök időkre neki, fiainak és leányainak adományozza.” Ezek után nem csoda, hogy a fekete ember – megszegve esküjét – Ferdinándhoz pártolt. Ezzel új helyzet állt elő, és János király megbízta hű emberét az igen népszerű, hadakozásban jártas, nagy erejű Cibak Imrét, hogy számoljon le a fekete emberrel. Cibak Imre elvállalja a föladatot, és kellő fölkészülés után ezt hirdeti: - Egy jövevény bejött hozzánk, nem tudjuk, honnan való. Már sok nemes birtokait elfoglalta, s feleségüket és leányaikat erőszakkal paráznaságba hurcolja.” Ezek után Cibak Imre az egyesült és jól fölfegyverzett erdélyi csapataival megsemmisítő vereséget mért a fekete emberre. Sok szerb elesett a csatában, a megmaradtak közül néhányan Szerbiába mentek, mások pedig a szerb parasztok között szóródtak szét. A fekete ember a csata után Szegedre menekült, ott halálos sebet kapott, s Török Bálint egy szomszédos faluban lefejezte.

A titói Jugoszláviában ennek a fekete embernek (Jován cár, Cserni Jován) hatalmas fehér márványszobrot emeltek, nyilván így hirdetve nagyságát. Ez a szoborkolosszus ma is ott áll Szabadka főterén.

János király hűségét esküdött Szülejmán szultánnak, tizenkétezer szerb katonával rendelkezett, ha-

talmát mégsem sikerült megszilárdítania, mert a magyar főurak közül sokan Ferdinándhoz pártoltak. Feleségül veszi a lengyel Izabellát, fia születik, és betegeskedni kezd. Végét érezve csecsemő fia mellé két gyámot állít: Fráter Györgyöt meg rokonát, Petrovics Pétert. Mindketten országgrésnyi birtokkal rendelkező nagyurak. Abban az időben az a hír járta, hogy János királyt – Mátyás királyhoz hasonlóan – megmérgezték. János király halálával Ferdinánd elérkezettnek látta a pillanatot, hogy hatalmát az egész országra kiterjessze. Ostrom alá veszi Budát. Izabella szorongatott helyzetében és tanácsadói javaslatára a szultánhoz fordul segítségért. Szülejmán eleget tesz a kérésnek, és főlsszabadítja Budát az ostrom alól, ugyanakkor azonban meg is szállja az ország középső részével együtt. Ezzel elkezdődik az ún. török hódoltság korszaka, melyről tudjuk, hogy százötven évig tartott. Izabellát a szultán Erdélybe küldi. A három részre szakadt országban zűrzavar uralkodik. Nem elég, hogy idegeneké a hatalom, hanem még a magyar is acsarog a magyarra. Fráter György és Petrovics Péter verseng egymással a megmaradt országrész fölötti hatalomért, miközben a valóságos hatalom a töröké. A megmaradt magyar népességgel senki sem törődik.

Salamon Ferenc jó százötven évvel ezelőtt ezt írta: „A töröknél az állam főbbjei s a katonaság nagy része nem volt török származású, görögök, szerbek, bolgárok, olaszok s más európai indogermán származásúak szolgáltak az udvarnál és a tartományokban.” Ez a meglepő állítás hosszú ideig visszhangtalan maradt. Téves adatokat szimatoltak mögötte, és szimatolnak még ma is egyesek, pedig az újabb kutatások mindenben igazolják Salamon Ferenc állítását.

Szülejmán szultánt, Mehmed pasát, Ali basát, Bali bégét és a janicsárokat szokás emlegetni mint a magyarság ádáz ellenségeit. Csakhogy Szülejmán mindenben hallgatott feleségére, az orosz pap lányára, ő viszont a délszláv eredetű pasákra, kedvenceire, akikkel nyilván könnyen szót tudott érteni – már csak a rokonság okán is, egyik-másik ugyanis veje volt vagy sógora. Ali basa bosnyák, Bali bég dalmát származású, a janicsárok pedig szinte teljes egészében délszlávok, akik nem vagy alig tudtak törökök, és egymás közt szerbül beszélgettek. Allahot kiáltani bárki könnyen megtanulhat, és turbánt csavarni is a feje köré, lófarkas zászlót tekerni egy rúdra, pedig szinte gyerekjáték. Samardžić említi, hogy Szelim szultán egyiptomi hadjáratában a janicsárokat magyaros viseletbe öltöztette, és magyar zászlók alatt vonultatta föl, ezzel bizonyítva, hogy lám már a magyarok is álltak az ő oldalukra. De már a régi bolgárok és szlávok is értettek az efféle fondorlathoz. Azt állították magukról ugyanis déli portyázásaik alkalmával, hogy ava-

rok. Persze a görögöket ilyesmivel nem lehetett becsapni. Mehmed pasa Szokollu (Szokolovics) szerb származásához nem férhet kétség. Samardžić írja, hogy Mehmed fiatalemberként részt vett a mohácsi csatában, és ott megismerkedett Bali béggel, a magyar viszonyok kiváló ismerőjével. Bali bég az, aki boszniai és észak-szerbiai szandzsákbégeként, majd mint Belgrád parancsnoka bosnyák meg szerb könnyűlovasságával végigdúlta a Szerémséget és más déli országrészt, s azzal dicsekedett, hogy a magyarok és más keresztények százezreinek a vérében gázolt. Mehmed, noha hithű mohamedánná vált a janicsárképző intézetben, a szerbek iránti rokonszenvét számtalanszor éreztette. Minderről Radovan Samardžić délszláv író és történész közöl hiteles adatokat nagyszabású művében, mely nyomon követi Mehmed pasa életútját gyerekkorától a nagyvezérségig és az ellene elkövetett merényletig. Az a szóbeszéd járta Mehmedről – írja Samardžić -, hogy a Buda elfoglalása, megszállása utáni napokban örömittasan bolyongott a város körül. A magyar történelem főleg az 1551-es hadjárat vezetőjeként tartja számon. Ekkor már ruméliai beglerbég, vagyis az európai török hadak főparancsnoka. Ennek a hadjáratnak az előzményeit és lefolyását a kortárs és igen művelt Forgách Ferenc részletesen ismerteti emlékiratában: „Szulejmán pedig, miután Petrovicsból, a budai Ali basától és a többi előjárótól megtudta, hogy mit végzett György barát (Fráter György – H. Z.) és Ferdinánd, a fegyvernyugvási szerződést megszegvén, Mehmed beglerbéget az európai részekről gyűjtött sereg élén hadjáratra indítja. (Samardžić közli, hogy Mehmed Szokolovics seregéhez igen sok bánáti, Maros menti szerb csatlakozott – H. Z.). A beglerbég először Becsét fogta körül hatvanezer fegyverrel, és négy napig tartó ostrom után Fügedyt, a vár kapitányát tárgyalás közben lefogta, és a várat birtokába vette. Innen Becskereke alá vonultak, a várat másnap a katonák zendülése miatt el is foglalták. Ezután mikor a sereg gyors menetben haladt tovább, Csanád is megadta magát, és most már a többi vár vagy erőd sem tartott ki. Egyik helységet a másik után hagyták magára: Galádot, Aracsot, Besenyőt, Nagylakot, Fellakot, Egrest, Gyálát, Pálülését, Bodorlakot, Zádorlakot, Eperjest, Horogszeget, Csákot, Kissomlyót, Illadiát, miközben a megbízhatatlan szerbek elsőnek álltak át az ellenséghez.” Figyelemre méltó, hogy az átállt szerbeknek nem lett bántódásuk, mint a magyaroknak. Ali basa pl. Veszprém elfoglalása után azokat, akik a tíz napig tartó ostrom közben megadták magukat, és át akartak állni a török oldalra, kivégeztette, mondván, hogy árulókra nincs szüksége. Mehmed részt vesz a következő évi 1552-es hadjáratban is mint a török lovasság parancsnoka. Temesvár föladása után a

várból kivonuló Losonczi István várkapitány környezetét ő támadja meg katonáival, megszegve az adott szót, és ugyanő „jeleskedik” Eger ostromában is, de itt – mint tudjuk – a törökök győzelmi sorozata megtorpan a várbeliek példátlan hősie helytállásán. A vár ostromában sok janicsár elesett. Kara Ahmed pasa, a fővezér (szintén balkáni: délszláv vagy albán eredetű és Szülejmán sógora) Ali basát tette felelőssé a csúfos kudarcért. Nyilván ennek lett a következménye, hogy a szultán Ali basát áthelyezte más feladatkörbe. Samardžić állítása szerint Ali basa Egyiptomban olyan emberségesen, jóságosan bánt alattvalóival, hogy ha csak a nevét hallották is, fölálltak ülő helyükről, így fejezván ki hálájukat és megbecsülésüket iránta. Ott azonban Ali basának még váliként, azaz kormányzóként sem volt maradása, mert hamarosan viszhelyeztette magát az előbbi kedvenc helyére, Budára. Itt aztán, mint beglerbég igazi énjét mutathatta meg, kitombolva magát kedvére basáskodásával és dunántúli portyázásaival. Véletlenek összejátszása ez? Aligha. Mint ahogy az sem, hogy a törökök perzsiai hadjáratában olyan esztelen pusztításra, kegyetlenkedésre, mint Magyarországon, hírül sem került sor. Ott ugyanis balkáni eredetű szabadcsapatok – már csak a nagy távolság miatt sem – nem kísérhették a török haderőt, és ezért (az egykorú följegyzések szerint) a polgári lakosok közül senkinek még egy haja szála sem görbült meg. Mindez azért történt-e így, mert a perzsák mohamedánok, a magyarok viszont hitetlenek, vagyis „gyaur kutyák”? Dehogy. A született törökök ugyanis tiszteltek minden vallást – a római katolikust is. Viszont a csak színleg mohamedánná lett és túlbuzgó balkáni renegátok gyűlölete a keresztény magyarok iránt sokszor tetten érhető. Forgách Ferenc abban a viszontagságos időben még így magyarázta az akkor még érthetetlennek látszó dolgot: „A külső nemzetek egyetértettek a diadalmas magyar nép elpusztításában.” Igen, csak ezek közé a nemzetek közé a törököt mint nemzetet aligha sorolhatjuk, de még a tatárt sem. Másokat viszont annál inkább, mégpedig a közelebbieket délen, nyugaton meg keleten, és azokat, akik török szolgálatba léptek. Szülejmán szultán és félelmetes hadserege tehát nem egyenlő a török nemzettel, még akkor sem, ha sokan ezt vallják. Több hadjáratot vezetett ugyan Bécs ellen, de egyszer sem foglalta el, pedig az osztrákok csak ímmel-ámmal hadakoztak ellene. Mintha egyik félnek sem lett volna érdeke, hogy a másikat legyőzze, hadd pusztuljon a magyar népesség szülőföldjének állandó hadszíntérré válásával. Nyilván nem egyedülálló mozzanat, hogy a bécsi török követ – talán éppen Mehmed pasa vagy más, hozzá hasonló, magyarellenes pasa utasítására – a végvárak magyar helyőrségének, katonaságának más nemzetiségekkel való fölcseré-

lését javasolta, úgymond, a békesség érdekében, a magyarokban ugyanis nem lehet megbízni. Bizonyos, hogy Bécs örömmel fogadta ezt az indítványt, mert hamarosan sor került a magyar várvédők elbocsátására.

„A török uralom első fél évszázadában a szerbség térnyerése tovább folytatódott. A tizenhatodik század derekára a Szeged-Maros vonaltól délre a lakosság döntően szerb volt. A század második felében pedig a török adójegyzékekben már a Marostól északra eső falvakban is egyre több délszláv névvel találkozunk. A Dunántúlon is a Maros-Szeged vonal meghosszabbításánál húzódott a szerb-magyar etnikai határ. A századvég hosszú háborúja azután tovább módosította az etnikai határokat. A háború főként a hódoltsági területen pusztított, tehát ott, ahol nagyobb részt magyarok laktak, viszont megkímélte a hegyvidéki településeket, egyszersmind az ott élő román, ruszin és szlovák népességet. A háborúban elpusztult települések egy részét a szerbek ülték meg. A szerb előrenyomulás jól követhető a Maros és a Körösök közé eső területen és a Duna-Tisza közén... Somogy megyében egyre több elpusztult falut népesítettek be, s a századfordulóra vélhetőleg már ők kerültek túlsúlyba. Hasonlóan alakulhatott a helyzet Tolna megyében, ahol szintén kimutatható a szerbség előrenyomulása.” (Történelemtkönyv)

Az ún. török hódoltság másfél évszázada alatt akár a martalóc, haramia bandák garázdálkodása meg az osztrák „felszabadító” háború pusztítása, akár a gyenge, hiányos táplálkozás és más tengődés miatt föllépő járványok – a magyar népesség létszámát a felére apasztották. Alig hajszál híja, hogy a magyarság két tűz közt találva magát, nem jutott ugyanarra a sorsra, mint jó nyolcszáz évvel azelőtt az avarok, akiknek csak a híre maradt fenn, vagy még az sem. De ez a hiányzó hajszál elégnék bizonyult ahhoz, hogy családjába, rokonságába, kis közösségébe, sorstársaiba kapaszkodván, mint hajszálgyökereibe a növény, fönntartsa magát, és erőt merítsen a legkisebb gyarapodásból, örömből is a mindennapi embertelen küzdelemhez.

A törökök 1683-ban Bécsnél súlyos vereséget szenvedtek, és Buda hamarosan fölszabadult a hosszú megszállás alól. Miután tehát az osztrákok sorozatos győzelmet arattak, a szerbek, akik eddig jó részt a törököt támogatták, most ügyesen fölmérve az adott történelmi helyzetet, áttáltak az osztrákok oldalára, és a törökök ellen fordultak. Mivel az osztrákok további háborúja váltakozó sikerrel járt, a dél-szerbiai lakosság jelentős része az állítólagos török veszélytől, bosszútól tartva észak felé vette az irányt, és a bécsi udvartól engedélyt kapott a Magyarországon való letelepedésre. A több ezer családot maga a szerb

pátriárka vezette. (1690) Az csak természetes, hogy a helybeli szerbek nagy örömmel fogadták balkáni nemzettársaikat, és az is, hogy az osztrákok hű szövetségesre találtak bennük minden háborújukban egészen a kiegyezésig. (1867) Így az is természetes, hogy a szerbek mind a Rákóczi-féle, mind az 1848-as szabadságharc idején az osztrákok oldalán harcoltak a magyarok ellen. Ennek eredményeként megalakulhatott az ún. Szerb Vajdaság az Osztrák Birodalom keretén belül. A szerbek öröme azonban nem tartott sokáig, mert tíz évre rá a bécsi udvar megszüntette viszonylagos önállóságukat. Ezért mondhatták némely politikusaik: - Azt kaptuk jutalmul, amit büntetésként a magyarok! S a tetejébe még az osztrákok kiegyeznek a magyarokkal, és létrejön az Osztrák-Magyar Monarchia. Nem csoda, hogy a szerbség alig várta az alkalmat a visszavágásra. Ez a huszadik század elején be is következett. Az események ismertek. A világháborúból győztesként kikerülő szerbek most már valóban megkapták az általuk Vajdaságnak nevezett területet, és az újonnan alakult délsláv államszövetséghez csatolhatták, melynek a feje a szerb király lett. A második világháborút lezáró békeszerződés aztán jóváhagyta és megerősítette ezt a területgyarapodást.

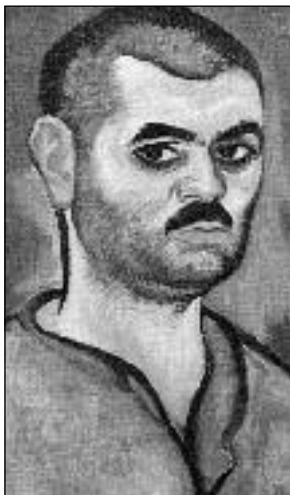
Az elmúlt hosszú évszázadok folyamán jó néhányan a szerbek soraiból is jelentős szerepet játszottak a magyar történelemben., mint: Belos, Vak Béla sógora, Mátyás király szerb katonái, a sajkasok, Ovcšarevics, a Jaksicsok, a Bakicsok, Cserepovics, az erdélyi reformációt támogató Petrovics Péter, aztán Damjanics, a 48-as tábornok híres vörössapkásaival és mások. A közéletben pedig: Vitkovics Mihály költő, meseíró, ügyvéd. Talán még Dugonics András is ide sorolható, az első magyar regény megalkotója, de Tököly Popovics Száva (Tekelija) aradi földbirtokos mindenképpen. Ő alapította meg a pesti Tökölyanum görögkeleti szerb nevelőintézetet, és a magyar kan-

cellária titkáráként a debreceni református egyháznak tetemes pénzösszeget adományozott.

Mindamellett a magyar-szerb kölcsönös népiirtás és dűlás, mely szerb részről szinte mindig jóval nagyobb volt, mint magyar részről (és nemcsak arányait tekintve, hanem kegyetlenségben is túltett a magyaron), elmérgesítette a két szomszéd nép viszonyát. A magyar-szerb kapcsolatok így súlyos örökséggel terheltek, és a jó viszony megteremtése sok nehézségbe ütközik. Látszatengedménnyel, szándéknyilatkozattal ez nem lehetséges. A hatalom részéről valóságos engedményre, azaz tettekre, igazi demokratikus szemléletre és gyakorlatra van szükség, hogy a feszültség oldódjon, az egyenlőtlen alá- és fölérendelt viszony, a felsőbb- és alsóbbrendűségi érzés csökkenjen, végül pedig megszűnjön az emberekben. A hatalom birtokosainak ugyanis sikerült némely rövid eszű magyarral elhitetniük, hogy minden bajának forrását nemzettársai tetteiben, magatartásában keresse. És sikerült a szómaszlaggal elkábított, hiszékeny magyart magyarellenessé tenni, sőt olykor még a másik magyar ellen uszítani is...

Nálunk az a szóbeszéd járja, hogy az okosabb enged. Jó lenne már egyszer, ha az erősebb engedne. Nem kétséges, most ki az erősebb, ki a valóságos hatalom birtokosa. Jó példát csak ő mutathat eredményesen.

A szerbség igazi felnőtt nép, mely nem tűr meg maga fölött semmilyen gyámkodást, s nagy tájékozódó- és alkalmazkodóképességének köszönhetően sikert sikerre halmozott az elmúlt évszázadokban. E tulajdonságainak nyilván nem kis része volt abban, hogy a mindenkori nagyhatalmak rokonszenvét és hatóság segítségét, támogatását élvezhette. Mögötte pedig szilárdan ott állt mindig egy nagyhatalom: Oroszország. Ez a rokonszenv és segítőkészség azonban az utóbbi időben mintha csökkenne, és a jövő még meglepetéseket tartogathat.



Boromosza Tibor: Önarckép

A nacionalizmus kialakulásának tényezői a modern társadalmakban

A nacionalizmus a XVIII-XIX. század fordulóján jelent meg, egybeesik a polgári életforma és családmodell, az ipari társadalom és a kapitalista gazdálkodás kialakulásával. A francia forradalom (1789) nagy hatással volt az eszméivel a nacionalizmus fejlődésére, meghirdette a nemzetek önrendelkezési jogát, és megmutatta, hogy egy nemzet miként harcolhat a monarchiák ellen. A romantika hatása sem hanyagolható el, mivel feléled benne a nemzeti múlt és kultúra iránti érdeklődés. A feudalizmus idején az identitás meghatározásának fő eleme a faluhoz, uradalomhoz, egyházhoz tartozás élménye volt. A megváltozott polgári világban a közösséghez tartozás élményét a nemzet nyújtja. A feudális rend lebontásán munkálkodó polgárság felhasználta a nacionalizmust, a nemzetállam gondolatát a nemzetek feletti feudalizmussal szemben.

A nacionalizmus a nemzet és az állam egységéből indul ki. *Ernst Geller* meghatározása szerint¹ „a nacionalizmus mindenekelőtt egy politikai elv, amely szerint a nemzeti és a politikai közösségnek egybe kell esni... A nacionalista érzés ezen elv megsértéséből vagy kielégítetlenségéből táplálkozik. A nacionalista mozgalmakat ez az érzés táplálja.” A nacionalizmus kiindulási pontja, hogy mindenkinek van nemzetisége, és ez alapján kell az államnak szerveződnie. A *nemzetállamra* jellemző a nemzet fogalmának előtérbe helyezése. A nemzetet a területi egység, közös nyelv, kultúra, szokások, mítoszok, és a közös történelem határozza meg. A nemzeti azonosság az élet alapvető értéke, amelynek meg kell előznie más csoportokhoz való kapcsolódás érzését (vallás, társadalmi osztály, párt). A nacionalizmus szerint például egy magyar koldusnak jobban kell azonosulnia egy magyar bankárral, mint egy szlovén koldussal.

A nacionalizmus mindig önmeghatározás és egyben elhatárolódás másoktól. Mikor kimondjuk, hogy ilyenek vagyunk, abban a pillanatban azt is kimond-

juk, hogy milyenek nem vagyunk, miben különbözünk. Jellemzőek a nemzeti karakterológiai meghatározások. Mindenki ismer pozitív és negatív *nemzeti karakterológiai* meghatározásokat, amelyek előítéletekké fajulnak (a németek pontosak, a skótok zsugoriak, az angolok hidegek, a lengyelek vallásosak stb.). A nacionalizmus abból indul ki, hogy mások vagyunk, a durvább nacionalizmus pedig kimondja, hogy mi különbek vagyunk. Minden nemzetnek megvan a saját referencia nemzete, amellyel összehasonlítja magát. Ezek általában a szomszédos nemzetek (magyar-román, lengyel-ukrán stb.).

A nacionalizmus vonzódik a centralizáláshoz, egyneműsítéshez. Ilyen példa az *etnocentrizmus* jelensége. Homogenításra törekszik az oktatásban, megszünteti a területi autonómiákat. A nacionalista tulajdonképpen nem tud mit kezdeni a nemzeti kisebbségekkel. A nemzetek szimbolikus határt képeznek maguk köré, amely meghatározza őket és ezzel együtt elhatárolódnak a többi nemzettől. A nacionalista politika törekszik a nemzeti kisebbségek beolvastására, *asszimilációjára*. Asszimilációnak nevezzük azt a folyamatot, amikor az egyik nemzet megpróbálja lebontani a másik nemzet szimbolikus határát. Ezt elősegítheti a kisebbségek nyelvén működő iskolák, kultúrházak elszorvasztása. Az asszimiláció ellen a nemzeti kisebbségek ösztönösen és tudatosan védekeznek. *Disszimilációnak* nevezzük azt a folyamatot, amikor a nemzet a szimbolikus határok megőrzésére törekszik. Szinte minden államban kell foglalkozni a nemzeti kisebbségek problémájával, mivel a világ államainak mindössze 15%-a homogén nemzetállam. Homogén nemzetállamnak nevezzük azokat az államokat, amelyek lakosságának 90%-a ugyanazt a nyelvet beszéli.

A nacionalizmus eredetére két fő elmélet jött létre, a primordializmus és az instrumentalizmus. A *primordializmus* szerint a nacionalizmus a nemzeti lét kö-

* MAGYAR TANNYELVŰ TANÍTÓKÉPZŐ KAR
SZABADKA (elsőséves hallgató)
Mentor: Prof. dr. Gábritly Molnár Irén

¹ <http://itthon.transindex.ro/?cikk=1761> 2008. 04.13.

vetkezménye. Az *instrumentalizmus* szerint a nacionalizmus az elitek manipulációjának következménye.² Marx szerint a nacionalizmus lehetővé tette a munkások idővel világméretűvé szélesedő mozgalmának ideiglenes megosztását. Úgy gondolta, hogy a nacionalizmus el fog tűnni, elsöpri a forradalom. Ez azonban nem így történt.

A nacionalizmus fajtái: klasszikus, posztkoloniális és szubkulturális nacionalizmus.

A *klasszikus nacionalizmus* a nemzetállamok kialakulását kísérő nacionalizmusra utal. Ez a nacionalizmus szerepet játszott Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Olaszország kialakulásában. Szorosan összekapcsolódik a tömegoktatás megjelenésével. Az oktatás és ezen belül a nemzeti történelem kialakítása révén alakult ki az emberekben az érzés, hogy egyazon nemzeti közösséghez tartoznak. Fontos szerepet játszott a nyelv oktatása is. A nemzeti közösségek kialakulása ritkán zajlott le konfliktusok nélkül. Nagy-Britanniában a brit nemzeti öntudattal szemben mindig ott volt a skót, az ír és a walesi identitás.

A *posztkoloniális nacionalizmus* azokra a mozgalmakra jellemző, amelyek a volt európai gyarmatokon a felszabadulás után jöttek létre. A nacionalizmus szerepet játszott a függetlenségi harcban. A legtöbb felszabadult gyarmat államnak volt tekinthető, de hiányzott a nemzettudat. Ezek az államok eltérő közösségeket foglaltak magukban, amelyeket a kormányok megpróbáltak integrálni, gyakran polgárháborúk árán.

A *szubkulturális nacionalizmus* a már kifejlett nemzetállamokon belül jön létre. Ennek célja lehet az elszakadás, vagy nagyobb autonómia elérése. Ide tartozik a Spanyolországban kialakult baszk és katalán, a skót és québeci nacionalizmus. A szubkulturális nacionalizmusok éppen most erősödnek meg, mintegy reagálva a társadalmi és gazdasági élet globalizálódására.

A kulturális és az etnikai nacionalizmus különbsége abból fakad, hogy mást-mást tekintenek a nemzet alapjának. A *kulturális nacionalizmus* a kultúrát tekinti a nemzet alapjának, ezért befogadó, hiszen a kultúra elsajátítható, alakítható. Az *etnikai nacionalizmus* az etnikumot tekinti a nemzet alapjának, tehát szűkítő, mert az etnikumhoz tartozás: születés kérdése.

A sovinizmus és a nacionalizmus közé nehéz határt húzni. A *sovinizmus* is a mi-ők ellentétből indul ki, ugyanúgy, mint a nacionalizmus. Megjelenik az egyenlőtlenség, a saját nemzet felsőbbrendűsége és más nemzetek lenézése, majd a másik nemzet megsemmisítésének a szándéka. A kiemelkedő nemze-

ti kudarcok (háborús vereség vagy területvesztés) segítik a sovinizmus megjelenését. Gyakran a kisebbségre osztják a bűnbak szerepét. A kisebbséggel szembeni agresszió erősödését segíti elő például, ha az adott társadalomban egy kisebbséget sikereesebbnek, kulturáltabbnak vagy gazdagabbnak vélnék.

A *patriotizmus* hazaszeretetet jelent, mások lenézése és sértése nélkül. A patriotizmus a szülőföld, a nemzeti múlt, a nyelv és a szokások szeretete. Ramuz költőként így fogalmazta meg: „Patrióta vagyok, mert szeretem a hazámat a szó földrajzi értelmében, szeretek egy földet, egy bizonyos éghajlatot, egy eget, szeretem szükségképpen. Szeretem ezt a földet, mert innen származom, és ezt a darab eget, mert mindig ez vett körül...” A nacionalisták hajlandóak a patriotizmus és a nemzettudat összekeverésére, egybeomlására.

A *nemzetiszocializmus* a két világháború között jelent meg Németországban. Az I. világháború utáni megaláztatások miatt revansvágy alakult ki Németországban. A frontról hazatérő munkanélküli és helyüket nem találó katonák jobboldali szervezetekbe tömörültek. A nemzetiszocializmus egyike volt a Németországban létező jobboldali szervezeteknek. A világgazdasági válság csak tovább rontott a háború utáni Németország helyzetén. Ebben az időszakban jutott uralomra Adolf Hitler és a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt, vagy ismertebb nevén a náci párt. Tagjai faji és etnikai alapon megkülönböztető társadalmat teremtettek. Hitler hatalmának megszilárdítása érdekében stabilizálni akarta a gazdasági helyzetet, növelte a gazdaságban az állam befolyását. A gazdaság stabilizálásában nagy szerepet játszott a fegyverkezés beindítása. A nagyarányú állami megrendeléseknek és beavatkozásoknak köszönhetően Németország kilábalt a válságból, és ez növelte a náci és Hitler népszerűségét. A nacionalizmust és a szocializmust dolgozták össze. Megjelenik a *Lebensraum* (élettér) fogalma. A felsőbbrendű fajoknak több hely kell az életre, de ha ezt már más fajok birtokolják, meg kell tőlük szerezni. A belső életteret más fajok töltik ki, akik akadályozzák az árjak terjeszkedését. A marxistákat, kommunistákat ellenségnek tartották. Felhasználják a szociáldarwinizmus elméletét, mely szerint a társadalmi fejlődés az emberi csoportok, nemzetek és eszmék közötti versengésen alapul, és az erősebb nemzet marad életben.

Az emberiséget a nemzetiszocialista fajelmélet szerint három csoportra osztották: árjak, segédnépek, kiirtandók. Az árjak a legkiválóbbak, ők a felsőbbrendű faj (germán népek). Az ő dolguk, hogy uralkodjanak. Meg kell őrizniük a vértisztaságot, nem keve-

² Giddens, Anthony (2003): Szociológia, Budapest: Osiris Kiadó, 335. old.

redhetnek az alacsonyabb rendű fajokkal. A fajtisztaságot akarták elősegíteni a Lebensborn-programmal, amelynek keretén belül a szülések számát próbálták növelni. A segédnépek csoportjába a franciák, spanyolok, olaszok, románok, magyarok stb. tartoztak. Feladatuk az árja faj fizikai munkával való kiszolgálása. Úgy gondolták, hogy gondoskodni kell arról, hogy ne tanuljanak, elég nekik az olvasás és a számolás. A harmadik csoportba, a kiirtandók közé tartoztak a zsidók, a szlávok, a romák és a színes fajok. Jellemző az antiszemitizmus, zsidóellenesség, homoszexuálisok, betegek ivartalanítása.

A nacionalizmus legnagyobb problémája, hogy nagyon nehéz meghúzni a határt, hogy meddig terjed a nacionalizmus, és mikor kezdődik a sovinizmus. A nacionalizmus kétarcú. Az érem egyik oldalán jó, míg másik oldalán rossz tulajdonságok találhatók. Térségünkben mindkét elemmel találkozunk ma is. A nacionalizmus gazdasági krízisben, nehéz időkben összekovácsolhatja a nemzetet, elősegítheti az összefogást és az akadályok elhárítását. Más szempontból viszont jelentkezhet a tolerancia hiánya, mások lenézése. A nacionalizmus nem riad vissza az erőszak alkalmazásától, és gyakran szít háborút.



Balázs G. Árpád: Sóhordó munkások a Duna-parton

Felhasznált irodalom

1. Giddens, Anthony (2003): Szociológia, Budapest: Osiris Kiadó
2. Internet: <http://www.mindentudas.hu/mindentudasegyetem/gango/20030317qango.html> 2008.04.01.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Nacionalizmus> 2008.03.27.
<http://itthon.transindex.ro/?cikk=1761> 2008.04.02.
<http://209.85.129.104/search?q=cache:zGvmbA4DiO4J:epa.oszk.hu/00000/00036/00033/pdf/02.pdf+nacionalizmus+kialakul%C3%A1s%C3%A1nak+okai&hl=hu&ct=clnk&cd=9&gl=hu> 2008.04.03.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Nemzetisocializmus> 2008.04.13.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/NSDAP> 2008.04.11.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Szoci%C3%A1ldarwinizmus> 2008.04.12.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Eugenika> 2008.04.12.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Lebensraum> 2008.04.11.

A humánerőforrással való gazdálkodás Magyarkanizsán²

Bevezető

Szerbia társadalma gazdasági, politikai és jogharmonizációs szempontból is felemás tranzíciós eredményeket mutat fel. Ennek oka részben abban keresendő, hogy az ország strukturális átalakítását számos objektív tényező hátráltatja. A közelmúlt háborús történéseinek öröksége, a jelenleg is fennálló belső társadalmi feszültségek és a reformínség mind visszahúzó erőként hatnak az Európai Unióhoz való felzárkózási törekvéseinkre.

Velünk ellentétben a közép-európai régió számos országa és egyes nyugat-balkáni államok is már egy ideje olyan növekedési, fejlődési pályára álltak, melynek szemmel látható eredménye a fejlett kapitalista országok paramétereire való konvergencia. Számunkra viszont ebből következően adóttak a lehetőségek, hogy tanuljunk mások sikertörténeteiből és elkerüljük, vagy éppen leküzdjük azokat a nehézségeket, amelyeket az előttünk járók már megtapasztaltak a tranzíció során.

Munkámban a gazdasági felzárkózás tárgyköréből szeretném kiemelni az emberi erőforrással való gazdálkodást. Ennek jelentősége abban van, hogy a menedzsment funkciók kölcsönösen egymásra épülnek, s ez együtt segíti a humánerőforrások hatékony felhasználását, az egyéni és szervezeti célok egyidejű figyelembe vételével (Karoliny, 2004). Ez az aránylag új közgazdasági tudományterület nagy elméleti és gyakorlati ismeretanyagot halmozott fel. A fejlett piacgazdasági körülmények között pedig a tapasztalati ismeretanyag sok esetben szolgálhatna kiindulópontként számos munkaerő-politikai és foglalkoztatási probléma megoldásához, ahogyan ez számos poszt-szocialista gazdaságban meg is történt.

A kutatás során, melyet 2007 nyarán végeztem egy észak-vajdasági kistérség (Magyarkanizsa község) szintjén, igyekeztem kivizsgálni és esetenként felülbírálni az emberi erőforrással való gazdálkodás jelenlegi gyakorlatát. Számos helyi vállalat és intézmény vezetőjétől, illetve szakmegbízottjától kaptam értékes,

hiteles és naprakész adatokat. Együttműködésüket ezúton is köszönöm! A vizsgálat tárgyát olyan magyarkanizsai cégek és közigazgatási intézmények képezték, amelyek a helyi aktív lakosság túlnyomó részét foglalkoztatják, és ezáltal meghatározzák a község gazdasági állapotát. A dolgozat írása során az alkalmazott gyakorlat szempontjából vizsgáltam a tanulmányozott vállalatok és intézmények működési hatékonyságát. A kutatás célja az emberi erőforrással való gazdálkodás magyarkanizsai bemutatása volt, különösen hangsúlyt fektetve a helyi teljesítményértékelési és a bérezési rendszer elemzésére.

Szerbia általános gazdasági, politikai jellemzése

Szerbia gazdasági és politikai felépítményére jelentősen rányomja bélyegét a viharos közelmúlt. Az ország jelen állapotának megértéséhez, véleményem szerint elengedhetetlen áttekinteni történelmünk legutóbbi időszakát.

1991-ben a délszláv népek nagypolitika kovácsolta kényszerközössége széthullani látszott. Az ügyesen manőverező titói diplomácia már a múlté volt, és az összeomló keleti blokk a mélybe rántotta a JSZSZK geostratégiai értékeit is. Az átalakulás zűrzavarában és a kohéziós erők megszűntével elszabadult a sovinizmus. Az akkori Kis-Jugoszláviában (mely Szerbiából és Montenegróból állt) hatalomra került egy manipulatív diktatúra, melyet Slobodan Milošević neve fémjelzett. Egy agonizáló ország zavarodott társadalma termelte ki ezt a hatalmi konstrukciót és tartotta életben tíz hosszú éven keresztül. **1991-től 2000-ig tartott a társadalmi és gazdasági értékek devalválódásának korszaka. 1993-ban a kiskereskedelmi árak növekedése több milliárd százalékot tett ki, 1997-re pedig a regisztrált munkanélküliek aránya a munkaképes lakosság 30 %-át elérte.** A sorozatos fegyveres konfliktusok és a kölcsönös gyűlölet tartósan átforgalmazták a délszláv térséget.

¹ A szerző a szabadkai Közgazdaságtudományi Kar harmadéves hallgatója

² A dolgozat anyagából készült előadás a VI. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencián hangzott el 2007. november 17-én Újvidéken; a kutatás dr. Gábrity Molnár Irén témavezető és Szlavity Ágnes mgr. konzulens szakmai felügyelete mellett zajlott

2000 októberében forradalmi hangulatban megdőlt a miloševići rendszer, és hatalomra került a demokratikus ellenzék. Az új politikai vezetés a lassú növekedés és az akadozó reformok korát hívta életre. 2005-ig befejeződött a vitatható eredményű magánosítás túlnyomó része, azonban az európai normákhoz mérten vontatottan folyt a jogharmonizáció, és a reformok sem a kívánt ütemben zajlottak. Ennek ellenére egyértelműen előrelépés volt tapasztalható a társadalom számos területén. A gazdasági és politikai élet stabilizálódni látszott, és az elért eredmények mérsékelt optimizmusra adtak okot a Montegrótól elszakadt, immár önálló államként létező Szerbiában.

Mára a nemzeti valutát sikerült stabilizálni és érezhető a Központi Bank és a Pénzügyminisztérium diktálta monetáris fegyelem pozitív hatása. 2001-ben az éves infláció 40% volt, 2006-ban pedig sikerült 10% alá szorítani (Statisztikai Hivatal, 2006). Az államot szabadon választott, demokratikus, a haladószelemű politikát többé-kevésbé felvállaló kormány irányítja. Számos külföldi cég és pénzügyi csoport vállal gazdasági szerepet Szerbiában. A közvetlen külföldi tőkeberuházások 2001 és 2005 között 4 milliárd \$ tettek ki, 2006-ban pedig elérték a rekordnak számító 2 milliárd \$ értéket. A legnagyobb befektetők Görögország (Coca Cola Hellenic), Németország (Metro Cash & Carry) és Szlovénia (Mercator) cégei közül kerülnek ki. A legjelentősebb külföldi beruházók között külön említést érdemel még a dohányiparban érdekelt Phillip Morris, a kőolaj-feldolgozó Lukoil és a cementgyártó Lafarge cég. Fontos kiemelni, hogy Szerbiában számos külföldi bank is jelen van. Emellett számos privatizált, átszervezett cég áll talpra, indul fejlődésnek. Viszont kevés a zöldmezős beruházás, magas a munkanélküliség, az európai normákhoz mérten alacsony az átlag-életszínvonal és az állam még mindig Európa legkorruptabb országai közé tartozik. Azok a politikai erők pedig, amelyek Szerbiát romba döntötték, még mindig jelentős társadalmi szerephez tudnak jutni.

Az elért eredmények és a jelenleg is tapasztalható erőfeszítések mutatják az ország felzárkózási törekvéseit a fejlett Európához, viszont a társadalmi metamorfózis kellős közepén szemmel látható, hogy sok területen akad még behoznivalója az országnak.

Magyarkanizsa bemutatása

Magyarkanizsa a több mint 900 éves fennállása során a társadalmi, gazdasági környezet alakulásának függvényében a település a teljes elnéptelenedéstől a több mint 16 000-es lélekszámig változtatta nagyságát.

A város a körülötte elterülő kisebb településekkel együtt alkotja Magyarkanizsa községet. Ehhez a közigazgatási egységhez tartozik: **Magyarkanizsa, Horgos, Martonos, Kispiac, Kishomok, Tiszadorján** (Adorján), **Ilonafalu** (Vojvoda Zimonić), **Velebít, Oromhegyes, Orom, Tóthfalu, Bácsvölgyes** (Völgyes) és **Kanizsaújfalú** (Újfalú). Igazán átütő, ütemes fejlődést a település életében először a XX. század első évtizede hozott. Majd az első világháború határ menti várossá tette. Így lett Magyarország számára a Balkán felé vezető, Szerbiának pedig a Közép-Európába nyíló kapuja. A második világháborús végigsöpört a településen, de a város gazdasági és népességi szerkezete lényegében változatlan maradt, egészen az 1960-as évekig. Ekkortájt indult be a határozott fejlődés mind a mezőgazdaság, mind az ipar területén. Elkezdődött az olajmezők kiaknázása, az úthálózat korszerűsítése, és megépült egy új híd a Tiszán. Sorra alakultak az ipari vállalatok, sok esetben a helyi lakosság eszköztársításának köszönhetően. A város átfogó fejlődése, növekedése egészen az 1990-es évek belpolitikai válságának kirobbanásáig tartott.

Mivel a település a magyar országhatár közvetlen közelében terül el, ezért a jobb megélhetési lehetőségekkel kecsegtető szomszédos ország serkentőleg hatott az elvándorlásra, leginkább a kilencvenes évek folyamán. A város etnikai összetétele is jelentős szerepet játszott az emigrációban. A 2002-es népszámlálási adatok alapján 10 193 lakos élt itt, ebből: 86,6% magyar, 9,46% szerb, 3,94% egyéb nemzetiségű (Községek Szerbiában 2006, 2007). Mivel a többségi lakosság anyanyelve a magyar, ezért természetesnek mutatkozott, hogy az elvándorlás alkalmával az anyaország nyelvi, kulturális közegét előnyben részesítsék, hiszen ott könnyebbnek mutatkozott a beilleszkedés.

Részben a fenn említett emigráció, részben pedig a fehérpestis következményeként Magyarkanizsa lakosságának létszáma csökkenő tendenciát mutat. A népszámlálási adatokat alapul véve, a város lélekszáma az 1991-es 11 182-ről, 2002-re 10 193-ra csökkent, községi szinten pedig az 1991-es 30 134-ről, 2005-re 26 948-ra apadt a lakosok száma, a szakemberek pedig további népességcsökkenést vetítettek előre (Községek Szerbiában 2006, 2007).

Fontosnak tartom kiemelni azt a lényeges momentumot, hogy a miloševići éra idején Magyarkanizsának nem volt szocialista többségű önkormányzati szerve. Mégis a város a többi magyar többségű településtől eltérően határozottan prosperált a diktatúra idején. Ennek magyarázata a gazdasági szektorban keresendő. A Potisje Kanjiža nevű cserépgyár ugyanis bőven kárpótolta a politikai szféra „hűtlen-

ségét”, és teljes erővel kiállt az akkori hatalom mellett. Ebből a város gazdasági téren egyértelműen profitált, hiszen ez a jól működő cég volt az egyetlen gazdasági húzóerő a városban 1991-től 2000-ig. Magánosítása után ugyancsak megőrizte jelentőségét a település gazdasági életében.

A tranzíció támasztotta követelményeknek sajnos csak részben tudott megfelelni a település. Számos vállalatot felszámoltak, másokban pedig még folyik az átszervezés, leépítés. Magas a munkanélküliség, hiszen 2005-ben községi szinten 2353 munkanélkülit tartottak számon, és ez az érték a mai napig lassú ütemben növekedik. Ugyanebben az évben munkahellyel a 26 948 lakosból 5857-en rendelkeztek. Tehát 1000 lakosra 217 foglalkoztatott jutott. Ebből a közszférába 4751, a magánvállalatokhoz pedig mindössze 1106 alkalmazott került. A munkaviszonyban lévők pedig átlagosan 19 056 dináros fizetésre számíthattak 2005-ben. Az azóta eltelt időszakban sem történtek optimizmusra okot adó változások a reálbérek magasságában (Községek Szerbiában 2006, 2007). Az itt élők jelentős része a kis területű családi birtokokon, a mezőgazdaságból igyekszik fedezni megélhetési költségeit. Ezenfelül gyenge az egyéni kezdeményezőkészség és kevés a sikeres magánvállalkozás.

Égető szükség van olyan szakemberekre és programokra, akik és amelyek hozzájárulnának a munkaerő átképzéséhez, esetlegesen a vállalkozási szektorba történő integrálásához. Szerencsére, ha kezdeti formában is, de már vannak törekvések és próbálkozások a fent említett problémák orvoslására. A történelem során ez a település több alkalommal került mélypontra, de mindig volt benne annyi erő, hogy újból növekedési, fejlődési pályára tudjon állni. Véleményem szerint ez alkalommal sem lesz ez másként.

A kutatás tárgyát képező intézmények általános jellemzése

Magyarkanizsa a szerbiai államstruktúra szerves részét képezi, ezért arculatát és helyzetét elsősorban az országra jellemző makroszintű társadalmi jelenségek határozzák meg. Ezek a jelenségek viszont más és más következményekkel járhatnak az ország különböző területein. Ugyanaz a folyamat eltérő módon manifesztálódhat az egyes régiók szintjén: gyarapodást és előrehaladást hozhat az egyik területen, és hanyatlást másutt. Ha pedig tovább szűkítjük a megfigyelés körét egy település szintjére, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy egyre több és több tényező befolyásolhatja azt, hogy milyen módon mutatkozik meg egy átfogó társadalmi jelenség lokális szinten. Ezért egy helység valamilyen szempontból történő értéke-

lése során az általános körülményekből és viszonyokból kiindulva alaposan elemezni kell a helyi jellegű adottságait is.

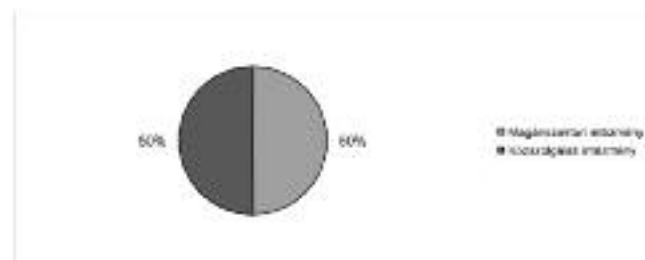
Magyarkanizsa számos olyan sajátos tulajdonsággal rendelkezik, amelyeket figyelembe kell venni akkor, amikor a településhez kapcsolódó tényezőkkel foglalkozunk. Etnikai, kulturális, földrajzi és gazdasági jellemzői erősen befolyásolhatják az országos szinten megjelenő társadalmi folyamatok és jelenségek helyi hatását.

A szerbiai emberi erőforrással való gazdálkodás szempontjából fontos kiemelni, hogy a tranzíció eddig lezajlott szakaszában számos külföldi tulajdonú, a fejlett piacgazdasági körülmények között kialakult vállalat jelent meg országunkban. Ezek a cégek, az esetek többségében, fejlett humán erőforrás-módszerekkel rendelkeznek, főként a munkaerő toborzása, kiválasztása és teljesítményének értékelése terén. Az általuk alkalmazott személyzeti menedzsment pedig remélhetőleg követendő például szolgál és ösztönzőleg hat majd a szerbiai cégek működésére is, melyek többsége még mindig csak egy adminisztratív funkciót lát az emberi erőforrással való gazdálkodásban. Magyarkanizsa cégei ebből a szempontból egy felemás, átalakulófélben lévő gazdasági és politikai közegben foglalnak helyet.

A kutatás során tíz községi vállalatot és intézményt kerestem fel. Így munkám a Magyarkanizsán és a közigazgatásilag hozzá tartozó többi településen lévő munkahelyek több mint háromnegyedét érintette. A következő vállalatoknál és intézményeknél végeztem adatgyűjtést: Vajdasági Bank, Banca Intesa, Malom, Potisje Kanjiža, Vitamin Horgos, Kanizsai Gyógyfürdő, Beszédes József Szakközépiskola, Tisza menti Vízművek, Községközség, Egészségközség. Kérdőívek és mélyinterjúk segítségével kérdeztem ki az emberi erőforrás menedzsment területén kompetens szakembereket, vezetőket. A kapott információhalmaz, eredményeim szerint hiteles, naprakész és átfogó képet nyújt az általam tanulmányozott témakörrel.

Ahogy a következő ábra is szemlélteti a vizsgált szervezetek fele-fele arányban származtak a magán-, illetve az állami szektorból.

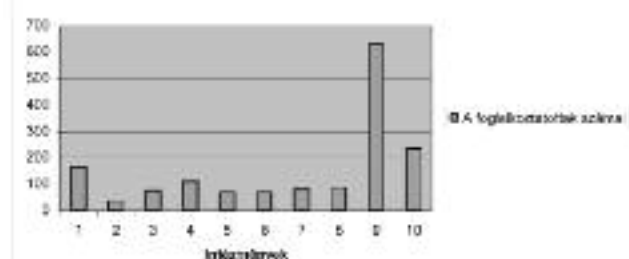
1. számú ábra: A vizsgált intézmények eloszlása az állami, illetve a magánszektor között



Az intézmények tevékenységét illetően, a minél nagyobb lefedettség miatt igyekeztem a gazdasági élet különböző területeiről válogatni. A vizsgálat tárgyát képezték a bankszektor egyes szereplői, egy középfokú szakmai képzéssel foglalkozó intézmény, egy a kommunális feladatok elvégzésére szakosodott vállalat, a vízszolgáltatásért felelős helyi intézmény, a búza őrlésével és forgalmazásával foglalkozó vállalat, járó beteg ellátásra szakosodott intézmény, a fűszernövény feldolgozás vonatkozásában illetékes cég és egy – egy intézmény a gyógyturizmus és a cserégyártás területéről.

A foglalkoztatottak számát illetően az intézmények többsége a közepes kategóriába sorolható.

2. számú ábra: A vizsgált intézmények foglalkoztatottainak száma



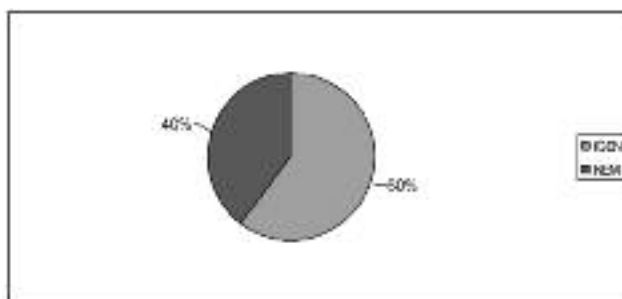
Több mint hatszáz alkalmazottjával a Tondach cserépgyár messze a legnagyobb vállalat Magyarországon és lokális szinten egyedül is nagy hatást gyakorol a munkaerőpiacra. Sajnos a privatizáció utáni átszervezések következtében több száz ember munkaviszonya szűnt meg ennél a cégnél. Ez egy klasszikus példája a szociális és az üzleti érdekek ütközésének. Hasonlóan drasztikus létszámleépítés a többi vizsgált intézményre nem volt jellemző az elmúlt három év folyamán. A többségre a stagnáció, illetve a mérsékelt létszámcsökkenés jellemző.

Az emberi erőforrással való gazdálkodás gyakorlata Magyarországon

Az első tényező, amelyet megvizsgáltam ezeknél az intézményeknél, hogy rendelkeznek-e humánerőforrás-osztállyal, illetve szakmunkatárssal. A tapasztalt helyzetképet a következő ábra szemlélteti:

Az erre a kérdésre adott válaszok mérsékelt optimizmusra adhatnak okot, hiszen a megkérdezettek többsége arról számolt be, hogy náluk van humánerőforrás-osztály, illetve szakmunkatárs. Tehát a közeg területén egyáltalán nem ismeretlen ez a fogalomkör és számos helyen már alkalmazzák az ehhez a tudományterülethez kapcsolódó módszereket és vívmányokat. Várható, hogy a tranzíció előrehaladtával

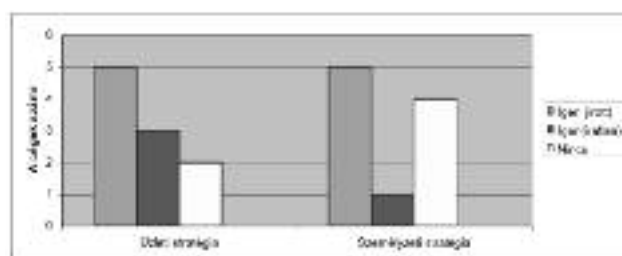
3. számú ábra: Szakosodott emberierőforrás-osztály megléte-működése a vizsgált intézményeknél



egyre inkább teret hódít majd az emberi erőforrással való gazdálkodás, hiszen a tények alátámasztják az erre vonatkozó hajlandóságot.

A tanulmányozott intézmények működéséről kialakított helyzetkép továbbbítéséhez megvizsgáltam azt is, hogy rendelkeznek-e személyzeti, illetve üzleti stratégiával, valamint, hogy különböző témakörökben milyen szervezeti fórumokon születnek meg a döntések.

4. számú ábra: Üzleti illetve személyzeti stratégia megléte

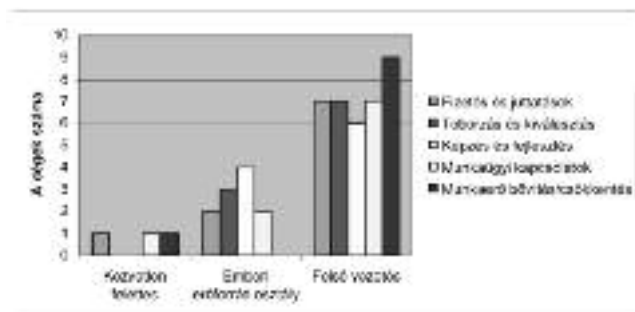


A vizsgált intézményeknek csaknem a fele rendelkezik pontosan definiált és dokumentált üzleti, illetve személyzeti stratégiával. Figyelemre méltó az a tény, hogy ahol van humánerőforrás-osztály, illetve szakmunkatárs, ott rendelkeznek pontosan dokumentált stratégiai elképzelésekkel, másutt nincsenek, vagy csak részben vannak kidolgozva alapos irányelvek. Vagyis az a tény, hogy egy szervezet intézményesített formában foglalkozik humán erőforrással, viszonylag megbízható mutató arra vonatkozóan, hogy más területeken is igyekszik megfelelni a modern piacgazdasági elvárásoknak.

Az emberierőforrás-menedzsment témakörében, mint minden más szakterületen, az intézmények működése során az a legelőnyösebb, ha egy kompetens szakértőkből álló fórum döntése a mérvadó. Az ezzel kapcsolatos helyzetképet a következő ábra szemlélteti.

Az a tény, hogy a felső vezetés dominál az intézmények működésének különböző területein, jól szemlélteti az erősen centralizált szervezeti felépítést. A hu-

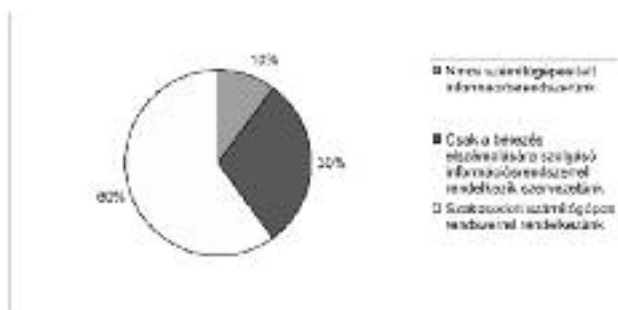
5. számú ábra: Az emberi erőforrással való gazdálkodás döntéshozói



mánerőforrás-osztály mérsékelt szerepvállalása az irányításban arra enged következtetni, hogy az ezen a területen alkalmazott szakemberek még viszonylag kis befolyással bírnak a vállalat egészének működésére. A tranzíció előrehaladtával, véleményem szerint, fokozatos hangsúlyáttevődés lesz tapasztalható a döntéseket illetően a humánerőforrás-osztály javára.

Egy intézmény felkészültségének és működési hatékonyságának fontos tényezője az is, hogy milyen mértékben tud lépést tartani a modern információs technológiákkal, trendekkel. Ezért fontosnak tartottam felmérni a vizsgált szervezetek felkészültségét ezen a területen is. A következő két grafikon szemlélteti a vizsgált témakörben tapasztalt helyzetképet:

6. számú ábra: Az alkalmazott információs rendszer típusa



Megnyugtató az a tény, hogy szinte valamennyi intézmény rendelkezik összefüggően kiépített információs rendszerrel.

Arról, hogy egy adott rendszer milyen mértékben képes hozzájárulni az intézmény működése során felmerülő feladatok megoldásához, illetve az ott dolgozók mennyire érzik azt megfelelőnek, a következő ábra tanúskodik.

A grafikonok alapján látható, hogy bizonyos esetekben szükségesnek mutatkozik fejlesztési beruházás az információs technológia területén, de szerencsére az intézmények többségében a szervezetek működését konstruktívan szolgáló számítógépes rend-

7. számú ábra: Megfelelő információs rendszer a humánerőforrás-menedzsmentben



szereket találunk. Az pedig külön említést érdemel, hogy sehol sem nyilatkoztak úgy, hogy a jelenleg rendelkezésre álló informatikai rendszer egyáltalán nem felel meg a szervezeti elvárásoknak.

A teljesítményértékelés helyi gyakorlata

A teljesítményértékelési rendszerek a humánerőforrás-menedzsment stratégiai jelentőségű részét képezik. Ezeknek a rendszereknek köszönhetően, többek között, mérsékelhető a munkavállalók szubjektív megítélése, és jobban differenciálható a bérezés. Ahhoz viszont, hogy az őket alkalmazó intézmények működési hatékonyságának növelését szolgálják, pontos munkaszervezésre és munkaköri leírásokra van szükség.

A teljesítményértékelést olyan folyamatnak tekinthetjük, melynek során a szervezet visszajelzést szerez és ad alkalmazottai teljesítményéről. Számos esetben az intézményeknél párhuzamosan működik két eltérő típusú értékelés, a formális és az informális (Karoliny, 2004). Az informális teljesítményértékelés egy szubjektív értékelési folyamat, melyre jelentős befolyást gyakorolnak a személyes kapcsolatok. A formális teljesítményértékelés viszont egy önállóan kifejlesztett rendszer, amely segítségével rendszeresen és módszeresen értékeli, hogy az alkalmazottak milyen mértékben felelnek meg az adott feladat, munkakör elvárásainak.

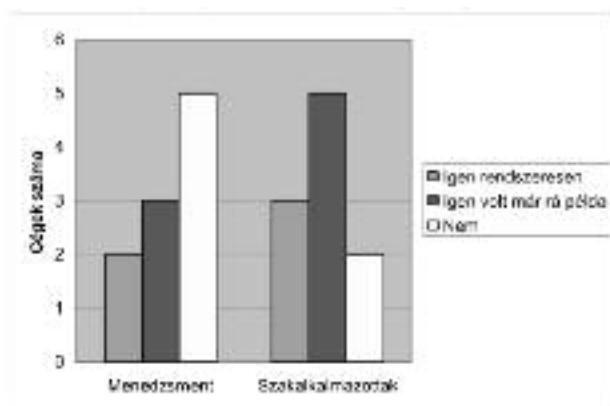
Egy intézmény működését a teljesítményértékelés mellett a munkakör-értékelés is hatékonyan szolgálhatja (Karoliny, 2004). Ez a két értékelési terület egymástól alapvetően különbözik. Amíg a teljesítményértékelés azzal foglalkozik, hogy milyen jól látja el valaki azt a munkakört, amelyre kinevezték, addig a munkakör-értékelés azt vizsgálja, hogy mennyit ér egy adott munkakör a szervezet számára, és emiatt milyen bérszint tartozzon az adott munkakörhöz.

Az értékelés típusától függetlenül lényeges, hogy a kapott adatok, információk visszajussanak azokhoz, akikről készült a felmérés (Dessler, 2003). Ezzel hozzájárulhatunk ahhoz, hogy az alkalmazottak objektív

képet alkothassanak termelékenységük alakulásáról, és ezen keresztül saját karrierpályájuk tervezésében, terveik megvalósításában meg tudják hozni a megfelelő döntéseket.

A magyarországi intézményeket vizsgálva legelőször arról gyűjtöttem adatokat, hogy milyen arányban alkalmazzák a teljesítményértékelést. Az ezzel kapcsolatban kialakult helyzetképet a következő grafikon szemlélteti.

8. számú ábra: A teljesítményértékelés alkalmazásának gyakorisága

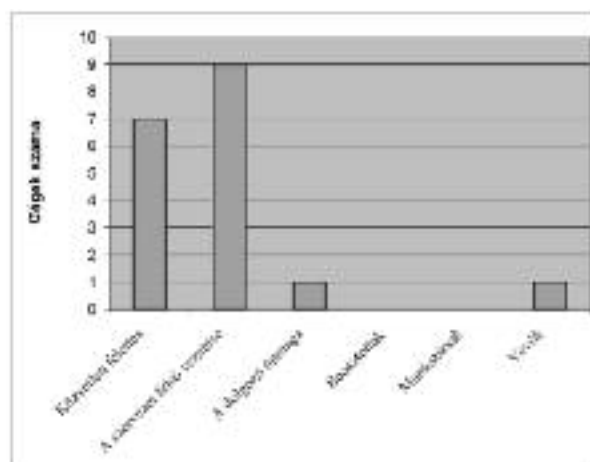


A grafikon alapján látható, hogy a vizsgált szervezeteknek mindössze 20%-a végzi rendszeresen menedzsmentjének teljesítményértékelését, illetve 30%-a ügyel a szakalkalmazottak rendszeres teljesítményértékelésére. A szakalkalmazottak produktivitásának alakulását tehát szigorúbban követik nyomon, mint az intézmény vezetőségéét. Ezek az eredmények egyértelműen utalnak arra, hogy ezen a területen jelentős a lemaradásunk. Szélesebb körű és arányosabb felmérésekre volna szükség ebben a témakörben.

A továbbiakban azoknál az intézményeknél, ahol alkalmazzák teljesítményértékelést, arra szerettem volna választ kapni, hogy kik azok, akik elvégzik az értékelést.

Az ábra alapján egyértelműen látható, hogy szervezeti szinten ez a felmérési folyamat meglehetősen centralizált, és a közvetlen felettes, illetve a felső vezetés játszik benne kulcsszerepet. Az a tény pedig, hogy a vevőket, munkatársakat, beosztottakat és a dolgozót önmagát részben, vagy teljesen kizárják az értékelési folyamatból, a humánerőforrás-menedzsment gyakorlati alkalmazásának egy kezdeti szakaszára utal. Ez a körülmény viszont nem csökkentheti annak értékét, hogy ezek az intézmények úttörő szerepet vállalnak ennek a tudományterületnek a gyakorlati alkalmazásában. Természetesen egy értékelő rendszer csak akkor szolgálhatja az őt alkalmazó intézmény mű-

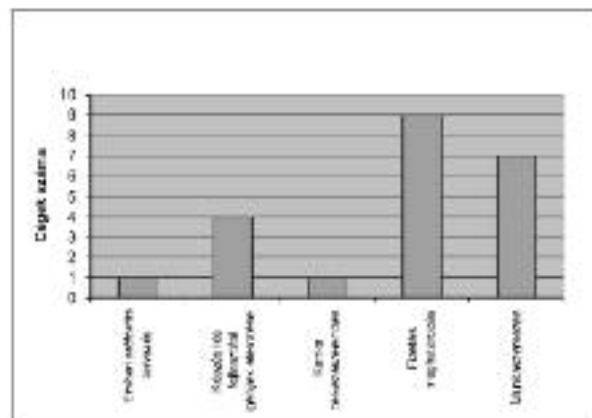
9. számú ábra: A teljesítményértékelés végrehajtásában illetékes személyek



ködési hatékonyságát, ha eredményeit konstruktívan be lehet illeszteni annak mindennapi működésébe.

Sokat elárul egy intézményen belül a humánerőforrás teljesítményértékelésének folyamatáról és minőségi jellemzőiről az, hogy mely területeken használják fel az értékelő rendszer szolgáltatotta adatokat.

10. számú ábra: A teljesítményértékelés eredményeinek felhasználási területei



Ez utóbbi grafikon azt szemlélteti, hogy mely területeken és milyen arányban használják fel a teljesítményértékelés eredményeit. Az ábra alapján tehát a fizetés meghatározása és a munkaszervezés azok a területek, amelyek leginkább igényt tartanak az értékelő rendszer adataira. Az pedig a humánerőforrás-menedzsment gyakorlati alkalmazásának bővülését vetíti előre, hogy egyre jelentősebb szerep jut a képzési és fejlesztési igények elemzésére.

A bérezés helyi gyakorlata

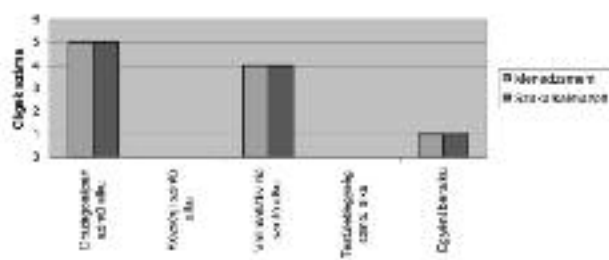
A bérezés az emberi erőforrás motivációjának alapvető és egyben egyik leghatékonyabb eszköze. Maga a motiválás pedig a humánerőforrás-mened-

zsment kritikus fontosságú részterületének tekinthető. Fő célja olyan ösztönzési politikának, stratégiának és rendszernek a kifejlesztése, illetve alkalmazása, amelyek elősegítik az adott szervezet céljainak elérését a megfelelő munkaerő megszerzése, megtartása és ösztönzése által (Karoliny, 2004). Rendkívül előnyös, ha a motivációs stratégia kidolgozásakor ügyelünk arra a tényre, hogy a kényszerűen végzett munka sosem lesz olyan hatékony, mint az, amelyben a munkavállaló is megtalálja saját érdekeit, céljait. Ezért a jól működő bérrendszer segít a stratégiai célok megvalósításában azzal, hogy vonzóvá teszi az intézményt, megtartja és motiválja az alkalmazottakat, valamint kifejezi a vállalat értékrendjét.

Ahhoz, hogy egy intézmény bérrendszere hatékonyságnövelő szerepet tudjon betölteni, fontos, hogy versenyképes fizetést kínáljon, tükrözze az elévzett munka értékét, és ösztönözze a munkavállalót szaktudásának, képességének legjobb kihasználására, valamint a szervezet eredményeihez való minél nagyobb hozzájárulásra (Poór, 2006). A magyarországi intézmények esetében a bérezési rendszerekkel kapcsolatosan, a fenn említett követelmények sajnos nem teljesülnek maradéktalanul. Ez azonban teljes mértékben a jelenlegi tranzíciós gazdasági körülményeinkkel magyarázható.

A bérezés helyi gyakorlatát jelentősen befolyásolja az a körülmény, hogy a magyarországi szervezeteknél mi alapján határozzák meg a menedzserek és alkalmazottak alapfizetését.

11. számú ábra: Az alapfizetés meghatározásának módja



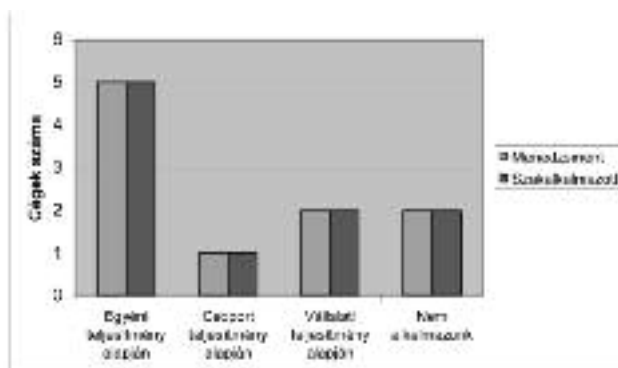
Az ábra alapján egy jól differenciálható fele-fele eloszlás tapasztalható. A vizsgált intézmények egyik felénél, amelyek kivétel nélkül az állami szektorhoz tartoznak, az országos/ipari szintű alku dominál, míg a magánszektori szervezeteknél a vállalati/divízió szintű alku hangsúlyozottsága mellett megjelenik az egyéni béralku is. Ez az eloszlás tükrözi a magánszektor rugalmasabb és fejlettebb bérezési rendszerét.

A bérezésnek mint motivációs tényezőnek az alkalmazásában kulcsfontosságú szerepet tölt be a teljesítményalapú ösztönző bérrendszer (Štangl Sušn-

jar-Zimanji, 2005). A multinacionális cégeknél például elfogadott, hogy minél feljebb van valaki a ranglétrán, annál inkább függ a jövedelme a vállalat eredményeitől. Tehát ebben az esetben a mozgóbér érzékeny a megvalósított profitra is.

A tanulmányozott intézmények többségében valamilyen formában alkalmaznak teljesítményalapú ösztönző bérrendszert. A mozgóbér meghatározásában az egyéni teljesítmény mellett szerephez jut még a vállalati és csoportszintű teljesítmény is.

12. számú ábra: A teljesítményalapú ösztönző bérrendszer alkalmazása a vezetők, illetve az alkalmazottak körében



Az a kritériumrendszer, ami alapján a mozgóbérre való jogosultságot meghatározzák, főként a nagyobb felelősségvállaláson és a tervek túlteljesítésén alapul. Véleményem szerint az a tény, hogy a vizsgált magyarországi cégek 80%-a valamilyen formában alkalmaz mozgóbért, bizonyítja, hogy van hajlandóság a humánerőforrás-menedzsment vívmányainak gyakorlati alkalmazására.

Következtetések

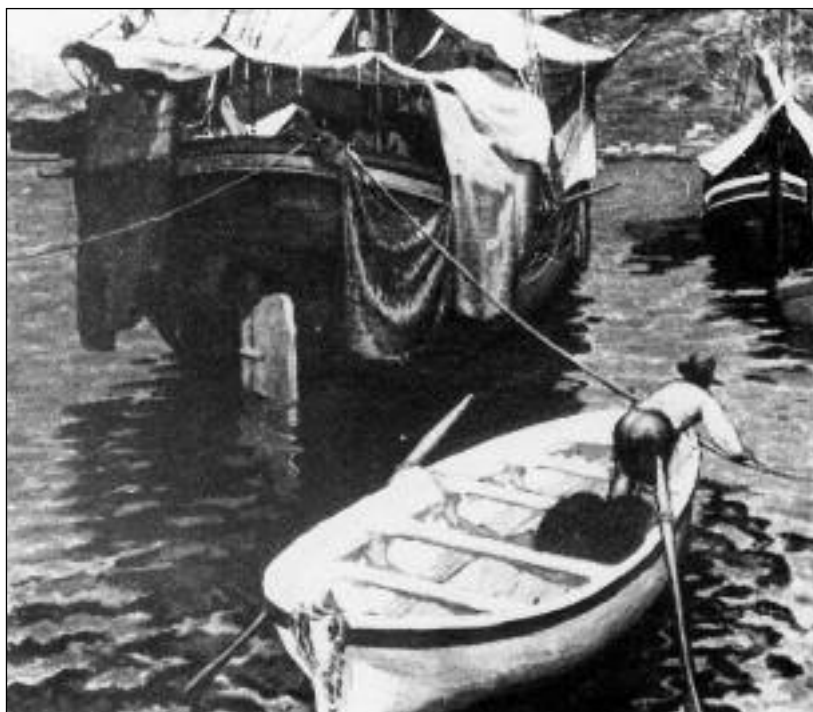
Munkámban igyekeztem az emberierőforrás-menedzsment gyakorlati alkalmazását felvázolni Magyarországi közszeg szintjén. A felmérés tíz helyi intézményt érintett, amelyek együttesen a közszeg területén található munkahelyeknek több mint háromnegyedét lefedik. Ebből kifolyólag lehetőségem nyílt arra, hogy lokális szinten átfogó következtetéseket vonjak le a témakört illetően. A tanulmányozott szervezetek fele-fele arányban oszlottak meg az állami, illetve a magánszektor között. A foglalkoztatottak száma pedig széles skálán, 34-től egészen 630-ig változott.

A helyzetértékelés során számos olyan tulajdonságot találtam, amelyek a szervezetek túlnyomó többségére érvényeseknek bizonyultak. Ezek közé sorolható az a jellemvonás is, hogy az alkalmazotti, il-

letve menedzseri munkakörben még nem vált általánosan elfogadott gyakorlattá a teljesítményértékelés. Ahol pedig alkalmazzák ezt az értékelési gyakorlatot, ott erősen centralizált formában jelenik meg. Eredményeit pedig a fizetésmeghatározás, munkaszervezés, valamint a képzési és fejlesztési igények területén használják fel. Ahol teljesítményalapú ösztönző bérrendszert alkalmaznak, ott annak működése főként az egyéni teljesítmény alapján történik.

Más tulajdonságok viszont szektoronként erősen differenciálhatók voltak. Ezek közé tartozik többek között az is, hogy az állami szektor intézményei túlnyomó részben az ipari/országos szintű béralkut részesítik előnyben, míg a magánszektor szereplői a jóval elasztikusabb és hatékonyabb vállalati/divízió szintű alkut, illetve az egyéni béralkut alkalmazzák.

A felmérés alapján kapott információkat alapul véve, a fejlett piacgazdasági viszonyokhoz mérten megállapítottam, hogy a vizsgált cégek esetében számos területen tapasztalható hiányosság az emberi erőforrással való gazdálkodás gyakorlati alkalmazásának területén. A teljesítményértékelés és a bérezési rendszer kialakítása a kezdeti szakaszban van. Figyelembe véve viszont az ország jelenlegi tranzíciós állapotát és makrogazdasági adottságait, a jelen állapotok elfogadhatónak mondhatók. Teljesen új körülmények között, teljesen új módszereket alkalmazni egy folyamatosan fejlődő tudományterületről, rendkívül összetett. Ugyanakkor a hajlandóság és az afinitás is megjelenik arra vonatkozóan, hogy egyre szélesebb körben éljenek ennek a tudományterületnek a gyakorlati tapasztalataival.



Pechán József: Kikötőrészlet

Irodalomjegyzék

1. Dessler G. (2003): *Human Resource Management (ninth edition)*. Prentice Hall, New Jersey.
2. Karoliny M.-né, Farkas F, Poór J, László Gy. (2004): *Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest.
3. Poór, J. (2006): *HR Mozgásban Nemzetköziesedés az emberi erőforrás menedzsmentben*. MMPC Bt, Budapest.
4. Stangl Šušnjar G, Zimanji V (2005): *Menadžment ljudskih resursa*. Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet, Subotica.
5. *Községek Szerbiában 2006 (2007) Köztársasági statisztikai intézet, Belgrád. (www.statserb.sr.gov.yu)*

Elveszünk a „modern” életvitel útvesztőjében?

Ifjúságkutatási pillanatkép

A szociológia sajátos megközelítést nyújt az emberi viselkedés tanulmányozásában. Néhány ismert ifjúságkutatás eredményeinek bemutatásával az a célom, hogy ifjúságszociológiai jelenségvizsgálatot végezzek.

Az Ifjúság-2000 kérdőíves vizsgálat Magyarországon többek között kitért a 15–29 éves fiatalok vállalkozási aktivitására is. A megkérdezettek ötöde jelezte, hogy saját vagy a család tulajdonában van vállalkozása, ennek értékelése azonban óvatosságra int, mivel a munkanélküliek, jövedelempótlékosok, leszázalékoltak és gyeseen lévők mintegy egy-egy-tizede „vállalkozó”. Jelentős regionális eltérések voltak tapasztalhatók; a fiatalok vállalkozása különösen Észak- és Közép-Magyarországon alacsony. Az iparosodottabb és urbánusabb régiókban nagyobb a szolgáltatások, a rurálisakban a mezőgazdasági vállalkozások aránya. Az előbbi 46, illetve 41%-át teszi ki a központi régió és Nyugat-Dunántúl ifjúsági vállalkozásainak, az utóbbi 70%-a viszont a Dél- és Észak-Alföldre, valamint a Közép-Dunántúlra koncentrálódik (Laki, 2002).

A másik érdekes jelenség, amelyre e kutatás rámutatott, a fiatalok létszámának a csökkenése. A modern ipari országok általában előregednek – ez a gerontokrácia (minden 5. ember 60 év feletti). Az 1980-as években a fiatalok létszáma kb. 880 000 volt Magyarországon és azóta is csökken! A gyermekvállalási hajlandóság és házasságok száma csökken! Ezzel jár, hogy a házassági életkor kitolódik, szingli életmód a divat, 30-35 év fölött vállalnak gyerekeket.

A felnőtté válás hagyományosan az oktatási rendszerből való kilépés idejére tehető. Ez gyakran egybeesik a munkavállalás, az anyagi függetlenség és az önálló háztartás kialakításával. Mi a jobb? Az elköltözés vagy a visszaköltözés a szülőkhöz? Magyarországon 2002-ben a 20-29 éves fiatalok 58%-a szüleiével élt, közülük 14%-a már a saját gyermekével. A modern családalapítás nagyban különbözik a hagyományostól. Ma a fiatalok a lazább párkapcsolatokat, az átmeneti együttélést vagy a késői házasságot választják. A 20-24 évesek, a komoly párkapcsolatot 72,2%-ban együttélésként képzelik el, csak 27,8%-ban

gondolkodnak házasságban. A házasulandók életkora kitolódott, mintegy 4 évvel: a nők: 22,2%-a 26,1 évesen, míg a férfiak: 24,9%-a 28,6 évesen alapítanak családot. Csökken a gyermekvállalási kedv; „korosodó” édesanyjokról beszélünk, sőt egyre gyakoribb a házasságon kívüli gyermekvállalás.

Lesújtó eredményeket mutattak a fiatalok sportolási szokásai. Mindamellett, hogy jobbak a mai testedző lehetőségek, a mai ifjak nem érnek rá aktívan sportolni, egészségi állapotuk pedig „kritikán aluli”. Sok iskolás mentális és mozgásszervi problémákkal küszködik. Tipikus a „duci-osztályok” jelensége, de legtöbb fiatal magas vérnyomásra, fejfájásra panaszkodik, a férfiak gyomor- és légzőszervi problémákra. Azonnali választ adnak erre a pedagógusok: túlburjánzik a deviánsviselkedés, dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás. Az empirikus kutatás szerint a fiatalok (20-29 évesek) dohányzása 86%-ban napi rendszerességgel történik. A droghasználat a fiatal férfiaknál biológiai zavarokat (potenciaproblémákat) okoz. A kövérek aránya magasabb lett, és 2004-ben a sorkatonai sorozáskor a fiatalok 51%-a alkalmatlannak bizonyult!

A szervezett bűnözés nőtt a fiatalok körében. Magyarországon a rendszerváltás után megszorodott a bűnözés, főleg a vagyon elleni bűncselekmények nőttek, haszonszerzés céljából. A halálbüntetést 1989-ben eltörölték. Megjelent a drogkereskedelem, emberkereskedelem (szerv), a prostitúció, a számítógépes bűnözés. Megindult a migrációs bűnözés, megszorodtak a politikával összefonódó erőszakmentes anyagi/vagyon elleni bűncselekmények: sikasztás, adócsalás, korrupció.

Társágunkban nem új keletű jelenség az öngyilkossági hajlam. Régóta ismert a gyermekek körében is (genetikai, biológiai öröklődés), a nők, az idősek esetében (évszakhoz, ünnephez kötötten). Divatos formája: akasztás, gyógyszerfogyasztás, jármű elé ugrás.

Már csak azt kell megkérdeznünk: ki mit tesz ifjúságunkért? Vajon összefog-e kellőképpen a szülő, az iskola, a társadalom e negatív jelenségek orvoslásában, vagy elveszünk a „modern” életvitel útvesztőjében?

Délvidéki bűnügyek

(3–4. befejező rész)

3.

Tapintható, lebegtető, belélegezhető a nyugalom.

A stadion, a Népkert, az uszoda és a tenispályák szomszédságában, a folyóhídra tartó vasúttól szegélyezett s az északi utolsó ház sor fölött kilométer hosszan vonuló partszakasz kicsiny zsákutcájában, a földszintes épületek között a nyugalom szigetének számít ez a ház és udvara.

Ünnepélyességet lop közénk a csönd, mintha valami új dolog történné velünk, köztünk... Nem tudom, társam is így érez-e. Társam? Barátom? Kicsodám is? Azt hiszem, tudnék hozzá tartozni. Jaj, mik jutnak eszembe! Hová jutottam? Itt vagyok, és kész! Ha jól meggondolom, vele jövök ki a legjobban. Nem akar birtokolni, leigázni, kisajátítani. Nem firtatja féltékenyen több heti távollétemet, mindig jól fogad, figyelmesen meghallgat, vagy csak hallgat, révedőn, elmélázva, szórakozottan. De most megszólal.

Azt mondja, kisgyerekként többször előfordult vele, hogy a nagyszülői házban vagy valamelyik nagybácsinál négy-öt unokatestvérével együtt töltötte az éjszakát. A későig tartó kártyázás után jött a vackolás ágyon, kuckóban, lócán és lent, a subaszőnyegen. Eleinte még egymás szavába vágva kalandos történetek mesélésébe kezdtek, de álomittasan kábulat szülte torz szavak keveredtek a beszédbe, amit röhögcsélés kísért, a mondatok el-elakadva horkolásba fulladtak, míg nem álomba szenderült a társaság. Mindig erre emlékezik, jólesőn, amikor nagyritkán hálótársa akad, mert életében sokat volt egyedül, diákként a hónapos szobában, válás után otthon meg a börtönben.

Fekszünk, redőny szűrte hangulatos fénycsíkok játszanak takarónkon.

Frici mesél.

– Az az éjszaka is nagyon emlékezetes, amikor először kaptam cellatársat a börtönben. Az első száz nap után a börtönfelügyelő személyesen levezetett az alagsorba, ahol tíz másodpercreg zuhanyozhattam, száz nap után örök kíséretében kimehettem az udvarra, a rabok közül egyes-egyedül, két percre, ott megtanorodtam a fénytől és a gyengeségtől, száz nap után

először jutottam két, szakadt lepedőhöz, a rongyos pokrócok és a koszos, büdös, lukasan szemetelő matracok mellé. Száz nap után megborotváltak, akkor kezembe adták a vádiratot, és kétszer négy méteres cellába kérészemre beköltöztettek egy elítéltet, a helybeli, szabadkai Mészáros Sándort, aki kettős halálos gázolásért hét évet kapott. A fiú kezdetben morgolódott, amiért kimozdították a tíz személyes cellából, de csakhamar belátta, hogy kikerülve a bűnözők köréből itt jobb helye lesz. A hónapokig koplalt szó most, az első közös éjjelen hajnalig ömlött belőlünk, megnehezítve a reggeli felkelést.

Akkoriban fogadhattam végre látogatót, először a lefogadás óta. Ki más jött volna el, mint édesanyám, aki véletlenül tanúja volt elhurcolásomnak is. Véletlenül, mert már javában folyt a házkutatás, pravoszláv újévkor, filmbe illő dúlást vittek végbe a civil kopók és rendőr segédek, amikor anyám belépett, az ijedségtől halálra váltan, kezében bádogtányérkát remegtetve, a nagynénemtől küldött disznótoros kóstolóval.

Sándor, a sofőr egy hónapig volt velem, aztán elvitték végleges helyére, egy másik börtönbe. És mivel neki se volt fontosabb, felidézni való szép emléke annál, hogy miként dugta meg ismeretlen útitársnőjét a robogó vonaton, a továbbiakban folyton hadakoztam, tiltakoztam – a többnyire kefélesi históriából álló, pár mondatos életrajzú – újabb cellatársak jelenléte ellen. Néhány gyilkos, betörő és zsebmetsző társasága után a két évből sikerült is tizenhárom hónapot egyedül eltölteni. És túl a börtönön, immár tizedik éve „sikerül” egyedül feküdni, kelni, pedig jó anyám azért nem költözött haza, nagynéném azért imádkozik, hogy mielőbb nőüljek meg újra, alapítsak családot.

Elsőnek aludtam el, és másodikkal ébredtem. Akkorra Frici leszedte, összehajtogatta, szatyorba rakta a megszáradt ruhafélét, ágyneműt, és megterítette a reggelihez. Ki voltam szolgálva. Barátom nem volt otthon, a haver csak egy héttel később kapta ki évi szabadságát, úgyhogy délutánonként találkoztunk.

A fiú nagyjából állta a szavát, fáradhatatlanul hurcolászott látványos, érdekes helyekre, mint valami turistáknak, nekem és húgomnak megmutogatta kívül

és belül a szabadkai szecessziós városházát, ugyanakkor elcipelt unalmas, érthetetlen, süket dumájú emberekhez is, akikre azt mondta, hogy írók, művészek. Ezek között volt egy ezüstfehér hajú költő, aki idegbajt kapott, amikor Bogi időnként elpukkantotta a rágógumit.

A hét végén természetesen külön programunk volt. Frici szombat este sokáig locsolgatott a ház körül, miközben én a Tunelbe készülődtem, a város legnagyobb diszkójába, ahol Szuzi már hónapok óta pincérkedett.

Este kilenc után indultam el, a rövid zsákutca salakos úttestén lépkedtem, előbb egy, majd még egy gallyba botolva, aztán a következő lombosabb faágat immár kikerülve végig a sarokig, negyven-ötven méteren át leveles ágacskák hevertek. Csak akkor jöttem rá, irtózva, hogy ez valami nekem szóló jel lehet, akár a korábbi titokzatos csokrok, hervadt virágok.

Iramodva menekülök vissza a házba, lihegve adom elő az esetet, és kérlelem Fricit, segítsen megfejteni a rejtélyt. Őt viszont hidegen hagyja a dolog, képzelődőnek tart.

– Sok itt a gyerek a környéken, aki mindenfélét összeszed meg el is szórja. Hol nádat, hol kavicsot, hol pedig vesszőt, faágat... Vagy éppenséggel a rendőrség ijesztget, hogy rá legyél utalva védelmére. De nem hinném; ez már a gyújtogató tűzoltó esetére hasonlítana.

Kocsiba ültet, és visz egyenesen a Tunelig. Azzal válunk el, hogy nincs okom félni, különben is lesz kísérem hazafelé, csak ne áruljam el, hova, kihez kísértetem magam.

Szuzit a vendéglői söntésben találtam. A pult félkörében fekete nadrágban, piros ingben serényen töltögette az italt, és szüntelenül mosolygott a bárszéken ülő vendégeire. Két alak között behajolva üdvözöltem.

A hangrobbanásos nagyterembe csak ritkán mentem át, Szuzi pultjánál jobban éreztem magamat. Neki ott mindenki puszipajtása volt. Úgy látszik, jól kiheverte Dragan barátja hűtlenkedéseit és lelépését. Karomat megszorítva fülemhez hajolt.

– Majd bemutatlak valakinek, aki most szerelmes belém. Mindjárt visszajön Viktor, épp csak hazafuvarozza menyasszonyát.

– Beléd szerelmes, és menyasszonya van?

Szuzi elnyom egy csikket, sorozatban megtölt tíz-ahány poharat, harmincat meg elmos, akár a gyorsított filmen, kávéfőz, újra rágyújt, dögös mosollyal eregeti a füstöt, és heherészve magyaráz.

– Már kitűzték az esküvő napját, a gyerek is útban van. Viktor addig-addig idéztette irodájába a végzős medikát – mert ez így szokás a külföldön tanuló diákok esetében, a rendőrség kikérdezi őket magyaror-

szági tapasztalataik felől –, hogy a végén házasság lesz belőle. A lány az első verést is megkapta, no nem az ügynök Viktortól, hanem attól a Viktortól, aki a kedvese, vőlegénye. Bánom is én, hogy nekem is csapja a szelet. Van rá idő...

Öt perccel később mellettem ült Viktor, a kreol bőrű ifiúr, krémszínű nadrágban, halványkék ingben, mint ha skatulyából húzták volna ki, lenyűgöző, mosolygó, kék szemű jelenség, aki mellett a legszebb férfiszínesz, Alain Delon is elbújhatna.

Hajnaltájt testörömul szegődött, Szuzi indítványára, amikor hazaindultam. Mielőtt fölocsúdtam volna, egy járőr-kocsiban találtam magam, két rendőr mögött. Az egyenruhások is helyes és kedves fiúk voltak, már száz méterekkel az úticél előtt elhagytuk a kocsit, a salakos úton három férfi fogott közre, nem is akárhik, sose érezhettem magam ilyen biztonságban. A zsákutca sarkán a rendőrök megálltak, de Viktor rám akaszkodott, jött velem tovább. Kénytelen voltam megvallani, hogy jelenleg egy ismerősömnél vendégeskedek, egyúttal siettem vázolni otthoni – mármint az albérleti – nyugtalanító körülményeim, a bugyilopásokat sem elhallgatva. Éppenséggel erre reagált élénken Viktor, mondván, hogy az új lakótelepen máris elcsíptek egy gyanúsítottat, miután Martin kollégája a kérdéses tömbház tetején csalafinta csapdát állított neki. Amely szárítózsinegről addig sorra tünedeztek el a bugyik és a tangák, Martin egy kevésbé észrevehető kábelt vezetett el a lépcsőház legközelebbi lakásába, ahol csengő jelezte a zsinég érintését. Így adhatott végre személyleírást a lakásban ügyelő s a jelzésre a kémlelőnyíláson kipillantó háziasszony.

– Mármint ha összefügg a két bugyisztori, akkor nyilvánvaló a kapcsolat a csokordobálás meg az ágak elszórása között is, és így közelebb juthatunk a Bubáügy megoldásához – szötte gondolatait fennhangon a bérce Balkán Sherlock Holmes-ja, Szuzi Alain Delonja. – De ez nem az én asztalom. Én az ilyennel foglalkozom, mint aki itt lakik – mutatott Frici házára. – Azt hiszem, fogunk még találkozni – mondta fagyosan, fejét rosszállólag csóválva átható tekintete letaglózott, és egy kurta, hivatalos kézfogással vett búcsút.

Nem tehetek róla, hogy hazáig kísértek, és hogy ilyen fordulatot vett az ismerkedés Viktorral, miután rájött, hogy ki a vendéglátóm.

Rossz lelkiismerettel zárom ki a kaput, nyitok be az ajtókon, afölött habozva, hogy mit és mennyit mondjak el Fricinek. Barátom rögtön jelzi, hogy ébren van, éjjeli lámpát gyújt, hanyatt fekszik, egykedvű, inkább szomorkás.

– A kilincstelen ajtó mögött kifinomul az ember halála, és szinte tévedhetetlenül költi meg a kinti ne-

szekhez tartozó történet – mutat a nyitott ablak mögötti ritkás redőnyre. – Eddig csak a körülöttem szaglászók neveit tanulgattam, Vadász Josipét, Zsiga Ivánét, Nagy Nikoláét jegyezve meg a kihallgatottak visszajelzéséből, de a képét még egy kopónak sem ismerem, Zsigáét kivéve, aki évről évre megtagadja tőlem az útlevelet. És most hallottam egynek a hangját...

Így a jó, most már nem habozok elmondani az előzményeket. Aztán inkább magamért aggódva, semmint őszinte érdeklődésből szalad ki a számon a kérdés.

– Tulajdonképpen miért száll rád még mindig ennyire a rendőrség? Mit követtél el, amiről én nem tudok?

– A mártíromság történetei kicsit unalmasak, kicsit hihetetlenek. Ezt jól tudják a kirakatperek és az áldozatok gyártói. Tudják, hogy egykori börtönítéletemet mutogatva nem szaladozhatok embertől emberig, nézzétek, mi áll benne! Az ítélet indoklásában az áll, hogy abban a gyülekezetben, amely a Színpad megalakításán ügködött, jórészt diákok körében, én azt mondtam, hogy „Rózsa Sándor fasza gyerek”. Bonyolulttá tette az esetet az, hogy a nyakamba akasztott per huszonvalahány tanúja közül úgy egyharmad azt hitte, hogy a múlt századi Rózsa Sándorról van szó, a betyárról, mások csak Móricznak a betyárról formált regényhősére gondoltak, és a további harmad pedig tudta, hogy ennek a gyakori névnek egyik mai, fiatal, zentai viselőjére utaltam, akit néhány évvel korábban ugyancsak elítéltek szintén ellenséges propaganda címén. Az a bizonyos zentai gyerek egyetemistaként Újvidéken az Új Symposion folyóiratban megjelentetett egy szerény színvonalú humoreszket, és amiatt az írás miatt elítélték őt három évre. Rózsa Sándor sértegette a baráti Kínát, az afrikai baráti országokat, sértegette Titót, az államelnököt... Én pedig ezt az elvetemült alakot a már idézett körmönfont módon megdicsértem. Egyik politikai per, a Rózsa Sándoré, így született egy másikat.

A színpadig nem jutottunk el. Január elején, amikor a ház igazgatónöje végre beengedett a színpadra – először és utoljára –, szembekötősdit játszottunk. Néhány nap múlva jött a letartóztatás. Többünknel házkutatás volt, hármunkat tartóztattak le, a harmadikat, a középiskolai tanár Benes József festőművészt három nap után kiengedték. Ő akkor pánikszzerűen elmenekült Magyarországra, azóta is ott él.

Így történt. Szabadnapomat töltöttem otthon. Dél előtt csengetnek, egy kis köpcös nyomozó áll a kapuban, Francišković Koloman, meg két rendőr. Tudtam, hogy ez nyomozó, mert egy hónappal előbb kihallgatott a Színpaddal kapcsolatban, de nem mondott semmit, hogy az jó vagy rossz, a hatóságnak mi baja vele... Eltartott néhány óráig a kutatás, aztán be-

vittek a rendőrségre, ott estélig föl váltva vallattak a Színpad ügyéről, nagy-nagy szünetekkel, mert azért nem lehetett arról olyan sokat beszélni. Akkor azt mondták, hogy a beszélgetést nem sikerült befejezniük, el kell, hogy kísérjem őket Szabadkára. Előttünk rendőrautó, mögöttünk rendőrautó, ködös téli este. Megérkeztünk Szabadkára, és én érzem, hogy nem csak engem egyedül vittek oda, hanem más is. Persze ügyeltek arra, hogy ne lássuk egymást mi, lefogottak. Az egyik irodában órákra magamra hagytak, majd közölték velem, hogy most se sikerült befejeznünk a beszélgetést, itt kell, hogy maradjak éjszakára, reggel befejezzük, s akkor mehetek haza. Vittek a folyosón erre-arra, lépcsőn le meg föl, ahol a lépcsőházat rács határolta. Azon túl egy egyenruhás ember elkérte a cipőfűzőmet, elvette az órát, a nyakláncomat, a pénzemet és az irataimat, megmotozott, s a gatyám letolva a fenekembe nézett.

Az irodai folyosóról merőlegesen leágazott egy keskeny folyosó, amely a végén egészen kiszélesedett, s az már viszolyogtatón ismerős volt, filmekből. Hát jól van, itt fogok éjszakázni. A falak mentén korlátos palló. Középuított drótháló, amely alatt az alagsorig két áttekinthető szint van. Az utolsó kicsi helyiségbe tetek be, ahol rossz volt a villanyégő. A zimankós január ellenére üvegezetlen volt az ablak, a fagyos sötétben erős bűz terjengett. A vaságy szakadozott matracán egy rongyos pokróc képezte az ágyneműt. A belül kilincstelen ajtó tudatosította bennem, hogy én valójában börtönben vagyok. Az idegállapottól és a hidegtől remegve, ébren vészeltem át az éjszakát. Hajnalban, még sötétben egyszer csak nyílik az ajtó, zseblámpa fénye pásztáz rajtam, vasdoronggal a kezében bejön egy egyenruhás, nagybajszú fekete ember, és szerbül kérdi: „Jóember, mért vagy itt, mit csináltál?” Azt hittem, hogy rám ront a vasdoronggal, de nem, odament a rácshoz, végighúzta rajta, ellenőrizte, hogy kikezdttem-e.

Tényleg bíztam abban, hogy most következik még egy beszélgetés, nem is mondom úgy, hogy kihallgatás, beszélgetés valamelyik nyomozóval, és utána elmehetek. Hát beszélgetés volt megint, több órás, nagy szünetekkel, mert nem volt miről beszélgetni. Magamra hagyva leírátták velem, hogy életem során milyen irodalmi és vitaesteken vettem részt, azokon kik jelentek meg, és mit mondtak. Eltelt ez a nap is, és én maradtam a börtönben. Harmadnap áthelyeztek egy másik cellába. Alig-alig kaptam enni. Egyik reggel teát, másik nap kávét – valamilyen fura, émelyítő kávét adtak –, s délelőtt beadtak egy félkilónyi kenyeret. Négyféle koszt váltogatta egymást: káposzta, bab, makaróni, krumppli.

Az első napokban mindig akkor vittek kihallgatásra, amikor éppen átvettem, de még meg se kóstoltam az

ebédet. Ha elvittek délben, csak este kilenc-tíz óra-kor hoztak vissza a cellába, és én már majd össze-estem az éhségtől. Ezek a napok kegyetlenül kiké-szítették. A nyomozók szándékosan ártottak éhez-tetéssel, és egyre fárasztottak, az alvás sem volt pi-hentető, mert fáztam, meg a szokatlan helyzet is fé-lelmetes volt, mind szigorúbb vallatóim bekeményí-tettek: ordítottak, felakasztással fenyegetőztek, csont-jaim összetörésével, és én el kellett higgyem, hogy erre képesek; nekem már három napja nem volt kapcso-latom a külvilággal. Felőlem háború is lehetett oda-kint, polgárháború, akármilyen, mert én először kerültem ilyen helyzetbe. Én csak a cella meg a nyomozók iro-dája között közlekedtem a folyosókon. És a harma-dik napon megkérdezik – amikor már nagyon igye-keztek valamit találni, hogy a fogva tartást igazolják, indokolják –, van-e a birtokomban betiltott újság. Mire én rávágtam, persze, hogy van. Az Új Symposion. An-nak két korábbi száma be volt tiltva, hetvenegy nya-rán. Az egyikben megjelent írás miatt ítélték el Rózsa Sándor szerzőt. A nyomozók föllélegeztek, hogy aha, van betiltott újság a birtokomban. Hol van? Ott-hon. Pontosan magyarázzam el, hogy hol! A szek-rényben, így meg így van elhelyezve, ott vannak a be-kötött évfolyamok. De hiszen mind volt a házkutatók kezében is... Nem baj, az nem érdekes, most me-gint kézbe vennék.

Másnap reggel a vizsgálóbíró előtt már ott volt a Symposionnak az a bizonyos évfolyama. Végre! Végre valamire építhettek. Gondosan elolvasták a be-tiltott írásokat, és igyekeztek kapcsolatba hozni velem. De igyekezetükből nem tellett többre a „fasza gyerek”-nél.

Tizenhárom hónapi vizsgálati fogság után hoztak ítéletet. Két-két évet szabtak ki ránk. Som Jenő volt az elsőrendű vádlott, én a másodrendű, hát ez olyan tetszőleges volt, olyan mindegy. A semmit nagyon so-káig lehetett vizsgálgatni, mérlegelni és végül értékelni. Az én állítólagos két szavamat, a „fasza gyerek”-et két évi börtönnel ellensúlyozták.

Két év után a szabadulás nem volt igazi szaba-dulás, csak ketrecem szélesedett ki, a kutyaszorító im-már az országhatárig terjedt. Közben felnőtt és dol-gozni akart az Állambiztonsági Szolgálat új nemze-déke, egy bulldog állkapcsának görcsével ragaszkodik az elődeitől megbélyegzett áldozatokhoz, bárgyún kiagyalt történetkéiből véltleneket elveszejtő ügyeket kohol, hizlalva egyre az én dossziémat is. Rajtam már az sem segítene, ha kikötném magam egy főtéri fá-hoz, hogy folyton szem előtt legyenek, és ne ítéltessek veszélyesnek...

Vasámap Frici kétszer ebédel; délben édesanyjával és a nagynénivel, utána a maradékot hazahozva ve-lem és az időközben megérkező Boglárkával is

eszik. Délután megyünk a népkerti uszodába. Előbb sürgősen szeretnék Szuzival beszélni. Tárcsázom a Tunelt, ahol azt mondják, szabadságra ment, de két óra tájban bemegy elszámolni, hívjam akkor. Hívtam, meg is kaptam, délutánra ajánlottam neki az uszodát, de hűvösen nemet mondott, és szerinte nincs is mit megbeszelnünk. Kissé rosszul esett ez az érthetetlen elzárkózás.

Lappangó indulatomat fokozta Frici leplezetlen buz-gólkodása Boglárka körül, a kirándulás kellékeit együtt szedték össze, hugi el volt halmozva; elsőnek választhatott a bikinik, a gyékényszőnyegek és a tö-rülközők közül. Alighogy megjelenik ez a csitri, má-ris kihozza a férfit Friciből, ami nekem egy hét alatt sem sikerült. Igaz, eszembe se jutott megpróbálni, csak most gondolok rá, látván, mint teszi a szépet hú-gocskámnak. Nekem ő többnyire az a barát, akinek kiönthetem a lelkem. Sajnos ebben a hitemben kezd megingatni, az elmúlt héten sokszor gúnyolódott ve-lem, mondván, hogy csak önmagammal foglalkozok, sirámokat zúdítok rá, folyton szemetelek a fülébe. Ja-vasolna nekem „cellakúrát”, egy-két napi áristomot, va-lamely kiürített éléskamrában elzárva senyvedni, hogy utána elégedettebben nézzek a világra.

Ha most egy heti együttlét után azon tűnődnék, hogy miért is nem voltunk úgy együtt, mint nő a fér-fivel..., nos, vegyük csak sorjában; első este becsül-tem, hogy nem ront ajtóstól a házba, és még a má-sodik éjjel is tarthat a dicséretes önmegtartóztatás, a harmadik, negyedik meg a többi napon talán nem volt jó formában, titkolt vagy szóra sem érdemes, átme-neti gyengeség szerelte le benne a kéjsóvár palit, de ezen a hetedik napon, vasárnap, itt, ebben a zsiva-jos medencében – Frici válláról kirobbanó erővel szal-tóztatva Bogit és engem – ébredszik az a gyanúm, hogy érdektelenségből mellőz, nem vesz nőszám-ba, s ez már sértő.

Ekkor gondolok, utólagos együttérzéssel, arra a fel-vidéki tanárnőre, akit Frici másfél évtizedes útlevel-telensége idején levélismeretség folytán hívott meg és látott vendégül. A még férjezetlen tanárnőnek min-den oka megvolt rá, hogy nagy reménnyel szánja el magát a két határon átívelő, hosszú utazásra, mert lan-galéta természetével, őszülő halántékával, átlagos kül-sejével, harmincegy évesen irtózott pártában maradni. Az őt fogadó férfiú jó vendéglátónak bizonyult: strand-ra, moziba, színházba, esti kertvendéglőbe vitte a nőt, nagyokat ettek, jóízút társalogtak, ám minden éjjel kü-lön szobában vetett ágyat Frici. Búcsúzáskor a vo-natablakban fátyolos szemmel, nyeldekelve mondott köszönetet kollégájának a tanárnő, csak annyiban utal-va valamiféle, szeméremből visszanyelt sérelemre, hogy levélben szeretne tisztázni egyet-mást. De le-velezésük nem folytatódott.

Barátom esetében több ilyen „száraz” vendéglátásról tudok; a levelező-rovatokból kipécézett, szómaszlaggal megoldozott, reményekkel idecsalt, s végül – mondhatni – cserbenhagyott, megbántva távozó nőkről.

Azt azért már mégse feltételezném Friciről, hogy tulajdon tenyerét egyenértékűnek tartaná egy eleven nővel, mert ugyan mi oka lenne önmagához nyúlni, ahogyan a börtönben tette – gyónása szerint – tizenegy naponként, amikor itt van kéznyújtásnyira az elérhető partner. A cellában minden tizenegyedik napon önkielégített – vallotta meg egyszer –, hogy karbantartsa nemiségét, hogy az alvás, az evés és az olvasás mellett eggyel szaporítsa a rács mögött megszereshető örömeit.

Az uszoda tizen- és huszonévesekből álló vasárnapi tömege, ha nem a vízben pocskol, akkor a medence körüli betonon heverészik. A fiatalok kikapcsolódása tökéletes; nem olvasnak, nem üznek társasjátékot, alig váltanak szót, csak sütkéreznek a hangszóróból áradó, kávéházi hangulatú halk zene mellett. Odahagyva a fáradhatatlanul ugra-bugráló, bukdácsoló Fricit és Bogit, a víz hancúrozó társaságát, de még a napozók betonját is, arrébb vonulva a fűre vetett gyékényre telepedtem le, egy nádas tavacska mentén, természetes tölgyfa tövében. Ünneplésen kinyitom a vendéglátóm négyezer könyve közül ugyancsak ünneplésen kiválasztott kötetet, Zola Nanáját, ne mondhasa Frici, hogy sose olvasok. Csak hát... Most is millió gondtól zsong a fejem. Egy hét múlva vissza kell térnem a kesztyűgyár varrógépéhez, de – úgy döntöttem – már holnap vissza abba a sok lakójú udvar penészes lakába. A kis testvérek iskolai mizériája is rám nehezedik, beíratás, tanszerek, ruházat beszerzése, miközben magam is rászorulnék egy kis újulásra, noha még téli tüzelőmet se tudtam biztosítani.

„Zola Nana”, a piros betűs belső címlapon nyugszik tenyerem, nem lapozok, nem is látok; befelé tolvák gondolataimra figyelek.

– Nocsak, művelődünk? – dörren rám Röfi érces hangja. – Ezt az olasz hapsit még nem olvastam – bök a könyv felé. – Fiúkád merre van? – kérdi, feltűnő nyugtalansággal nézve körül.

– Úszkál.

– Jobb is... Jobb is, ha nem látják velem együtt. Babic Viktor és Nagy Nikola a múlt héten még Pesten a Keleti pályaudvaron ügyeleteskedve várta a balkáni vonatokat, hogy nyilvántartott ismerőseik nyomába szegődjön, ma pedig mindketten itt üdülnek, nyilván napidíjért, vagyis dolgoznak. Beszédem van Fricivel. Betérek hozzátok innen hazamenet.

Fürdés után Boglárka elvált tőlünk, anyuhoz indult, rám hagyva kerge, kelektóya barátját, aki nem az én

jövőm, akinél nincs keresnivalóm, akinél most töltöm utolsó óráimat.

Barátom házában két vendég is várakozott: Röfi és Szuzi. Az utóbbi nagy meglepetés. A fiúk nyomban kimentek a partos udvar végébe, a lehallgatásmentesnek vélt nyírfák alá. Szuzi nem volt ennyire óvatos, de azért suttogóra eresztette hangját.

– Butaság egyik megfigyelt telefonról hívni egy másik hasonlót. Ha ilyen történik, Viktor postai beosztottja katapultál az izgalomtól, és a magnózás mellett rögvest vonalba kapcsolja főnökét is. Mármint te éppen a múlt éjszakát akartad megbeszélni velem telefonon. Ezért torkoltalak le. A magad érdekében. Nekem nincs mitől tartani. A postai ürge, Milan, akárcsak Viktor, szintén haverom, jóra való gyerek, aki gyakran ebédel, vacsorál a Tunelben, potyán, mint a többi hekus és civil rendőr. Majd máskor folytatom, de csak négy-szemközt.

Itt abbahagyta, mert az ajtó mögött Frici látszott közeledni, miután Röfit kikísérte. Amint bejött a fiú, elterült a rekamién, és letörten, sokáig hallgatott. Szuzi rá se hederített, érkezése óta többször is kiszolgáltatta magát a házban talált pálinkával, a disszidens Som Jenő műgonddal készített itókájával.

Frici feláll, megrázza magát, életre kel, mint egy rajzfilmfigura, és mindhármunknak tölt a körtepálinkából.

– Nem az az újság, hogy a disznók már megint felőlem faggattak egy embert, hanem az is bosszantó, hogy valaki beköpte, és a nyomozók letolták Röfit, amiért az előző két kihallgatásáról beszámolt nekem, noha szigorú titoktartást követeltek tőle. Megfenyegették, hogy még egy indiszkrécio, és röpiül önkormányzati állásából. Hacsak nem visz „jó híreket” rólam, elvég-re azért informatikus.

Balsejtelmem támad, hogy ezt rosszkor mondja a barátom, mert ki más lehet a besúgó közöttünk, ha nem Szuzi. Ha jól következtetek, most tehát vagy Röfi állása kerül veszélybe, vagy Frici szabadsága...

Az alkohol enyhe mámorával megterítünk az utolsó vacsorához.

Megint az az ünnepléesség bizsergetti a vérem, amelyet ideérkezésem első óráiban éreztem. Lezárult egy kis korszak, anélkül, hogy új fejezet kezdődne életemben; a régi mederben megy tovább minden. Azzal a tapasztalattal lettem gazdagabb, hogy Frici az atyai barátságon túl egyebet nem nyújthat nekem, és én se kívánok tőle többet.

Kis motyóm táskába, szatyorba, füles nejlomba gyömszölve indulásra készen vár a folyosón. Túl a vacsorán, a tévé előtti hallgatag ücsörgés közben csak Frici vezényszavára várunk, hogy kivonuljunk a házból az autóhoz.

Barátunk kikapcsolja a tévét, a felemelkedni készülő Szuzit visszanyomja forgó fotelébe, amit félkörben megfordítva a rekamié felé irányít, engem a másik ülésről karjaiba vesz, ágyra terít, engedelmesen válok vele egygyé, miközben pontosan érzem, sőt, mindketten egyformán érezzük, hogy az aktus ezúttal is mást jelent a szokásosnál, nem a kék megragadását, inkább feleselést, odamondogatást, beolvasást, amolyan „teszek rád!”-ot intim és kevésbé intim pillanataink tanúja, felbérelt fürkészője iránt.

4.

Vasárnap késő este a robotos hétfő közeledtén kiüresült, néptelen utcákon autózva érkezünk meg a Vasút sori házhoz. Frici csak annyira száll ki kocsijából, hogy megöleljen bennünket, ezúttal úgy tűnik föl, érzelmesen és nem szokványosan.

– Mindig várlak benneteket – mond búcsút a bánat baritonján.

Szuzi most nem szalad el, segítőkészen cipeli cuccomat be a lakásba, pálinkát kér, rágyújt, s végre ömlhet belőle az órákkal ezelőtt elnyomott beszédfolyam.

– Többé nem megyek hozzá – biccent, jelzésül, kire gondol –, és neked se ajánlom, ha nem akarod, hogy bajod essen. Eleget hallottam róla Viktortól meg Milantól. Ők előbb látják a Fricihez érkező leveleket és a ljubljanei, noviszádi, zagrebi fotólaborokban számára kidolgozott színes képeket, mint maga a címzett. Amiről kedvük tartja, másolatot vesznek. Sajnos rólam is van képük, de csak ártatlan, színes akt. Aggaszt viszont azoknak a helyben előhívott fekete-fehér felvételeknek a sorsa, amelyek Fricinél lappangva nem csupán egyszerű mezítelenséget ábrázolnak...

– Dugást is? Veled?

– Olyasmit..., de csak a kamera kedvéért..., a fényképezés hajszolt bele. Meg kéne szerezni azokat a képeket, mielőtt más kezébe jut. De én nem megyek többet oda. Téged kérnék meg..., és még valami-re... Viktornak elvállaltam, hogy jegyzéket csinállok Frici történelmi könyveiről. Ott van mind együtt az ágyvégi polcon. A könyvek felét már beírtam noteszembe – egy pincérblokkot mutat –, de délután Röfi megzavart a jegyzetelésben. Ja, Röfiről jut eszembe, hogy végre megoldódott a nyelve, miután a zsaruk egypárszor bevitték Szabadkára, ahol Nagy Nikola mellett Vadász Josip vette kezelésbe. A fiú sokáig konokul tagadta, hogy tudna Frici államellenes kijelentéseiről, de aztán elege lett a tortúrából, meg különben is meggyőzték, hogy olyannak falaz, aki nem is igazán barátja, holott neki, városházi bizalmi alkalmazottként a fennálló hatalmat és a rendet kell védelmeznie, így hát felidézte Frici bizonyos nacionalista megnyilatkozását. Például olyasmit mondott az az alak, hogy a magyar

alattvalók pénzéből fényes palotát emeltek a Szerb Nemzeti Színháznak, a magyar művészek pedig megkapták amazok omlatag épületét. Papírra vetett vallomását Röfi alá is írta. Én is aláírtam a magamét, amit a könnyebbség kedvéért lediktáltak, jórészt értem is a szerb szöveg tartalmát, de nem minden szóra találok magyar kifejezést. Viktoréktól megtudtam, hogy mi az igazság, az, hogy Frici fel akarja darabolni az országot, és ezt bele is foglalták vallomásomba. Amikor elmondtam a detektíveknek, hogy Frici könyvtárában ott van Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből huszonegy díszes kötete, mindjárt kitalálták, hogy emberük a régi, birodalmi határok visszaállításán dolgozik, ahelyett, hogy a mában élve, ezerkilencszáznyolcvanhétben, a JUGOSZLÁVIA LEXIKON vadonatúj sorozatának darabjait gyűjtené. Vallomásomban igazolnom kellett, hogy tudok Fricinek arról a kifakadásáról, amelyben a magyarok minden bajáért a trianoni területi elcsatolásokat okolja. Ezt is szépen lediktálták nekem. Célszerű együttműködni velük, mert így több eséllyel pályázok a szabadkai kereskedelmi főiskolára, ahol apósjelöltem is tanár, ő pedig politikusként vár előléptetésre, belgrádi székhellyel, rá való tekintettel is jó kislánynak kell lennem. Te se bánod meg, ha megcsinálod azt a könyvjegyzéket, meglásd, mindjárt más szemmel néznek rád Viktorék.

Most, hogy az imént, az „utolsó vacsora” végeztével valamilyen belső fölényre tettem szert Szuzival szemben, szívesen mímeltem egyetértést vele, még a hangját is igyekeztem eltálatni.

– Bizony, bizony..., a mi barátunk minduntalan elégedetlenkedik, lázító szándékkal emlegeti az étolaj meg a kávé hiányát, a gyufa drágulását..., hát nem macerás, hogy folyton helyreigazít, frizsider helyett hűtőszekrényt mond, majica helyett atlétatrikót, a rádiót kikapcsolja, ha a hegyi tangónak csúfolt szláv zene szólal meg benne, a vezető tisztségekben keveselli a magyart, Magyarországot anyaországnak tartja, és Abbáziának, Fiuménak, Becskereknek nevezi Opatiját, Rijekát, Zrenjanint.

– Ha ezeket leírnád, Viktor biztos megdicsérne.

Az évi szabadság után is, még heteken át közös esti programokat csináltunk Szuzival. Ő nem ment vissza pincérkedni, főiskolás lett. Változatlanul eljártunk a Tunelbe, ahol Szuzi változatlanul nyakalta a vilmoskörtét, meg is kapta érte a Pálinkás előnevet.

Egyszer felbukkant köztünk a lány szabadkai vőlegénye, egy cvikkeres, mackó méretű, pöszítve, köpködve beszélő, de inkább hallgatag, pipogya alak, akivel barátnőm az egyetemi városban október derekán összeköltözik.

A bárszéken lóbázva lábam, tekintetem néha Viktoréval is találkozik, a szigorú szépfiú mintha egy félmosolyt is meg-megeresztene. Azután, hogy a múlt

szombaton feleségül vette ügyfelét, az orvosnőt, már nyugodtan csatangolhat haverjaival az éjszakában, az asszonynak otthon a helye, pláne ha smin keléssel sem képes eltakarni a verések foltjait.

Alain Delon főzsaru diszkréten bólint Szuzinak, mire az kísértal az ajtón, és beül egy hamvaszöld nyugatnémet Mercedesbe. Rövidesen követi őt a férfiak férfia, és csak másfél-két óra múlva kerülnek elő.

Azonközben a Mercedes gazdája, Viktor asztaltársa hosszú stírolés után, ravasz, olajosan csillogó savószemével, gyér, szőke hajzattal odalép hozzám, és bokáját összecsapva bemutatkozik, mint aki jelentést tesz.

– Gábor vagyok. Most tértem haza Németországból, nőszülni, és más itthoni vállalkozásba is kezdenék.

– Van már menyasszony? – Tagadó fejrázására folytatom. – Akkor ezt a bevezetőt vegyem leánykérésnek?

Engem mulattat a duma, ő meg kimondottan repes a beszéd ilyen fordulatától, és felemelt válla közé húzva nyakát cinkos mosollyal szaporán bólogat. Márpedig én a szaván fogom, döntöm el egy pillanat alatt, amely pillanat elég volt ahhoz, hogy belássam: sose lennék képes belészeretni. Valójában az igenlő szó – de még egy muk se – nem hangzott el, de nekem egyetlen fejbólintás is elég lett volna, hogy hadműveletbe kezdjek.

– Háza van?

– Van.

– Kocsid?

– Az is.

– Vihetsz.

Másnap végleg odahagytam a Vasút sori nyomortanyát. Egy teljesen új, emeletes, családi házban lakott Gábor, a Tisza-parton. A sötétre pácolt deszkakerítés mögött tejeskáv színű a házfa, a földszint minden helyisége kifestve, de a fürdőszobán kívül csak a konyha, az ebédő és a nappali funkcióját betöltő hosszúkás helyiség van berendezve. Az üres hálószobába kapóra jön az én bútorom, melynek elszállítására a panziós cipész mestert, Kovács Dömét sikerült megnyerni.

– Elmégy, kisanyám? Igazán sajnálom – mondja a kisöreg.

Este pezsgőt bontva a révbé jutás boldogságával tekintetem szét új otthonomban. Ez a „Szezám, táru!” vagy „Terüj, asztalkám!”-féle mesebeli fordulat segített ráhangolódni arra az első éjszakára, amely egy idegen házban, félig-meddig ismeretlen férfival, de saját ágyamon várt reám.

A ház Gábor szüleié, akik előbb-utóbb hazatérnek a németországi vendégmunkáról. Fiuknak egyre csökkenő apanaszt küldenek, így ösztökélve arra,

hogy állást, munkát, jövedelmet szerezzen magának. A Mercedest sürgősen el kell adni, s árából kielégíteni egykori német munkaadóját, egy biztosítótársaságot, ahol Gábornak tízezer márkányi hiánya keletkezett. Makogásából ítélve; nyilván sikkasztott. Ha nem fizet, bűnügyi eljárás fenyeget. Erről Viktor is tud. Három hét múlva már az ő birtokában van a hamvaszöld Mercedes. Adott érte hatezer márkát – a valódi érték alig egyharmadát –, egy viharvert YUGO autót, és Gábort beprotezsálta portásnak a hulladékgyűjtő telepre.

„Anyósomnak” kétszeres oka van arra, hogy hazaszaladjon Németből; elviszi a pénzt – ötezeret kap, a tartozás többi részét majd csak kinyögik a szülők –, és kíváncsi fia választottjára. Három napra jött: tehát három napi próbának veti alá leendő menyét. Reggelente az összes ágyneműt kihordjuk az udvarra nap-hosszat szellőztetni, minden ablakot megtisztítunk, valamennyi függönyt kimosunk, teregetésre a padlás-szoba szolgál, az anyós velem súroltat ki töméntelen mennyiségű palackot és befőttesüveget, rengeteg paradicsomot főzünk ki, és ugyancsak sokat a különleges, balkáni csemegének számító darált paprikasalátából. Ezeknek nagy keletje van, jó pénzért eladhatók Nyugaton. A főzés, a reggeli, az ebéd, a vacsora s közben a kávék és üdítők elkészítése mind-mind az én feladatom.

Akár éjszakás, akár nappalos a párom, sokat vagyok egyedül. A konyha nem ad egész napi munkát, a tévé nem köt le, új társaságom nem alakult még ki, az emeletre tervezett játéktérmeiből még hiányzik a biliárd- és a pingpongasztal..., szóval meglehetősen unatkozok, sokat töprengem, járatom az agyam, néha kicsit félek is.

Bár ne mesélte volna el Gábor nagymamája halálát.

Ugyanezen a helyen állt az a vertfalú parasztház, amelyben hat éve napokon át haldoklott a valamilyen bűnben leledző öregasszony, s addig nem bírt át-evickélni a másvilágra, míg nem adtak kezébe egy söprűt, ám kiszállt lelkének elmulasztottak ablakot nyitni, s azóta – hiába emeltek új épületet – a meghalt lelke itt kísért, bűneiért hét éven át vezekel.

Higgadtabb perceimben csak a huzat keltette szél duruzsolását vélem hallani az ajtó nélküli fölső szintekről, de amikor a titokzatos fönti homályból tisztán kivehető suttogás, nyögés, sóhajtozás, cérvény-kony kacaj és fogcsikorgatás hangzik, amire válaszul a konyhai almárium fiókjában csörömpölve rendeződnek át az edényfödők, eláll a lélegzetem, szívem majd kiugrik.

Egyik este, mielőtt a tizenkét órás szolgálatba indulna, Gábor megkérdezi:

– Mi lesz már azzal a Versegi-féle könyvjegyzékkel, amit megígértél?!

Nem ígértem senkinek semmit, gondolom magamban, de tudván, hogy a portásfülke az igazgatón kívül a rendőrség fennhatósága alá tartozik, és Viktor fogdmegjei most alighanem emberemet nyaggatják a számukra fontos anyagért, azt felelem, hogy:

– Lesz jegyzék.

Már jó két hónapja gondolkodom Frici meglátogatására, vagyis azóta, hogy elmaradtam tőle. Van jócskán mesélni-, megbeszéltnivaló, hiányzik a barát figyelő szeme, fölfortyanó közbeszólása.

A „feladat”, az „ügynöki megbízatás” jó ürügy ahhoz, hogy útra szánjam el magam. Egye fene, megcsinálom azt a jegyzéket, azzal még úgyse ártok senkinek. Előbb még ki kell puhatolni a haver jelenlegi mozgását, azt, hogy mikor nincs otthon.

Amint párom kiteszi a lábát otthonról, a kettő közül magamhoz veszem a szakadt szélű ötszázmárkást, hogy megragasztását kérjem Fricitől.

A vizit rövid, vendéglátóm kimérten barátságos, de nem mutat nagy érdeklődést irántam, a kötendő házasság hírére egykedvűen fogadja, úgy tekint rám, tartózkodón, ahogy más asszonyára szokás. Ebből a közönyéből egyszer még úgyis kimozdítom, de most másért jöttem. A ragasztást holnap végzi, filmragasztót szerez, az dukál ehhez a komoly pénzhez, addig is íróasztala felső fiókjának aljára rejt. A brikettes mázsaházból kettőkor jön haza, ahol akár be is várhatom. Megvan hát a jogcím a „behatolásra”.

Amikor a hulladéktelepi portás a szolgálatból hazajőve, hajnali hat óra tájban ágyba zuhan mellém, felkelek, és „munkába” indulok, gyalog.

Deres, ködös novemberi pitymallat.

Keskeny, kanyargó utcám a folyóval párhuzamosan és ahhoz közel, a gimnázium szomszédságában torkollik a korzóba, onnan pár lépés a több futballpályányi parkos főtér, melyen átvágva a Szent István kápolna és a bútorszalom közötti utcácskán kijutok a hídfőhöz, ahonnan rátérhetek a Tópart városrész nyugatra tartó főutcájára. Innen a második sarkon fordulok jobbra, és máris ott vagyok úti célomnál, a páros oldalból leágazó kicsiny zsákutcában.

Még mindig tejsűrű köd gomolyog.

A drótkampóról lekasztom a kulcsot, akárcsak régen.

A szobai kártyaasztalkán kiterítem a nagy, francia-kockás lapot, és leírok néhány könyvcímet a „történelmi” polcra: Flavius A ZSIDÓ HÁBORÚ; MORUS UTÓPIA; MAGYARORSZÁG TISZTI CZÍM- ÉS NÉVTÁRA 1909; Jászi Oszkár A MONARCHIA JÖVŐJE; BUHARIN; Szolzsenyicin A POKOL TORNÁCA...

Rém unalmas. Van még vagy kétszáz kötet: PES-TI HÍRLAP 1841; 1868. KÖZÖSÜGYI BIZOTTSÁG

JEGYZŐKÖNYV IROMÁNYOK ÉS NAPLÓ. Még egy ilyen hosszú címet nem írok le, úgyse számít, ha egypár kimarad. Mit lehet az ilyenekkel kezdeni? ÚJ DUALIZMUS; MASARYK; A CATTARÓI MATRÓZ-FELKELES; IGAZSÁGOT MAGYARORSZÁGNAK; Ormos Mária PADOVÁTÓL TRIANONIG; Nemeskürty REQUIEM EGY HADSEREGÉRT...

Nem is hiszem, hogy erre van szüksége a belügynek. Szünetet tartok a leltározásban, van rá elég idő, alig múlt hét óra.

Bekapcsolom a tévét. Pihengetek. Jó itt. Ez a nyugalom szigete.

Eszembe jut a fénykép, amelyet Szuzi említett. Az utcai szobában kihúszom az almárium legsúlyosabb fiókját, színültig tele tasakkal, s azokban ezernél is több a fénykép. Turkálhatok jobbról, balról, a felszínen vagy mélyre kotorva. Reménytelen megtalálni egy bizonyos fotót.

Egyszeriben erős motorzúgás hatol be kintről. A hangból ítélve nem Frici kocsija érkezett. A redőny résén kikémlelve két kék-fehér rendőrautót látok a túloldalon. Mellettük lassan elgördül egy fekete Mercedes, ugyancsak rendőri rendszám táblával. Kukucs-kállok jobbra, a zsákutca bejárata felé, és látóterem szélében épp akkor állapodik meg Frici kocsija, egy alvajáró lassúságával száll ki belőle barátom és nyomában egy mord, kerek fejű, kefebajszos, fekete fiatalember.

Szörnyű izgalom fog el, akárha kelepcebén lennék, agyam lebénel, nem tudom, mitévő legyek, ha ezek rögvést benyomulnak. Aha, tokjába taszítom az almárium fiókját, majd futok a kártyaasztalhoz..., hová is tüntessem a könyvek jegyzékét? Benyomom a szőnyeg alá. Ekkor ugrik be az ötszázmárkás. Kirántom az íróasztal felső fiókját – jaj, ha most betoppannak – kétszer is átrázom a tarka papírréteget, semmi!, harmadszorra – egy, színében is hasonló telefonszámlához tapadva – meglelem a bankót, amit azonnal a melltartómba dugok.

Már rég bejöhetek volna, ha akarnak. Izgalmam kezd alábbhagyni. Kilesek ismét a redőnyön. Hozzám egy méternyire négyen-öten némán várakoznak, köztük van Frici is. A szemközti kapuban két jövevény között egy riadt arcú, ötven körüli nő billegeti fejét, vonogatja vállát, végül visszavonul udvarába. A jövevények átellenben a másik szomszédhoz is bezörgetnek, s az ottani háziasszony komoran, alázatosan követi az intézkedőket. Meglehetősen hosszú idő telik el, mire még egy nyurga polgár csatlakozik a csoporthoz. A rendőrök továbbra is járműveikben ülnek. Hallani már a kulcs fordulását a zárban, elsőül Frici lép be, s utána még vagy hatan-heten. Levegő után kapkodok, mintha elszívná előlem a siserehad.

Fricit megütközni látom azon, hogy itt talál, gyanakvó természete talán összefüggést keres köztem és a most folyó esemény között. Zsiga Iván és Nagy Nikola nem vesz rólam tudomást, csak egy hórihorgas, öltönyös, nyakkendő, lenyalt hajú kreol férfi tudakolja nevemet, a többi csupán néma pillantásra méltat. Az utolsónak belépő, ténfergő asszony keskenyre zárt ajakkal motyog valamit, remegő kézzel turkál hajába, dörzsöli homlokát, szemeit forgatja, mint akit ájulás környéke, rosszullétre panaszkodva kéri, hogy engedjék el.

– Tíz percet csak kibír?! – ripakodik rá Zsiga, mire a nő elpityeredik. – A fenébe! Na, gyerünk!

Hosszú percek múlva tér vissza Zsiga egy kövér, nyugdíjas kórházi nővérrel.

– Maguknak az a dolguk, hogy a végén tanúként aláírják a házkutatási jegyzőkönyvet – közli az aszszonnyal, meg azzal a nyurga polgárral, akit még az elején toboroztak.

– A házkutatás titkos, nem szabad róla beszélni!

– De igenis mondják el mindenkinek, amit csak látnak, hogy mit csinálnak ezek itt! – csattan fel Frici váratlanul.

A nyomozók nem reagálnak. Külföldi kiadványokat követelnek, Som Jenő küldeményeit és leveleit, amit pillanatok alatt eléjük rak Frici. A lelet meg se kottyán a kutatók étvágyának, a házban szétszéledve külön-külön indulnak felfedezőútra. Utóbb csak a két szoba bizonyul érdekesnek számukra, főleg a tévészoba íróasztala és az almárium az utcai szobában. Barátom ingázik a helyiségek között, figyel a kopók matató kezét, igyekszik a szemükbe nézni. De amazok hivatalnoki komolysággal elmerülni látszanak tevékenységükben.

A molett nővér fotelbe rogyva meg se pisszen, látni se akar semmit. Vele ellentétben a nyurga ember jön-megy – nekem be is mutatkozott: Nagy Abonyi Pali, műszaki tanár, Felsőhőgyről nemrég költözött e környékre – a számára ismeretlen házigazdával nyíltan együttérezve felszólítja a hatóságokat, hogy nevezzék meg pontosan, mit keresnek. A levegőt nyitott tenyérrel paskolva, nyomogatva jelzik, hogy álljon le, ő ehhez nem ért, várja ki a végét...

Az almáriumból kötegszámra rámolnak ki leveleket és iratokat. Ugyanonna százával emel ki képeket az olajos hajú, kiöltözött óriás. Ujjait nyálazgatva gondosan megsejlel valamennyit, sokat félre is rak. Mindezt a tévészoba foteléből nézem, ahonnan szemmel tarthatom az íróasztalnál ügyködő Zsigát is. Most húzza ki a felső fiókot. Frici feszülten figyel. Szegény nem tudja, hogy fölöslegesen izgul, mert az ötszáz márkás már jó helyen van, nálam. A műveletet testével takaró Zsigától Frici nem láthatja, hogy mi

akad annak kezébe, ezért dermed meg a fiók becsapódását követő kérdésre.

– Hát ez meg micsoda?

Barátom mi másra gondolhat, ha nem az ötszáz márkásra, ám, ami a szeme elé kerül, az egy kártyapakli mennyiségű papírhalmaz, egy-egy szeletkén a VETERINARY felirattal. Konzervgyári sofőr ismerősétől kapta az állatgyógyászati igazolást jelentő címkéket, és notesz helyett használta az üres hátlapokat. Szóval nem a pénz került elő. Akkor hol lehet? – gondolhatja. Lehet, hogy Zsiga már titkon zsebre vágta?

– Na, mi ez?! – firtat a pasas arrogáns fölénnyel.

– Az, aminek látszik – hangzik a felvilágosítást és együttműködést csökönyösen megtagadó válasz, most, hogy a „pénzügyet” így vagy úgy elsimítva érzi a fiú.

A képeket már hárman nézegetik, csettintgetve, amikor Fricivel együtt engem is odaszólítanak. Több darabot vetnek elé. Az egyikben a közelben lakó Varga Zoltán, rokkant, tolokocsis íróval pózolok, bugyiban és a sok mindent látni hagyó, kigombolt, birkabőr bekecsben. Az udvari tujafa előtt teljesen pucéran készült felvételek is itt vannak.

– Beleegyezett maga ebbe a fényképezésbe? – kérdi Nagy Nikola.

– Természetesen.

– És az mire jó? Maga mindig ilyen könnyen levetkőzik?

– Jogom van megörökíteni húszéves alakomat. Maguk pedig ne prédikáljanak nekem erkölcsről!

A hosszú kártyaasztal tömkelegében villanásnyira szemembe tűnt néhány, eddig még nem látott fotó.

Boglárka félmeztelenül! Röttyögve, féloldalt a sarkára ereszkedik a hőtároló kályha tetején, melleit büszkén kinyomva.

Ágika – Frici korábbi nagy szerelme – piros bermudanadrágban, fedetlen kebelrel a zsidótemető obeliszkjei között.

Aranka éppen a fürdőkádból lép ki.

Ismeretlen lányok aktjai, félaktjai.

Szuzi kalappal, szétnyíló köntösben. Szuzi, Szuzi, Szuzi. És itt a plakátnyi fekete-fehér poszter! Szuzi meztelen fenékkal dülleszkedik a kamera előtt... A sorozat többi példányát nem láthatom. A gondosan elkülönített nagy halom képre Fricivel ráíratják az ábrázoltak nevét.

Kimegyek az ebédlőbe. Az asztalon gyűjtik a „bűnjeleket”; újságok, folyóiratok, levelek, dokumentumok, jegyzetfüzetek, címjegyzékek tornyosulnak egymásra. Mellettük megpillantom a HÁZKUTATÁSI HATÁROZAT-ot, alján Berić Petar vizsgálóbíró aláírásával. Ejnye, ejnye, Bérci Péter, egykori ítélőbíró úr, a „fasza gyerek”-es ítéletért most vizsgálóbíróként pótvizsgálunk?

Nyikordul a folyosói szobaajtó, mindenki oda bámul. Idegesen tekintve széjjel, csoszogva lép be Versegi néni, Frici anyukája. Nem érti a helyzetet.

– Mi történik itt, kisfiam?

– Ugyanaz, édesanyám, ami tíz évvel ezelőtt is...

Az öregasszony ajkait harapdálja, könnyezni kezd.

– Ne, édesanya, ezek előtt ne! – Az anyjába karol, és leülteti mellém, az ebédlőasztalhoz. Zsebmetsző fürgeséggel a néni zsebébe csempészi a „kutatási papírt”. – Vigye el Varga Zolinak.

A váratlan látogató közjátéka némi zavarodottságot okoz a közegekben, a háziakra és a civilekre látszólag oda se figyelve szorgosan bibelődnek fontoskodó jegyzeteléssel, rakosgatással. Úgyhogy az öregasszony fia kérése szerint csendben ki is ballag.

Utána nyomban beviharzik a legfőbb ügynök, az ügynökök tipikus viseletében, hosszú, világos ballonkabátban, Babić Viktor, lógó kezében dossziét szorítva magához. Széles mosollyal köszönti munkatársait, pusmogva vált velük néhány szót, és máris megy.

Kezdődik a jegyzőkönyvezés, az ebédlőasztalon. Az eddigi motyóhoz hozzácsapják még A HÍRMONDÓ szamizdat, a TOLNAI VILÁGLAPJA és a szlovén MLADINA egy-egy számát, Herceg János író levelét, valamint a Som Jenővel és az Ágikával folytatott levelezés valamennyi fellelt darabját.

Cseng a telefon. Vadász Josip int Fricinek, hogy felveheti.

– Szórakoznak, szórakoznak? – hallatszik a hangszóróból.

Vadász kezébe ragadja a kagylót.

– Kivel beszélek?!

– És nekem kihez van szerencsém? Én a barátomat hívtam... – hallik amonnan, mire Vadász vonalat bont.

Nemsokára ismét ott toporog az asztal körül Versegi néni.

Frici végére megy, a kerek fejű, kefebajszú az előírásra hivatkozva, bocsánatkéréssel, követi.

Kijönnek.

Versegi néni felfelé tekintve szól.

– Istenem, miért teszik ezt velünk? Egész életemben dolgoztam, pincérkedtem, tönkretett a kocsmái füst meg az éjszakázás..., nézzék...! – ruháját feljebb húzva mutatja lilás, feketülő lábszárát. – Mondják, mért bántanak minket? – Zokog.

Frici ordítózásban tör ki.

– Piszkos gazemberek! Ezt tettétek velem a börtönötökkel! – Alsó és felső műfogsorát, egyiket a másik után, az asztalra dobja, és vetközni kezd. A jégering a padlóra hull, az atlétatrikó, zsebeit kiforgatja, és próbál kibújni nadrágjából. A kerek fejű nyugtató szavak kíséretében, szinte gyengéd öleléssel, lefogja.

A hős akciócsoport tagjai meg se mukkannak, fel se mernek nézni.

Indulnak. Udvarra, folyosóra kitért ajtók. Az elvonulók már az utcai kapun is kiléptek, csak a zsáktermetű Zsiga maradt hátra, fia további sorsát tőle tudakolná az összetört néni.

– Mikor jön vissza a gyeregem..., főztek-e ebédet? – Óvakodik pontosan fogalmazni, mintha a kérdésen múlna minden; nehogy az igazságot kelljen válaszolniuk, azt, hogy a fiút ne várja haza, nem engedik vissza, viszik egyenesen a börtönbe.

Zsiga töprengés nélkül felel.

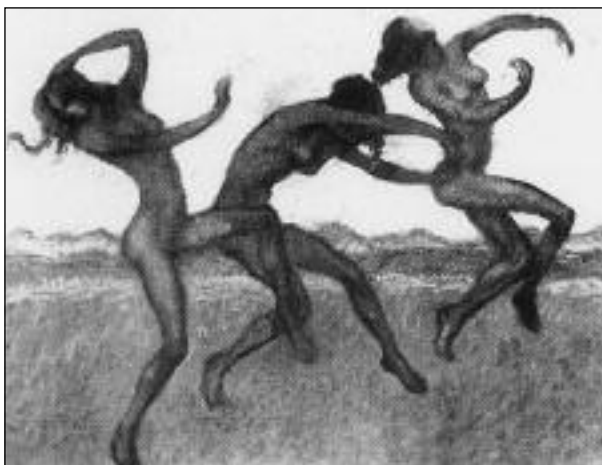
– Főzzön hát, mama, enni csak köll!

Az asszony a folyosó kövére roskad, csendben sírdogál.

A zümmögő Mercedes mellett felbőgnek a rendőrautók, megfordulnak, és port kavarva iramodnak ki a zsákutcából. Szép munkát végeztek.

Nemhogy Buba gyilkosát, de még egy bugyilópót se képesek elkapni, ahelyett egész hadsereggel végeznek rajtaütést légynek sem ártó, jámbor barátom.

A köd felszállt, szikrázó verőfényben csendül meg a déli harangszó.



Pechán József: Táncoló aktok

Égzörgések halkuló moraja

(Egy bölcsészhallgató feljegyzései)

1969 augusztusában költöztem haza Kaposvárról, és ősszel beiratkoztam az újvidéki Magyar Tanszékre. 1968 rebellis szelleme még élt ugyan, de napról napra kisebb volt a lángja, mígnem elhalt teljesen. Az akkori fiatalok többségéhez hasonlóan én magam is telve voltam újbaldali illúziókkal és reményekkel, melyek egyszerre oponáltak a keleti kommunista gyakorlattal, de a nyugati kapitalizmussal is, mi több, az idehaza a lehetséges berendezések legjobbjának kikiáltott jugoszláv öngazgatású szocializmussal is. Akkoriban mindenki az általános érvényű, világmegváltó megoldást kereste, és a különféle nézetű, egymással is heves vitákat folytató baloldali filozófusok és teoretikusok némi túlzással majdnem olyan kapósak voltak a fiatal értelmiségiek között, mint a nap mint nap várt újabbnál újabb zenei örületek sztárjai. (Ma, ötvennyolc évesen, egy saját hazugságaiba bonyolódott, hisztérikus globális világ fáradt és cinikus foglyaként egyszerre megmosolygom, de irigylem is azt a fiatalembert és társait, aki voltam, akik voltunk.) 1972-ben több hónapig az újvidéki Ifjúsági Tribün magyar szerkesztőségét vezettem Kovács Nándorral, Vékás Jánossal, Marcsók Vilával — ma mindnyájan ismert szereplői a közéletnek. Az általános politikai légkör azonban egyre kedvezőtlenebbül alakult, s ki előbb, ki később, de igyekezett messzebb húzódni Újvidéktől. Ha mindehhez hozzágondolja az olvasó a dél-bácskai limesek fullasztó légkörét és mindent ellepő, rendületlen szítáló porát, akkor máris adóttak azok a díszletek és jelmezek, amelyek ismerete talán szükséges ahhoz, hogy elfogultan vagy elfogulatlanul értelmezni tudja azt a keveset, ami egykori jegyzetfüzeteim sárguló lapjain rendszertelenül és foghíjasan feljegyezve megmaradt. A sok, mai szemmel nézve már érdektelen okoskodás mellett egy-két részlet talán megérdemli a figyelmet.

(A szerző)

1969. november 10.

Karel Košík: A hatalom válsága (Új Symposion 42. sz.)

Alapvető hibája: a hatalmat elvonatkoztatva, mint fikciót vizsgálja. Így arra a kérdésre, hogy mik a hatalom belső korlátai, hathatós választ nem talál; nem is találhat, hisz a hatalom módszertani probléma. Ergo: melyik osztály hatalma? — Tehát a hatalom válsága melyik osztály (v. réteg) hatalmának válsága?

A Košík által vizsgált politikai válság nem a hatalom válságából adódik, inkább a bürokrácia hatalmának csökkenéséből, ami együtt jár a széles tömegek befolyásának, ha úgy tetszik, hatalmának erősödésével. A fiktív vizsgálat érezhető az „emberi lényeg” és a forradalom problémájánál is. — Az izgalmas és egyben jó rész az „emberi lényeg” Gramsci-, ill. Machiavelli-féle koncepciójának bemutatása. Valóban megváltozik az „emberi lényeg” a körülmények, társadalmi-politikai változások hatására, vagy csupán adottságként, állandó szubjektív körülményként létezik?

1969. november 29.

Korunk és az erkölcs. Etikai vita a Gramsci Intézetben. (Garaudy, Sartre, Loporini, Schaff, Košík, Galvano della Volpe.)

Garaudy: „... mozgató és teremtő alanyai vagyunk történelmünknek, nem pedig tárgyai.” Ergo: a világ megváltoztatható.

Megállapítja, hogy a marxizmus nem kritika-előtti filozófia, és nem is Hegel rendszerének fonákja.

Tehát az erkölcsöt nem a természet biztosítja, hanem a kultúra teremti meg.

1969 vége (?)

INDEX-betiltás stb.

A harc ma a „kis”- és „közép”-bürokraták ellen folyik, s nehezebb talán, mint az „ászok” lefegyverzése. A cél az egyébként jogtalan és indokolatlan betiltással az volt, hogy az egyetemi (és városi, tartományi) bürokraták részére új, kedvező légkör alakuljon ki.

Mali elvtárs még a Komunist cikkírójával sem átalott vitázni, annak ellenére, hogy a vak is látja, nincsen igaza.

A cél: elfojtani a bírálatot, az egyetemista bírálatot. E cél érdekében „tisztították meg” a pártszerve-

zetet a „káros elemektől”, fölhasználva minden eszközt, még a rágalmozást is. A kérdés: ki a „káros elem” a pártszervezetben belül, ki a veszélyes társalmunkra? Az, aki bírál, vagy az, aki elfojtja a bírálatot?

1970. eleje

Antonio Gramsci: Filozófiai írások

A marxizmus túlhaladottsága is egy bizonyos fokon szükségszerűen bekövetkezik. Miért? — Mert a marxizmus is osztályfilozófia.

Gramsci nem a «magánvaló létet», az ember nélküli objektív valóságot tagadja. Bár a szöveg (206-207. oldal) könnyen félreérthető. Inkább a jelenségek ember nélküli felfogásának tagadója. Mit ért ez alatt? Elképzelhető az ember nélküli objektív valóság, de ezt az ember nélküli objektív valóságot csak az ember képes elképzelni, felfogni, tudatosítani. (Althusser és a többiek számára a félreértések a nehézkes szöveg felületes értelmezéséből fakadnak, vagyis a filozófus szavait «betű szerint» értelmezik, ahelyett, hogy kibogoznák...)

1971. március 22.

Lukácsnak a «csak a realizmus = művészet» elve és Garaudynek a «minden művészet = realizmus» nézete végeredményben egyazon gyökérből táplálkozik.

Stílus és magatartás egyazon dolog két oldala. Ez a dolog a műalkotás. A két oldal szembeállításuk önkényes; absztrakció. (A magatartás fogalmának elkenése.)

1971. május 23.

Josip Broz Tito (Magyar Szó):

«Nem az adminisztratív rendszernek, hanem az osztályjellegnek adok előnyt, annak, hogy a munkásosztály legyen a legfontosabb tényező.»

Hajaj...

1971. május 29.

Elidegenedés előli *elidegenedett* menekülés a «fetiszizált jövőbe». Az individuum nem a jelennek, hanem a jövővel számol, s mivel azt tételezi fel, ami nincs, viszont tagadja azt, ami van, élete a semmiben, a nem autentikusságban zajlik. (Lásd Karel Košík: A konkrét dialektikája)

1971. július

Maradandó hatás és elavulás. — Lukács nem magyarázza meg kimerítően. Maradandó hatás < esztétikum. Az esztétikum viszont függ: 1. a valóságban létező ellentétek felismerése 2. és megformálása az ellentétek kifejtésén keresztül. (Persze az egész csak nagy vonalakban és általánosságban van így.) Az esztétikai hatás koronként változhat, de a hatást

kiváltó (vagy nem kiváltó) alkotás ugyanaz, csak a rezonátor (a kor, a társadalom, az egyes ember) más. Az esztétikum egyáltalán nem függ attól, hogy a műalkotás egyes korok számára ad-e receptet vagy sem. Az esztétikumot kiváltó okok struktúrája még nem egyenlő a hatással. Az esztétikum «titka» legalább annyira keresendő a műalkotáson kívül, mint a műalkotás «külső» és «belső» struktúráiban.

1971. augusztus

Feuerbach (A kereszténység lényege) bírálja Hegelt, mert az «az embernek istenről való tudatát isten öntudatává teszi.»

Érdemes lenne foglalkozni az őskereszténységgel mint a kereszténység forradalmi szakaszával, és összehasonlítani a (későbbi) teológusok szofizmáival. Bizonyos, hogy 1. a Biblia nem teljesen fedi az őskereszténység ideológiai sokrétűségét, hogy 2. a teológusok kereszténysége nem egyenlő a Bibliáéval, hogy 3. a 'köznapis gondolkodás' vallása nem a teológusok, sem pedig a Biblia kereszténysége.

1971. október 6.

Tézisek a bürokráciáról (vázlat)

1. Mindaddig, amíg a bürokráciát mint osztályt akarják felfogni, nem lesznek képesek megoldani a bürokrácia új meg új „feltámadását”, s a bürokrácia elleni harc nem válik gyakorlattá, vagyis megmarad a szocialista frázisok szintjén. Másrészt érthetlenné válik, hogy a bürokrácia mint külön osztály, hogyan és miért „furakodik be” a munkásmozgalom szervezeteibe. Nebojša Popov tanulmányának (Új Symposium, 74. sz.) ez a legfőbb fogyatéka.

2. A centralizált, felülről irányított gazdasági és politikai gyakorlat következménye a bürokratizmus és a bürokrata típusok megjelenése. Tehát nem Sztálin stb. személyes hibája a sztálinizmus és bürokrácia létrejötte, mint azt a hruscsovi felemás kritika bizonygatta, sem nem a burzsoázia ügynökeinek beszivárgása a kommunisták szervezeteibe, sem pedig az ún. politikai osztályé (Dilas), hanem az adott termelési viszonyokból eredő, s hatalmát azokra alapozó, osztályától elszakadt rétegé. Melyek azok a termelési viszonyok, amelyek végeredményben okai a bürokráciának? Elsősorban az irányítási (munkamegosztási), másrészt azonban az elosztási (redistribúciós) és a tulajdonviszonyok.

3. Az öngazgatás jelenlegi formái atomizálják a munkásosztályt, de atomizálják a bürokráciát is. Különböző bürokrata csoportok szembenállása: állami, vállalati, pártbürokrácia, területi, gazdasági ágazatok szerinti és nemzeti érdeellentétek. Következmények: 1. túltermelés egyfelől, hiánygazdálkodás másfelől; 2. infláció mint a tőke-elértéktelenítés egyik for-

mája, ugyanakkor nagy behozatal, tőkekiáramlás, fizetésképtelenség. A következmények következményei: a csoportérdekek terebélyesednek a bürokráción belül, vagyis lokális, városi, nemzeti, köztársasági színezetet kapnak. A bürokrácia saját partikuláris céljaira előkotorja a megkopott nemzeti jelszavakat, sőt szocialista frazeológiával vegyíti. Támogatókra talál a kispolgárság, parasztság, értelmiség, de a munkásság köréből is. Kiéleződnek az ellentétek minden téren. Ezt követik a párton belüli tisztogatások, vagy ezek csődje után a külföldi támogatással polgári módon bekövetkező hatalommegosztás. A piaci gazdálkodás és az árutermelés hatása a termelésre kétarcú, jelenlegi formájában anarchizálólóag hat.

1972. január 9.

Beszéltem Kováccsal és Bognárral. (Kovács Nándorról és Bognár Antalról van szó — Cs.B. megjegyzése) Bognárt megválasztották a Sympó (Új Symposium) szerkesztőjévé. Ez várható is volt. Elsősorban az én estem (MI A NACIONALIZMUS? — Vitaest az újvidéki Ifjúsági Tribünön — Cs. B. megjegyzése) végett mentem ki hozzájuk. Sokat mondani nem tudtak. Egyébként használható emberek, Nándor inkább érzelmi síkról közeledik a dolgokhoz, míg Bognár éleslátóbb, kritikusabb.

1972. január 14.

„Nacionalista tehát az, aki olyan kérdésekben, melyeket mindennapinak, természetesnek kellene találni, elkülönülési szándékot lát.”

Az este lezajlott a vita a nacionalizmusról. Ágoston Mihálynak igaza volt, mikor személyes beszélgetésünk során figyelmeztetett, hogy a témát jelen pillanatban erőltetettnek érzi. Vita nehezen alakult ki, bár a felvezetésben igyekeztem élesen fogalmazni, s lehetőleg a kérdéseket nyitva hagyni. Sztáncsics András később bele is akaszkodott — egy huszárvágással kitértem a vita elől. Fölösleges lett volna nekem kezdeni dialógusba. Felszólaltak: Bálint István — átfogó akart lenni, de tipikus újságírói felületességbe ragadt; Pásztor László — „megpedzette” az ún. aktuális eseményeket (Magyar Nyelvművelő Egyesület, egyetemista lap magyarul, Híd stb.). Vlado Popin — Sokat és sokáig beszélt. Felhívta a figyelmet Varga László könyvére, melyen most dolgozik a szerző, s amelyben a jugoszláviai magyar nacionalizmus válfajaival foglalkozik. Sztáncsics András — Amit mondott, igaz, de túlon túl általános. Számomra a legfőbb megállapítása az volt, hogy e témát nem lehet egyetlen esten kimeríteni; javasolta, szervezzünk előadássorozatot. (Meg kell fontolni.) Ágoston András — Ő a saját lábára támaszkodva próbált beszélni a létező magyar nacionalizmusról s okairól. Megkülön-

böztette a „kis” és a „nagy” nemzetek nacionalizmusát, mivel a „nagy” nemzetek körében élő nacionalizmus előidézője lehet a másik fajta nacionalizmusnak. Végel László — A nacionalizmus elleni küzdelem elképzelhetetlen a középosztály, a bürokrácia egy része, a kispolgárság elleni gyakorlati harc nélkül. Ez a veleje a mondanivalójának. Beszélt a Tribünről is, és kiemelte annak internacionalista szellemét. (Valóban kitűnő közösség a Tribün, hasonló jellegű csoportokat kéne szervezni vidéken is. Temerinben is.) Bosnyák István — Kiegészítésként Végel és Popin felszólalásához hozzátette, hogy a nacionalizmus megfertőzheti a munkásosztályt, sőt akár a munkáspártot, vagy annak egyes részeit is. Meggyőző példákat hozott fel a század eleji szociáldemokráciáról, de a közelmúlt eseményeiből is.

Bosnyák is, Végel is kifejezetten nacionalistának, tehát ellenforradalminak ítélte meg a zágrábi diáksztrájkot. Még hárman vettek részt a vitában. Egy újságíró, azt gyanítom, hogy Szűcs Imre, egy ismeretlen fiatalember (Kabók István volt, akit akkor még nem ismertem — Cs. B. megjegyzése), aki nagyon nehezkesen és szétfolyóan beszélt, bár világos dolgokat is mondott, s egy egyetemista, akinek nem tudom a nevét. Kénytelen voltam beléjük fojtani a szót, bár utálom az ilyesmit, mert az est igencsak elhúzódott, s a közönség már szállingózott hazafelé.

A műsor befejezése után kaptuk kézbe a (másnap) Dnevniket. Bűnvádi eljárást indítottak Tolnai Ottó, Mandić és Rózsa Sándor ellen. Vékás sietett Alexhez (Rózsa beceneve — Cs. B. megjegyzése). Azt mondja, nagyon el van keseredve. Sajnálom ezt az embert. Egy megnyilatkozásból még nem lehet senkit sem megítélni. Alex fenyegetkedni akart azzal az írással, de nem nacionalista. Tolnai szerkesztőként nagy-nagy baklövést követett el. Ami Mandićot illeti, ott sem lenne helye bűnvádi eljárásnak.

(Utólagos megjegyzés: Ágoston Mihályt, akkori tanáromat, néhány nappal a vitaest előtt kerestem fel. Szerettem volna, ha ő is felszólal a magyar egyetem szükségességéről. Ekkorra azonban a politikai légkör már annyira fagyos volt, hogy a tanár úr — bölcsen —, úgy döntött, eljön ugyan, hogy jelenlétével támogasson bennünket, de nem fog megszólalni. Így is történt. Végel, Bosnyák, Ágoston András — akkoriban úgy éreztem — az Új Symposium betiltott számait követő hiszterizált légkörben a helyzethez alkalmazkodva, óvatosan ugyan, de a szerb hatalmi körök nacionalizmusával szembeni védelmi taktikához igazították mondanivalójukat.)

1972. január 17.

A Dolgozók 1972. január 14-i számában riport két ponyvaregény-szerkesztővel, név szerint Tomislav

Ketiggel (Dnevník Kiadóház) és Mitar Milošević-tyal. A riporternő arra keresi a választ, hogy miként tudják összeegyeztetni a szerkesztő- és művészu- rak e föl- löttébb alantas tevékenységüket szépirodalmi mű- ködésükkel, mert állítólag annak is művelői. Mindketten a végletekig cinikusak. Meg kell szerezni ezt a szá- mot, s tüzetesen átolvasni a cikket, annál is inkább, mert erről még lesz szó a Tribünön.

1972. február 19.

Eper és vér. A temerini moziterem tele fiatalokkal. Szokatlan érdeklődés. Csend, figyelem. Az egyetlen „meztelen” jelenetnél éretlen megjegyzések.

Különböző reagálás a rendőrterrorra.... Azonban mindenki — a szó szoros értelemben mindenki — a fölemelő zene, a fölemelő jelenetek foglya. Mély csönd...

... A vásznon az amerikai nemzeti gárda és a rend- őrk botokkal, puskaaggal ütlegetnek. Gáz. Botcsa- pás az ornyereg- re, tarkóra, vesére, nemi szervekre.

A publikum egy részén eluralkodik a cowboyfilm- hangulat — élvezik a verés látványát. (?)!

Egyébként meglepően nagy figyelemmel szem- lélték a filmet. Azt hiszem, megértették. És ez min- dennél fontosabb.

1972. február 20-21.

A FORUM dolgozóinak lapjában a címdalon egy ismeretlen cikkíró siránkozik azon, hogy milyen hát- rányt fog okozni a ponyva megadóztatása a vállalat számára. Homályosan még az alkalmazottak csök- kenéséről is ír valamit.

Azon nem siránkozik senki, hogy az igazgatónak két lakása van és villája a tengeren, s hogy a Forum a korrupció egyik fészke!

1972. február 29.

„Vigyázz szemetek Párisra vessétek!”

Május februárban? Páris új forradalomra ké- szül?

Robbantásokkal nem lehet megdönteni a tőke ural- mát — ez igaz, de a többezer tüntető és a barikádok azt jelzik, hogy megtörténhet újra a '68-as forradalmi kísérlet. Ezért groteszkül tragikus az FKP álláspont- ja. Épp oly doktrinerül kezd viselkedni, mint négy év- vel ezelőtt. Úgy tűnik, '68-ból (májusból és augusz- tusból) „semmit sem tanultak és semmit sem felej- tettek”.

1972. május 30.

Kovács András tévéfilmje: Találkozás Lukács Györggyel. Második rész.

Illyés és Déry visszaemlékezései. Illyés szerint Lu- kács nem törődött saját belső életével.

Lukács érdekes párhuzamot vont Ady és a fiatal Babits, ill. Kosztolányi között. Babits és Kosztolányi ellenállása a kapitalizálódással inkább dzsentroid-ér- telmiségi magatartás, Ady azonban ezt a platformot meghaladja. Dokumentumként a Babits— Kosztolá- nyi-levelezést említi. Érdemes lenne mindezt Ady köl- tészetén kimutatni, mert nyilván nem lehet abszolu- tizálni az egész Ady-opuszra.

Fontos volt még, amit az „új mechanizmusról” mon- dott, bár nézete eddig is ismert volt előttem.

A végtelenségig szerénynek tűnt. Az ember nem érezte az én-én-én dölyfét, ami általában a nagy (és kicsi) művészekre, tudósokra oly jellemző.

Azután volt még valami, ami csodálatos egy nyolcvan körüli embernél: a szellemi fürgeség, vizs- laság, amely egész beszélgetésében megnyilvánult. Plusz a magabiztos derű. Semmi jele a depresszió- nak! Sőt, hajlamos vagyok azt hinni, hogy ez már-már a fiatalok betegségévé válik. Nyilván okkal, de ez más kérdés.

1972. december 16.

Érdekes, amit Ady ír a *Petőfi nem alkuszikban*. Ti. hogy Kossuth Petőfihez képest nem több magyar XVI. Lajosnál. Ady világosan látott ebben a kérdésben, s észrevette, hogy Petőfi magányos forradalmár. Kicsit talán önmaga helyzetét is belelátta.

Horváth János téved, amikor Petőfit szerepját- szással vádolja. Megtéveszti a „levegő”, a „korszel- lem”. Hisz '48-'49 maga a valósággá lett shakespeare-i tragédia, nem mintha tragédiát akartak volna ját- szani ezek az emberek, hanem mert Shakespeare már jóval előbb felfedezte a művészet számára a törté- nelem és az egyén egy sajátos konfliktusát. Petőfi (mint Shakespeare hősei), mivel mindig a történelem hengere előtt jár (Jan Kott találó metaforája), maga után rántja a hengert, s az eltapossa, vagy ha a hen- ger nem mozdul, így vagy úgy, de *megszakad* az erő- feszítésben.

Más kérdés, hogy '49 után ez a henger eltaposta azokat is, akik „hátulról tölték” (Kossuth, Széchenyi), de ehhez a hasonlathoz nem kell banális magyará- zat.

1972. karácsony

Igaz, hogy a kincstári optimizmus általában a ké- nyelemszeretet ideológiája, de ugyanez áll a kincstári pesszimizmusra is! Mert a passzivitás nagyon összefér a pesszimizmussal. Az optimista a „világ dolgait” más- ra bízta, mondván, hogy úgy is „jó kerékvágásban” haladnak a dolgok. A pesszimista ugyanezt teszi, el- lenkező előjellel. Léteznek pesszimista optimisták is. Ezekből kerülnek ki a „forradalomvárók”. Ezek az úri- emberek a kisujjukat sem mozdítják (tehát kénye-

lemszerető), mert a NAGY eseményre várnak, s azt is úgy képzelik el, mint egy szüzlányt. Az apró munkától irtóznak, félnek, hogy bepiszkítják fehér kesztyűiket.

1973. január 7.

H. K.: — Rosszul teszed, hogy nem aktivizálsz magad a társadalmi munka területén. Majd aztán megkérdezik ám, hogy hol voltál, amikor zörgött az ég!

Én: — Majd meglátjuk, ha tényleg zörög az ég, hogy hol lesznek ezek?!

Nem „aktivizálok” magam! Halottá dermedve is aktívabb vagyok valamennyi arcátlan hízelgőnél! Migrénés hülyék, delírium tremenszes igazgatók, féleszű bürokraták akarnak engem cselekvésre oktatni? Ezek, akik a hascsikarást égzőrgésnek vélték, és behúzták fülüket-farkukat?

1973. február 12.

„Ifjonti szép lázadások”

„Hol hát az ország?”

Majdnem teljesen a hivatalnokok bitorolják...

Valamennyien kieszközlük maguknak a függetlenséget és az abszolút hatalmat azzal az ürüggyel, hogy forradalmian cselekszenek, mintha a forradalmi hatalom öbennük lakozna.” (Saint-Just)

Rónasági bürokratáink legnagyobb dilemmája, hogy melyikük a hibás a zrenjanini diáktüntetés ki-robbanásáért, illetve kik azok, akik időben nem riadóztatták a hivatalnoki-, párt- vagy karhatalmi gépezetet. (Bár ez utóbbit csak sejteni lehet.) Egy ilyen „affér” persze jó alkalom az egymás közötti leszámolásokra is, de ezt most hagyjuk, úgysem láthatunk a kullisszák mögé.

Lássuk, mivel vádolják a kamaszokat, akik „Le az érettségivel!”, „Nem vagyunk bábok!” stb. jelszavakkal vonultak az utcára, megelégtelve a hercehurcát, amiben ugyebár, kedves Elvtársak (vagy kedves Uraim — ahogy tetszik) egy kissé érdekeltek.

A diákok, úgymond, egy társadalmi, tehát széleskörű problémát a saját ügyükként táltak. (S ez egyesek szemében baj!)

Megkerülték a megszokott s kényelmesebb „hivatalos” koldulást, s követelőzni volt merszük, vagy politikusi frazeológiával: „nyomást gyakoroltak” a szent és sérthetetlen képviselőkre.

Eszmeileg felkészületlenek és képzetlenek. (Talán mert megunták a lenéző vállveregetést?)

A tudósító nyilván nemcsak saját nézetét nyilvánítja ki, amikor azt kérdezi, hogy mi lenne, ha a munkások is úgy akarnák megoldani problémáikat, hogy az utcára vonulnak.

Valóban, mi is lenne?!

1973. február 16.

Az idő eltakarja az igazságot.

1973. március 2.

A kis kompromisszumok megölik az embert. Itt senki ne várjon heroikus bukást. „Minden lemondás egy kis halál.”

1973. március 11. vasárnap

Tegnap hajnalba nyúló vitába bonyolódtam Bartissal, az erdélyi költővel. Szinte mindenről beszélgettünk, a Duna-Európától kezdve a vajdasági kultúréleten át egészen a kuplerájokig. Többek között az értelmiségi magatartás, ill. hivatástudat céljáról és milyenségéről is. E körül lángoltak fel igazán a szenvedélyek. Bartis az etnikumra, az etnikai magatartásra esküdött, míg mi Pásztorral (Pásztor Lászlóról van szó. — Cs. B.) az etikaira.

Felolvasta több versét is. Azt hiszem, nem tartozik Erdélyben sem az élvonalhoz, de egy-két költeménye megragadott. Így pl. a Küszöbsorsúak is.

Becsületes szivar Bartis Ferkó, s annak tűnik társa, a szobrász is. De annyi jót elmondtak Jugoszláviáról, Vajdaságról, rólunk, hogy már kezdünk kételkedni saját látóképességünkben...

(Utólagos megjegyzések: Bartis Ferencsel Hevér János temerini házában találkoztam, ahol akkor már huzamosabb ideje egy „illegális” olvasókört „önképző egyetemet” működtettünk, melynek alapja Hevér jól felszerelt könyvtára és a saját költségén berendezett klubhelyisége volt, s ott két-három kisebb képzőművészeti kiállításra is sor került. Bizonyos jelek arra utaltak, hogy az államvédelem különös érdeklődést mutat a klub iránt, de retorzióra egyszer sem került sor. Egyik megfigyelőnk néhány évvel később lepleződött le. Háromnegyed év múlva az itt összejáró fiatalok létrehozták a temerini Irodalmi Kört s a Képzőművészek Körét, később ezekből formálódott ki a TAKT is. 1984-ben két barátommal Marosvásárhelyen találkoztam Bartissal, akit akkor már rendszeresen zaklatott a szeku.)

1973. március 21.

Egy új mítosz van születőben (ha máris meg nem kövesedett) Petőfiről, mely a forradalmár költőt népevezérként, afféle '48 - '49-es Dózsaként láttatja. Ezt a mítoszt látszólag a Petőfi-életmű is táplálja. Hisz nem Petőfi volt-e az, aki hitte s kimondta, hogy nem negyven, de nyolcvan s még több ezer emberrel is állhatott volna a Rákoson március idusán, ha a helyzet úgy kívánja? S a pozsonyi országgyűlés nem rezelt-e be ijedtében pusztán a hír hallatára?

Negyvennyolc tavaszán még hályoggal a szemén jár, még nem tudja, hogy egyedül van. Bár a táma-

dások hol durván, hol körmonfont tapintatossággal megindulnak ellene s március tizenötödike vívmányai ellen is.

A reakció, mint mindig, rendet, nyugalmat és polgári biztonságot követel, a pszeudoforradalmárok a forradalmat befejezettnak tekintik.

A Pesti Hírlap így ír: „A forradalom nálunk most és ez idő szerint be van végezve...”

Milyen ismerősen hangzik! Az álforradalmárok számára a forradalom befejeződik azzal, hogy a bársonyszékek gazdát cserélnek, s eszük ágában sincs ezeket a bársonyszékeket mint régi lomokat tűzre vetni.

(Utólagos megjegyzés: Az Index nevű egyetemista lapnak szánt cikkem alapötlete volt, de valami miatt, amihez bizonyára a teljesen megmerevedett légkör is hozzájárult, sohasem került kifejtésre.)

1973. március 24.

Tétlenség = cinkosság. (Sinkó)

1973. április 16.

A Parnasszus felé. Füst Milánt mindig naiv rácsodálkozással olvasom, különösen a Hábi-Szádi óta. Van abban valami varázslatosan sámáni, ahogyan a kezei között végbemegy a hétköznapi szürkeségének metamorfózisa. Ahogyan az élet apró dolgai mögül észrevétlenül fölsejlik teljes és csodálatos nagyságában az élet, és annak igazsága, amit jobb szó híján bölcsességnek hívunk.

1973. április 20.

Kassák: Misilló királysága. 1912-ben írta. A regény záróképe meglepő rokonságot mutat József Attila Indiában, hol éjjel a vadak c. versével...

1973. május 5.

„Miért tegyen valaki jót, ha lehetősége van a rosszra?” — kérdi Atrisztotelész.

„Miért tegyen valaki rosszat, ha lehetősége van a jóra? — kérdezheti az entuziaszta.

„Miért tegyek másokkal jót, ha az nekem rossz?” — mondja a cinikus.

„Tehetek-e másokkal rosszat, ha az jó is nekem?” — így a moralista.

„Jó-e nekem, ha másokkal rosszat teszek?” — szól a humanista.

„Lehet-e a szükséges rossz jó, a szükségtelen jó rossz?” — kérdezem én.

1973. május 11.

Etikai vita a szeretetről (!) (Kovács) Lukáccsal és Katival két konyak mellett. Lukács nem tesz különbséget az erkölcs és az erkölcsök között, ezenkívül a

normarendszer és az egyéni moralitás között. Pánszeretetével (ezt az oldalát eddig nem ismertem) tiszteletre méltó, de fura is.

Szó esett még közöttünk Pásztor készülő regényéről is. Lukács is észrevette a regényindítás láposágát, amire én is felhívtam annak idején Lacika figyelmét. Mindketten jónak tartjuk a könyvet, bár én eddig nem tudtam eldönteni, hogy olvasáskor nem játszottak-e közre a feltoluló asszociációk, hiszen a hősök alteregójait szinte kivétel nélkül ismerem. Sőt! Attól félek, ha soká elhúzza a munka befejezését, még nekem is regényhősi megdicsőülésben lesz részem.

(Utólagos megjegyzés: A temerini Pásztor László — néhány év múlva az újvidéki gimnázium magyartanára — nemzedéki regénynek készült kéziratáról van szó, amit szerzőjük később sajnos megsemmisített.)

1973. május 24.

A haláltól nem félek, de nem keresem. Egész életemben lehetőségként sündörgött körülöttem. 1956-ban Pesten, két évvel korábban meg egy hatalmas farkaskutya képében.

S én simogattam, meg akartam lovagolni, le akartam győzni, mígnem rám vetette magát, belelökött a hóba, belemart a nyakamba... Apám egy vasrúddal verte agyon. S én sírtam, nem a fájdalomtól. A döglött Nérót sirattam, akkor még nem tudtam, hogy véres költő. Azon már régóta gondolkodom, hogy miért adnak kutyáknak előkelő, antik neveket? Hektor, Cézár, Néró. De Caligula nevű ebbel még nem találkoztam. De azzal már igen, hogy Kossuth-kutya. Csak-hogy az én voltam. Meg a „gembes” meg az „usztasa” is. Amikor 1969 augusztusában Pesten felszálltam a Magyarországról hazafelé tartó éjjeli vonatra. Egy középkorú nő kezdett rám szerbül ordítani, mert magyarul szólaltam meg, hogy „jó estét.”

Ha egyszer megvakulnék, s — mint Sault a damaszkuszi úton — végigvezetnének a széles Kasztélucán, ahol gyerekként poroszkáltam annyi éven át a félméteres kocsíúti porban, pusztán az illatukról fel tudnám ismerni a házakat. Nehéz őket meghatározni, mindegyik más és más, és annyira komplexek. Morvaiéké az aszalt szilváéra emlékeztet leginkább, Czakóéké talán a friss tejfölös lepényekére, de hogy a többi honnan áramlik elő, miből áll össze ez a varázs, nem tudom.

1973. június 9.

„Budapestről jelenti a TASSZ”

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága szócsövének, a Pártéletnek alapján a szovjet hírugynökség hétvégi bombahírként világgá kürtölte Hegedűs András szociológusnak, Kiss János és

Vajda Mihály filozófusoknak a pártból történt kizárását. Az ok: szembeszálltak a marxizmus-leninizmus-sal, tagadták a munkásosztály (értsd. Brezsnyev és Kádár elvtárs) vezető szerepét. Ez a Hegedűs pedig alighanem az lesz, aki állítólag '56-ban behívta az oroszokat. Mindenesetre különös, hogy most ő is Tordai Zádor sorsára jutott. Azt hiszem, mindez még mindig a „prágai tavasz” eszmei utóvédharca.

1973. június 10.

Nagy egyéniségek sorsa önmagában még nem képez irodalomtörténeti, művészeti vagy történelmi határkövet. Azonban szemmel látható, hogy az 1967-es időszak egy ilyen határkö. Egy korszak lezárása. Európa, az emberiség és a magyar kultúra óriásai dőltek ki:

Füst Milán, Sinkó, Kassák, Áprily Lajos, Kodály, Adorno, Kerouac, Sztravinszkij, B. Rusel, Lukács György, Ernst Fischer, Goldmann, Armstrong, Veres Péter, Szabó Pál, Picasso, Allende... De ez a néhány év határkö más formában is. 1967 — Izrael háborúja az arabokkal, 1968 — forradalmi kísérlet Párizsban, Belgrádban, Prágában. És a többi, ami még történt: Görögország, Indokína...

Határkö ez a pár év, amely után vagy forradalmas idők következnek keleten és nyugaton egyaránt, vagy a megújuló barbárság kora.

1973. június 16.

Bori Imre kritikai munkássága megkezdte hódító útját, noha sokszor a hagyományos irodalomtörténeti felfogások árnyékában marad, s bizony, néha eklektikus is. Amikor Füst kapcsán pl. az objektív líráról ír, akkor ezt a költészetet magasabb rendűnek véli az ún. szubjektívnál, viszont itt nem különböző korok különböző felfogásáról van szó — Füst sem az első „objektív” költő a magyar irodalomban, sőt egyáltalában nem egyoldalúan „objektív” —, hanem különböző magatartásformákról, másnemű költői szempontokról. A szubjektív lírai hangvétel nemcsak a XIX. század sajátja, mint ahogy az objektív sem a XX. sz. szülötte. Nevetséges volna, ha a Szenteleky-féle esztétikai hegycsúcsra csak egyetlen út vezetne. Sőt, egy időben több felől is megközelíthető. Elérhető szalagutakon, de fáradságos hegymászással is. És kaland lehet, ha az élénk táru tájat nézzük, de kaland lehet, ha csak feltört lábunk sajnását figyeljük, az is.

Van abban igazság, hogy az irodalomtörténet a közepszerűek munkája, talán éppen azért, mert sokszor a megvalósított eredmények vizsgálata helyett megelégszik a költői kelléktár változási folyamatának vizsgálatával. Sajnos ebbe a hibába Bori is néhányszor beleesik.

Az ún. nemzeti irodalom kritikájában következetlen, de erre részletesebben ki kellene térni.

1973. június 21.

Kétsoros

szerelmek tűznarancs:
csipkefekete döghalál

1973. június 23.

Vasárnap a szabadkaiak Temerinben bemutatták Nušić komédiáját, A gyászoló családot. Közepszerű előadás, jó díszletek. Pataki kiemelkedett a többiek közül, most is. Közönség: minimális (80-90 fő.) De ezek legalább már eljutottak a drámaértésnek erre a fokára, s ez mégis vigasztaló.

A mai Magyar Szóban Ács Jóska bácsi írt egy kritikaserűséget az amatőrök tárlatáról. Papp Ferit emelte ki, meg Zsigát (Gyuráki Gáspár), de Kareszről (Móricz Károly) sincs rossz véleménye. Az öregek közül Fehért (Fehér Mihály) és Skrabánt (Skrabán Endre) Skrabánról érthetetlenül azt írja, hogy naiv. Dehogy naiv! Giccses.

A színházban hallom, hogy Baranyi Károly szobrai egy részét Temerinnek ajándékozza, mivel a község afféle mecénási köntöst öltött magára.

De ez igazán nagyszerű!

1973. július 7.

Meghalt a kis Czakó Imre. Munka közben agyonütötte az áram. Velem, Fehér Mihállyal, Kovács Ferencel, Ökrész Károllyal és másokkal egyik alapító tagja a Helytörténeti Múzeumnak.

1973. július 8.

Tegnap Zsigánál voltam. Megfestette eddigi legjobb képét. Két egymásba nőtt vörös arc. (Különben: hatalmas felhőszakadás, a villám ott csapkodott körülöttünk, szinte méterekkel...)

Ja, meg a Sonkás csajok! Róluk se feledkezzünk meg.

1973. július vége

A valóság művészi elsajátításánál az egy-egy kérdésre adandó válaszok még egy és ugyanazon időszakban is más-mások lehetnek, sőt szükségszerűen más-mások. Ezzel persze semmi újat sem állapítottunk meg. Az egyes—különös—általános viszonya fennáll a művészetek esetében is.

Fülep Lajos arról ír, hogy egy francia számára magától értetődik, hogy ami franciaországi, az egyben francia. Nem így Magyarországon. Tehát szükségeltetik egységes kritériumok alapján eldönteni, hogy abból, ami magyarországi, mi a magyar, s mi nem az. De ez az, ami a képzőművészetben lehetetlen, és fő-

lösleges is! (Persze Fülep nézetének a tanulmány megírásakor komoly radikális szerepe is volt, ti. eleve szemben állt mindenféle magyar „nemzeti” bekebelezési törekvéssel. Ez azonban most más kérdés.) Hiszen valószínűleg nem nemzetiségi határok miatt különbözik a felvidéki szász városok művészete a többiekétől. Inkább ezek korai polgári jellege a meghatározó. Mint ahogyan a horvát-magyar barokk közeliése nem föltétlenül ilyen vagy olyan átvétel. Ilyen esetekben aztán vagy erőszakosan szétválasztják az egységes „képződményt” hamis nemzeti kritériumok alapján, vagy ugyancsak valamiféle nemzeti mitológia jegyében az egészet vagy ide, vagy oda sorolják be: „bekebelezik”. Amikor Fülep „magyar öntudat”-ot követel a képzőművészet formavilágában, akkor valószínűleg nem az ideológia szolgálólányává akarja degradálni azt, hanem egyrészt az akadémikus epigonkodást veti el, másrészt a külföldmajmolás ellen folytat szabadságharcot: olyan képzőművészetet akar, amely úgy nyitott a világra és az új formai kísérletekre, hogy közben nem mond le a sajátosan hazai problémákra adandó sajátosan magyar válaszadás művészi köteletségének követelményéről. Ezt érti a nemzeti öntudat formává átlényegülése alatt, és nem a nacionalista melldöngetést.

Fülep igen érdekesen veti fel (s részben meg is oldja) idő és tér problémáját a képzőművészetben. Az idő megnyilvánulását általában tagadják, ha képekről esik szó, ugyanúgy, mint ahogyan az irodalomban az idő szerepét abszolutizálják, s a műalkotás teréről megfélekeznek. Az impresszionista képalkotás ideje a pillanat, a másik véglet (egyiptomiak stb.) pedig az abszolút időtlenség. Fülep szerint ezért dolgoznak a régiek egy síkban, jobban mondva, mivel egy síkban ábrázolnak, mozgó alakjaik is állónak tűnnek, az időtlenség kifejezései. (E mögött szerintem mélyebb szemléleti ok húzódik meg, hiszen egész kultúrájuk az időtlenségnek, az öröklétnek szól, gondoljunk csak a piramisokra.) A perspektivikus képalkotás a térillúzió felkeltésével képes az időnek mint folyamatnak a megjelenítésére. A tér itt is tkp. a síkban nyeri el értelmét, illúzió csupán. A történés sem történés a szó igazi értelmében; amit látunk az egy életszelet mása egy adott idő keretei között.

Brueghel kutyái, Dürer lovai is mozdulatlanok, mégis a mozgás illúzióját keltik. Nem úgy, mint Asszurbanipál vadászatán az oroszlanok vagy a paripák. Persze az asszír relief is kifejez valamiféle mozgást, mint ahogyan a lascaux-i barlangrajzon is mozgó állatokat látunk; helyesebben: a mozgás esszenciáját s nem a mozgást magát. Vagyis az időtlenné tett időt.

Az impresszionista is, ahogyan Fülep kimutatta, tkp. síkokkal s nem perspektívával dolgozik. Azt hiszem,

Van Gogh is ezt az utat követi, bár más előjellel: pl. Festő a természetben.

Fülepet olvasva most már elvethetjük azt a felfogást, hogy az idő először az impresszionistákkal jelenik meg a képzőművészetben, tehát ott válik a festészet „négydimenzióssá”.

Az idő mint dimenzió állandóan jelen van. A harmadik dimenzió is állandóan adott, látenszen ott van minden egysíkú képen, természetesen nulla fokon. A idő, a negyedik dimenzió viszont a végtelentől az 1-ig terjedően lehet jelen, ha mindez pszeudo-matematikai nyelven egyáltalán kifejezhető.

1973. szeptember 11.

Pinochet tábornok és kollégái katonai puccsot hajtottak végre Chilében. A legvadabb hírek érkeznek. Az USA most rendet tesz a hátsó udvarában. Ugyanolyan undorítóak, mint az oroszok, mihelyt megfélekeznek magukról, és nem teszik a szépet.

1973. szeptember 23.

Tegnap Rómában az egyik chilei vezető arra a kérdésre, hogy a Népi Egység kéri-e nemzetközi brigádok segítségét, kitérő választ adott, olyanformán, hogy a chilei népnek kell eltiporni a fasizmust, de számítanak a nemzetközi haladó erők támogatására, mindenekelőtt Latin-Amerika mozgalmaira.

1973. szeptember 24.

Meghalt Pablo Neruda.

1973. október 1.

Hévér levélnaplójához.

Stílusa elragadó, bár fordulataiban gyakran hamisan Ady-csillogású. Ez az ember ég a szereplés és cselekvésvágytól. Önálló akaratát mindig elnyomták, de nem durván, hanem finom módszerekkel. Ennek tudatában akar cselekedni, kitörni, de attól tartok, erre képtelen, mint azok az emberek, akik mindig küzdelem nélkül maradtak alul.

A közelmúltban komoly vitáink voltak a szobaillegalításba vonult vitakörök lehetetlenségéről. „Politikai nevelés”. De ki nevelt volna és kit? Hévér 1848-as alapállását anakronizmusnak érzem. Egy közös pontunk volt: a kulturális élet átszervezése. De ezt a csatát nem itt kell megnyerni. Hévér rögeszméje az amatőr színjátszás. Úgy képzelte el, néhányan bemegyünk, és puccsszerűen eltávolítjuk az Amatőrszínház vezetőségét, s mi majd azután a meglévő emberanyagot átforgatjuk. De erre még a szubjektív feltételek sem voltak adottak, nem beszélve a véghezvitel objektív lehetetlenségéről, ami miatt közröhejbe fulladt volna, s teljesen jogosan.

(Utólagos megjegyzés: Hevér János levélnaplóját megismertette ismerősei szűkebb körével — nem tudom, megvan-e még? —, hogy vitát kezdeményezzen a helyi művelődési állapotokról. Tartalmából valószínűleg már nem sokra emlékszem. Érzelmi hatásának emléke ez a kis bejegyzés.)

1973. október 16.

Juhász F.(erenc)

hangja: modoros

szabad asszociációi nem szabadok

magatartása: nem morális, de moralizáló

nonkonformizmusa: álöltözet, mely széplelket takar

mondanivalója alig több közhelyek breviáriumánál, bő lére eresztve

természetessége: mesterkéltnél

sikere: meglovagolta az antidogmatikus konjunktúrát

(Utólagos megjegyzés: Ekkoriban — nem teljesen alaptalanul — kizárólag a kádári világ koszorús költőjét láttam Juhászban.)

1973. október 17.

Folyóirat tervezése. Neve: talán Periszkóp. Péter Sándor a Gyomirtót javasolja. Ez egy szatirikus lapnál még csak elmenne, de ide más kellene. Elsősorban fiatal munkásoknak kellene írniuk, hogy ne passzív befogadók, de kritikusok legyenek. Van-e ennek realitása? Háttérbe szorítani a szépirodalmat, mert különben ellep bennünket a sok giccses vers, de növelni az irodalmi és a művészeti kritikát. Társadalombírálat első helyen. Nincs állandó szerkesztőség, kollektív szerkesztés. Növelné a vitaszellemet. „Minden létező kíméletlen bírálata.” Önmegismerés. Felvilágosítás. Harc. Film- és színházkritika. Zenei írások. Szociográfia. Riport. Grafika. Fotó. Karikatúra (!!!). Félévenként 1 irodalmi melléklet a legjobb írásokból. Ha lehet, kétnyelvű, de mindent eredetiben.

(Utólagos megjegyzés: Hamvába holt kísérlet, mely — akkori szerencsénkre — nem valósult meg, más-különben valószínűleg előbb-utóbb a börtönben kötöttünk volna ki. Különben úgy képzeltük, hogy stencilgépen sokszorosítanánk, engedély nélkül. A községben azonban csak egyetlen arra alkalmas eszköz volt, a Népegyetem épületében, a községi politikai vezetőségek közvetlen közelében, így annak még a közelébe sem juthattunk.)

1974. január 14.

Egy mozgalmas hét... Én mint a temerini Irodalmi Kör alelnöke. Micsoda anakronizmus. A gyerekek adjusztálása, pénzügyi terv, kicsinyeskedők letörése, tárgyalások kis- és nagystílusú bürokratákkal, funkcioná-

riusokkal, egyszerre egy egész bornírt világ a fejem fölött, készen arra, hogy rám zuhanjon.

Néprajzkutatás. De ezt már nem hagyom!

Rádió. Irodalmi félóra. Pedró (Péter Sándor) szerkeszti. Az első nem a legjobban sikerült. Csuhai (Balogh Sándor) tekervényesen fogalmaz. Sztivi (Gajó István) nem buta fickó. Jó észrevételei vannak Déryről. Pásztor Hárfa-novellája. Hevér „Jóska”: Vasárnapi írás. Jobb is lehetne. Zsiga a moziműsorról. Zsiga egész jól fogalmaz. Játék. Nincs jó beolvasónk, s ez mindent elront.

(Utólagos megjegyzés: 1973 decemberében a temerini fiatalok — a község akkori magyar vezetőinek jóváhagyásával — létrehozták az Irodalmi Kört, amelynek távollétében alelnökévé választottak. Elnöke Hevér János, titkára Gyuráki János lett. A néprajzkutatás az én vesszőparipám volt, valószínűleg ezért került be a programba, erre vonatkozik az idézett kitétel.)

1974. január 15.

Évtizedek hosszú sorának tapasztalatai alapján megtanultuk, hogy szkeptikusan kell a hivatalos közleményekre tekintenünk. Ez érvényes az ún. Szolzsenyicin-ügyre is. Nem tudjuk, Szolzsenyicin új regényei mit tartalmaznak, tehát nem tudjuk, hogy az őt ért vádak mire alapozódnak. Amit tudunk, hogy Szolzsenyicin több komoly antisztálinista művet írt, s gyanús, hogy most sem ő rágalmazza a szovjet állapotokat, hanem a neosztálinizmus cerberusai rágalmazzák őt. Minden jel erre mutat. Ha a szovjet labdarúgó szövetség egyik vezetője rafinált módon belekeveri a Chile—Szovjetunió meccs ügyébe Szolzsenyicint és Zaharovot, akkor azt aligha becsületes szándékkal teszi. Az idő eltakarja az igazságot; de a hazugságot is az idő fogja leleplezni.

Egy órával később:

Most hallom a pletykát, hogy a temerini Szabadság — Sloboda filmszínház pert akar indítani az Irodalmi Kör ellen azzal az ürüggyel, hogy anyagilag hátrányos helyzetbe hoztuk őket a rádióban elolvasott Gyuráki Gáspár-féle bírálattal. Áldassék a nyárspolgári bárgyúság! Hát ezért maradtak távol az Irodalmi Kör vasárnapi gyűléséről a meghívott községi funkcionáriusok?! A filisztereknek fáj az igazság? Fáj, hogy ízlésficamban szenvedőknek lettek titulálva?

(Utólagos megjegyzés: Néhány évvel korábban hasonló konfliktusra került sor Szabadkán is.)

1974. január 20.

Minden kis senki ellenünk intrikál. Ha már az első tétova lépéseket ilyen disznóságok veszik körül, mi lesz a továbbiakban? Apró-cseprő ügyek és mocskos kis rágalmazók! Az egész annyira kicsinyes, hogy más-

hol egy vállrándítással is elintézhetnénk. Máshol. De nem Temerinben.

A háttérben nyilván politikai intrikák folynak a maguk kis szemétdombjait egymás ellen védő bürokrata kakasok között. Közelednek ugyanis a választások, s most igyekszik új lóra ülni mindegyik. S akkor itt vagyunk mi, az Irodalmi Körben, közülünk jó néhányan közismerten bürokrataellenes beállítottságúak. S ez nem tetszik a karrieristáknak, pszichopatáknak, s az olyan bürokratáknak, akik ifjúkori vélt vagy valós forradalmi tetteikből nimbuszt alakítottak ki maguk körül.

A küzdelem itt sokkal nehezebb, mint máshol, tesszem föl valamelyik metropolisban, vagy akár Újvidéken. Sokkal nehezebb, mert itt már a legkisebb gesztus is elevenbe vág, s az igazán nagy tettekre szinte sor sem kerülhet, hiszen az embert ezernyi szállal igyekeznek sárba rántani vagy elidegeníteni, s legtöbbször sikerrel.

1974. január 22.

Sutjeska — hazai film.

Ez is, akárcsak elődje, a Neretvai csata, gyöngecske, annak ellenére, sőt, talán éppen azért, mert mindenáron reprezentatív akart lenni. De a filmek igazi reprezentativitását nem a fölvonultatott (valóságos vagy vélt) nagynevű színészegyéniségek és gyönyörű kosztümök adják.

Nagy rendezői baklövés, ha a hősök szájába cédulát kell rakni. Ez történt Tito megszemélyesítése esetében is. Az idealizálás örvén siralmas karikatúráját tudta csak adni Burton. Különben is Burton szerepköre teljesen a lábujjhegyre állítás jegyében született. Hamis és történelmietlen, semmi köze az igazi partizánvezérhez, még akkor is, ha egy-két esetben igyekezett hű lenni a valóságos eseményekhez.

1974. január 28.

Igen, a naplóírás (vagy a vallomás) szegényes, silány tettepótlék. Úgy érzem, ebbe pusztulok bele. Ebbe az átkozott ellentmondásba. A betű, a toll még megmaradt. De meddig? Nem lehet mindent a környezetre kenni. Saját természetem is hibás. Valami gátlásosságot hordozok, és nem tudok tőle megszabadulni. Így nem mehet tovább!

Most, ahogy visszatekintek az elmúlt 4-4,5 évre, nem mondhatnám, hogy elégedett vagyok. Sokat tanultam és tapasztaltam, de keveset tettem. Végül ugyanabba az álszent és szűzieskedő hibába estem, amit sok értelmiségi ismerősöm magatartásában magam is kárhoztattam: a fanyalgó életformába, ami csak sznobizmusba vezet. Szubjektíve persze mi sem állt tőlem távolabb, mint ez. Ám az erkölcsi íté-

leteket elsősorban a cselekvésre alkalmazzák, és csak másodsorban a szándékra.

Persze próbálkoztam, sőt esetenként vagdalkoztam is. Az eddigieknél azonban többet kell tenni. És ez fölöttébb nehéz. Szívósnak és kitartónak kell lenni. Lekötni a homokot, mélyen gyökerezni a talajba, de az ég felé törni, mint az akác. A kidöntött akác helyén tíz másik nő, s ezek helyén egész erdő. Az erdőt is kiirthatják, de egy napon mindent elnyel a rengeteg, és a virág mindent elborít.

1974. január 30.

Lukács György (1918): „Az, hogy a proletariátus felszabadítása megszünteti a kapitalizmus osztályelnyomását, abból éppoly kevésbé következik minden osztályelnyomás megszűnése, mint ahogy nem következett be a polgári osztály szabadságharcainak győzelmes befejezésével. A pusztá szociológiai szükségszerűség síkján ez csak az osztálytagozódás megváltozását, a régi elnyomottak elnyomóvá válását jelenti.”

Itt a fiatal, még nem kommunista Lukács olyan sarkalatos problémát anticipált, aminek azóta sem szenteltek igazi figyelmet. Szinte borsózik az ember háta a felismeréstől. Mert ebben benne van az azóta eltelt majd hatvan év minden kínja és keserve.

1974. február 2.

Botrányba fulladt a belgrádi Bölcsészeti Kar tanácsának ülése, hirdeti az újság, s most látom csak, hogy mennyire elszigetelődtem. Nem tudom, hogy miről van szó. Pontosabban nagyon is jól tudom, hogy miről van szó. Arról, hogy leszámolnak '68 örökségével. Ez az örökség ellentmondásos ugyan, de mégis forradalmi. '68 ösztönös megmozdulás volt, s mint ilyen, magán viselt szinte minden politikai színárnyalatot, ez nem vitás. Mint ahogyan az sem lehet vita tárgya, hogy a mozgalomnak pozitív szerepe volt. Sem az anarchista illúzióknak, sem a szélsőbaloldali hangoskodó frázisoknak nem voltam híve. De '68 mégsem csupán ezekből állt.

1974. február 3.

Író-olvasótalálkozó: Németh István. Sikeres. Kb. 80-100 főnyi közönség, s elég aktív! Talán egyszer ebből kinő egy ifjúsági tribün Temerinben is! Mindenesetre azon kell lenni.

Csináltam egy rövid rádióriportot Némethtel.

(Utólagos megjegyzés: Németh István Zsebtükör c. kiváló, és a kor szelleméhez képest bátor riportkönyvét mutattuk be.)

1974. február 5.

Itt járt Pedró (Péter Sándor) és Csuhi (Balogh Sándor). Ők újságolják, hogy bürokratáink lesztek (vagy leszettek) a kultúrház folyosóján kiállított Somci-féle (Varga Somogyi Tibor ma már Budapesten élő fényképész — Cs. B.) fotókat, olyan mondvacsinált ürüggyel, hogy népszerűsíti a kábítószer-élvezést és terjeszti a pornográfiát. Egy adalékkal több a bigottság és a prudéria, egyszóval a hülyeség temerini anatómiájához.

Mondják, a fenti tevékenységben elől járt ing. Pap F. Ferenc, a vajdasági exvezér (Čanadanović) jóembere. (Később derült ki, hogy a jugoszláv katonai kémelhárítás kádere volt, együtt dolgozott a két évtizeddel később elhíresült Josip Molnárral — Cs. B. megjegyzése.)

17-én jön: Szügyi, Tari, Sziveri. Én nemigen kedvelem a verseiket. Lombikköltészet ez, a szabad levégőn elsorvad. Azonban fiatalok. Vihetik még valamire. Támogatnunk kell őket.

1974. február 11.

Koliger Károllyal találkozom Hevérnél. Különben az amatőr festőkkel egyeztetett valami tárlatfeléről. Mutatványnak kihozott vagy 30 kisebb-nagyobb méretű rajzot. Csupa méretes krumplici. Akad közöttük jó is, rossz is. Én a helyében szobrokat csinálnék ebből az anyagból.

Különben egy szövegkázán. Állandóan jár a szája, nem lehet tőle szóhoz jutni.

1974. február 13.

Szoltsenyicint kiutasították a Szovjetunióból. Sztálintól Brezsnyevig ellentmondásos az út, de azért fölismerhető.

Az öreg Szelinek tetszett a Kemény-dolgozatom. Azt mondja, hogy az első fele nyomdakész állapotban van, s kár, hogy a többit ellaposítottam. Sajnos az idő szorított.

1974. február 14.

Helyi bürokratáink onanizálása tovább folyik.

1974. február 17.

Irodalmi matiné Tarival, Szügyivel, Sziverivel. 35-40 ember. (Kielégítő.) Nem túl aktív közönség.

Heves vitát folytattam Tarival, amely még délután is tartott. Hibáztattam a miszticizmusukat, amit viszont ők vállaltak. Eszmei „vezérük” Tari, ám „filozófiája” meglehetősen eklektikus. De ettől még fasza gyerekek!

Bepörögtem, amikor Tari másodkézből akarta interpretálni Lukácsot. Mi több, Marxról megállapította, hogy a misztika mellett teszi le a voksot, mármint akkor, amikor azt mondja, hogy bizonyos körülmények között Moloch is realitással bír, illetve a képzelte száz arany is funkcionálhat úgy, mintha valódi lenne.

De istenigazából nem ezen a területen csaptunk össze, hanem ott, hogy az igazi költészetnek mi a „misz-sziója”. Én az ő költészetüktől a demisztifikálást és az oppozíciót kértem számon.

Tari elmesélte a verbászi költőtálalkozón történt esetét. Odaállt a kétnyelvű munkásközönség elé, bemondta a címet: Disznó — Svinja, majd így folytatta:

kakuk kakuk

kakuk kakuk...

Elégedetten teszi hozzá, hogy a közönség az asztalt verte és a poharakat törte az esztétikai élvezettől.

1974. február 20.

A patriarchális bürokrácia hihetetlenül szívós és alkalmazkodóképes. Ez jellegéből következik. Egyik arca családias, jószándékú, hogy ne mondjam: atyai. Ez képezi a külső mázat. A másik a durva fogdmeg arca, amelyen az ostoba osztálygőg virít.

Major Nándor szerint (ő most minden pártbölcsség megmondhatója), Somci fotói (amelyek a zűrt okozták) — ezt Junger Imrétől hallottam —, a „fekete hullámhoz” tartoznak. De hogyan állíthatja ezt Major, ha nem is látta a kiállítást? Vagy talán hallott a keretek fekete színéről, s ennek alapján skatulyázza a képeket ide vagy oda?

(Utólagos megjegyzés: A temerini Harcoszövetség nyomására a község magyar pártvezetői Major Nándorhoz fordultak ideológiai eligazításért. A beszélgetés eredményeként döntöttek úgy, hogy a kiállítást hivatalosan nem tiltják be, „csak” megszüntetik.)

Révül-e a révész?

Nyelvrégészeti és mitológiai esszé

Ahogy a kommunista bölcsességüldözés idején leg-
tudóbb költőink: WEÖRES, NEMES NAGY, PILINSZKY, TAM-
KÓ SIRATÓ és mások gyermekversekbe rejtették gon-
dolataikat, ugyanígy tettek az ezer év előtti „csacska
regösök” is. Pontosabban az énekeik: gügyögő mon-
dókáknak, kiszámolóknak álcázták magukat. Bár az
is meglehet, hogy miután kiszikkadt mögülük a hit, a
régí vallás, akkor szépségük őrizte őket tovább az em-
lékezetben, de lekerültek a gyermekekhez a szintén
ősvallási elemeket őrző mesékkel együtt:

Ahol keletkezik
Egy ékes, nagy út;
Amellett keletkezik
Egy halastó-állás.
Haj, regö, rejtem;
Regö, rejtem!

Azt is felfogá
Az apró sárocscsa.
Arra is rászokik
Csodafiú szarvas.
Haj, regö, rejtem;
Regö, rejtem!

Noha kimennél,
Uram, Szent István király,
Vadászni, madarászni;
De ha nem talál nál
Sem vadat, sem madarat,
Hanem csak talál nál
Csodafiú szarvast.
Haj, regö, rejtem;
Regö, rejtem!

Ne siess, ne siess,
Uram, Szent István király,
Az én halálomra!

Én sem vagyok
Vadlövő vadad,
Hanem én is vagyok

Az Atyaistentől
Hozzád követ.
Haj, regö, rejtem;
Regö, rejtem!

Homlokomon vagyon
Fölkelő, fényes nap;
Oldalamon vagyon
Árdeli szép hold;
Jobb vesémen vannak
Az égi csillagok.
Haj, regö, rejtem;
Regö, rejtem!

Szarvam vagyon:
Ezer vagyon!
Szarvam hegyin vannak
Százezer sövények.
Gyulaszlag, gyulaszlag,
(H)oltatlan alusznak.
Haj, regö, rejtem;
Regö, rejtem!

Eddig az eredeti szöveg, amelyből megtudhatjuk
azt, amit történeti forrásokból is ismerünk: Szent Ist-
ván és a régi hit hívei közti ellentétet. A csodafiú szar-
vas nyilván azonos a Hunor és Magor csodaszarva-
sával, Szent Lászlónak a Salamon király ellen vívott
mogoródi csata után látott, agancsán gyertyákat vi-
selő csodaállatával: ő a régi hit kozmikus jelképvilá-
gából bukkan elénk – László magyarázatában illőn
megkeresztelve: „Valójában nem szarvas, hanem Is-
ten anygala volt. S Géza király ezt mondta: – Mondd
meg nekem, szeretett testvérem, mik volnának azok
az égő gyertyák, amelyek a szarvas agancsain lát-
szottak?

Szent László így válaszolt: – Nem agancsok
azok, hanem szárnyak, nem égő gyertyák azok, ha-
nem ragyogó tollak.”¹

Sokan megfejtették már, hogy az „ékes, nagy út”
égi ösvény, maga a Tejút, a Halastó-állás csillagkép,
talán éppen a Deneb, a Nagy Nyári Háromszög egyik

¹ Képes Krónika.

ékes csillaga a Hattyúban, éppen ott, ahol a Tejút két-
téválik,² de arra kevesebben mutattak rá, hogy a

Szarvam vagyok:
Ezer vagyok!
Szarvam hegyin vannak
Százezer sövények

azt jelenti, hogy a csodafiú szarvas magát a Min-
denséget jeleníti meg, hiszen régi nyelvünk a végte-
len fogalmát nem ismerte – elutasította? – az ezer, a
százezer fejezte ki a fölfoghatatlanul sokat. E Min-
denség transzcendenciájára utal, hogy a százezer sö-
vények/szövétnak

„Gyulaszlag, gyulaszlag,
(H)oltatlan alusznak.”

Tehát nem fizikai, hanem fizikán túli szabályok sze-
rint ég a Világosság lángja.

A regös az egyes szám első személyű elbeszé-
lésben azonosul a csodafiú szarvassal – ez a misz-
tikában alapvető! – és bizony őt üldözi a király, akár
egy „vadlövő vadat”. Itt, ezen a földön, tehát ég és föld
összeér a regében. Egy pillanatra földi a történet, de
nem akárhányszor között játszódik:

„Hanem én is vagyok
Az Atyaistentől
Hozzád követ.”

Mondja a regös-csodafiú szarvas – „én is” – elis-
merve, hogy a szent király is az ég embere; mindketten
azok, mégpedig a közös Atyaistené, aki Úr a nap, a
hold és a csillagok fölött... Az Atyaisten mindenki Aty-
ja és Istene kell legyen. Több Atya és több Isten ugyan-
is elvileg sem lehetséges. Tehát a követutasítás an-
nak a kinyilvánítása, hogy én, a révülő, a regében járó
regös ugyanannak az Úrnak a dolgában járok, mint
te, szent király...

Az is teológián túli, vagyis misztikus tapasztalás,
amelynek nem lehet más közös eredménye, mint az,
hogyha nincsen két Atyaisten, nincsen két Valóság
sem, Egy-ségre kell jutni.

A révülő regös tehát istenbékét ajánl a szentki-
rálynak. Hogy miként, nem tudjuk, a rege itt meg-
szakad, s következik a gyermekreg biggyesztés, az idé-

len=szentetlen³, az előbbiekhöz képest szentségtö-
rő befejezés: a rege metafizikai teréből lehuppan a
zsánerbe:

Hej, már kit adjunk?
A Jusztinnak adjuk,
Horváth Annát adjuk.
Haj, regő, rejtem;
Regő, rejtem!

Stb.

Lehetetlen nem észrevenni az összefüggést a Jú-
lia szép leány, másképpen Mennybevitt lány és még
számos címmel illetett balladánkkal, ahol az égi kö-
vet csodafiú szarvas helyett fodor fehér bárány, de öl-
töztük igencsak hasonló.

Föl is fő'tekinte a magoss egekbe
Egy szép gyalogösvény hát ott jöddögél le
Azon ereszködék fodor fehér bárány
A napot s a holdat szarva között hozván
A fényös csillagot a homlokán hozta
Két szál arany perec aj a két szarvába
Aj a két oldalán két szép égő gyertya
Mennyi szőre szála annyi csillag rajta

A hasonlóság lényegében azonosság, hiszen a
mennyei állat-küldöttek magát az eget viselik testü-
kön: a napot, a holdat, a csillagokat. Társaságukban
mitikus-kozmikus térbe lépünk. Ám a csodalény már
nem az őshit szarvasa, hanem a keresztény bárány.

Treuga Dei?

A regös énekekben az égi követ⁴ a szent királlyal tár-
gyal, itt meghívót hoz Júliának „A mennyei karba, a
szent szüzek közé.” Vagyis halálhírnök, aki azonban
üdvöt kínál, földi gyászt és égi boldogságot:

„A mennyei harang húzatlan szólalék
A mennyei ajtó nyitatlan megnyílik.”

*

Hogyan szerzett tudomást a regös szellemi, égi
erők működéséről?

Révületben, vagy ahogy e szót a legkorábbi em-
lítesekben jegyezték: *révületben*: „r̥yewl̥tetek” és
„rewletes”, „rewletekkel”.⁵ Tehát 'v' nélkül, noha ez a
betű a számunkra oly szűkös latin ábécében kivéte-
lesen rendelkezésre állt – volna. Nyilván azért mel-

² Érdemes megemlíteni a Deneb népi neveit: Fölnagycsillag, Hadvezető, Nászvezető, Vezércsillag.

³ Régi „id” szavunkból jön az idv >üdv, idnap>ünnep. Az „id” értelme egy, azaz szent; miként Valóságból, Istenből, úgy üdvből sem lehet több, csak egy.

⁴ A görög angelos=hírnök, Isten követe. Megjegyzendő, hogy a Tejút ugyan nincsen nevesítve az itteni mennybolt-leírásban, de a Tejút egyik-másik népi neve így hangzik: Angyalok Útja, Szent Mihály Útja. SZENT MIHÁLY arkangyal tudvalévőleg a holtak kísérője, védelmezője is – CZAKÓ GÁBOR: Titkos könyv, Álom: 69–82. old. Bp. 2004.

⁵ Történeti Etimológiai Szótár (TESZ): „r̥yewl̥tetek” és „rewletes”, „rewletekkel”.

lőzték, mert a kiejtésben nem hangzott! Tehát a szó gyöke nem rev, rév, hanem re, rē, ré, reu – leginkább e-re épülő kettős magánhangzó. A magánhangzók torlódása miatt a tő és a rag közti nyögőhang⁶ alakult az idők során 'v'-vé. Ez okfejtésünk lényegét nem befolyásolja.

*

Mit tesz a *révülő*? Utazik. A fizikai világból *átkel* a me ta fizikaiba, a testből a szellemibe, a földiből az égibe, a láthatóból a rejtettbe. A közönség eközben láthatta *révülő* testi valóját, „*rűttetését*”, vagyis rekkenő hevültségét,⁷ hallhatta *rikoltozását*, *rekegését*, *rebegését*, elgondolhatta az elragadtatott *regös repülését*, *rebbenését* a túlbanba. Ilyesféle külső jeleknek ma is tanúi lehetünk korunk látnokainak elragadtatásakor.

Ezért gondolják nyelvészeink, hogy a kiterjedt szócsaládhoz tartozik a rekeszt, a rekkenő, a réved, a reggel, a régen, a rejt, stb. és ezek különféle származékai. Talán a *rag* gyök családjá is, a *ragaszt*, *ragad*, *ragoz* és a több tucatra menő *ragadomány*. Meglehet, hogy a *rag* is kéthangúként kezdte, ám idővel a torlódó magánhangzók közé lehelődött a 'g'? A CzF.⁸ szerint a 'rak' gyöke a ra. Ez pedig azonos a -ra, -re, -rá határozó ragunkkal, az pedig ezer év előtti, de sokfelé, pl. Széken máig mindennapos hangalakjában – *rea/reá*⁹ közel áll a *révülés*hez, és többek közt azt jelenti, hogy valaki valahova megy: Decsre, vagy a túlvilágra. „Péterre megyek” mondja a székely, ha Péterhez igyekszik. A 'rak' és a 'rag' közös gyökeleme minden valószínűség szerint a 'ra', hiszen a hangalaki egyezésen túl a rakódás és a ragadás képe egybevág.

A rokonság egy részének találtak a keresők finn-ugor atyafiságot, másoknak, a többségnek még szlávot sem, így ezek az árvák „ismeretlen eredetűnek” minősülnek. A hatalmas szócsalád egységét a mai szétszerkesztő szemlélet nem láthatja, hiszen kiindulópontja a bármi áron való rokonságkeresés a belső összefüggések kutatásának rovására.

*

Vajon tisztelhetjük-e, a ra, re, rá, ré gyök ivadékai között rév, révész szavainkat? A CzF. álláspontja szerint nem, mert ezeknek gyöke a rév: „Nyelvünkben alig találunk más rokon gyökhangu szót, mellyel a rév alapfogalomban is megegyeznék, mint az alhangu ró vagy röv, miként Lugossy József is tartja; tehát rév annyi volna, mint rovott, kirovott, kivájt hely, különösen valamely folyóvíz partján. Egyébiránt hasonló hozzá az olasz riva, franczia rive, rivage, latin ripa stb. Figyelmet érdemel a persa rev (itio, iter), revis (transitus), reh, v. rah, v. ráh v. rái (via, iter). Ha európai nyelvből vettük át, úgy ez közvetlenül talán az olaszból történheték, minthogy népünk némely más hajózási műszót is kölcsönözött az olaszoktól (...) De az utóbbiak is, mint tudjuk, latin eredetűek.”¹⁰

A TESZ éppen a CzF.-ra hivatkozva elfogadja ezt a – szerintem – téves véleményt, noha a rév szó képlete mássalhangzó+magánhangzó(k). Az első említésekben „reu”, „riu”, „reuu”¹¹ alakokban szerepel. A révész pedig „reuezh”, „reuiz”.¹² Tehát ugyancsak 'v' nélkül, akár a *révül*! Szavaink lejegyzésekor a középkori deáknak az 'r' mellett csak a 'v' körmölésével nem gyűlt volna meg a baja – ha hallja. És ha hallotta volna, bizonyára le is írta volna! Ha a 'v' nem is, viszont egész biztosan megütötte fülét a mai 'é' helyén egy, esetleg két kettőshangzó, azt/azokat próbálta kinkeservesen visszaadni az ilyesmire alkalmatlan latin ábécéjével. Megszenvedett, akárcsak társai a *révül*lel.

*

Révül-e a révész?

Mai mestersége *átkelő* hajós. Két part között jár oda vissza. Hajdan is ezt tette, amikor a rege-világnak igencsak különös alakja vala: maga is félig-meddig szellemlény. Neveinek sokaságát át sem lehet tekinteni. Szerencsére mindenki tud Kháronról, aki a holt görögök lelkét szállította az életből a halál birodalmába, sokan ismerik a Kalevalát, melyben Vejnemöjnen bűvöl a túlvilágjáró ladikot, az egyiptomi Halottas Könyvet, ahol a lélek bárkán utazik, a bibliai Noé és a sumer Utnapistim történetét, akik egy pusztulásra ítélt világból

⁶ BENCZE LÓRÁNT és MALECZKI JÓZSEF barátaim javasolják itt az „ajakközi zöngés réshang” bevezetését, amit a magyar nyelvészek mindközönségesen bilabiális zöngés spiránsnak neveznek.

⁷ CSORBA BÉLA, az Újvidéki Egyetem lektora hívta föl a figyelmemet a Chrestomathia vogulicára, melyben „rey = forráság; meleg / Hitze; warm - m. révül”. Tehát kedves, elszakadt rokonainknál, a voguloknál is fölmaradt valamicske a régi hagyatékból.

⁸ CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS: A Magyar Nyelv Szótára, Akadémia Kiadó, 1962-1874. CD-n Arcanum, 2003. (CzF.) Itt jegyzem meg, hogy a szóösszevetésekben szereplő frissebb keletkezésű szavaink nem cáfolják okfejtésemet, hanem éppen ellenkezőleg, bizonyítják gyökrendünk észjárásának elevenségét.

⁹ Tihanyi Alapítólevél.

¹⁰ Cz.F.

¹¹ TESZ.

¹² U. o.

mentették át az életet egy újba, isteni segítséggel. A Gilgames-eposzban **a főhőst Úr-sanabi, Utnapistim révéseze viszi át a Halál Vizén.** A révész tehát az élet és a halál, az itt és a másvilág között utazók szállítója: lélekfuvaros.

A vízen átjutás neve: *átkelés*. BALLAGI MÓRNÁL a *kelem* átkelőhelyet jelentett régen, innen Kelenföld neve¹³. A *kelés*=*ébredés* a magyarban a szent változás szava. Általa új minőség támad: valaki útra, fegyverre *kel*, ébred, nyugtából föláll. Egyáltalán *keletkezik* valami. *Napkeltekor* eloszlik a sötét, vége az éjnek. A napkelte másik neve *naptámadat*¹⁴: az este alvilágba szállt Nap föltámadása. A *költő* tollvonására lim-lom szavakból új világ *keletkezik*. A növények, a rovarok és a madarak úgy születnek, hogy *kikelnek* a magból, a petéből, a bábból, a tojásból. Aki *kikel* magából, az megszokott énjét levetve valaki mássá lesz. A házasként *egybekelnek* a nászban: újjászületnek, félből egyként ébrednek. A tetszhalott *életre kel*. A *fölkelő* ráébred arra, hogy ő nem élhet tovább a régi rendben, s ezért az életét is kockára teszi. Aki meghal, az örökre elalszik ebben a világban, majd *átkel* a túlvilágra, *átébred*! Mert oda csak ebben a szellemileg éber állapotban lehet eljutni. A minőségi váltás képe még a *kelés-kelevény*, *elkel*, *kelt* tézista, lába *kel* kifejezésekben is dereng.

Az eddigieket egybevetve a *révül*, a révész szavaink mítikus jelentését erősíti a hozzájuk tartalmilag kapcsolódó *kel* hasonló értelme.

A túlvilág számtalan ún. magas kultúrában és néphagyományban, sőt, a mindenkori-mai misztikus tapasztalatban valamely „vízen túl” fekszik.¹⁵ A példák sora végtelen. Csak magyarokat említve: eleink általában a patakon, v. más vízen túli, rendszerint magasan fekvő helyre temetkeztek. Kelet-Magyarországon: Debrecenben, Szabolcsban, Beregben máig faragnak csónak alakú fejfákat. Népmeséink rendszerint az Óperenciás tengeren túl játszódnak. A legenda szerint Attilát is a 'vízen túlra' temették, mégpedig függőlegesen: a víz alá! Nem lényeges, hogy tényleg így történt-e, vagy másként. A későbbi regés elbeszélés azt tanúsítja, hogy a hagyományra emlékezők szerint ennek így, s nem másként kellett történnie. Árpádot „Tisztességgel temették egy kis fo-

lyónak forrása fölött, mely kömederben folyik alá Attila városába.”¹⁶

A regébeli reuiz-révész épp oly elátkozott, akár a reülő-révülő.¹⁷ Egyik sem kívánja sorsát. A táltost az égi hatalmak rendszerint betegséggel kényszerítik, a révész pedig folyton szökne hivatalából. Ha a gyanútlan mesebeli~regébeli! utas az evezőhöz nyúl, vagy megengedi, hogy a révész előtte ugorják ki a csónakból stb. rajta ragad föladat. A révészi teendő pedig nem egyéb, mint rejtett túlnannal való kapcsolat-tartás. Az pedig gyakran rettenetes, rémisztő, *rút*, *rutyma*, *rusnya*, *ronda-randa* rémalakokkal való veszedelmes küzdelmet jelent.

A *rém* jelenthet túlvilági lényt is – „rémeket lát”, „fölrémlik előtte”, kifejezéseink erről tanúskodnak. Kölcsény is hasonlóan ír a Husztban: „Rémalak inte felé”. A *rém* képes lehetett arra, hogy megszállja az embert; *rémül* szavunk értelme, hogy az áldozat maga is *rém*mé válik. Pl.: hevül, kékül, sántul stb.

A me ta fizikaiba való bepillantás minden tapasztaló szerint megrendítő, „tremendum” (RUDOLF OTTÓ). Jákob belesántult az angyalal való találkozásba, KERESZTES SZENT JÁNOS „a lélek sötét éjszakájáról” beszél stb.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a kereszténység fölvétele után a korábbi hitvilágra árnyék vetült, így a *rém* értéktartalma megromolhatott. Gyökünk bokrából sarjadt egyéb, nem mitologikus szavak, pl.: fölrémlik, rebzik, rebzsik, tárgyilagosa. Mindössze hirtelen fölrebbenő képet, tünemény-látványt jelentenek, ráadásul a remény mintha éppen a félelem ellentettje volna... A remény – a TESZ szerint szintén ismeretlen eredetű... A CzF. írja róla: „bizonyos jó után esengő várakozást jelent, mely a kedélynek némi nyugtalanodásával szokott járni, továbbá, mert a remény félelemmel vegyes érzés, mennyiben csak valószínűségeen alapúl, s az ellenkező rosznak lehetőségét nem zárja ki.”

*

Hogy szavunk gyöke – a CzF.-val ellentétben – nem a rév, hanem a re-ré, arra bizonyosság e gyök rengeteg hajtása. A már említett rekken, rikolt, repül, stb.

¹³ A magyar nyelv teljes szótára, Pest, 1867. Szent Gellért püspök legendájában: „Kelenföld hegyéről letaszították.” (Árpád-kori legendák és intelmek.) A mai Gellérthegy és a Vár közti területet hívták hajdan Kelenföldnek, amely mindig révhelynek számított.

¹⁴ KÁROLINÁL Keletet is jelent: 4Móz 2.3, ill. 4Móz 3.38.

¹⁵ CZAKÓ UO.

¹⁶ ANONYMUS. Lehet, hogy a „kömeder” még az aquincumi római vízvezeték, v. annak egy akkor – Anonymus korában! – még működő része vala? Ki tud e vízvezeték forrásáról?

¹⁷ Erdemes megjegyezni, hogy népmeséink vízimolnára hasonló, a földöntúlvilal érintkező ember, nemkülönben a malom is a két világ találkozásának színhelye.

igéken túl a reggel, a rég és a részeg is.¹⁸ Utóbbi a belső nyelvszemlélet élénk példája, hiszen a szó gyöke, azaz alakja, továbbá értelme közös. A megváltozott tudatú részeg is olyasféleképpen viselkedik, ahogy a révülő – messziről nézve táltos módjára motyog és támolyog. Még a kései berűg: „rúgjuk be a ház oldalát! tánczosok szavajárása”¹⁹ is emlékeztet a sámanok mozgására-viselkedésére. Mindketten bizonyos szerek hatása alatt állnak... Éppen ezért a CzF. valószínűleg téved, amikor a rész-gyökből származtatva kiszakítja a szócsaládból.

*

A *ra*, *re*, *ré* gyök értelménye tehát nem is annyira homályos. A határozói szerep nyilvánvalóan utal a helyváltoztatásra. Az is kiderült, hogy az utazás benső, szellemi és a másvilágra visz, módja a *rejtezés*, a másvilágra kalandozott tetszhalottra sokfelé mondják, hogy *elrejtezett*.

A reuiz-révész tehát a réülő-révülő-rejtező. Az utazó és a fuvaros egyaránt a földi életet a túlvilágtól elválasztó vízen kel át.

Az egyik révülő elregéli a közönséges halandók előtt rejtett mítoszt, az odaát tapasztaltakat, a másik, a révész arra is képes, hogy mást oda szállítson. Működésük lényege az avatatlanok előtt rejtett.

A regös eleinte maga lehetett a révülő, akitől később különült el az énekmondó, aki hallotta és megtanulta a túlvilági beszámolókat, de maga nem föltétlenül révült.²⁰ A regéből így lett népköltészet, irodalom...

A túlvilági tapasztalatok leírása, a rege, eredendően mitikus mű, amely valamennyi hagyomány szentkönyveinek alkotásmódja szerint képsorban, sőt, képaradatban nyilatkoztat ki részletes indoklás nélkül. A kép ugyanis magyarázhatatlan, valaki vagy látja, vagy nem.²¹

¹⁸ TESZ: „rescugis”, „Reuceg”, „rezuge”, „rezeg” stb.

¹⁹ Cz.F.

²⁰ PAVEL FLORENSZKIJ hivatkozik az Ortodox Egyház Hetedik Egyetemes zsinatára: *hogyan is festhetne ikont az, aki soha nem látta az ősképet? Az ikon célja az, hogy a tudatot a szellem világába emelje, titokzatos és természetfölötti látványokat mutasson. Csak az egyházatyák képesek szemlélni ama érzékfölötti valóságot, melyet az ikonon ábrázolni kell. A festőre csupán a technikai kivitelezés tartozik. Kivéve az olyan művészeket, mint Szentéletű Andrej Rubljov, aki maga is látta képe eredetijét – esszéink szóhasználatával képes volt révülni.* – Ikonosztáz, Bp. 2005. Tipotex kiadó.

²¹ „Akinek füle van hallja meg” – mondja Jézus, amikor arról kérdezik, hogy miért nem fejti ki tanítását aprólékosan. „Azért szólok nekik példabeszédekben, mert szemük van, de nem hallanak, és nem értenek. Beteljesedik rajtuk Izaiás próféta jövődölése: Hallani fogtok, de nem értetek, Nézni fogtok, de nem láttok.” (Mt 13. 9-14.)

²² Cz. G: Titkos könyv, 39-66. oldal: Egy titkos könyv, a Miatyánk.

²³ Az ellentétek magyar egyben látására példa a süt-főz, kívül-belül, esik-kel, él-hal, ez olyan mély, hogy nekem magas, etet - etet stb.

²⁴ A dobót a táltos a révüléssel „lővá teszi.”

²⁵ „A papnál kaptam meg a sógort” – mondják Széken.

²⁶ Az 'idea' és 'kép' tartalmi-szellemi összefüggéseiről I: Cz. G. A magyar nyelv lelkeről – az ideák nyelve, Székelyföld 2007/5. Efezusi levél, 5. fejezet.

A kinyilatkoztatás fölfogása nem érzékszervi; az egész személyiség befogadó átalakulását kívánja. Aki nem jut túl az ismeretszerző, „intellektuális” lépéseken, beavathatatlan; ezerszer hallhatja, olvashatja, magolhatja a szent szöveget, a megértésben ujjnyit sem halad.²² A túlnanba – a re-be? – ismeretek ugyanis nem vihetők át, tehát semmirekellők. A feladat valójában az üdv.

A regösének visszatérő végsora: „Aj, regő rejtem!” pontosan erről szól, megtoldva a különös magyar el-entétben gondolkodással²³: regölöm is, rejtem is a szóval elmondhatatlant, a fogalmakkal leírhatatlant. A re egyszerre gyöke a kinyilváníthatatlannak és az el-rejtésnek, a titoknak; CzF. szerint a Tatrosi Kódexben „Mert nem *rejte*k őneki (quia non latuit. Lukács VIII.) értelme: nem *titok*” neki/előtte.

A beavatott benső átalakulását nevezi meg a révülés-révülés-rejtőzés. A néprajzi leírások bőven beszélnek a világfát jelképező ágas fatörzsről, melyen át a sáman a hetedik égbe mászik, meg a dobjáról, amely a táltos paripája,²⁴ de az igazi úti készség a révülő személye. Képes rá: az égből érkező képek áthatolnak rajta, megkapják²⁵ őt, s ő elkapja őket, s továbbbítódván megképlenek²⁶ a hívekben.

*

A re gyök rejlik a már említett reggel szavunkban is, a reggel pedig a megvilágosodás napszaka, amikor a sötétség eloszlik künn is, benn is. A megvilágosodás kulcsfogalom minden vallásban. A Bibliában a világosság megteremtésével alkotja Isten a világot, Jézus a világ világossága, aki „minden embert megvilágosít” (Jn 1,9.), Pál apostol írja, hogy a világosság termi a szeretetet és a többi jó gyümölcsöt, a sötétség meddő.²⁷ Hanem regösénekünk, és re gyökünk az Evangéliummal való találkozásunkat megelőző idők emléke. A fogalom is régebbi. ***Gilgames alvilági útján a Masu („lkrek”) hegy hágójánál megtalálja a***

kaput, ahol a Nap naponta ki s be jár. A kaput skorpiófarkú házaspár őrzi, akiknek „puszta látása elegendő a halálhoz”. Gilgames félelmében leborul, de a skorpió-emberek megengedik, hogy bemerjen. A kapu egy hosszú, sötét alagút kezdete. Gilgames huszonnégy órát menetel a sötétben, majd az alagút végén találkozik Samassal, a Nappal. Kétségtelenül megvilágosító beavatáson megy keresztül. Ezután az istenek kertjében Sziduri-Szabitu, az „isteni csaplórosnő” megpróbálja rávenni, hogy hagyjon fel tervével és inkább egyen, igyon, vigadozzon: azaz merüljön vissza a földi élet kábulatába. Gilgames azonban kitarthat célja mellett. A buddhizmus alapítója, Buddha maga a megvilágosult. A buddhizmus a Krisztus előtti hatodik században keletkezett, akár Kínában a megvilágosodás útja, a tao, és Iránban Zarathusztra tanítása, amelynek tűzkultusza önmagában jelzi a világgosszág gondolatnak a fontosságát. Tízezer évvel korábbiak a kőkori festett beavató-barlangok, melyeknek sötétjébe a jelölteket mintegy eltemették, hogy újjászületve keljenek ki onnan.

A népmeséinkben megőrződött beavatási szertartás – a jelölt földarabolása, esetleges megfőzése, majd újjászületése, szintén erősíti az előbbieket. Hogy a mondai adatok mellett nyelvek is utalnak arra, hogy a kereszténység előtti magyar vallásosságban szerepelt a megvilágosodás eszméje, arról három, gyakori mesei szólás tanúskodik. A jelölt minden esetben e szavakkal ébred: „de nagyot aludtam”. Újjászületése „hétszerte erősebb, szebb és ragyogóbb alakban”, történik: „a Napra lehetett nézni, de reá nem”.

*

Még néhány észrevétel.

Érdekes elképzelést vet föl a CzF., midőn ezt fejtegeti: „a rég szóban is az idő alapfogalma lappang, és elemezve: re-id, öszvehúzva réd, s a d átváltozván g-re rég, mint vidám, vitor, vig; minthogy továbbá, ami régi, az mintegy el van földve, takarva előlünk, a re mint fontosabb is érintők, a rejt, rejlik igék gyökével rokonítható.”

Ha így van, vagy így lehet, akkor a re-id második tagjában rejthet az *idv*, *sztent* vagy *Egy* értelem, tehát továbbra is a re természetfölötti tartományában mozgunk azzal, hogy a jelentés földúsult és megnemeseedett. Joggal merülhet föl a *rég*, *régi* szóban az „elmúlt szent idő” értelme. Ha igen, akkor a *regös* tehát a régi szent időbe rejtezik-révül, s róla énekel. Szóbookrunk így őrzi az emberiség közös Aranykor-émlékét?

Vajon gyökünk származéka lehet-e a *ravatal*? A CzF. és nyomában a TESZ a ró-ból eredezteteti, mint halott számára összerótt faalkotmányt. A szó a *hivatal*, *jövetel* módján képeztetik. Nos, a *ravatal* a másvilágra utazó fekhelye, így meggondolandó összefüggése a *ra*, *re*, *ré* gyökkel.

Nyelvünkben gyakori a hangátvetés, a gyökök megfordulása: köp – pök, gügye – gyüge, csavar – facsar, étel – élet stb. Nos, ha gyökünk a *re*, *erré* változtott, akkor ide vonható az *ered* és származékai?²⁸ A hangalaki egyezés mellett szól az értelmi is, hiszen a vallások közös eszméje, hogy az élet és minden, ami van, „fönről” a me ta fizikai világból *eredt*, onnan *árad*, ahová a *regös révülve átkel a réven*.

*

Nyelvi ásatásunk leleteit értékelve megállapíthatjuk, hogy ősvallásunkban élt egy hármas és egy ketős világkép. Az egyikben, az eddig jobban kutatottban, a világfa kapcsolja össze az alvilágot a földivel és az égivel, a másikban a földet a túlvilágtól víz választja el, melyen *átkelve-átébredve* a révész, a *révülő* teremti meg az összeköttetést a két világ között. Kiderült, hogy *révülő* és a *révész* igen-igen közel áll egymáshoz: szellemileg testvérek. Nevük a re- gyökből *ered*, melyből kiterjedt mitológiai szóbookor sarjadt: *rege*, *regös*, *rejt*, *rejtezik*, *rém*, s talán *régi*, *ravatal* stb. Lásd fent.²⁹ Eddig is tudtuk, hogy a világfa, a *reá* fölmászó sámánokkal,³⁰ és a *révülő-révész* egyaránt ősrégi, nemzetközi jelkép. Előbbi szorosan kapcsol bennünket finnugor rokonainkhoz, utóbbi ezen túlmenően délebbi kultúrák vonásait is viseli, ám hogy melyek és mikor ezek, honnan hová vándoroltak, annak föltárására egyelőre nem vállalkoztam.

²⁸ Lásd: *gub-bog*, *guga-guba*,

²⁹ Gyümölcsöző volna megrajzolni a *ra*, *re*, *rá*, *ré*, *rü* gyök bokrát.

³⁰ HOPPÁL MIHÁLY: A sámánizmus vallási kultúrái.

Félig kimondott vagy ki sem mondott kérdések

Délvidéki úti jegyzetek

Délvidéki kirándulásunkon a bácskai Kishegyesen volt a szállásunk. A név gyermekkoromat idézi, igaz, egy másik vidékről: Debrecenben is van Kishegyesi utca, melytől nem messze laktunk, az a bihari Kishegyes községre utal. Az elnevezés pontosan tükrözi a dombos-dombos, lankás táj jellegét, tiszta időben a Fruška gora szőlőtermesztéséről híres magasabb vonulatai is ide látszanak. Van a Bánságban Torontáltorda is, ami a Kolozsvár melletti várost és a híres tordai hasadékot idézi a Szent László-mondákkal, mint ha egy nagy szívdobbanás hasadna kisebb ütemekre ezekben az egymásnak felelő földrajzi nevekben. De még gyermekkorom tájaira visszatérve egy pillanatra: a debreceni Déri Múzeum gyűjteményét megalapozó bécsi selyemgyáros, Déri Frigyes is bácskai születésű volt.

A határátlépés után a szecesszióban és a magyar irodalomban bolyongtunk, a Palicsi-tó hullámzó vizeire, Palics szecessziós épületei, villái, víztornya a huszadik század elejének hangulatát sugározzák, a közeli Szabadkán Komor Marcell és Jakab Dezső épületeivel találkoztunk, a legjelentősebbek a városháza és a zsinagóga. Szabadka a mi számunkra Kosztolányi városa, 1885-ben született Szabadkán, édesapja gimnáziumi igazgató volt, ma az épület előtt Kosztolányi-szobor, de egy másik gimnázium viseli az író nevét. Amikor a város utcáit járjuk, mintha az ő regényeit lapoznánk, hiszen az 1924-ben született Pacsirta és az 1925-ös Aranysárkány innen vette helyszíneit, alakjait, hangulatát. Az Esti Kornél rímei című versében Szabadka is megjelenik: „Gyermekkorom, mindig téged kereslek, ha járom a poros-boros Szabadkát.” De itt volt hírlapíró rokona, Csáth Géza is, ugyancsak a Bácskai Hírlapnál.

A szabadkai múzeumban egy-egy villanás a 19-20. századforduló hétköznapi életéből: Lifka Sándor nevéhez fűződik a ma már régies hangzású kinematográfia megalapítása 1900-ból, 1908-ban pedig már megnyílt a Lifka-mozi. Szinte azonnal követte a mozgókép-vetítés fejlődését, hiszen a Lumière-testvérek 1895. december 28-án a párizsi Grand Café-ban tartották a világ első nyilvános filmvetítését. Szabadkán plakát hirdette a Villamos mozgó fényképek Szabadkai kinematograph Nagy Díszelőadását, melynek címe

azóta is aktuális: Pénz ő felsége. A képtárban Oláh Sándor, a „legsabadkaibb festő” képei és gyűjteménye. A városi múzeumban található Szirmai Antal Kossuth Lajosról festett nagyméretű alkotása. Ez a kép látható a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség által kiadott füzet címlapján: Bácska és Bánság a szabadságharcban 1848-1849. Ebből a kiadványból idézünk néhány adatot a Délvidékhez kapcsolódó aradi vértanú tábornokok életével kapcsolatban. Lázár Vilmos 1815-ben született Nagybecskerekben. Damjanich János szerb származású volt, egyik győztes csatájának emlékét a törökbecsei emlékmű őrzi. Bánsági nagybirtokos volt Kiss Ernő honvédtábornok is, a bánsági hadtest parancsnoka, 1799-ben született Temesváron. Schweidel József 1799-ben Zomborban született, 1848 augusztusában ő vezette haza a Sándor huszárezredet. Óbecsei születésű volt Than Mór festőművész, aki Görgey vezérkarához csatlakozva kísérte végig a szabadságharc eseményeit, ekkor készült vázlatai nyomán festette meg később a szabadságharcra kapcsolatos festményeit. Kishegyes felé tartva is találkozunk szabadságharcos emlékművel: 1849. július 14-én Kishegyes-Feketics (az akkori Feketehegy) határában zajlott le a szabadságharc utolsó győztes csatája Jelačić és a Guyon-Kmetty vezette honvédhadtest között.

Szabadkán személyes találkozásokra is sor került: a Népkör főtájkára, Bodrogi Béla és felesége, Hajnalka számolt be sokféle tevékenységükről, melyet filmen is bemutattak. Működik az Oláh Sándor képzőművészeti szakosztály, a Juhász-zenekar, melynek Juhász László a vezetője, néptánc, népzenei, színjátszó szakosztály. A Népkör komoly múlttal, tradíciókkal rendelkezik, alapításának dátuma 1871. október 20. Mostani elnöke dr. Takács Márta. „Ha mi nem is mehetünk el mindenhová, idehozzuk a világot” mondja Hajnalka, mikor a nemzetközi táncfesztivál résztvevőinek névsorát ismerteti. Újvidéken a Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület lelkes képviselői beszélnek kultúraőrzi tevékenységükről, a kórus, tánccsoport működéséről, a vidék ízeit a galuskás marhapörkölt idézi fenségesen, ezentúl már helyhez tudjuk kötni a bácskai rizseshúst is. A katolikus templomban az újvidéki Kapisztrán ferences ifjúsági kórus karácsonyi

CD-jét tudjuk beszerezni. Az összeállítás Gárdonyi Géza versével kezdődik, Fel nagy öröme, ma született, a befejező szám Méhes György Szent karácsony éjjel című összeállítása: „Harangok tiszta zengő hangja / Kísérjen minden éneket. / Csituljon el szíved haragja, Várjuk a legszebb ünnepet. / És mindenütt a nagyvilágban / örüljenek az emberek.”

Utunk állomásain a múlt, a történelmi, kulturális hagyományok ismertetése egybefonódott azoknak a lelkes helytörténészeknek az életével, sorsával, akik az emlékeket bemutatták. Törökbecsén Szekeres István Gellért helytörténész várt bennünket kis széken ülve az út mellett, mivel lába már nem a régi, a vidék történelmének idézése során személyes munkásságáról is képet kaphattunk. A nem messze fekvő Árpád-kori aracsi pusztatemplomról számos elbeszélés, monda szól, egyiket Szekeres István is elmesélte. „Törökbecsétől kiindulva, a beodrai országúton haladva, balra az első dűlőút végén van egy tó. Ahol a tó van, ott mélyebb, ezért nevezik szakadásnak, mintha leszakadt volna a keleti partján levő maradék domboldalból. Ehhez a parthoz fűződik a legenda, amely úgy tartja, hogy ebben a partban van eltemetve Mátyás király ezüstkoporsóban, ahova úgy került, hogy a törökök Budáról elhozták ide – azóta nevezik a partot Mátyás hajójának – szerbül Matejszki brodnak.” A helyszínen Aracsi Vajda János elbeszélését, kalauzolását hallgathattuk meg, aki „A »mese-titkú« aracsi pusztatemplom mondái, története” címmel adott ki ismertetőt. A könyv az itteni Torontáltordáról való Nagy Szabina elbeszélésével kezdődik. „Valaha város vette körül, az északi oldalán zárda állt, de most bármerre is nézünk, csak pusztaságot látunk. Egy pusztá közepén álló, pusztuló templomnak mi más is lehetne a neve, mint pusztatemplom? Kié is a Pusztatemplom? - az aracsiaké, a törökbecseieké, a beodraiaké, a tordaiaké, a bánátiaké, a bácskaiaké, a vajdaságiaké, az erdélyieké, a magyarországiaké – szóval a magyaroké – ami pedig a miénk, arra vigyáznunk kell!” Az alkonyati nap az elbeszélés közben végigsimította a megmaradt ablaknyílásokat, kiemelte a középkori oszlopok mintázatát, mintha ez a fény-árnyjáték egy mindennapos liturgia része lenne, mely hajnaltól alkonyatig a pusztatemplom más-más részleteit ragyogtatja föl. A pusztatemplom több mint építészeti emlék, ezt jelzi, hogy Bori Imre az aracsi kő leírásával kezdi a jugoszláviai magyar irodalom történetét feldolgozó kötetét. „Az aracsi kő felirata még latin nyelvű: „Akik e betűcskéket olvassák, A mindenható Istent kérjék.” Ez a XI. századi szövegemlék azonban elsősorban képzőművészeti vonatkozású, bár szép jelkép, hogy a Törökbecse mellett napfényre került faragott kővön már betűről, írásról van szó.” Az összetételben a „puszta” már Petőfi verseit is eszünk-

be juttatja, mintha ez a néma templom hű kísérője lenne történelmünknek, gazdagítana és gazdagodna egyszerre.

Kishegyesen dr. Virág Gábor helytörténész, a Bácsország vajdasági honismereti szemle főszerkesztője ismertette a település történetét. A Bácsország 2008-as első számába belelapozva, a vidék történelmének, művészet- és művelődéstörténetének gazdag anyagával találkozunk. Egyik cikkben Szabadka évszázadaiba is visszatérhetünk. „A város mai központjában volt település folyamatosságát régészeti leletek (XIV. század), illetve Zabadka falu (1407) és Zabathka mezőváros említései bizonyítják.” – írja Hovány Lajos A Palicsi-tó vízgyűjtő területe című cikkében. Egy megrázó mondat: „A városközpontban feltárt régészeti leleteknél pernyeréteg azonosítja a török kort.”

Dr. Virág Gábor jeles helytörténész könyvében, A kishegyesi iparosság történetében adatokat találunk házigazdánk, Kátai Géza édesapjáról is. A kishegyesi ipartestület új zászlaját 1935. június kilencedikén szentelték föl. A zászlónyélre szegek, illetve kis pajzsocskák kerültek az iparos nevével, foglalkozásával: ezek között Kátai György Sándor pék neve is szerepel. Egy pékdinasztiáról van szó, ez a mesterség mára kiveszett, az édesapa 1974-ben adta vissza az ipart. A könyv felsorolásából képet kapunk a mainál sokrétűbb iparosság virágzásáról: ács és molnár, bognár, szabó, papucsos, pék, asztalos, cipész, köteles, szíjgyártó, bocskorkészítő, kabát-és harisnyakötő, lakatos-kovács, kőműves, géplakatos és villanyszereelő, már a két világháború között élő szakmák felsorolásából is lüktető élet képe bontakozik ki. Ezeknek a foglalkozásoknak egy része megszűnt, de Kátai Géza a folytatásra, a boldogulásra is példát mutat. Az egykori szülői ház ma pékmúzeum – de hallgassuk meg elbeszélését, mely képet ad az itteniek sorsáról, törekvéseiről. A „szálláson”, a tanyán vendéglátó központot rendeztek be.

„A diákokat, turistákat a vállalkozás keretében fogadjuk, vannak tanárok, animátorok, akik kijönnek, foglalkoznak velük. Van papírkereskedésünk, meg élelmiszer-kereskedésünk. Van 60 hold földünk, jóságok, szamár, ló, tehén, birka, kecske, sertés, lábasjóság, pulyka, gyöngytyúk. Ami a tanya körül van, zab, napraforgó, kukorica, búza, árpa ezeknek a jóságoknak a takarmánya. A tejet is feldolgozzuk, a sajtok itt készülnek.

Pékdinasztia voltunk, édesapámék édesanyámmal negyven évig csinálták a pékséget. Amellett még földdel foglalkoztak, szőlészetünk volt, dohányt termesztettünk, végtelen szorgalmas család voltunk. Én 1951-ben születtem, a bátyám még kitanulta a szakmát, engemet már eltanácsoltak, akkor már látszott, hogy a mesterségnek nemigen lesz jövője. A 60-as

évek nagyon nehéz idők voltak. A magánvállalkozást, a privátokat ellenségnek nézték, agyonsújtották adóval, a szüleim rengeteg munkával, rengeteg fáradtsággal győztek csak iskoláztatni, fenntartani a családot, ragaszkodtak a tradícióhoz is, az apáik mesteriségéhez. Zabot, dohányt termesztünk, hogy az adót ki tudjuk fizetni, szőlészetünk is volt. Egy iparosnak öt hold földje lehetett, azt össze is vásárolták, gyümölcsösünk volt, barackos, szőlészet, úgyhogy a pékségben mindennel foglalkoztak, éjjel-nappal dolgoztak. Az volt nálunk a szokás, hogy édesapám 11 órakor, amikor a második kemencének megcsinálta a kovászt, akkor bekallantyúzta, reggel fél háromkor kelt, mert dagasztani kellett, nem géppel csináltuk, hanem kézzel. A kapu állandóan nyitva volt a kuncsafatok előtt. 1974-ben ment nyugdíjba, akkor volt hatvan éves, 14-ben született. A pékség megszűnt, de át lett alakítva múzeumnak, a kemence, a fölszerelés megmaradt. Most az iskolás gyerekeknek elmeséljük, hogyan készült a kenyér, miben kovásztak, hogyan is kelt meg. Ott a nagy kemence, 120 kiló kenyér sült egyszerre.

Kishegyesnek 6000 lakosa van, 11 pék működött. Lisztet cseréltünk, egy kiló lisztért egy kiló kenyeret adtunk. Sok parasztgazdaság fél évre, vagy egész évre behozta a lisztet. Kellett neki kétszáz kiló kenyér, akkor elhozott kétszáz kiló lisztet, édesapám azt földolgozta. Be lett írva egy kis könyvbe, és akkor, ahogy hordták a kenyeret, mindig föl lett írva, és akkor elszámolás volt. Egy kiló lisztből egy kiló húsz, harminc deka kenyér lesz. Most egy kiló lisztből hatvan dekát, vagy még annyit sem adnak. 1935-ben, amikor édesapám letette a mestervizsgát, úgy kezdte a privát ipart, hogy egy kiló búzáért egy kiló kenyeret adott. A mázsa búzát elvitte a malomba, csak nyolc kiló vámot vettek le abban az időben: 92 kiló lisztet kapott vissza, vöröslisztet, tehát takarmánylisztet, sima tiszta lisztet, barna lisztet, a teljes kiőrlésű lisztet. A pékség kisparként működött, nem államosították. Gondolom, nem láttak nyereséget, rengeteg munka volt benne. Kétszázötven kiló kenyér tésztáját kigyúrni, az nem semmi. Olyan volt édesapámnak a keze, mint az én karom, vagy a lábam szára. Nem volt, hogy reggel elalszom, nem kelek föl.

Az nem úgy volt, mint most, hogy beleöntik az edénybe a lisztet, hozzáteszik az additívot, a pékségben ma már nincs élesztő. Az még olyan volt, hogy a vizet, a lisztet, a sót, az élesztőt beletették a száz húsz kiló kenyérhez, az aztán megkelt, hajnalra megerjedt, és akkor ment a többi liszt hozzá, következett a dagasztás, szakítás. A múzeumban, amit berendeztünk, a kenyérral kapcsolatos csendéletek is vannak, illusztrálva van a kenyérfőzés folyamata. Két arcképet is látunk, édesapámat és édesanyámat.

Egy becsei festőtől rendeltem, a Radics Rózsi néni festette meg őket fényképről. Ő negyven éven át, mint retusáló dolgozott Becsén. Itt is vannak neki munkái, nagyon sok tanyarészletet festett. Ezt a szélmalmot egy szabadkai Lajko nevű amatőr festő festette. Van egy ilyen programunk, a kenyér születése, fényképeken, festményeken be tudjuk mutatni, megmutatjuk hozzá a szerszámokat, a kemencét.

A nyári alkotótáborban a festőkkel volt egy olyan témánk, hogy a kenyér, minden művész hagyott itt képet. Van egy gazdasági udvarunk, ahol megvannak a szerszámok, be tudjuk mutatni, mivel munkálták meg valamikor a földet, és akkor itt van egy festmény, a cséplés, az aratás hogy ment. Ezen a képen ott a templom, onnan a szállásról nézve, a templomot, ahogy lássuk. Ezen a képen meg ott a szélmalom. Lehet látni, hogy kaszáltak, itt a körösztöket meg egyebet lehet látni, hogy rakják körösztbe. Itt pedig a cséplés, egy régi fénykép van megfestve, a régi gőzgéppel. Rakják a kévét, itt jó a szalma ki, emitt van a mázsaház. A fenti rész a malom, parasztkocsival vették a szélmalomba a búzát, megőrölték, a liszt ment a teknyőbe. A sziták különböző méretűek voltak, hogy jobban kiválogassa. Lehetett ezeken a szitákon finomabb lisztet kivenni, a teljes kiőrlésűt még lehetett fokozni. A kifliknek, a péksüteményeknek finomabb liszt kellett, és akkor a szitán átrázták. Ami alul kijött, az ment péksüteménynek, ami meg durvább maradt, korpásabb lett, az ment a kenyérnek, barna és fehér kenyeret is süttünk. Lakodalmas kalácsot is készítettünk, minden héten volt lakodalom. Oda tej, vaj, liszt kellett, a kalácsot kerekre fonták. Itt vannak a lapátok, a szakajtók, a tésztát ide hoztuk, ezekbe szakítottuk, aztán kiborítottuk a lapátra. Mikor cipó volt, vagy vekni, ezekbe lett beletéve. A lapátokkal lett a kenyér betéve, kiszedve, ezek ilyen elnyűvött lapátok. Jó hosszú nyele kellett legyen, a kemence hat méter hosszú volt. A tésztát a szakajtóból a lapátra borították, és akkor egyesével lett berakva, belül kezdődtek a három kilósok, aztán következtek a két kilósok és az egy kilósok. Az egy kilósra négy óra sülés volt, akkor édesapám az egykilósat szedte ki először, aztán a két kilósokat és a három kilósokat vette ki, azok többet sülték. Itt maga a tészta kellett a gőzt kiadja, nem úgy volt, mint a mai kemencéknél, hogy begőzölünk. Ezért kisebb a kemence nyílása is, ekkora kellett legyen, hogy a gőz ne veszítse el az erejét.

Innen volt az árusítás, ezekre a polcokra volt rátéve a friss kenyér. A konyhánk itt volt, édesanyám itt főzött, ez volt az ebédlőasztalunk. A kenyér égett részét a tejbe beletették, és abból kapták reggelire a kávé. Levágták vagy leverték a héját, ahol egy kicsit megkapta, tejbe tették, egy kis cukrot tettek hozzá, kicsit kesernyés íze volt, így készült a tejeskávé. Reg-

gel fölkeltem, ennél az asztalnál kellett az egyszeregyet mondanom. Ide ültettek, édesapám itt dolgozott, szakította a kenyeret, nekem minden nap el kellett mondani az egyszeregyet egytől százig, oda is, meg vissza is. Az íróasztalom ez volt. Ide tettek egy újságpapírt, így tanultam. Mikor apám kezdett kovácsolni, akkor pakolás volt, be volt fejezve a tanulás. Édesanyám volt édesapám jobbkeze. Ő volt a fűtő, ő volt a mérő s szétadó, így tudták egymást kiegészíteni.

Ahogy jöttek a vevők, mindjárt ki is szolgáltuk őket. A szállásokra, a tanyákra minden vasárnap tíz kiló kenyeret vittek ki, és soha, egy alkalommal nem mondták azt, hogy megpenészedett a kenyér, vagy meg-savanyodott, vagy valami. Még Péter bácsi is megvan, aki a kenyeret vitte, itt a kanyarban, ahogy meg-
gyünk Szabadka felé. Ebbe a kosárba pedig, amikor megsült, vittük szét a kenyeret. Apám a hátára vette, krenzlinek hívják, biciklire pattant, és az előkelő kun-saftoknak (irodisták, tanító, jegyző) széthordta.

A magyarságot, a kultúrát muszáj megőrizni, azt őrizni kell. Itt a szomszéd községben, Szeghegyen svábok voltak, édesapám németül is tudott, magyarul is tudott, meg szerbül is tudott. Mind együtt éltünk, Mária Terézia telepítette még ide őket, itt a Délvidéken együtt éltünk ezekkel a nemzetekkel. Varsán a szlovákok vannak, ott is három templom, három község, ezt nem mi találtuk ki, ez így lett.

Az anyakönyvezést már 1830-ig vissza tudjuk vezetni, a családfát is összeállítottuk. A gyökerek nekünk itt vannak, mi itthon vagyunk, itt születünk, meg itt is akarunk meghalni. Magyarok vagyunk. Akarni kell. Mi az, hogy nem lehet boldogulni? Engem az sért, hogy a politikusok belénk sulykolják, hogy kisebbség. Hát milyen kisebbség? Miért vagyok én kisebb bárkitől, mástól. Éppen mondja Bojan Pajtić, a tartományi végrehajtó tanácsnak az elnöke, hogy a Vajdaságban nincsen kisebbség, mindenki államalkotó nemzet. Szépen mondja. Szerbül, magyarul beszél. Én nem érzem magamat kisebbségnek senkinél se. Az idősebb lányom Szabadkán és Újvidéken tanít, az egyetemen tanár, a közgazdasági karon van, magiszter. A fiam harmadik osztályos, mezőgazdasági középiskolás. Van még egy kisebbik lányom. A második meg a harmadik között hét év van, az a baj, hogy nincs négy. A feleségem cégvezető, okleveles közgazdász.

Katolikus vagyok, hiszek is az Istenben. Amikor a keresztőt szentöltük ott kint a tanya bejáratánál, há-

rom pap szentelte: katolikus, református és pravoszláv pap. Meg akartam mutatni azt, hogy egy Isten van."

Káta Géza tanyáján négy órakor ébredek, jó lenne még aludni valamennyit. Van azonban a hajnalnak egy pillanata, amikor felébred a természet, abban pedig a verebek. Mind egyszerre tudatják, hogy a világon vannak, akárcsak egy kórus zendítene rá. Ebben a kórusban mégis ott van az aracs pusztatemplom hallgatása, a fölötte elszálló madarak röptének íve. Ott vannak mosolyok és kézfogások, egymásba kapcsolódó pillantások, félig kimondott vagy ki sem mondott kérdések...

Szóval, aludni lehetetlen. Követelően, szinte parancsolóan cseng a fülembbe a bácskai verebek hajnali himnusza.

BÁCSKAI VEREBEK

Hajnalomban ti köszöntsetek
Csivítelve, bácskai verebek.

Hirdessétek, újra gyúl a nap
Isten vetése érik az ég alatt.

Mert minden, minden Isten-vetemény
Búza föld és emberi remény.

Eső zuhog, dúsabb a kalász
Szívünkben teljesebb a hallgatás.

A hallgatás, melyből az ég alatt
Liszt pereg és jövődő fakad.

S úgy ad tovább pirosuló reményt
Mint kenyeret, az újabb nemzedék.

A friss kenyér hogy kézből kézbe száll
Roppan a héj, harmatos a táj.

És lengeti az égi tisztaság
A zöldellő füvek illatát.

Ablakomon – látom a szemét –
Kopácsol egy bácskai veréb.

Hagyd a gondot! Hitet tette válts!
Apád kezéből szökken a kalász.

Sámánjaink színes álma

Egy küldetési könyvről és a számvetés jelentőségéről

Balázs-Arth Valéria: *Délvidéki magyar képzőművészeti lexikon*; Budapest – Timp Kiadó, 2007. 671 p.

A délvidéki magyarság életéből hiányzik 1989 felszabadító élménye, a szabad megmozdulás friss lélegzetvételének mámore. Abban a sorsfordító – vagy annak vélt – esztendőben, amikor a környező országok társadalmán végigsöpört a demokratikus törekvések szele, a délvidéki magyarság semmilyen tárgyalóasztalnál, legkevésbé utcai tüntetésen vagy politikai vitafórumon nem mondhatta el azt, hogyan képzei el a jövőjét. Helyette újfent mások rendelkeztek a sorsa felett, ami azután rövid másfél év alatt katasztrófába torkollott. Amiben közel két évtizeddel ezelőtt része volt, az nem a Közép-Európában akkortájt megtapasztalt reményteli megújulás érzése, nem a „talán eljön az élhető világ” boldog reménye volt, hanem a pusztító háború közelségének rémülete, a mindennapi fenyegetettség egyre mélyülő rettenete. Hogy milyen a háború a Balkánon, annak emlékét a délvidéki magyarság a génjeiben őrizte, a családi emlékezet pedig sok évtizedes gyászában sem tudott szabadulni a temetetlen halottaik kegyetlen látomásától. Amikor az utódállamok magyarsága a sorsfordító 1989 után azon munkálkodott, hogy végre politikailag is meghatározza önmagát, a Bácskában és a Bánságban katonai behívók elől menekültek a fiatalok, a Drávaszögben pedig már romokban heverték a magyar települések. Szerb szabadcsapatok és martalócok szedték a harácsot, és haldokló falvak ürültek ki pár hét leforgása alatt. A trianoni magyarság körében akkor fogalmazódott meg a XX. századvégi sorskérdés: ha abban a történelmi helyzetben a délvidéki magyarság elhagyja a szülőföldjét, az annak lesz a bizonyossága, hogy az utódállamokban kisebbségi sorsban élő magyarsága számára a menekülés az egyetlen megoldás. Ha helyben marad, ha lesz elegendő ereje túlélni a háborús megpróbáltatásokat, akkor a szülőföldnek még van megtartó ereje, még bízhatunk abban, hogy elevenek és kikezdhethetlenné a régi költődések. A menekülés vagy a minden áron való ott-hon maradás a kisebbségi magyarság számára a járható út? Az idő, ha keserves megpróbáltatások árán is, de meghozta a választ – és jó, hogy a túlélési vágy mindennél erősebbnek bizonyult.

Két évtizedes megkésetttséggel a délvidéki magyarság számára mostanában adatik meg a lehetőség, hogy végre szóljon a saját sorsát illető elképzeléseiről. Társadalmának megteremtése, intézményeinek létrehozása még csak az elképzeléseiben körvonalazódik, de abban már egészen biztos, hogy nem akar többé félelemben, nem akar többé hazugságban élni. Vissza fogja hozni családi életébe az átörökölt szokásrendet, visszaköveteli hagyományvilágát, és jövőjét már a történelmi tudata alapján kívánja alakítani. Politikai közösségként már nem lesz kiszolgálója senkinek, kompromisszumot is csak a józan realitások mentén fogad el. A Bácska és a Bánság magyarsága oly mértékben vált kisemmizetté, hogy jóléti alkut már nincs mire kötnie. Egyszerűen nincs mit felajánlania, nincs mit adnia a többség kegyeiért. Vagyona, földje, birtoka, féltésre érdemes javai nincsenek – csak magyarságának közösségi ereje kötheti még a tájhoz, egyedül ezzel gazdálkodhat, a végsőig racionális következetességgel.

És ez hatalmas erő, ez megtartó hatalom. Most végre meg kell látnia, hogy ő is értéket teremtő lakója a tájnak, hogy múltja, történelme révén jussa van a vidékhez. Tanítók, papok, katonák, gazdálkodó emberek, írástudók és művészek, parasztok és hivatalnokok sok emberöltőnyi rendje teremtett itt életet, s ha a ma magyarja még nem is ismeri fel kelő tisztaságban az alakjukat, tudnia kell, hogy nincs egyedül a történelemben. Szerencsésebb sorsú közösségek életében nemzeti intézmények rajzolják körül az élhető világ határait, nálunk a Délvidéken mandátumos emberek magányosan végzik ezt a feladatot. Amit másutt államilag támogatott hivatalok öntenek formába, az nálunk a Délvidéken az íróasztalok magányában leli meg a közösséghez szóló üzenetét. Úgy, ahogyan azt első vándornyomdászunk, Takáts Rafael tette kettőszáz, első történészünk, Bárány Ágoston végezte százötven, és első népdalgyűjtőnk, Kálmány Lajost követte el száz évvel ezelőtt.

Ennek szellemében, az értékeink begyűjtésének szándékával három olyan mű is született a közel-

múltban, mely a szellemi alapvetés feladatát vállalta magára. Kalapis Zoltán, a kiváló művelődéstörténész háromkötetes *Életrajzi kalauzában* (Újvidék, 2002 és 2003) – ahogyan ő fogalmazott – a „lentségi” magyarság kiváló alakjai felett tartott szemlét, és lelt vagy ezer olyan személyre, akinek életműve beépült az ezer elvonult esztendő történelmének archeológiájába. Közelebbre, alig fél évszázadnyi távolságra tekintett vizsgálja Vajda Gábor: *Remény a megfélemlítettségben – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1945-1972)* (Szabadka, 2006) című monográfiájában, mely a délvidéki magyarság kiszolgáltatottsága egyik legsötétebb korszakának már értelmezhető tényeit tárta fel, ablakot nyitva az ideológiai penésztől és dohtól átjárt, egypárti önkény világára. Balázs-Arth Valéria pedig *Délvidéki magyar képzőművészeti lexikon* (Budapest, 2007) című könyvében mutatta meg, milyen mérhetetlenül gazdag a művészeti életünk. Három hatalmas mű a történelem, az irodalom és a képzőművészet területéről – számvetésnek, első széttekintésnek nem kevés!

Másfél évtizednyi lexikonírói tapasztalatnak a birtokában hatalmas munkát végzett Balázs-Arth Valéria, amikor 671 oldalas művében, 600 kép gazdag illusztrációjának kíséretében 402 délvidéki, vagy a Délvidékhez valamilyen formában kötődő művész, vagy a képzőművészeti életben valamilyen szerepet vállalt személy életét dolgozta fel. „Eredetileg nem ezt a könyvet akartam megírni – nyilatkozta az újvidéki Magyar Szónak a szerző. – Tulajdonképpen a Révai Új Lexikona délvidéki szerkesztőjeként fogalmaztam meg az első képzőművészeti cikket a 90-es évek közepén, s attól kezdve folyamatosan írtam képzőművészekről és képzőművészetről a Révai Új Lexikonába. Közben fölkerítettem, hogy a Kortárs Magyar Művészeti Lexikon számára – amely az 1945-től terjedő időszak magyar képzőművészetét tekinti át – vegyem számba és írjam meg a délvidéki magyar képzőművészeket és intézményeket. Mivel a képzőművészetet mindig is nagyon szerettem, elvállaltam, s amikor megjelent a lexikon – amelyben azért terjedelmi megkötések is voltak –, többen mondták, milyen kár, hogy nincs egy összefoglaló munka a délvidéki képzőművészetről. Mivel a *mag* megvolt, folyamatosan bővítettem az anyagot. Ez a lexikon 100 évet ölel fel, tehát a teljes XX. századot, a legutolsó adatok 2005. december 31-ével zárulnak.”

Az anyagában mérhetetlenül gazdag lexikonban olyan művészek szerepelnek, akik a történelmi Délvidék – a Vajdaság, a Drávaszög és a Muravidék – területén születtek, s munkásságuk ott, vagy másutt, a széles nagyvilágban bontakozott ki. Olyan festők, szobrászok, művészettörténészek és kritikusok, színházi díszlettervezők, fotóművészek, elméletet oktató

tanárok, a képzőművészeti élet alakítói, akik jellemző módon, életművük révén meghatározták a Délvidék magyar művészetét. A lexikonban szereplő személyek úgyszólván mindegyikéről egy fotót, esetleg önarcképet vagy más művész által készített portrét közölt a szerző. Az élő művészeknek egy, a művésztüket reprezentáló alkotása, az elhunyt, már lezárt életművel rendelkezők esetében akár több mű reprodukciója is bekerült a lexikonba. „Akik kimaradtak – mert a szerző nem jutott a nyomukra, illetve nem válaszoltak az adatokat kérő felkérésére – azokról listát közöl, éppúgy, mint az említett területen alkotó XIX. századi művészekről is, illetve azokról is, akik a Délvidéken születtek, de nem tudjuk meddig éltek ott, és máshol váltak neves művésszé.” Vagyis a délvidéki magyar képzőművészeti élet teljessége számbavételének az igényét jelentette be a szerző (ezért írhatta egy méltatója, hogy a könyv „híradás rólunk – délvidékiekről”), ami egyszersmind erőfeszítéseinek méretét is sejteni engedi.

Ha valaki történetírói-krónikási szándékkal – akár a publicisztika szintjén is – próbálkozott már a képzőművészeti élet leírásával, az kénytelen volt szembesülni a feladat valódi nehézségeivel. A Délvidéken ugyanis nem létezik a „képzőművészetek” intézménye (sem), amely (vagy amelyek) módszeresen dokumentálnák a művészet világának történéseit és megőriznék annak dokumentumait. Nincs továbbá mindmáig magyar képzőművészeti gyűjtemény és képzőművészeti dokumentumtár sem. Ezért igazán azt a kérdést sem lehet megválaszolni, hogy a Délvidéken hol zajlik a képzőművészeti élet? S hol lehet annak jelenségeit meglesni, megnyilatkozásait tetten érni? Városi könyvtárak és múzeumok helytörténeti gyűjteményében helyel-közzel található egy-egy plakát vagy kiállítási meghívó (és szerencsés esetben mellette a katalógus), de ezek gyűjtése nem programszerű, nem intézményi feladat. Emellett a sajtó napi hírányaga vagy a művelődési rovata szolgálhat még némi krónikaértékű információval, de ez is az esetlegesség mezsgyéjén egyensúlyoz. Ezért – az említett okokból eredően – komolyabb monográfia vagy összefoglaló jellegű könyv megjelenése ma is eseményszámba megy, megszületése ünnepnek számít. Elképzelhető tehát mekkora feladatot jelentett Balázs-Arth Valéria számára négyszáz életmű történeti bemutatása és művészettörténeti leírása. Mert nem igaz, hogy a lexikon nem bocsátkozik értékelésbe – a *Délvidéki magyar képzőművészeti lexikon* abban különbözik műfaji rokonaitól, hogy elemeiben és egészében is az értékeket mutatja meg. Lényegét, színét és zamatát – mondanám: a délvidékiségét – éppen az adja, hogy tapinthatóan benne van az életek és az életművek nagy-nagy tragédiája. Az is, amiért születtek,

az is, ahogyan születtek, s az is, amit magukba zártak. Olyan színes a lexikon, amilyen színes Balázs G. Árpád Golgotájának pasztell-világa, Hangya András bohócainak keserű fintora, Pechán József vásári forgataga, vagy Sáfrány Imre Sámán-látomása. Azért nagy mű az ismereteknek ez a tárháza, mert az ismeretanyag a lényegével van jelen a lexikonban. Úgy, ahogyan a Délvidék azt önmagának megalkotta, s úgy, ahogyan az Balázs-Arth Valéria lelkében egésszé összeállt. **A Délvidéki magyar képzőművészeti lexikon azért is mérföldkő a könyvkiadásunkban, mert megmutatta, mi egy küldetési könyv igazi lényege: nem feladata hűvös fölénytel csillapítani a lázat, hanem az indulatok szenvedélyével segíteni a gyógyulást. Annak a közösségnek a gyógyulását, amelynek mérgei és láza még mindig nem forrta ki magát.**

Baranyi Anna művészettörténész, a lexikoníró jeles szakvéleményezője egy nyilatkozatában elmondta, a könyv jelentőségét elsősorban abban látja, hogy „ilyen terjedelmes, átfogó, összefoglaló munka [mindeddig] nem készült, biztos, hogy a lexikon anyagát így együtt nagyon kevesen ismerik a volt Jugoszlávia területén, Magyarországon meg egyáltalán nem. Az olvasó e szokványosnál jóval részletesebb lexikonban a lexikális adatok mellett különleges életutakkal, kimagasló művészi pályákkal ismerkedhet meg. A bőséges adatok és szakmailag megrajzolt, néha kisebb tanulmányoknak is beillő pályaképek mellett időnként az életút egyéb szempontból fontos részleteiről szintén olvashatunk irodalmilag igényes megfogalmazásban. A szerző számos művészről közöl újonnan felkutatott adatokat, eddig ismeretlen, lappangó műveket. Ilyen jellegű és ilyen funkciójú lexikon eddig még nem jelent meg, ezért hiánypótló műnek tekinthető a művészek, az érdeklődők számára is, a XX. századi magyar képzőművészettel foglalkozó kutatóknak pedig egy eddig szinte feltáratlan terület fontos kézikönyve.” Különlegessége továbbá a lexikonnak, hogy a szerző összeállította azoknak a művészeknek a jegyzékét, akiknek a pályája a lexikkal felölelt időszak előzményének tekinthető, valamint azoknak a művészeknek a listáját, akik a Délvidéken születtek, de Magyarországon vagy máshol a nagyvilágban élnek vagy éltek valaha. A lexikon értékét növeli az a bibliográfiai teljesség is, ami egy-egy szócikk végén olvasható.

Ilyen méretű művet nem lehet csak józan elszárással megalkotni, ehhez rajongás és megszállottság

szükséges – és mindenekelőtt a teremteni vágyó ember lelkesültsége. Ha fellapozzuk a mára már klaszszikussá érett alkotók életrajzát – legyen szó Almási Gáborról, Hangya Andrásról vagy Juhász Árpádról – a vonatkozó irodalom határtalan gazdagságából kiderül, Balázs-Arth Valériának a Délvidék egy teljes évszázadnyi magyar (és nem magyar) sajtótermékét kellett átlapoznia, hogy a kiállítások megnyitóirol szóló legeldugottabb jelentéseket, vagy az elrejtett illusztrációkat is számba vegye. És akkor még nem esett szó a külföldi, távoli országokban lezajlott kulturális-művészeti események roppant fegyelmezett oknyomozásáról, az egyéni és a közös kiállítások eseményeinek dokumentálásáról, azok kritikai értékeléséről és a művészi önvalomásokról – ami első pillanatban hatalmas adathalmaznak tűnik, de azonnal kiderül, hogy a felsorolás az élettörténet szerves részét képezi. A szerző olykor „műfajt is teremt”, hiszen egy könyvillusztrátor, egy színpadtervező vagy egy karikaturista életművének a bemutatása semmiképpen sem tartozik a szokványos feladatok sorába. És vajon mi a mérhető egy színpadi bábos vagy egy színházi rendező világában? Aki a kollektív produkciók esetében legfeljebb másfél soros méltatást kap a sajtóban. Ennek bemutatásához, a leírásához eszközöket és módszert kellett találnia a lexikonírónak – a hátteralakokat teljes dimenziójukkal együtt kellett beemlennie a képzőművészet rejtelmes világába. Értékelhető látomássá kellett formálni az életművet. A *Délvidéki magyar képzőművészeti lexikon*nak pusztán megszületésén túlmenően a legnagyobb értéke, hogy elegendő, hogy minden bemutatott életmű a maga helyén szerepel, egyformán fontos eleme a délvidéki magyar képzőművészet történetének.

Ha a számvetések során nem feledkezünk meg a délvidéki magyar néprajzi kutatások eredményeiről, a Bodor Anikó szerkesztette háromkötetes *Vajdasági magyar népdalok* (Újvidék – Zenta, 1997, 1999, 2003) együttesen ezeröttszáz oldalt meghaladó óriási összefoglaló munkáról, valamint a demográfiai kutatásoknak az ezredfordulót követő részeredményeiről, melyek máris monografikus összefoglalóért kiálltanak, akkor némi rezignáltsággal azt kell megállapítani, jószerével csak a történeti kutatások terén késlekednek a bátor kezdeményezések. Ami azért jelent gondot, mert a délvidéki magyarság történelemismeretének a megerősítése már eddig is évszázados mulasztást szenvedett.

Élvezetes olvasmány a tudományosság feladása nélkül*

(Gulyás Gizella: Délvidéki művészek és Nagybánya 1896-1918, Logos Grafikai Műhely, 2006)

K. Zs.: Szeretettel köszöntök mindenkit ezen a szép estén, örülünk, hogy itt lehetünk e jelentős könyv bemutatóján. Az első percekben mindenképpen Nagybanáról kell beszélnem. Nagybanához nehéz érzelem nélkül közelíteni mindkettőnknek, nyilván a szerzőnek is, s ez egy olyan érzelmi többletet adott az életünknek, ami a tudományon messze túlmutat. Úgy gondolom, hogy **a tudománynak és a művészetnek nincs más szerepe és dolga, minthogy a mi földi életünket könnyebbé, szebbé, igazabbá, tartalmasabbá tegye, és használnunk kell energiaforrásként a mindennapjainkban is.**

Nagybánya története immár igen hosszú nyúlt: több mint száz éve annak, hogy Nagybanán létrejött ez a művésztelep. S ez a száz év micsoda óriási távolságot jelöl, erre rávilágít az a tény is, hogyha most megnézzük a mai modern művészetet, akkor azt látjuk, hogy egyfajta abszolút nemzetköziség zajlik le, az országhatároknak a teljes megnyitása, a nemzetközi művészetnek eggyé olvadása lett a jellemző. Viszont az 1890-es években és a századvégen alapvetően egy **nemzeti művészetnek** a megteremtése, tehát éppen **a mai művészeti törekvéseknek az ellenkezője** volt a cél.

Mi is hozta létre ezt a művésztelepet?

Ha megvizsgáljuk az okokat, akkor azt látjuk, hogy többféle irányba kezdték el kutatni a magyar művészek, művészeti írók azt a lehetőséget, hogy **hogyan lehetne végre egy olyan hazai művészetet megteremteni, amely egyrészt összefügg és be is ágyazódik a nemzetközi művészetbe, másrészt, pedig sajátosan nemzeti karakterű alkotásokat tud teremteni.** Hollósyék kimondták, hogy ez pedig sehol máshol nem képzelhető el csak a magyar ég alatt, a magyar földből kell kinőnie ennek a művészetnek. **Nagybánya** egy kis vidéki városka volt **Máramaros vármegyében** a mai országhatártól még jó 70 km-re, Miskolctól 250, Budapesttől több mint 500 km-re. S ez az akkori vonatjáratok mellett egy jó 23 órányi utazást jelentett, hogy valaki odaérjen Budapestről Nagybanára. Hogyan is jött létre a művésztelep? Ehhez tudni kell azt, hogy a magyarországi és a budapesti művészek akkortájt a müncheni akadémiára jártak tanulni, és amikor ott diplomáltak, csak azután

mentek egyéb művészeti központokba. Tehát **München** egy nagyon fontos központ volt a magyar művészet tekintetében. Ezt az akadémiát végezte el **Hollósy Simon** is, aki néhány év után ott nyitott egy szabadiskolát. S ebbe a magániskolába kezdtek gyűlni az olyan szellemű művészek, akiknek túl kötött volt a müncheni akadémiának a légköre és a szellemisége, azaz valami másra, modernebbre vágytak. Így jött létre egy nagyon széles nemzetközi gárda ebben a szabadiskolában. Ami azt jelentette, hogy Japántól Amerikáig, de oroszok, svédek, norvégek, dél-amerikaiak jártak hozzá, és természetesen magyarok is. Meg kell még említeni **Grünwald Bélát, Thorma Jánost és Réti Istvánt**, akik egy ötlet nyomán rábeszéltek Hollósyt, hogy magániskoláját a nyári hónapokra tegye át Magyarországra. S mivel az utóbbi két művész nagybányai illetőségű volt, jól ismerték Nagybanát fantasztikus természeti lehetőségeit, rávették Hollósyt, hogy jöjjenek haza Nagybanára. Ez 1896-ban, a nagy millennium évében érett tette. Ekkor óriási ünnepségek zajlanak Budapesten, hatalmas építkezések közepette. Különbőféle kiállításokat szerveznek és az akkori hivatalos művészetnek a zászlóshajója, az éppen akkor megnyíló Műcsarnok az akadémikus művészetet volt hivatott bemutatni. Ekkor jöttek haza, azaz Magyarországra a Hollósy-iskola még fiatal, ismeretlen művészei, akik nem maradtak a budapesti művészeti központban, hanem egy piciny erdélyi városba vették az irányt. Nagyon nagy dolog volt az is, hogy az akkor tizenvalahány ezer lakosú Nagybanának a vezetősége, polgársága, értelmisége és a helyi sajtó felismerte azt a nagy lehetőséget, ami a nemzetközi művésztábor hozzájuk való megérkezésében rejtett és néhány hetet, vagy pedig majd az elkövetkező években visszatérve, hónapokat töltenek majd el városukban. Fantasztikus volt az a lelkesedés és fogadtatás, amiben ezek a művészek részesültek.

Száz év elteltével azt látjuk, hogy ma is Nagybanáról beszélünk. Nagyon fontos volt, hogy akkor létrejött egy olyan lokális centrum, amely bizony versenyre kelt a budapesti központtal, sőt a későbbi években Budapestet megkerülve rögtön Párizs és egyéb művészeti központokkal tudott teljesen szerves és közvetlen kapcsolatot teremteni.

Mi ketten, Jurecskó Lászlóval ezelőtt 17 évvel kezdtük azt a kutatást, amely a nagybányai művésztelennek a feldolgozására irányul és **Gulyás Gizellához** hasonlóan próbáltunk behatolni ebbe a nagybányai történetbe, amely még a múlt század 90-es éveinek az elején is bizony nagyon hézagos és mondhatni igen feldolgozatlan volt. Tudtuk, hogy nagyon sok apró munka kell ahhoz, hogy ennek az iskolának, ennek a kolóniának a története sok-sok részletben élénk tárljon. És amikor majdan – a még mindig nem létező teljes összegezés – egyszer megszületik, addig bizony sok-sok apró építőkövet és téglát kell letenni. Gulyás Gizella könyve egy tudományos disszertációnak a publikált formája, s idéztek néhány mondatot az opponensek véleményéből. Gyakorlatilag ezt a szakvéleményt fogadta el Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia doktori bizottsága, amelynek a névsora nagyon illusztris. A bizottság elnöke dr. Passuth Krisztina professzor, a titkár dr. Szinyei Merse Anna volt, a tagok pedig dr. Szabadi Judit, Bernáth Mária és Szűcs György voltak, akik – amint a kötet végén is olvasható a kivonatolt véleményekben – kellő lelkesedéssel fogadták ezt a dolgot. Dr. Szabó Júlia opponens szerint: „Gulyás Gizella olyan művészeket sorakoztatott fel dolgozatában, akik egy kultúrát képviseltek, a szó régészeti és művészettörténeti értelmében, azokkal a közeli és távolabbi perifériákkal és központokkal, amelyeknek a vonzáskörébe tartoztak. Gulyás Gizella szépen és érdekesen elemzi Nagybánya és Délvidék kapcsolatait, de különbözőségeit is.”

Dr. Tímár Árpád, a másik opponens pedig ezt írja: **„Nagybánya ugyanis minta volt: az etikus művészmagatartás példája, a közös - tisztán művészeti - célok vállalását, az együttműködést, a szolidaritást is jelentette. Nagybányának ez a rangja, ez a tekintélye sugárzott ki a délvidéki művészekre is.”**

Nagybányának tehát többfelé keresték a titkát, amit igen nehéz meglelni, mert bármerről is közelítünk Nagybányához, mindenfelől rengetegféle arcát mutatja, és azt hiszem a mai napig sem sikerült senkinek, egy művészettörténésznek sem megfogalmazni, hogy valójában **létezik-e nagybányai stílus**. Mi azt gondoljuk, hogy nem létezik, hanem **inkább egyfajta szellemiséget jelent és egyfajta etikai tartást**, amit Tímár Árpád is jelzett, s ez talán a legfontosabb ebben a történetben. **„Igen fontos eredménye, maradandó értéke a disszertációnak, hogy a délvidéki művészteleni törekvésekkel kapcsolatban felkutatja a részleteket, rekonstruálta a történeteket. (...) Mindezek alapján úgy gondolom, nyilvánvaló, hogy a disszertáció igen gazdag tényanyaga többféle értelmezésre is lehetőséget kínál. Ez azonban semmiképpen sem hibája vagy hátránya a dolgozatnak. Bizonyára másképp fogják felhasználni**

ni a közölt adatokat azok, aki a délvidéki művészet szisztematikus történetét írják meg, másként azok, akik Nagybánya monográfiáját fogják elkészíteni, Nagybánya hatását, kisugárzását próbálják majd feltérképezni. A disszertáció által feltárt anyag azonban mindkét feladat megoldásához megkerülhetetlen.” – mondja Tímár Árpád, aki egyik szerkesztője volt éppen az előbb itt idézett kötetnek. Hiszen ahhoz, hogy valóban egyfajta szintézis és összegző munka megszülessen majd Nagybányáról, ezekre a feltáró munkákra van szükség, hiszen amíg nem látjuk teljes színességében és részleteiben, hogy azoknak, akik Nagybányán jártak, milyen kapcsolataik voltak, merrefelé is sugárzott ki Nagybánya hatása, addig nem lehet azt a bizonyos összegző munkát elvégezni. Ugyanezt fejt ki a doktori bizottság is Gulyás Gizella értekezéséről: **„Az értekezés hiánypótló és széleskörű alap kutatásokon épül. A jelölt imponáló biztonsággal, filológiai alapos-sággal dolgozza fel a hatalmas adathalmazt, mely sehol sem válik száraz leltárrá: a tudományosság feladása nélkül élvezetes olvasmány. Áttekinthető rendszerbe foglalja mondanivalóját: a három generáció működésének kronologikus feldolgozása egyben stílustörténeti eligazítást is ad”**. Azt gondolom, hogy még jó pár ilyen könyvnek kell megszületni és még ennek is lesz folytatása. Mert Nagybánya története egyrészt kimeríthetetlennek tűnik, hiszen mindig újabb tények, adatok látnak napvilágot, másrészt minden időszak máshogy fogja látni, mint ahogy ezt a kötetet, illetve magát a dolgot is számosan fogják majd használni és különböző nézőpontokból különféle értelmezéseket kaphatnak majd azok az adatok, amelyek ebben a kötetben leíródtak.

J. L.: Gulyás Gizella könyvével kapcsolatban felvetődik még egy alapvető probléma: **ki a nagybányai és ki a délvidéki művész?** Vajon az-e, aki Nagybányán született, s akkor jóformán azt kellene mondanunk, hogy az alapító generációból csak **Réti István** volt az, mert ő **az egyedüli nagybányai származású**. Igaz, hogy az idők folyamán mindegyik nagybányai nagymester: **Grünwald, Thorma és Ferenczy Károly** is Nagybányán fog letelepedni és éli le életének egy részét, Thorma pedig ott hal meg. Vagy pedig az a nagybányai művész, aki a nagybányai iskolába jár, vagy látogatja a művésztelenet? Esetleg az is nagybányai művész, aki nem is járt a nagybányai iskolába, de mindenféleképpen a nagybányai művészetnek a kisugárzása valamilyen módon kimutatható a művészetében? S itt ugyanúgy megkérdőjelezhetjük, és erre Gulyás Gizella választ is ad, hogy ki a délvidéki művész. Tehát voltak olyan művészek, akik itt születtek Délvidéken, s azután innen elmentek Nagybányára, akik azután vagy visszatértek, vagy sem. **Boromisza Tibor** pl., aki nem teljesen ezen a tájon szü-

letett, hanem picivel feljebb, de rögtön utána **Zentára** költöztek a papájához, aki ott volt polgármester. Később is, 1904-től a nagybányai művésztelep tagjaként is, rendszeresen visszajárt Zentára, gyakorlatilag 1909-ig, még Zentán készült képei is vannak, és ki is állított itthon. Sőt a szülei is ellátogattak Nagybányára, amikor sor került az első házasságára. Ezután is hazahaza látogatott, és a helyi sajtó is foglalkozott művészetével, sőt ő maga is közölt a helyi és nagybányai lapokban a zentai művészeti életről és környezet-kultúrájáról szóló írásokat, egészen 1918-ig. Vagy **Streitmann Antal**-e a délvidéki művész, aki szintén nem itt született, de aki tevékenységét itt fejtette ki, és talán azt lehet mondani, hogy az egyik legfontosabb művész, aki – **Mály Józsefen** kívül — először elhozta Nagybányának a hatását ide, a Délvidékre. S mivel ő pedagógus is volt, a művésztelep alapítására többször is kísérletet tett, mindenféleképpen nagyon jelentős szerepet játszott a nagybányai hatásoknak a terjesztésében, főleg a plein-air impresszionisztikus tendenciáknak a délvidéki megismertetésében. Úgy gondolom, ő egy alapvetően fontos személyiség volt, aki ráadásul még a korszakunk legelején nagyon fontos kapcsolatokat létesített Nagybányával tanítványain keresztül is. Vagy tekinthető-e nagybányai művésznek például **Zora Petrović** és **Ivan Radović**, akik először Budapestre, az akadémiára, 1918-ban pedig Nagybányára mentek, majd visszajöttek és azután tevékenységük nagy részét Belgrádban fejtették ki. Azt gondolom, hogy e könyv szerzője ezt a kérdést úgy próbálja megoldani, hogy egy szintézist teremtve kifejti: azok a nagybányai művészek, akik hatással voltak a Délvidék művészetére, és akik különféle irányzatokat, stílusokat hoztak Nagybányáról. Ebben a könyvben mind a három generáció művészetének az elemzése megtalálható, elsőként a plein-air impresszionisztikus törekvésekhez kapcsolódóké, azután a második nagy forradalom a neósok képviselőié és a harmadik generáció, a legmodernebb avantgárd irányzatokhoz kapcsolódó művészeké. Még nagyon sok dologról lehetne beszélni, ez a könyv nagyon sok mindent elmond, és ami a legfontosabb, hogy csak itt születhetett meg egy ilyen könyv, hiszen a kutatásokat csak helyi ismeretekkel rendelkező szakember végezheti.

Hadd említsek meg egy nagyon kedves példát ezzel kapcsolatban. Az én könyvem 1996-ban jelent meg Boromiszta Tiborról és ott hozok egy képet, amelynek az a címe, hogy Templomba menők. Erről azt írtam, hogy Zentán készült, mert ez egy korai alkotása a festőnek. S e kötet szerzője egy rövid helyismereti mondattal ezt megcáfolja, hogy Zentán a parasztok a kucsmát betűrve viselték, tehát nem úgy, ahogyan a képen látható. Én, egy Budapesten és Miskolcon élő művészettörténész ezt nem tudhattam. Tehát Gulyás Gizella filológiai mélységig, de ugyanakkor nagyon él-

vezhetően, olvashatóan írta meg ezt a könyvét, úgy-hogy azoknak is ajánlom, akik nem művészettörténettel foglalkoznak, mert nagyon sokat fognak megtudni ennek a térségnek a művészetéről, életéről.

Még egy fontos dolgot ki kell emelni, mint ahogyan már említettük is, ezt a könyvet nem a magas tudomány pulpitusán ülve írta meg a szerző. Sokszor jellemző a művészettörténészekre, hogy a műkereskedelemtől a műtárgypiacot lekezelve értekeznek, Gulyás Gizella szerint viszont a piac is sokszor igazolja a művész kvalitását. Itt felhossa, hogy 1995-től, amikor az első nagybányai Pechán-kép, ez a remek kép felbukkant, attól kezdve **Pechán József** festményei elérték az abszolút árverési rekordokat is. Pechánnak ez a képe bebizonyította, hogy a művész járt Nagy-bányán, s ez azért fontos, mert hiszen neve nem található meg Réti névsorában, de máshol sem. A **Nagybányai táj** című képe és Pechánnak Zifferrel és Boromiszával való levelezése is egyértelműen bebizonyította, hogy Pechán valóban egyik legfontosabb személyisége volt a modern művészetnek. Pechán nagybányai útja után közvetlenül Párizsból Nagy-bánya érintésével újból visszakerül Budapestre a modern művészet képviselői közé. Erről a párizsi úttjáról nem sok mindent tudunk, hogy miket látott, mit tapasztalhatott Párizsban, de egyértelmű, hogy a neósok vagy a „magyar vadak” közé tartozik. A tavalyi budapesti „magyar vadak” kiállítása egyértelműen azt bizonyította, hogy míg a nagybányai első generáció Hollós, Ferenczy a legmodernebb festészeti irányzatokat hozták Magyarországra, de ha belegondolunk ez a plein-air naturalizmus, Manetól és Monetól bizony évtizednyi távolságra volt, addig 1906/07-től kezdően **Czóbelnek, Boromiszának és Pechánnak** a művésze-te csak egy-két évvel marad el a francia tendenciáktól. Még az is nagyon érdekes hogy Pechán volt az a festő, aki szerintem leginkább franciásan festett, ezt a Nagybánya látképet vagy a Haditanács címűt az-zal a könnyedséggel festette meg, ahogyan a francia festők festettek. Általában a nagybányai neósokra az volt a jellemző, hogy nagyon zsírosan, vastagon kitöltötték az egész felületet, néha nem is a legvadabb színeket alkalmazva. Pechánra pedig éppen a nagyon könnyed, vékony festékréteg használata volt a jellemző, amikor gyakran az alapszín is előtűnik a festmény mögöl, sokszor azt is képalkotó elemként használja. Tehát itt a Délvidéken ilyen művészek éltek. Mi ezt el is mondtuk a tavalyi kiállítás szervezőinek, hogy bizony Pechánnak ott lett volna a helye ezen a kiállításon és remélhetőleg majd a franciaországi tárlatokon egy-két képét be fogják emelni az anyagba, hiszen így festészete visszacsatlakozhatna a franciákéhoz. Ezek a kiállítások nem Párizsban lesznek, hanem Párizs mellett, hármát terveznek talán már a jövő évtől kezdődően. S még nagyon fontosnak tartom Gulyás Gizella könyvében, hogy nem-

zedékeken keresztül bemutatta: a festők Nagybányán lehet hogy nagyon fontos impulzusokat kaptak, de legtöbbször a művészete sokszor itt, a Délvidéken teljesedett ki és a bányai impulzusokat felhasználva alkotják meg önálló, csak rájuk jellemző művészetüket. Mint a nagyon erős színvilágú, szecessziós **Farkas Béla, Oláh Sándor, de Balázs G. Árpád** művésze is, amely már teljes mértékben az avantgárd felé mutat, nagybányai indítással. Tehát nagyon jó, hogy megszületett ez a könyv és figyelmükbe ajánlom, főleg Önöknek, hiszen Önök élnek ebben a térségben és általa tudhatnak meg sokkal többet múltjukról és egyáltalán az életükről. Mi nagyon nagy örömmel jöttünk ide, hogy ezt a kötetet bemutassuk, amit persze nem tudunk hiánytalanul megtenni, hiszen csak néhány gondolatot sikerült elmondanunk ezzel a nagyon élvezetes olvasmánnyal kapcsolatban.

K. Zs.: Az e kötetben felsorolt délvidéki kötődésű művészek művei nemigen vannak jelen a magyarországi műtárgypiacon, de ez nemcsak erre a térségre jellemző, hanem a Felvidékre is ugyanígy. Erre éppen a napokban jöttünk rá, hogy az 1920-as 30-as években eddig sosem hallott európai szintű festőművészek éltek a Felvidéken, akiknek a művészetéről nem is volt tudomásunk. S miért történt mindez? Mert ott volt köztünk ez a zárt határ. Újból hangsúlyozom, hogy a tudósoknak, kutatóknak a politikával szemben kell menni. Akik a kultúra közvetítésével foglalkoznak, azoknak ezeket a határokat valami módon átjárhatóvá kell tenniük, ami most már könnyebb.

Nálunk gyakorlatilag már 1990 után kiderült, hogy a tudomány és a műkereskedelem nagyon jól tud együtt dolgozni. A műgyűjteményekből olyan képek kerültek elő, amelyek nagymértékben árnyalni tudták a művészettörténetet, esetleg át is alakították az addig már kialakult irányzatokat, a festőkről alkotott véleményyt. Mint ahogyan Nagybányát 1992-ig gyakorlatilag az első generáció jelentette, amikor Nagybanyról beszéltek, mindenki öt nevet említett: **Hollósy, Ferenczy, Thorma, Réti és Iványi Grünwald**, és ezzel be is fejezték. Róluk készültek monográfiák és még néha megemlégették, hogy járt még Nagybányán **Glatz Oszkár és Csók István** is, de a második nemzedékről, a neósokról néha-néha még megemlékeztek, így Passuth Krisztina a Nyolcak könyvében, Szabó Júlia az Aktivizmus könyvében megemléktette, hogy ezek voltak a modern magyar művészet előfutárai. Csak az volt a legnagyobb probléma, hogy ezt művekkel nem tudták alátámasztani, tehát voltak nevek, de nem voltak hozzá művek. Ezek csak az 1992-es kiállításunk után tártak az emberek elé, és ekkor belátták, hogy egy kicsit át kell alakítani az eddigi koncepciót. S ezek után Tihanyi Lajos, akár Perlott Csaba Vilmos, akár Boromisza Tibor, Bornemizsa Géza és még lehetne tovább sorolni, igen fontos személyiségekké váltak, s ha nem is tudták semlegesíteni

azt a felfogást, hogy csak az első generáció jelenti Nagybányát, de mégis jelentőségük egyre fontosabb lett. Ezután a második generációra vagy a két világháború közötti modern képviselőire, Nagy Oszkára, Klein Józsefre, Pittner Olivérre, Jándi Dávidra, Pirk Jánosra és még lehetne a neveket sorolni, terelődött a figyelem. Kiderült, hogy Nagybánya története nem ért véget 1918-ban, ahogyan a délvidéki festészet története sem ért véget Trianonnal, hanem tovább folytatódott. A délvidéki festők általában magyarok voltak, akik ezt a nagybányai szellemet idehozták, de ezért az említett két példa is mutatja, hogy voltak itt szerbek is. S még egy nagyon fontos dolog, hogy ezeknek a művészeknek akkor az nem okozott problémát, hogy én szerb vagyok, azok meg magyarok, ők elmentek Budapestre az akadémiára, a magyar nyelvet kitűnően beszélték, onnan meg Nagybanyra mentek, majd pedig visszajöttek, hogy ezután a szerb festészet két nagyon fontos képviselőjévé válnak. Tehát ilyen teljes átjárhatóság jellemezte az akkori művészetet és az életet is. Ezt az átjárhatóságot először Trianon szakította meg, majd 1945, amikor jó hosszú időre gyakorlatilag lehúzták a vasfüggönyt, főleg az akkori Jugoszlávia felé. De akár Csehszlovákiába vagy Romániába is nagyon körülményes volt eljutni. Ám a művészet azt bizonyítja, hogy akármilyen vasfüggönyt is próbálnak leereszteni, és akárhogyan is próbálják egymásnak uszítani a különféle népeket, ez nem fog működni és nem is működik. Azt remélem, hogy ezen a téren itt, a Délvidéken is változások lesznek, különösen ha majd sikerül az Európai Unióba is bejutniuk.

J. L.: Egy megjegyzés erejéig hozzáfűzném, hogy ezeknek a délvidéki művészeknek a gyér szereplése a műtárgypiacon abból adódik, hogy nem ismerjük a munkáikat. Pechánnak ugyan előkerült egy-két fontos műve Magyarországon, de ő Budapesten is élt, de mondjuk Farkas Bélának is van egy képe a Kecskeméti Képtárban, de lényegében nincsenek művei nálunk. Ezek a művek itt, a Délvidéken vannak különféle gyűjteményekben vagy magántulajdonban. Ezért nem kerülhettek be a magyar műtárgypiacra, szemben Nagybanyával, ahonnan nagyon sok mű jött át az 1990-es utáni időszakban, sőt előtte is. Hiszen nagyon sok festő Nagybanyra Budapestről vagy más helyről ment oda, és ott festett pár nyáron át, azután visszament saját lakhelyére és vitte haza magával az alkotásait. Ebből kifolyólag Nagybanyán csak azok a képek maradtak, amit ott megvásároltak. Egy nagyon érdekes dologra mutatnék rá, 1991-ben, amikor mi először lementünk Nagybanyra, azt tapasztaltuk, hogy még egy ilyen város nincs a világon, mert a legutolsó bérház lakásáig, ahová bejutottunk mindenhol volt a falon 2-3 jó minőségű nagybányai kép. Nagybánya egyszerűen egy olyan erős képvisel, ami legszélesebb körben is hatott. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti

Akadémia miskolci székhelyén Zsolt tartott egy előadást arról, hogy **egy város felemelkedésében milyen fontos szerepet játszhat maga a képzőművészet, s ezt Nagybánya példája bizonyítja. Nagybányának ez egy olyan fajlagos gazdagsága, amely talán még közel sincs Budapesten sem, vagy talán nem is volt.**

K. Zs.: És még valami más is érdekes volt, gyakorlatilag egy városban sem láthattuk, hogy a giccs kiszorult a lakásokból. Tudott dolog, hogy egy adott korszak, adott művészeti termésének fele vagy kétharmada szerintem a giccs kategóriájába tartozik, vagy legalábbis nem éri el a közepes színvonalat sem. Ilyen Nagybányán nem létezett. Nagyon érdekes történet, hogy Nagybányán a kezdeti időszak néhány éve után szinte fizetőeszközzé vált a kép a cipésznél, a szabónál, a keretezőnél, a cukrásznál. A Berger-cukrászdában tele voltak a falak képekkel, mert ha a cukrász feltette a festő képét a falra, akkor a művész néhány hónapig arra a képre járt süteményt enni. Találkoztam Sztelek Norbert egy jókora kartonra festett nagybányai látképével, amelyre hátul a festő írásával fel volt írva: a kép ára mondjuk 100 lej, és mellé pedig, hogy 1 oldal szalonna 10 lej, 2 üveg pálinka 30 lej, 1 kolbász, pedig ennyi és ennyi, és aláhúzva, hogy maradt még 15 lej. Szóval így zajlott az élet Nagybányán, amely egy fantasztikus világ volt, erről még nagyon sokat lehetne mesélni. Mi sokat jártunk Nagybányára és találkoztunk azokkal az emberekkel, akik annak idején személyes kapcsolatba kerültek ezekkel a művészekkel.

Még annyit fűznék hozzá, hogy Nagybánya centenáriuma 1996-ban volt és mi ketten előbb 1990-ben alapítottuk a MissionArt Galériát Miskolcon, ahol 1992-ben, tehát négy évvel a százéves évforduló előtt bemutattunk egy olyan anyagot Miskolcon, amely tömegével vonzotta az érdeklődőket és szakembereket Budapestről és máshonnan is, amely revelációként hatott, hogy újra kell írni Nagybánya művészetét. Akkor ott Miskolcon kezdődött el egy új irányú kutatás, ott hívta fel a budapesti Magyar Nemzeti Galéria a kutatókat, hogy még van négy évünk a centenáriumig, és addig tegyünk is le valamit az asztalra. És valóban 1996-ban egy nagyon komoly és szép kiállítás nyílt meg Budapesten az említett galériában, amely végül is egy állomása lett a nagybányai kutatásnak, nagyon sok tanulmány, kutatás is született. Ami nagyon fontos, hogy Miskolcon volt az a bizonyos „élesztő” tárlat, tehát vidéken, nem pedig a fővárosban. S ez, ami most itt született, egy nagyon fontos dologra világít rá:

a centrum és a perifériák viszonyára, amely örökéletű probléma Európában és máshol is a világon.

A perifériáknak nem szabad magukba zárkózniuk, és ne legyenek kisebbségi komplexusaik egy adott helyen, adott lokális szinten élőknek, kutatóknak és művészeknek egyaránt. Nagyon fontos az ilyen fajta bátorság és a munkaszeretet, ami nélkül ez a könyv, ez a nagyszabású munka sem jöhetett volna létre, ebben a vidéki létben, amiben Gulyás Gizella is kutat. Ennek a munkának a híre el kell, hogy jusson messzire és kapja meg a kellő publicitást, ismertséget. Sajnos a rossz könyvterjesztés miatt nagyon nehezen fog ez menni. Ezekből a lokális szituációkból bizony be kell törni a művészeti és tudományos központokba, főleg úgy, hogy ezek a lokális munkák máshol nem jöhettek volna létre, ugyanakkor meg kell felelniük bármely európai és más mércéknek.

Ha azt kutatjuk, hogy miért csak 1992 után kezdődött el Nagybányának a gazdagabb föltárása, akkor azt látjuk, hogy Trianon után már jóval kisebb figyelem fordul a határon túli területek felé, így Délvidék és Erdély felé is. Ez szerintem bűne a magyar tudományos életnek, s egyértelműen a politikának, persze már arról nem is beszélve, hogy főleg a II. világháború után szinte tudomást sem vettek sem az erdélyi, sem a délvidéki vagy a felvidéki művészeti eseményekről. Nagyon nehéz volt a képzőművészeknek hallatniuk magukról, talán egy könyvet könnyebb volt a határokon átjuttatni és ott terjeszteni. A képzőművészeknek ez már sokkal nehezebb volt, mert a műveknek kiállítótér, szállítás stb. kellett. Most már talán kicsit oldódik a helyzet ezen a területen is. Szerintem a politikával szemben kellett volna menni a kutatóknak és a művészeknek is. Hiszen egy olyan élő közösség ez a Kárpát-medence együttese, amely millió szállal köti össze e vidéknek a különböző területeit, teljes és szoros kapcsolatot építenek ki több száz km-re is egymástól. Úgy tartom, hogy nem mindig van szükségünk Budapestre, néha Újvidék és Miskolc is találkozhat és még sok más helyi centrumnak kell egymással felvenni a kapcsolatot. Ez egy jelentős hálózat kiépítését eredményezné, mert ezek a helyi központok olyan erővel bírnak és olyan tartalékokkal rendelkeznek, amelyek igen figyelemre méltóak. Mindannyiunk összefogásában rejlő erővel kell bizonyítanunk. Köszönjük Gulyás Gizellának, hogy napvilágot látott ez a gyönyörű könyve, legyenek büszkéik, hogy ilyen jelentős művészei is voltak e kies Délvidéknek.

* (Az Újvidéki Magyar Olvasókör szervezésében 2007. április 20-án megtartott könyvbemutató szerkesztett, rövidített változata)

Nagybánya bűvköre

(Egy doktori disszertáció viszontagságai – feljegyzések egy könyvbemutató margójára)

Jurecskó László és Kishonthy Zsolt magyarországi művészettörténész kollégáimnak ezúton, az *Aracs* folyóirat hasábjain is szeretném megköszönni, hogy szakszerű méltatást mondtak tanulmánykötetemről. Ez egy igen szép példája az igazi szakmai barátságnak és megbecsülésnek, valamint annak a megszálottságnak is, aminek az a lényege, hogyha egyszer valaki Nagybánya bűvkörébe kerül, nem tud megszabadulni tőle.

Még az 1990-es évek elején olvastam egy művészeti folyóiratban Jurecskó László és Kishonthy Zsolt galériájáról, hogy kiemelten a nagybányai művészettel foglalkoznak, akárcsak jómagam. Levelemben teljesen ismeretlenül megkértem őket, hogy a nagybányai kiadványaikat, ha csak egy mód van rá, küldjék el nekem, mert nagyban segítenék a munkámat. És voltak olyan kedvesek, ezután rendszeresen elküldték ezeket a könyveket, amiért végtelenül hálás vagyok. Ezek a kiadványok segítséget nyújtottak a disszertációm sok szempontú szakmai feldolgozásához. Nagyon fontos, hogy nincs bennük semmi szakmai féltékenység, hiúság, ami pedig mifelénk igen ritka, nekik csak az volt a fontos, hogy ezzel is Nagybánya ügyét szolgálják, és egy szóra eljöttek hozzánk az újvidéki könyvbemutatóra. Ez egy olyan felemelően szép tett, amit nem tudok kellőképpen megköszönni sem.

Mint ahogyan a könyvbemutatón is megemlítettem, bizony az én nagybányai kutatásom igen régen kezdődött, az újvidéki Pedagógiai Akadémián kezdő főiskolai tanárságom idején, 1974-ben. Akkor gondolkodtam el, hogy mi is legyen a disszertációm témája, mivel a Pedagógiai Akadémia az Újvidéki Egyetem keretébe tartozott és minden rendelkezés ránk is vonatkozott, így a magiszteri vagy doktori cím megszerzése is. Habár rám nem volt érvényes a kötelező doktorátus megszerzése, mivel főleg művészeti tantárgyat tanítottam (akkoriban nálunk művészetből nem volt lehetőség doktorátust szerezni), de én mégis ambicionáltam.

Ekkor már volt bizonyos kutatási „múltam”, mivel pár évvel előbb még a budapesti akadémiai tanulmányaim idején elkezdtem a művészettörténeti kutatómunkát, amikor is művészettörténeti szakra jártam a festészet mellett. Kikutattam, hogy kik jártak innen tőlünk, a Délvidékről a bécsi és a müncheni Képzőművészeti Akadémiára. Hazatérve azután megjelen-

tettem ezeket a dolgozatokat a *Hungarológiai Tudományos Közleményekben*, mintegy bizonyításképpen, hogy ezen a tájon sem volt idegen a művészet és a tudomány művelése. Pályafutásomat pedagógusként és művészként kezdtem, ekkor érthetően a kutatómunka kissé háttérbe szorult, de ez a szakember- és művészlét már önmagában is megpróbáltatást jelent, hát ha még gyötrődő személyiséget sújt. Sorsomnak másik sújtása pedig az anyanyelvemhez való szoros kötődésem lett. Az anyanyelvet tartom minden ember legtermészetesebb életelemének, mert az anyanyelv a szeretet nyelve, ezt az édesanyák úgy szeretik bele a gyermekeikbe, nemcsak egyszerűen belenevelik. Az anyanyelv a leglényegesebb lényegünk, a legbensőbb bensőnk, egyetlen igaz örökségünk, vagyunkunk, s ha kell fegyverünk is. Erre a nyelvre mindnyájunknak vigyázni kell, ápolni, őrizni mindent, ami ehhez tartozik, így a művészetünket is, sok egyéb, tudomány stb. mellett. Anyanyelvünkben találtam meg önmagam és önkifejezési lehetőségemet is. Ezért természetes volt, ahogyan teljesen gyanútlanul cselekedtem, naivul azt hittem, hogy szabadon és büntetlenül választhatom önkifejezésem, azaz doktorálásom megvalósításának színhelyéül az anyanyelvi közegemet. Ezt bizony gyanakvó tekintetek fogadták, még az anyanyelvi körök bizonyos személyiségei is. Ezzel mit sem törődve az értekezésem témájának kiválasztásában az egyetlen akkori itthoni szakember, Bela Duranci segítségét kértem, aki a már előbb említett forrásértékű publikációmra hivatkozva elsőként Schmidt József művészetének kutatását ajánlotta. Az ötletéért nem tudtam lelkesedni, mivel ez a korszak igen távol állt tőlem. És különben is ezeknek a művészeknek az adatait azért gyűjtöttem össze és adtam közre, hogy segítsen a délvidéki művészettörténet megírását. Mivel a nevek ismerete nagyban megkönnyíti a kutatást, nem kell a sötétben tapogatózva a kutatóknak vesztegetni az időt. Abban az időben ezt az úttörő tettemet többször is pozitívan értékelte az említett kolléga. Másik ajánlata a délvidéki Nagyban járt művészek felkutatása és értékelése volt, amit kitörő lelkesedéssel fogadtam. Ezt a témát még abból a szempontból is nagyon alkalmasnak találtam, mert jelenleg három országhoz kötődik: Magyarországhoz mint a modern magyar művészet bölcsőjéhez, az akkori Jugoszláviához, mivel szerb festők is

voltak a művésztelep tagjai sorában, és Romániához, ahova Nagybánya jelenleg tartozik. Ekkor az említett kolléga megkért, hogy a szecesszió témakörét ne kussam, azzal ő szeretne továbbra is behatóan foglalkozni. Ebben maradtunk. Később bebizonyosodott, hogy a kölcsönösség elve nem éppen érvényesült maradéktalanul, és a megállapodást csak én tartottam tiszteletben. Ennek a megbeszélésnek írásos nyoma is maradt 1974. november 20-i keltezéssel a Duranci által rendezett tárlat katalógusának sajátkezü ajánló soraiban.

Ebben az időben még igen kevés információnk volt ezekről a „nagybányai” művészekről, még azt sem tudtuk, hogy pontosan hányan és kik is festettek a művésztelepen. Bizony csak néhányukról voltak valami hézagosszerű ismereteink. Ezután a fő feladatunk volt - a tanítás mellett -, hogy lankadatlan lelkesedéssel, szinte megszállottan folytassam ezeknek a festőknek a felkutatását, abban a hitben, hogy mivel előre kikértem nem hivatalos mentorként a tapasztaltabb kolléga tanácsát, így nem lehet különösebb gondom a diszsertációmmal, azaz a szakmai érvényesüléssel. Ebben azután igen nagyot tévedtem. Kezdetben elismerték kutatómunkám, amelyet leendő budapesti doktorálási szándékkal végeztem, de később a hazai magyar szakmai, de más berkekben – újságíróktól a tanárokig terjedően, akik írni kezdtek művészettörténeti témákról –, bizony körökben sem váltott ki osztatlan lelkesedést. De ez sem tudta hitemet és munkakedvememet elvenni, annak ellenére, hogy tisztában voltam vele: ezek az évek nemigen kedveznek az ilyen múltmentésnek, mind Magyarországon, mind az akkori Jugoszláviában. Ezt a 19. századvéget és a 20. század elejét inkább kicsinyíteni illett, nem pedig a maga valóságában restaurálni.

A kutatásokat minden szabad időmben nagy igyekezettel és kitartóan tovább folytattam itthon és Magyarországon is. A nagybecskereki múzeum akkori igazgatója, Vukica Popović örömmel vette tudomásul, hogy ezzel a témával, azaz Streitmann Antal sokoldalú munkásságával is foglalkozom. Őt úgy látszik nem zavarta sem az anyanyelvemhez való ragaszkodásom, se nem emésztette a szakmai féltékenység. Hamarosan meg is írtam Streitmann Antallal halálának 60. évfordulójára az új szempontú dolgozatomat, amelyben igen sok addig ismeretlen adatról teszek említést. Szabadkán szerettem volna publikálni az **Ok-tatás és Nevelés** c. folyóiratban. Postára menet éppen a folyóirat szerkesztőségi tagjával, szomszédunkkal találkoztam, akinek boldogan eldicsekedtem, hogy mennyi újat írtam Streitmannról, és hogy munkássága jelentősebb, mint gondoltuk. Az illető azzal az ürüggyel, hogy ő ügyis tagja a folyóirat szerkesztőbizottságának, elkérte tőlem a kéziratot, hogy majd ő átadja. Ettől számítható a nem éppen fairnek mondható addigi burkolt, de már egyre kifejezettebb

harc, amely a doktorálásomat és egyáltalán a szakmai érvényesülésemet volt hivatott megakadályozni. Ettől kezdve minden téren igyekeztek lehetetlenné tenni a működésemet, különösen, amikor Budapesten engedélyt kaptam a doktorálásra. Mindenhol falakba ütköztem, még publikálnom sem lehetett hosszú ideig idehaza. Az előzőleg említett eset után rövid időn belül gyanút fogtam, és az említett kéziratom másodpéldányát sürgősen átadtam a budapesti **Rajztanításnak**, amely az itteni „jóakaróim” nagy bosszúságára lekötölte előbb, mint a dolgozatom új adatait felhasználó itteni két íróember, akik ezt csak jó sokára tudták meg. Az egyik egy azóta elhunyt újságíró volt, aki megígérte, hogy tíz évig nem fog újból írni erről a témáról, és addig állta is a szavát. A másik íróember csak egy, de nagyon jelentős adatot merített a dolgozatomból a forrás elhallgatásával, vele nem beszéltem. Azóta vált bevett szokássá, hogy a nehezen megjelentetett, de elhallgatott, vagy csak leadott, de kiadásra nem kerülő dolgozataimból - általában a nevem elhallgatásával - vették át a fontosabb vagy érdekesebb témákat, adatokat. Tisztelet a kivételnek. A továbbiakban olyan méreteket öltött az ellenem irányuló aknamunka, hogy kész manőverezésembe került valamit megjelentetnem.

A szívós ragaszkodásom a magyar művészet folytonosságát őrző hagyomány kutatásához, illetve a doktorátusi tanulmányaimhoz, ismétlődő konfliktusokat zúdított a fejemre, főleg a munkahelyemen. Szerencsémre vagy szerencsétlenségemre még párttag sem voltam, így ki sem zárhattak, csak szisztematikusan megnehezíthették a munkámat, és igyekeztek meggátolni érvényesülési lehetőségeimet. A koholt vádaskodások miatti állandó ellenőrzéseket sikeresen kivédtem, pedig ezzel akartak másnak munkahelyet kíméltetni. De ez sehogyan sem sikerült, mert végül is sikeresen megálltam a munkahelyemen, és meg is tartottam. Többször is újra választottak, a főiskolai professzori címet is sikerült elnyernem és megtartanom. Innen is mentem nyugdíjba.

Az igazsághoz tartozik az is, hogy a megpróbáltatásaim oka nemcsak kizárólagosan az anyanyelvemhez való szívós ragaszkodásom volt, hanem ugyanilyen súlyos vagy talán még nyomósabb ok volt az irigység, az a suvasztó érzés, amely mindenhol az inszINUÁCIÓ módszerével élve gyanúsít és megtéveszt. Célja pedig a nemkívánatos egyén lejáratása, hitelezése és tekintélyének a lerombolása. Sajnos nem egyedüli és példa nélküli az ilyen, vagy hasonló magatartás, máshol másokat is hasonlóan igyekeztek lejáratni. Így lett életem hasonlóan több más kortársaméhoz kiábrándító, fájdalmas élet: erkölcsileg töretlen, de látható eredményeiben töredékes, jóval kisebb méretű, mint amire vállalkoztam és képes lehettem volna. Igaz végül is, amit mindenáron meg akartak akadályozni, mégsem sikerült, mert még így is elsőként

és még eddig egyedülként szereztem kandidátusi és PhD (doktori) címet művészettörténetből a délvidéki magyarság közül.

Visszatérve az 1980-as és 90-es évekre, a harcot nem adtam fel, ahhoz túl sok időt, energiát, anyagiakat, sőt egészséget fektettem már be, hogy mindent feladjak. Továbbra is szorgalmasan dolgoztam minden téren. Az anyag pedig egyre csak gyűlt és halmozódott, s láttam, hogy ebből több is lehet, mint egy egyetemi doktorátus, s végül miután elfogadták a pesti MTA-n a kandidátusi pályázatomat, vizsgáimat lerakva az MTA aspiránsaként készíteni kezdtem az értekezésemet, közben különböző lapokban, ahol csak lehetett, publikáltam is az anyagból. Az itthoni szakmából senki sem támogatott a doktorálásban, sőt mindent megtettek, hogy semmi se sikerüljön. Ez az egész lejárata később Magyarországra is átgyűrőzött. Odáig fajult a dolog, hogy az értekezés benyújtásának engedélyezését az MTA egyik illetékese, akinek kötelessége lett volna értesítenie az engedélyezés megadásáról, szántsándékkal elfektette, még írásos és személyes érdeklődésemre is azt válaszolta, hogy nincs döntés. Teltek-múltak az évek, de továbbra sem adtam fel, és önállóan majdnem teljesen megírtam a disszertációt, amikor is a magyar rendszerváltást követően, a véletlennek köszönhetően, az MTA-n sikerült megtudnom, hogy bizony még annak idején engedélyezték az értekezésem benyújtását, csak „elfelejtettek” értesíteni. Ezután a régi vezető tanárom, aki az előző években bizonyos ellenszenvvel viseltetett irántam, most pedig igen kellemesen meglepődött a benyújtott tanulmányom szakmai színvonalán, elárulva, hogy őt az első években az ellenkezőjéről győzték meg, és sajnálja, hogy véleményt formált még mielőtt meggyőződött volna bármiről. Így azután disszertációmát sikeresen megvédtem a magyar tudomány székesegyházában, az MTA székháza képzőművészeti galériájának az üléstermében, a gyönyörű képgyűjtemény körében. Kétségkívül ez volt pályafutásom legjelentősebb eseménye és mi tagadás, győzelme is. Igaz, előbb is voltak felejthetetlen nagy pillanatok a kutatói életemben, mint amikor a 80-as évek derekán megtaláltam egy 1910-es katalógusban az igazi „bizonyítékot”: **Pechán Nagybányai táj** című képének hiteles adatait, amelyeket azután (tanulva az előzőekből) féltékenyen őrizgettem, nehogy ezt is valaki elorozza előlem. Míg azután 1995-ben eljött az örökre emlékezetes pillanat is, amikor a Műgyűjtők Galériájának aukcióján ez a festmény felbukkant, és végre láthattam ezt a remek Pechán-képet. A következő felejthetetlen élményem 1996-ban, a Nagybányai Művésztelep centenáriuma alkalmából rendezett kiállítás volt a Magyar Nemzeti Galériában, amelynek a munkatársaként a tárlat tanulmánykötet-katalógusában Pechánról értekezhettem, és gyönyörködhettem kiállított műveiben és a zentai Boromisza kitűnő festményei-

ben. Sajnos mellőztetésem nem ért véget az értekezésem megvédésével, pedig rettenetesen nagy kudarc volt ellenségeim számára, hogy ezt mégsem sikerült megakadályozniuk. Azután minden erejüket arra összpontosították, hogy a disszertáció könyv alakban ne jelenjen meg, amit szintén csak késleltetni lehetett, de megakadályozni nem. Így az életművem megsemmisítése is teljes kudarccal végződött, most pedig az elhallgatás módszerével szeretnék a teljes feledésbe süllyeszteni ezt a könyvemet. De a földre kényszerített lelkeknek mindig van annyi hite és életeréje, hogy föltápaszkodjanak, és ismét megvédjék igazukat. Ha tetszik, ha nem, mégis most már egyre több itteni magyar művészettörténész feladata, hogy számba vegyünk és vigyázzunk értékeinkre, s ebben egymást segítve és támogatva kellene együtt örülnünk, ha bárki sok munka, lemondás és önfeláldozás árán tesz is ezért valamit. Remélem, hogy a jövőben így is lesz. Személy szerint csak örömet érzek egy jó teljesítmény láttán és soha irigységet. S amennyire tudom, figyelemmel is kísérem és segítem mások eredményes munkáját és útját.

Lehetne még sok minden mást is kibontani ezekből az összekuszált irigység- és féltékenység-szálakból, de nem szívesen árnyalnám tovább, csoda úgy sem fog történni. Különösen, hogy most már az életem a napnyugtához egyre közeledik, innen nagyon messzire lehet látni hátrafelé, s egyre kevésbé előre, most már csupán annyi foglalkoztat, hogy időnként emlékeztetsek művészetünkről, hogy a mások érdekeiért feláldozott és célirányosan leépített nemzetünk maradékára támaszkodva megfékezzük, vagy legalább is késleltessük kiszolgáltatottságunk és kipuhtulásunk vészes folyamatát.

Végül röviden bemutatnám az Aracs e számának képzőművészeti anyagát, illetve alkotóit.

BOROMISZA TIBOR

(Bácsalmás, 1880 – Szentendre, 1960)

Zentán nevelkedett a polgármester fiaként. Édesanyja és testvérei is 1918-ban Magyarországra költöztek. De Zentán maradt elszakíthatatlan kapocsként édesapjának és két elhunyt testvérének az örök nyughelye.

Korai festészeti vonzódása ellenére a Ludovika Katonai Akadémián huszártiszt kiépítést szerzett. Már 1902-től hadnagyként Ferenczy Károly budapesti magán-festőiskolájába járt és a következő évben a katonatiszti pályát feladta a festészet kedvéért. 1904-től 1914-ig Nagybányán élt és működött. Rómában és Párizsban járt tanulmányúton. Itthon 1903-ban, a Nemzeti Szalon első szabadkai tárlatán a főleg Zentán festett hét olajképét állította ki. 1908-ban pedig Zom-

borban mutatkozott be olajfestményeivel a háziipari kiállításon.

Festészetének legjelentősebb korszaka a Nagybányán töltött tizenegy év, ahol a neósok mozgalmanak egyik szervezője, illetve megfogalmazója volt. Már 1906-tól ebben a neós stílusban alkotta egyéni hangvételű műveit. 1912-ben festette Nagybánya látképe című programképét, ahol a napfény színzuhatagokra való bontását alkalmazta. Színkezelése az irizáló színek festésében valójában Csontváry Tivadarra emlékeztet. Mindketten a fény-szín problémáikkal a természet panteisztikus szemléletét kívánták kifejezésre juttatni, hirdelve a természet és az ember által létrehozott környezet egységét. Nagybányát úgy festette meg, hogy a kép jobb oldalát uralja az alacsony házak közül kiemelkedő piros tetejű református templom, ennek ellensúlyozásaként bal oldalt az égig érő Kereszthegy zárja le a láthatárt. Közöttük a házak leegyszerűsített, kubisztikus formái helyezkednek el. Előtérben a gyorsfolyású Zazar-patak, háttérben pedig a távoli magas nagybányai hegyvonulatok látszanak. Ez a programképe az új szellemű magyar művészet remekművei közé tartozik, mind formaértelmezésében, megszerkesztésében, mind színhasználatában és fénykezelésében. Egy fényzuhatagos festészetének előfutára ez az alkotása, amely egyben a művész személyes vallomása, és Nagybánya apoteózisának tekinthető. A Ligeti őrház című festményén a fény teljesen széttördeli a kép elemeit, amely így a dekorativitás forrásává válik a karéjos formákból felépített fakoronával egyetemben. Ezek a kompozíciók hatottak többek között Farkas Béla festészetére is Nagybányán.

Boromisza 1919-1921-ig Budapesten működött, majd Szentendrre költözött, és 1924-től rovásírással jegyezte műveit. László Gyula szerint Boromisza eltökélt meggyőződése, hogy a népművészetet, az ősi múltunk kulturális értékeit nem szabad veszni hagyni, hanem őrizni és ápolni kell. Az ósászai gyökerű magyar stílust tartja a sajátos magyar művészet alapjának és felfrissítőjének. Ezek után világos, hogy még életében miért mellőzték. Valójában az igazán jelentős neós nagybányai képeire is csak a Nagybánya-kutatás szemléletváltásakor terelődött az érdeklődés, különösen amikor 1996-ban megjelent a nagybányai korszakáról egy átfogó részletes monográfia Jurecskó tollából. Nálunk még a mai napig sem illik róla beszélni. Rajtam kívül nem szól róla más szakember, sem pedig az őket kiszolgáló néhány amatőr szócsövük, még az igen jelentős nagybányai művészetét is elhallgatják. Lehet, hogy ez „zentai sors” vagy talán átok. Nekem is az a „bűnöm”, hogy a teljesítményt tartom a legfontosabbnak, nem pedig az egyes érdekcsoportok kiszolgálását.

Boromisza 1927-től 1930-ig a Hortobágyon a pusztai népet, életét, a tájat és a pásztorokat festette. 1945-

1953 között Keszthelyen, majd egészen haláláig Szentendrén élt és alkotott. Szentendrei emlékházában állandó kiállítása látható. Az általa alapított Hortobágyi Alkotótábor 1928-tól kisebb-nagyobb megszakításokkal ma is működik. Az 1994-ben alapított Boromisza Tibor-díjat 1998-ban a szabadkai Torok Sándor érdemelte ki.

A zentai neveltetésű Boromisza Tibor a nagybányai művésztelep életében fordulatot hozó neomodern illetve a legújabb terminológia szerint a „magyar vadak” stílustörékvések leghatározottabb és legjelentősebb délvidéki vezéregyénisége volt. A 2006-ban a budapesti Magyar Nemzeti Galériában rendezett Magyar vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914 című nemzetközi tárlaton **egyedül ő képviselte a mi Délvidékünket** is. Igaz Jurecskó László szerint jelentőségéhez mérten nem kellő mértékben, mivel több fauves hatást tükröző alkotását hiányolja a tárlatról.

PECHÁN JÓZSEF

(Dunacséb/Čelarevo, 1875 – Újverbász, 1922)

1899-ben és 1904-ben Münchenben, de most már Hollósynál folytatott művészeti tanulmányokat. Nagybányára először 1908-ban, majd 1909-ben, de Párizsba is ebben az évben ment tanulmányútra. Neve a nagybányai művésztelep tanítványainak névsorában nem szerepel, de írásával és főleg az 1909 nyarán festett Nagybányai táj című festményével igazolható tartózkodása a kolónián. Ahol a szabadiskola keretébe tartozhatott, Ziffer Sándor barátjaként, de Boromisza Tiborral is szoros kapcsolatot tartott mind Nagybányán, mind pedig Budapesten a Művészházban.

A Nagybányai táj című képét 1910 januárjában a Művészház II. csoportos kiállításán mutatta be, ezzel bizonyítható, hogy tévesen vezetik ezt a művét 1910-es dátummal, mert logikus, ha 1910 januárjában kiállították, akkor nem festhette utólag 1910 nyarán. Ez a neós szellemben és stílusban festett olajfestménye jellegzetes nagybányai Zazar-parti motívum a református templommal, az eddigi kifejezőmódjának látványos megváltozását tükrözi, az 1908-ban festett Kora délutánnal szemben is. Ezen a képen a festőváros egy tájrészletének látványa olyan tündöklő fényben és színben bontakozik ki, ahogyan előtte ez a ragyogás egyetlen művén sem volt látható. Ezt a tényt a hazai szakma ignorizálja, nem vesz róla tudomást, még a legújabb Pechán-könyv is mélyen hallgat róla, csupán fekete-fehér reprodukcióját közli minden magyarázat nélkül, feltehetően azért, mert nekem is van némi közöm e képhez.

A festmény előterében a kanyargó Zazar-patak az aransárgán csillogó, tágas partjainak az ölelésében a hőségtől elbágyadva, lustán körülmossa a kihalt kikötőhidat és a kanyar felső hídjánál, a pénzverde mö-

gúl rácsodálkozik a verőfényben felcsillanó, piros sisakos tornyú református templomra, Nagybánya szimbólumára. A vásznon a sötétbarna és piros színű kontúrok közé fogott formákon belül széles ecsethúzásokkal felhordott foltokban az intenzív meleg sárgák, narancsos árnyalatok, tiszta pirosak, barnás tónusok ellenhatásaként, a hideg, üde és mély zöldek, a kékek és lilák széles skálája harsan fel. Ez a minden kétséget kizáróan jellegzetes „pechános” szikrázó színvilág tanúskodik először a „színlátó” Pechán heves színindulatáról és lázas koloritjáról. A festmény a neós – illetve az újabb terminológia szerint a „magyar vadak” stílustörekvéseként értékelhető. Boromisza Nagybánya látképének, Nagybánya apoteózisának is tekinthető programképének tükrében válik igazán láthatóvá és érezhetővé Pechán e városképének valóságos jelentősége, és az új irányzatot adó helye a művész életművében, azaz a magyar művészetben. Ezt a „vad” színekben festett képét és a Haditanácsot hiányolták nagyon Jurecskó László és Kishonthy Zsolt a 2006-ban Budapesten a Magyar Nemzeti Galériában rendezett Magyar vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914 című kiállítás anyagából.

Pechán művészetének fénykorát az 1909-től 1914-ig tartó időszak jelenti. Művészetében Nagybánya és Párizs mellett a másik legjelentősebb változást a Művészház hozta. Az 1910 körüli nagy aktábrázolásai is Boromisza hatásáról tanúskodnak. Leginkább a festésmódjában fedezhető fel az analógia. A testek térbeliségét hangsúlyozó vékony színsávok használata rokonítható Boromisza Akttanulmány és a Fürdőzők c. műveinek ecsetkezelésével. Az 1911 körül készült nagy aktos csoportképekkel pedig már tovább is lépett, és piktúrája érintkezett a Nyolcak törekvéseivel is (Fürdőzők, Zene). Különösen a Győzelem című képén villan fel Kernstok Károly Lovasok a vízparton c. kompozíciójának a hatása.

Pechán a nagybányai festészet és a párizsi fauvizmus metszéspontjában keletkező neós, illetve a „magyar vadak” mozgalom egyik egyéni színt képviselője volt a magyar festészetben.

1914-ben Palicson szeretett volna művésztelepet létesíteni. Ezt a tervét, mint több mást, a háború keresztülhúzta. Budapestről kénytelen hazaköltözni Újverbászra, ahol még arról álmodott, hogy ebből a poros, sáros kisvárosból művészeti központot terem, majd pedig elkeseredésében már Amerikába akar kivándorolni. De ebben is megakadályozta váratlan halála.

FARKAS BÉLA (Fiume, 1894 – Palics, 1941)

Kora gyermekkorában került Szabadkára. 1911/1912-es iskolaévben a budapesti iparművészeti iskolában a díszítőfestészeti szakon tanult, s innen ere-

deztethető a dekorativitás iránti érzékenysége. Az 1924-es nyilatkozatából kiderül, hogy először Nagybányán, majd Pesten, Bécsben és Berlinben, végül pedig a kecskeméti művésztelepen Iványi Grünwald Bélánál tanult. Jó barátja, Létmányi Czákó Tibor író és újságíró szerint Farkas festett a nagybányai művésztelepen. A korai 1910-es Tájképén (lila árnyakkal) visszacseng Zsénár Parkrészlet platánnal és pad-dal című művének motívuma. De a Park című Farkas-kép stílustörekvéseiben Boromisza Szőlőszedők c. művének ismeretere utal. Úgyszintén a Tájkép (Fák) 1913-ból való alkotásának előzményét szintén Boromisza Fák (1910) című fauve-os művében találhatjuk meg. De a Tájkép című festményén a hegyvidéki táj nagybányai színpárosítása: a csupa zöldes ragyogás és az égbolt mélykék színárnyalatainak ellentéte, s az irányított fényre épülő szerkesztés szintén Boromisza 1913-as nagybányai művein, pl. a Ligeti őrházhoz hasonlóan a jobb felső sarokból kiinduló fénynyaláb az ég felhőin megtörve és átszűrve mértani rendben dabolja fel a teret és a formákat. A dekorativitásnak ez az egyik forrása, a másik pedig a magasba törő fiatal fák lombozatának és levélzetének rajza. A monokromitást itt-ott megtörik a megcsillanó sárgás árnyalatok.

Mivel Farkas nem szerepel a nagybányai művésztelep névsoraiban, ezért valami konkrétabb írásos megerősítést kerestem évekig, míg Kecskeméten rá nem találtam, a Kecskeméti Lapokban. Iványi Grünwald 1913.okt.17-én közli a kecskeméti művésztelep nyári vendégeinek a névsorát, ahol Oláh Sándor neve olvasható, de Farkasé nem. Az októberi tárlatuk 26-ai megnyitásának napján sem szerepel Farkas neve a kiállítók között. Csak 28-án a tárlatról szóló tudósításban olvashatjuk a következőket: ... „Farkas Béla két nagybányai képe egy igen talentumos művészembernek ígéretei nagy alkotásokra.” Ez bizony azt jelenti, hogy Farkas már előbb, de legalább is 1913 nyarán és őszén Nagybányán festett és október 28-a körül utazhatott egyenesen Nagybányáról a kecskeméti kolóniára Oláh Sándorhoz, hogy azután ott is maradjon a telepen. Egy másik írásos dokumentum (Magyar Alföld) szerint ezekkel a kiállított festményeivel elsőre nem mindennapi sikert aratott, olyannyira, hogy a helyi múzeumi bizottság javaslatára a Kecskeméti Városi Tanács megvásárolta Farkas Tájkép (Ősz) ma is ott levő kitűnő olajképét.

Nagybányához való kötődésének újabb képi bizonyítéka az Ősz (Nyár az őszen) című 1913-ban festett kompozíciója, amely pompás kavalkádja a színskálának. A nyár és az ősz találkozásának és vetelkedésének a megelevenítése. A harsogó sárgák, vörösek, barnák, a ciklámen-lilák (pink) és az üde zöldek árnyalatai feszültséget teremtve varázsolják elénk a természet színpompáját és vibráló mozgalmasságát. Itt bontakozik ki igazán Farkas kolorizmusa,

tobzódó színgazdagsága. A neós kolorizmusának káprázatos erejét pásztás ecsetvonásokkal vetíti elének a szecessziós, dekoratív sötét kontúrokkal jelzett formáiban. A nagybányai neósok izzó színvilágával rokonítható égő színeinek csillogása és vakmerő árnyalatai. Tehát Boromissza mellett mind Pechán, mind Farkas fent említett fauve-os képének ott lett volna a helye a budapesti 2006-os „magyar vadak” nemzetközi kiállításán.

Farkas 1915 januárjáig tartózkodott Kecskeméten, azután került ki a frontra. Így csak az 1920-as években kapcsolódhatott be újra Szabadka képzőművészeti életébe. Finom pasztellképeivel ekkor válik a szecesszióhoz mind jobban kötődő, sajátos dekoratív stílus reprezentációjává. A legönállóbb, sajátos egyéni stílust teremtő festőink sorába sorolható.

BALÁZS G. ÁRPÁD

(Felsőtőkés/Szlovákia, 1887 – Szeged, 1981)

Gyermekeként került Bácskába, hogy életének nagyobbik felét majd Szabadkán élje le. A tanítói végzettsége nem elégítette ki és 1913-ban a nagybányai művésztelepre látogatott, és ezen az úton került a budapesti Mintarajziskolába. 1914-ben újból Nagybányán találjuk, ennek emlékét őrzi a nagybányai tájat ábrázoló vonalas rajza, mely grafika iránti vonzódásának korai bizonyítéka. Ezt a rajzát többször is tévesen 1916-os datálással közölték, mikor valójában 1914-es datálású, ha figyelmesen és nagyítóval megnézzük. De a 1916-os datálás már eleve kizárható, mert ekkor nem is járt Nagybányán. Még az is megtörtént e dolgozat szerzőjével, hogy az általa feltüntetett 1914-es dátumot önkényesen kijavították 16-ra, és így került kinyomtatásra. Hamarosan még egy nyáron, 1918-ban is meglátogatta a kolóniát. 1920-ban pedig a Prágai Művészeti Akadémián grafikai tanulmányokat folytat, miután világossá vált a grafikai iránti különös hajlama. Majd Szabadkára költözve 1923-ban alapító tagja lesz a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének. 1924-ben az Egyesület Nagybányára küldi kapcsolatteremtés és cserekiállítások szervezése céljából. Nagybányán ekkor több hónapon keresztül dolgozott, amikor is megismerkedett a nagybányai művészet harmadik korszakának törekvéseivel, s a művészetével rokon törekvések elsajátítására törekedett. Saját bevallása szerint is sokat tanult Nagybányán. Utoljára 1942-ben festett Nagybányán, erről tanúskodik az ekkor festett akvarellje, az igen népszerű motívum nagybányai látképe a református templomtoronnyal. Ez a műve elsősorban a hangulati elemeket tartalmazó elmúlt idők realista tájfestészetének állít em-

léket. Nagybányán 1940 után kísérletek történtek a festőiskola felélesztésére, de sajnos nem sok sikerrel. A II. világháború pedig végleg pontot tett a nagybányai festőiskola végére, de szerencsére nem a művésztelepére. A mai napig több festő él a városban és tudatosan törekszenek a nagybányai művésztelep művészeti eszméinek a továbbviteléhez egy újraszervezett festőtelep keretén belül is.

Balázs művészete 1920-tól 1930-ig a kubizmus, az expresszionizmus és a futurizmus hatását mutatja. Ekkor teremtette meg legeredetibb, legérdekesebb műveit a kubo-expresszionizmus szellemében. 1921 és 1941 között Szabadkán és Belgrádban működött. Az 1930-as években szociálisan elkötelezett művészetet művelt és a reális ábrázolás felé hajlott. Később művészetében megjelenik a néprajzi tematika is. 1941-től 1947-ig Romániában, majd 1957-ig Szegeden működött, ekkor hazatért, s előbb Horgoson, majd pedig Szabadkán élt. Szegeden hunyt el.

Balázs munkássága nemcsak a délvidéki magyar művészetben, hanem a szerb művészetben is jelentős helyet foglal el, főként az 1922 és 1935 közötti időszakban a kubo-expresszionista, valamint a szociális tematikájú korszakával.

ZSÉNÁR EMIL

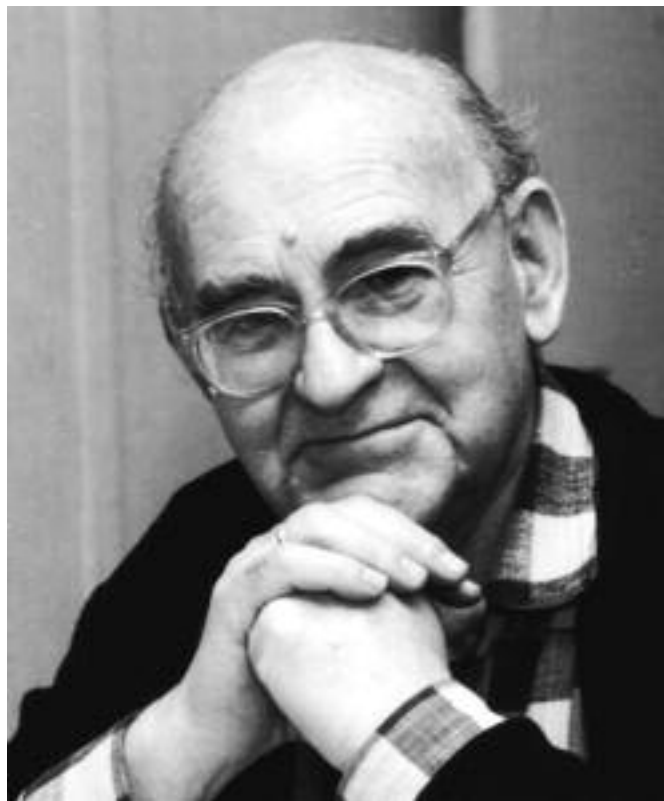
(Cserépajla/Crepaja/, 1884 – Belgrád, 1954)

Streitmann Antal biztatására ösztöndíjasként 1910-ben a müncheni Hollósy-iskolában tanult, 1912-ben pedig Nagybányán a szabad iskolában festett. Ezután a budapesti Mintarajziskolában /Akadémia/ Ferenczy Károly tanítványa lett.

A Nagybányán 1912-ben festett képeit: a Rózsa-fasort és a Nagybányai liget részletei című sorozatát nagy sikerrel mutatta be a nagybecskereki „impreszionisták” kiállításán. 1997-ben Budapesten felbukkant egyik elkallódott nagybányai festménye a Park-részlet platánnal és paddal címmel, amely feltehetően azonos az 1912-ben Nagybányán festett Nagybányai liget részletei című sorozatának egyik darabjával. Ezzel a nagybányai neós stílusban, színes-dekoratív, nagyvonalú, tömört foltokban, formákban összefogott művével bizonyítható, hogy az eddigi hiedelem ellenében Nagybecskerekre, a Bánságba is eljutott Nagybányáról a neós áramlatok hatósugara, nemcsak Bácskába.

Zsénár 1931-ig élt Becskerekén, majd a fehértemplomi gimnázium rajztanára lett. Belgrádba 1936-ban költözött és ott élt egészen haláláig. Nagyon kevés alkotása ismeretes.

IN MEMORIAM



TOMÁN LÁSZLÓ

(Újvidék, 1930. 05. 16. – Újvidék, 2008. 06. 14.)

Korunk koronatanúja

Tomán László megidézése halála és „tiszteletet érdemlő életművé”-nek befejezése alkalmából

Június 14-én terjedt el kicsi világunkban Tomán László halálhíre.

Elment a szerkesztő – mondták rá sokan. Amiben sok igazság volt. Toldi Éva 2002-ben ezt írta¹: „...ke-reken harminc évig volt a Forum Könyvkiadó szerkesztője. Három évtizeden át folyamatosan és nagy kitartással irtotta írónk, költőink, irodalomtudósaink helyesírási hibáit, hozta helyre nyelvbottlásait, csiszolta stílusukat. Túlzás nélkül állíthatom, munkássága során tiszteletet érdemlő szerkesztői életművet hozott létre.

Kritikákat ötven-egynéhány éve ír, neve ott szerepel a Híd elhíresült, 1950. áprilisi számában, amely ellen a korabeli hatalmasságok frontális támadást intéztek. Kritikusként azóta is időről időre megszólal, az utóbbi tíz esztendőben átfogó tanulmányokat közölt, amelyekben irodalomtörténeti adatokat pontosított, téveszméket oszlatott el, éles szemű, de vitriolba mártott tollú publicistaként is megismerhettük.”

Pontosabb, néhány mondatba tömörített összefoglalót nehéz lenne róla megfogalmazni. Pedig Toldi Éva csupán a verseskötethez nélkülözhetetlen jellemzést akart megfogalmazni a költőként alig, vagy inkább talán nem is ismert szerzőről. Az említett kritikai tevékenységre, tanulmányok írására, irodalomtörténeti adatpontosításra, a vitriolos vitacikkekre Tomán szinte predesztinálva volt. Az ötvenes évek elején, amikor a Híd ominózus számában megjelentette véleményét, amely miatt bekövetkezett a félreállítása, lényegében hivatalosan is meg lett határozva mozgásteré, noha származása miatt 1944 végétől valójában ezt már körvonalazták az új Jugoszlávia arra hivatott szervei: a Párt és a Belügy. Hiába volt ugyanis sok-sok olyan adottsága, amelyeknek köszönhetően hasznosan szolgálhatta volna a magát demokratikusnak és igazságosnak minősítő rezsimet, ő a kommunizmusnak – a proletárdiktatúrának – kezdettől és végig csakugyan ellensége volt, s mint újvidéki tekintélyes polgári család sarja folyton arról írt és beszélt, hogy az egypártrendszerben milyen igazságtalanságok történnek. Családjuk – pontosabban

édesapja, Tomán Sándor – életútja is elég volt ahhoz, hogy a fiú is, László, a titói korszakban megbélyegzettnek számítson. Édesapja ugyanis a Délbácska c. újvidéki napilapnak – 1929-től Reggeli Újság – volt alapító tagja, megbecsült szerkesztője. S az akkori hatalom üldöztette. A lap megjelent 1944 végéig, s anynyira polgári és anynyira magyar volt, hogy amikor az új hatalom kimondta, hogy szüksége van magyar napilapra, s éppen Újvidéken, akkor egyben azt is kimondta, hogy véletlenül sem lehet újraindítani a magyarok között hatalmas népszerűségnek örvendő, s igen komoly szerkesztői és tudósítói hálózattal rendelkező Reggeli Újságot. Helyette indult meg 1944 karácsonyán a mai Magyar Szó elődje, a mereven kommunista beállítottságú és Tito-párti Slobodna Vojvodina. A Reggeli Újság újságírói pedig már azt is szerencsének tekinthették, ha nem fizettek életükkel. Nem kerülte el ezt a szomorú sorsot Andree Dezső, a lap főszerkesztője, akit 1944 utolsó napjaiban kivégeztek. Tománék ebből sokat tanulhattak. Tomán Sándor csupán annak köszönhetette a hatalomváltás élve való megúszását, hogy a válságos hónapokat Csantavéren töltötte el. Hosszú élte során – kilencvenharmadik életévében halt meg 1990-ben – soha többé nem jelenhetett meg a neve nyomtatásban. A Reggeli Újság szerkesztőségének tagjai közül, tudomásom szerint, csupán Kollin József jutott be a Slobodna Vojvodina, illetve a Magyar Szó gárdájába, de írnia a neve alatt neki sem volt szabad. Tomán Sándor fia tehát eleve gyanús volt az új rezsimnek. A Hídban kifejtett véleménye csupán érvet szolgáltatott azoknak, akik mindig is ellenzékieknek tartották őt. Ami lényegében igaz volt.

Ellenzékisége ellenére a família – nemzetközinek minősíthető összetételének köszönhetően – éppen olyan adottságokkal rendelkezett, amilyeneket a kommunisták mindig is eszményítettek. Vegyes származásúak, egyes tagjai idegen országokból származtak, és sok országból toborzódtak. De Tomán Sándor családja öntudatos magyar volt, s a magyarságáért, a magyar közösségért sok áldozatot hozott.

¹ Toldi Éva: Recenzió Tomán László *A legtökéletesebb zár titka* című verseskötetéhez. A könyv 2002-ben jelent meg az Atlantis kiadásában Újvidéken.

Származásukról Tomán László ezt írta:² „Édesapám a XVIII. századig felkutatta származását: őseink csehországi parasztok voltak. Apai nagyapám lett újvidéki polgár, hentes, szódavízgyáros volt. Anyai nagyapám Ung megyéből származik, felesége Zemplén megyei volt.” Majd a továbbiakban: „Édesapám esete mutatja, hogyan válhat valaki, nem magyar származása ellenére, magyarrá. Édesapja a csehországi Klatovyban (Klattau) született, de csehül nem tudott, édesanyja, Zeiner Ilona, újvidéki születésű, német neve ellenére magyar volt, az anyakönyv szerint is Ilona, apja Zeiner János puskaműves, anyja Gunde lány. A családban hol németül, hol magyarul beszéltek, de a gyerekek mind magyar iskolába jártak.” Később megismétli visszaemlékezésében a többnyelvűségről közölteket: „Szüleim és minden rokonunk három nyelvet beszélt: magyarul, németül és szerbül. (Nagyszüleim utóbbit csak törték.) Engem gyerekkorom óta úgy neveltek, hogy mind a három nyelvet beszéljem. (A körülmények folytán a németet meglehetősen elfelejtettem.) Maga Újvidék is háromnyelvű volt, de persze éltek itt szlovákok, horvátok, ruszinok, a két háború között pedig oroszok is, akik a bolsevista forradalom elől menekültek ide. Az utcákon tehát igen sok nyelvet lehetett hallani, és ez senkit sem zavart.” A magyar mivoltáról elég sokat írt ebben a tanulmányában, még ezt is: „Magyarságomat elsősorban családi környezetemnek köszönhetem. Otthon magyar nevelést kaptam, nemzeti szellemiséget, az anyanyelv szeretetét és tiszteletét, a tiszta magyar beszéd ápolását. Nálunk a nemzeti színek szentnek számítottak.

(...)

Magyarországon közeli rokonaink éltek, s gyakran meglátogattuk őket. Mindig nagy élményekkel, nemzeti érzésekkel feltöltődve tértem haza Pécsről vagy Budapestről. Egy alkalommal egy kis fémtokban magyar földet hoztam magammal Pécsről.”

Miután ábrázolja az első világháború óta – az 1941 és 1944 közötti rövid időszakot kivéve – folyamatosan tartó szláv betelepítést a Vajdaságba, leszögezi: „A két háború közötti évtizedekben volt a Vajdaságban magyar társadalmi élet. [Kiemelés: M.M.] Mind a nyilvános – egyesületi –, mind a magánéletben. S valószínűleg ez tartotta együtt, ez tartotta meg a magyarságot, legalábbis nagyrészt.” Csoda-e hát, ha Tomán gondolatvilágában a magyar polgári összefogás gondolata, a valamikori újvidéki magyar egyesületek és elkobzott otthonaik stb. vissza-visszatérő motívum?

Visszaemlékezésében megemlít egy epizódot, olyat, amilyenről csak nagyon ritkán hallhatunk, olvashatunk. „Az 1918-as változás fájdalmasan érintette az újvidéki magyarokat. A magyar diákok, egyetemisták a szerb csapatok bejövetele után tűntettek az

új rendszer, az új állam, az elcsatolás ellen, de ez nem változtatott a helyzeten.” Csuka Jánostól, Tomán Sándor szakmai társától tudjuk, hogy még fegyveres ellenállást is szervezettek Bácska északi részében a helybeli magyarok. Csak hát akkor (sem) számíthatunk az anyaország támogatására az akkori rossz országvezetés miatt, amelynek – a némely elfoglalt által agyondicsért, valójában – eléggé hitvány főszereplője gróf Károlyi Mihály volt.

A fentebb ábrázolt nemzeti elkötelezettsége miatt Tomán László ugyan nem járta meg Tito börtöneit, de nem sok hiányzott hozzá. Akiről olyan denunciáló cikkek jelentek meg, mint róla, az említett Híd-szám megjelenése után, például az Ifjúság Szava című hetilapunkban, annak mindig kéznél kellett tartania a pokrócot, mert sosem tudhatta, mikor viszik börtönbe. Csoda-e, ha Tomán Lászlót ideges, nyugtalan embernek ismerték sokan. Ezt a tulajdonságát azután sem vetkezhette már le, amikor elővehette az íróasztala fiókjának rejtekéből azokat a kéziratait, amelyekről ő maga is úgy gondolta, sosem fognak könyv alakjában megjelenni. Nem kis elégtétel lehetett számára, hogy ezt megérte.

Az, hogy ő ellenzéki író volt, könnyen kitetszik esetenként akár csupán az írása címéből is. Ezt írta például 1951. április 21-én a Magyar Szóban: „A felszabadulás utáni szépirodalmi munkákat szinte teljesen hozzá nem értő emberek bírálták, olyanok, akiknek egészen kevés közük volt ahhoz, amit irodalomnak nevezünk.”³ Vitacikkét ezzel a mondattal zárja: „Az ilyen irodalompolitikának megbocsáthatatlanok a bűnei.” Ne feledjük a kort, amelyben ezek az eretnek gondolatok nem csupán megfogalmazódtak, hanem meg is jelentek. Kek Zsigmond, a Magyar Szó alapító főszerkesztője még Goli otok börtönszigetén sínylődött, mert szembefordult a hatalommal. A Tománéhoz hasonló polgári műveltséggel rendelkező, szabadkai Dévavári (Dér) Zoltán szintén. Nem csoda, hogy Tomán ekkoriban megfogalmazott gondolatai közül némelyek csak közel fél évszázad múlva jelenhettek meg ebben az itt említett kötetben. Például az 1955-ben megszületett Szó és idő ürügyén című vitairata. Ebben ez a gondolat is megfogalmazódott: „Mikor jön el az az idő, amikor a szerzőknek nem kell félve kérdezniük: mit szól ehhez majd a szerkesztő és mit szólnak mások?” Nem csekély polgári bátorság kellett akkoriban ahhoz, hogy valaki ilyet kimondjon.

Holott ő maga csak ezután lett szerkesztő. Na de milyen!

Kalapis Zoltán nyilatkozza róla, amikor megjelenés előtt állt életművének, az Életrajzi kalauznak az első kötete (Kalapis arról beszél, hogy miért Tománt választotta könyve szerkesztőjének): „...több mint harmincéves tapasztalata van a könyvek előállításában.(...) kiváló szakmai jártassága miatt. Nem tudok

² Tomán László: Nyolcvan év kisebbségben, „Extra Hungariam”, Logos, 2002

³ Tomán László: A bűnös irodalompolitikától az irodalom bűneiig Atlantis, Újvidék, 2001. 7. o.

jobb szerkesztőt nála...” A pontosságra, az adatok megbízhatóságára oly hiú Kalapis nem tévedett.

A fordulat éveiben gyorsan magára lelt és kezdte közölni leírt gondolatait a frissen indított, Keszég Károly által irányított lapban, a Naplóban. Egymásra találtak. Hétről hétre jelentek meg Tomán cikkei az időszerű eseményekről, amelyek bőven szolgáltattak neki témát. Jórészt ezekből a cikkeiből állt össze a *Múltunk, jelenünk... Lesz-e jövőnk* c. kötete. A magyar autonómiát ugyan illúzióknak tartotta, ilyet ő még nem látott, s ebben az álláspontjában eltért a történelmi VMDK alapállásától, egyébként azonban szüntelenül buzgólkodott magyar kisebbségünk jogainak megfogalmazásában és védelmezésében, olyannyira, hogy távol tartotta magát az osztódással szaporodó politikai pártjaink mind-egyikétől. Elég csak idézni az aggódó gondolatokkal terhelt könyve néhány írásának címét: *Hamisítással való hódítás; Kórógy, Szent László, Dubrovnik; Nácizmus a városházán; Magyarok, ti nyilasok; Nem korhadó fakesztek; Kisebbség, hallgass a neved; Világ proletárjai, vége a komédiának...* És sorolhatnánk még.

Legőszintebben, legtömörebben, legmegrendítőbben mégis a verseiben fogalmazta meg gondolatait. Ha ezek a versei rendre megjelentek volna, feleslegessé vált volna azoknak az őt szüntelenül figyelőknek a munkája, akik talán annak köszönheték karrierjüket, hogy vállalták Tomán László figyelését és róla szóló jelentések készítését. Ezeknek a jelentéseknek a tartalma még ismeretlen előttünk, a titói korszak szikofantáit* még védik törvényeink. Maradjunk hát meg azoknak az őt figyelőknek a jelentéseinél, akik baráti aggódással figyelték munkásságát, olvasták verseit, és recenzióban vallották meg nézetüket. Előbb azonban idézzük egy tekintélyes, igazi vajdasági tudós véleményét a már említett prózai kötetéről. Aleksandar Tišma is írt recenziót *A bűnös irodalompolitikától az irodalom bűneiig* c. kötetéről. Ő szerbül fogalmazta meg, itt saját fordításban adom ezt a részletet. „Amellett, hogy a vajdasági magyarok irodalmi élete utolsó évtizedeinek sajátos krónikáját jelenti *A bűnös irodalompolitikától az irodalom bűneiig* című kötet, a kommunizmus által tirannizált Vajdaság egy értelmiségének gerincességi bizonyítványa is.”

A verseskötetről többen is írtak véleményt. Hogy ez milyen kötet, azt hadd mutassuk be mindössze két vers idézésével. Az egyik a címadó:

ULTIMA CONCLUSIO

Ismerem a legtökéletesebb zár titkát:
Kinyithatatlan.
(1975. április 13.)

AZ ÚJ VIHAR

Nyugatról virrad, keletről fellegek,
Nem látjátok ezt, ó, gyalgó emberek?
Nyugatról a fényt nem látjátok,
De a keleti mennydörgést sem halljátok?
Hol van a fületek, a szemetek,
S még mindig nincs eszetek?
Még nem ébredtetek föl
A horogkereszt ütésétől,
S ismét borul az ég, nincs áldás,
De emberek, nyugatról jön a megváltás.
S keletről? Keletről, emberek,
Keletről jön a vesztetek.
(1945)

Diáknak kellett lennie a talpán annak a tizenöt éves verselőnek, aki a háború utolsó évében már szembe tudta állítani a két emberiségellenes ideológiát, a nyilast és a kommunistát, egyaránt elmarasztalta mindkettőt, meglátta lényegük azonosságát.

Herceg János írja recenziójában:

Milyen ösztönző hatása lett volna az „öreg” Tomán László verseinek fiatalon, amikor errefelé úgy hiányzott a bátor és kulturált költői hang! Pedig készen voltak, csak lakat alatt tartotta őket.

(Herceg János, 1990. Kézirat.)

A másik recenzió az a Vukovics Géza, akiről nagyon kevesen tudták, hogy származása ellenére került egy megbuktatott tirannus főszerkesztő után a Magyar Szó főszerkesztői székébe a hatvanas években. A származási hátrány alatt pedig elsősorban az értendő, hogy édesapja is az 1944-ben ártatlanul kivégzett szabadkai magyarok között található. De hát ezt róla csak nagyon kevesen tudták. Vukovics ezt írja:

Ezeket a felindulásból, tiltakozásból fokozatosan önmarcangoló tépelődésbe hajló, és egyre inkább tömörre váló verseket nem szükséges szép sorrendben olvasni, hogy a 'dokumentálás' nyilvánvalóvá váljon, hiszen minden egyes vers külön-külön esztétikai élvezetet, élményt hoz magával, ugyanakkor a tudat-ra is hat, s e kettő együttes erővel bűvkörébe vonja az emberi érzelmeket is.

Azon sem kell csodálkozni, hogy a Kosztolányi-imádó, szabadkai születésű Vukovics Géza és az újvidéki Tomán László (aki meg a Délbácska, illetve Reggeli Újság köré tömörülő művelt magyarok szellemiségén nőtt fel, és ezt örököltte meg minden gondolatában) megnyilatkozásaikban annyira azonosulni tudtak. Véleményükből, magatartásukból világosan látni, hogy a sokat emlegetett Újvidék—Szabadka-elmentét mesterségesen gerjesztett, nélkülöz minden alapot. A hatalom eszelte ki a megosztásunkra.

*szikofanta (gör—lat, rég 1. hivatásos besúgó az ókori Athénban 2. jellemtelen, aljas, hazug, talpnyaló ember - Bakos F. Idegen szavak és kifejezések szótára)

Elindult egy gondolat

Az Aracs közéleti folyóirat indulásának története – In memoriam Tomán László

*„Valahol elindul egy gondolat,
látatlanul és észrevétlenül,
és elme-bércen, lélek-völgyön át
egetverő eszmévé lelkesül:
koralátokat zúz, gátakat ragad!”*
(Wass Albert)

A XX. század kilencvenes éveiben mind tömegesebbé vált az a délvidéki magyar értelmiségi réteg, amely szembeszállt a jugoszláviai hatalom által pozícióba juttatott, az egyetemes magyarságtól elkülönülő elveket valló, a szerb beolvasztási törekvéseket kiszolgáló és magát „csúcsértelmiségnek” tartott, kultúrát irányító csoporttal, és mind erőteljesebben kívánta hallatni a hangját. Publikálásra vagy nyilvános megnyilatkozásra azonban nem volt lehetőség. A hatalmon lévők ugyanis minden sajtószervet a befolyásuk alá vontak, és az „ellenzéki” írásokat, főleg, ha azok a „csúcson levők” bírálatát jelentették, könyörtelenül meggátolták, az alkotóját pedig földbe taposták, vagy elhallgattatták.

Amikor a tóthfalui értelmiségi találkozók után mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a „pozicionált” magyar értelmiségiek nem hajlandók feladni titoista, bolsevista vagy álkommunista elveiket, és nem fogadják el azt a cselekvési minimumot, amely a délvidéki magyarság megmentését szolgálta volna, az „ellenzéki csoport” más megoldási lehetőségeket keresett. E törekvések egyik, azt is mondhatni a legképzettebb élharcosa Tomán László volt, aki az újvidéki „sakálok” közt magányos farkasként vívta a harcát. Mivel érthetővé vált, hogy a hatalmon lévőkkel nem lehet egyezsége jutni, a következő értelmiségi összejövetelek már nélkülük szerveződtek. 1995 nyarán Magyarkanizsa képviselő-testületének vezetői ígéretet tettek, hogy Tóthfalu után a következő értelmiségi találkozót ők fogják megszervezni. Ez a felajánlás nagyon kedvezőnek tűnt, annak ellenére, hogy ft. Uta-si Jenő atya az előző három találkozót kiválóan szervezte meg, hisz Tóthfaluban akkoriban még nem létezett olyan nagy helyiség, ahol negyven-ötven résztvevőnél több elférhetett volna, és az elszállásolást sem lehetett volna megoldani. Ezt a következő tanácsko-

zást pedig tömegesebbnek képzeltük el. Hogy mégsem valósulhatott meg, az volt az oka, hogy a képviselő-testület vezetői értesültek arról, hogy az összejövetelet a „pozicionáltak” nélkül kívánjuk megszervezni. Ettől (féltve a foteljaikat) annyira megrémültek, hogy csendben „elfelejtették” az ígéretüket. Számukra az sem számított semmit sem, hogy a sajtóban a tanácskozás programjáról már nagyban folyt a vita. Ez késztette Tománt is, amikor még megvalósíthatónak tűnt a tanácskozás, hogy elmélyüljön a felvetett témákban, amelyekről többek közt ezt írta:

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

(...) Nagyon örülök, hogy létrejön (bízunk benne!) a kanizsai találkozó. Tóthfalura egészségi okból nem mehettem el (nem is sajnálom!) (...) Mivel véleményemet eredetileg is csak levélben akartam kifejteni, nem fogom publikálni, csak Önnel közlöm nézeteimet.

Egyetértek a témákkal. Esetleg ányalati javításokra van szükség. Pl.: szociológiai vagy szociográfiai, esetleg demográfiai felmérésre van-e szükség? Kell-e külön magyar újságíró- vagy írószervezet? Szerintem a vallási neveléssel mi nem foglalkozhatunk, az minden felekezeti saját ügye, ebbe mi, világiak, ne szóljunk bele, már csak azért sem, mert a magyarság több felekezethez tartozik, s nem lehetünk kizárólagosak vagy egyoldalúak. Bizony, hogy törődni kell a falu életével, de a városéval is, a magyar középosztállyal, a szakmunkássággal, iparossággal, vállalkozók sorsával. Volt a két világháború között egy olyan szervezet, amely ezzel törődött, nem lenne rossz feleleveníteni a munkáját. (Figyelmébe ajánlom Csuka János A délvidéki magyarság története c. könyvét, mely nemrég jelent meg a Püski Kiadónál.)

Mivel a Tóthfalun megalakított bizottságok nem bizonyultak életképeseknek, térjünk el ettől a munkaformától. Ajánlom, hogy egy-egy embert (okvetlenül szakembert!) bízunk meg egy-egy terület feldolgozásával, a tennivalók felmérésével, az akcióterv kidolgozásával. Ők vehetnek maguk mellé segítőtársakat egy-egy részterületre, de egy ember feleljen a témáért! 14-15 emberre lenne szükség. Az ő mun-

káikat nézze át, értékelje és foglalja össze egy 3—5 tagú bizottság, s ez állítsa össze – persze egy ember megszövegezésében – a végleges állásfoglalást, határozattervezetet, vagy akár működési programot.

Nagyon fontosnak tartom, amit cikkében írt, hogy pártoktól független mozgalom lesz ez, de azon kellene törnünk addig is a fejünket, milyen szervezett, törvényes formát adjunk az egésznek? Kétségtelen, hogy nem lehet teljesen politikamentes, ma minden politika, de ne álljunk oda se egyik, se másik, se harmadik „magyar” párt mellé, s ne engedjük meg, hogy védőszárnyukat ránk borítsák. Legyen ez nemcsak új és független, de önzetlen, igazán néppárti mozgalom, amelyre fel kell néznie minden pártnak, szervezetnek. (Mellékesen megjegyzem, hogy nagyon elégedetlen vagyok mind a JMMT, mind a VMMSZ munkájával, ezeket kell helyettesítenie az új mozgalomnak!)

És ami a legfontosabb: nem lehetünk kizárólagosan értelmiségi gyülekezet. Az értelmiség szót nagyon lejáratták. Kik az értelmiségiek? A Sinkófik? A Boriszák? Szerintem ezen a találkozón ott kell lenniük a magyar gazdák képviselőinek, a magyar vállalkozók, szakmunkások, kisiparosok küldötteinek! A parasztszakszervezet és a független szakszervezet magyarul tudó tagjainak! (...) Sőt, egy eretnek gondolat: hívjuk meg a magyarul tudó nem magyar értelmiségieket, írókat (Aleksandar Tišma, Lazar Merković, Miroslav Rankov stb.). Ha szabad ajánlanom, okvetlenül hívjuk meg dr. Horváth Mátyást, P. Keceli Klárát, Major Nándort, Dévavárit, Vukovics Gézát, Csorba Istvánt, Bunyik Zoltánt, sőt Farkas Nándort is. Beteg ember, de meg kell néha hallgatni. Hogy viszont kit nem szeretnék ott látni, azt nem írom meg.

Bizonyára felvetődik a papság kérdése. Szerintem csak a legfontosabb két-három felekezet egy-egy képviselőjét kellene meghívni.

Remélem, hasznos javaslatokat adtam, s bízom, hogy továbbra is kapcsolatban leszünk. Valószínűleg fel is fogok szólalni.

Kedves feleségével együtt barátsággal üdvözlöm:

Tomán László

Újvidék, 1995. VIII. 1.

Bár a magyarkanizsai értelmiségi találkozó nem valószínűsíthető meg, ezzel szemben Zentán majd később Szabadkán a Kárpát-medence és a Délvidék jeles egyéniségeivel megtartott tanácskozásokon sok olyan programot dolgoztak ki, amelyek kijelölték a délvidéki magyarság tanügyi, kulturális és gazdasági fejlődésének kívánatos útvonalát. A programtervezetet egy bizottságnak kellett volna sajtó alá rendezni, hogy az szélesebb körben is ismertté, s megvalósíthatóvá váljon, de amint már azt megszokhattuk, a bizottság tagjai addig egyezkedtek, míg az egészről semmi sem

lett. Az egész anyag megvan az Aracs civil szervezetnek mint a szervezők jogutódának dokumentációjában, kiadásra várva. Annak ellenére, hogy ez a programtervezet vesztett időszerűségéből, de mint értékes dokumentum talán még ma is megérdemelné, hogy napvilágra kerüljenek a felelősségteljesen és a közösségben gondolkodók elképzelései a délvidéki magyarság jövőjéről.

Hogy a szabadkai tanácskozás után nem született meg egy cselekvési stratégiai program, annak az is a magyarázata, hogy míg a délvidéki magyar értelmiség nemzeti érzelmű csoportja a magyarság megmaradásáért küzdött éveken át, addig a széteső, háborúba sodort Jugoszláviában a magyar politikai pártok egymás ellen ádáz küzdelmet vívtak. Az értelmiség egy Szabadkán összegyűlt kisebb csoportja egy felhívással megkísérelte békülésre bírni a felbomló VMDK és az alakulóban lévő VMSZ tagjait, természetesen minden eredmény nélkül. És a közéletünkben mindig jelenlévő, és mindenre odafigyelő Tomán erre a felhívásra is a következő levéllel reagált:

Kedves Barátaim!

Olvastam a Magyar Szó március 19-i számában azt a felhívást, melyet 14 vajdasági magyar (feltételezem, értelmiségi) írt alá. Noha nem értek egyet a felhívás alapvető tételével - de erről később -, roppant fontosnak tartom, hogy ez a felhívás – és ez az összefogás – megszületett, s nyilvánosság elé került, ui. bebizonyosodott, hogy vannak független magyar gondolkodók, van – most már negyedik – különvélemény, van pártoktól független megmozdulás, s ha ez a mozgalom – nevezhetem-e annak? – kibővül, megizmosodik, talán eredményt is el lehet érni. Ezzel kapcsolatban úgy vélem, hogy nem szabad megállni a tizennégyes számnál.

Íme, mit nem helyeslek a felhívásban:

Nem hiszek a kibékülésben. Nem azért ugrottak ki a VMSZ-esek a VMDK-ból, hogy egy idő múlva összeboruljanak.

Mindkét vezetőség, de főleg a VMDK-é annyira lejáratta magát, hogy egy új szervezethez való csatlakozásukkal azt is lejártnák. Többé nincs semmi keresnivalójuk a vajdasági magyar közéletben. Csak szemlélők lehetnek. Vannak persze kivételek, de kevesen.

Az autonómiáról vallott nézetemet kifejtettem az Autonómia vagy együttélés c. cikkemben (Napló, 1994. V. 11.). Erről persze vitatkozhatunk, de minden magyarnak, aki sorsunkkal törődik, meg kell értenie, hogy míg Szerbiában, Jugoszláviában nem kerekednek felül a polgári, európai, világpolgári nézetek és erők (ha ilyenek egyáltalán vannak, s ha vannak, diadalmaskodhatnak valaha is ezen a nacionaliz-

mussal fertőzött területen), mi kisebbségben, alárendeltségben, sőt kiszolgáltatottságban fogunk élni. Ez szomorú tény, de tény. Legyünk realisak! Az én álászpontom továbbra is: egy önálló, szabad Vajdaság több szabadságot, több jogot – igazi egyenjogúságot – adhat minden kisebbségnek – és a szám szerinti többségnek is -, mint egy kisebbségi (kisebbségi!) autonómia.

Aki elolvassa a VMDK legújabb autonómiakonceptióját, láthatja, hogy az régi kommunista elvekre épül, s az urak újabb bársonyszékeket akarnak maguknak biztosítani. A magyarság ettől a földre huppanhat. Sőt a föld alá kerülhet. Kerüljük ezt el! Metaforával: az autonómiakonceptió délibábkergetés. Keményebb szóval. Népámítás.

Ami egy új érdekszervezetet illet, azt nem a két meglevő összeolvasztásával kell létrehozni. (Sőt, most már hároméval.) Új elvekre, reális elképzelésekkel kell felépíteni. Nehogy többet ártson, mint amennyit használ. Baráti üdvözléssel:

Tomán László

Újvidék, 1995.III.22.

A kilencvenes évek közepén, a magyar politikai pártszakadásokhoz hasonlóan, az Újvidéken központosított kulturális élet is osztódni kezdett. Így például 1997. május 10-én Zentán (újból)* megalakult a Térzene Irodalmi és Művészeti Társaság, összefogva ezzel a Tisza mente értelmiségi rétegét. Természetesen ez a társaság ideológiailag nem volt egységes. Köreihez hozzátartoztak mind a korábbi titista kultúrpolitika irányítói nyugdíjasként, mind az eddigi hallgatásra szorítottak. Az egyedüli közös cél a különutas törekvés volt. Az alakuló közgyűlésen dr. Vajda Gábor fölvetette annak gondolatát, hogy szükséges lenne indítani egy független folyóiratot, amely a Híddal, a Létünkkel vagy az Üzenettel ellentétben független a szerb hatalomtól, a pártoktól és a magyar kultúrpolitikát irányító Forumtól, illetve a Magyar Tanszéktől. Ezt a javaslatot mindenki lelkesen fogadta, határozatba is foglalták, de amint az nálunk történni szokott, a megvalósításból semmi sem lett.

Elmúlt több mint egy év, és ekkor ismét Tomán volt az, aki lépni mert. Egy kórházban kezelt infarktusa után elkezdte írni körleveleit, amelyeket a baráti körének, eszmetársainak továbbított. Egymaga egy sajátos folyóiratot teremtett. Az első búcsúlevélnek, végrendeletnek szánta, de aki Tomán alkotási igényét ismeri, az előtt nem volt kétséges, hogy ezt folytatni fogja.

I. Körlevél

Megromlott egészségem miatt visszavonulok az irodalmi és közélettől.

Szükségesnek érzem azonban, hogy előzőleg kifejtssem nézeteimet néhány kérdéssel, s közölgem azokat a tényeket, melyek talán nem mindenkinek előtt ismeretesek.

1. A vajdasági magyarság létszáma az utóbbi években rohamosan csökken. Ezért olyan közösségre van szükségünk, amely összefog, segíti megmaradásunkat, magyarságunk megtartását, anyanyelvünk megőrzését. Ennek a közösségnek fel kell ölelnie mindenkit, aki magyarnak érzi, vallja magát, bármely párt híve vagy párton kívüli. Talán a beiratkozás, nyilvántartott tagság is felesleges lenne, hisz beletartozna minden itteni magyar. A közösségnek alulról felfelé kell építkeznie. Minden településen, helységben, ahol több magyar család él, meg lehet alakítani a helyi közösséget. Munkáját egy bizottság irányítaná. A közösség a következőkkel foglalkozna: gazdasági élet, szociális ügyek, iskolaügy, művelődési élet, tájékoztatás, kisebbségi jogok érvényesülése. Azokban a közösségekben, melyekben legalább két helységben /településen/ alakult közösség, egyeztetőbizottságot kellene alakítani a helyi közösségek munkájának összehangolására, a kapcsolatok fenntartására, mégpedig a község minden helyi közössége 1-1 képviselőjének részvételével. Az országos egyeztetést a főbizottság végezné - összetételéről a községi egyeztetőbizottságok határoznának —, s a hatáskörébe tartozna még néhány feladat (belpolitika, nemzetközi kapcsolatok). Szükség volna továbbá országos szinten egy szakértői testületre, amely gazdasági, szociális, kisebbségi, jogi, nyelvi, oktatási, művelődési, tájékoztatási, belpolitikai ügyekhez és a nemzetközi kapcsolatokhoz értő szakemberekből állna, s tanácsaival, javaslataival, véleményezésével segítené a főbizottságot, de az egész közösség munkáját is. Fontos, hogy a közösség megalakításában semmilyen szerepet se játsszék a párthovatartozás, de a bizottságok választása se történjék ilyen szempont alapján. Hiszem, hogy ez a közösség új értelmet, új irányt, új reményt, adna a vajdasági magyarság életének. Hozzá kell tennem, hogy a közösségnek ki kell terjednie a Vajdaságon kívül élő jugoszláviai magyarokra, például a belgrádiakra is.

2. A szerbiai képviselőház az utóbbi időben olyan törvényeket hozott (az egyetemi, a tájékoztatási, a választott tisztségviselők jogairól és kötelességeiről stb.), melyek akadályozzák az országban a demokratikus közéletet. Káros működésének csúcsa a két vajdasági párt, a VSZL és a VDRP képviselőinek mandátumuktól való megfosztása. A szerbiai képviselőház ezek után a szélsőséges nacionalista és a velük szövethető álkommunista pártoknak lett a gyűlekezője. Ebben a képviselőházban többé nincs semmi keresnivalójuk azoknak, akik a demokrácia, az igazsá-

gosság és a jog elveit képviselik, még kevésbé azoknak, akik a magyarság jogaiért és a Vajdaság érdekeiért szállnak síkra. A képviselőház magyar nemzetiségű tagjainak emiatt le kell mondaniuk mandátumukról, mert becsületes magyar ember nem vehet részt azokban a machinációkban, amelyek Szerbia Köztársaság újnáci-újbolsevik álparlamentjében folynak.

3. A Forum-ház élén jelenleg olyan személy áll, aki a vezérigazgatói székbe úgy jutott, hogy a bürokrácia számlélétráján előtte haladók mindig maguk után húzták, ha előreléptek, s így lépdelt ő is egyre feljebb mint „megbízható magyar káder”. A vezérigazgatóság mellett megtartotta magának a Forum Könyvkiadó szerkesztőjének tisztét is (úgyhogy alárendeltjének lett az alárendeltje), s mint ilyen, a kiadásért is felel. Azóta könyvei egymás után jelennek meg, sógorának, közeli barátainak, volt tanárainak a művei is sorozatosan látnak napvilágot a magyar kormány támogatásával, de a támogatás szabályzatával ellentétben évről évre, sőt, némelyiküknek évente kétszer is. A vezérigazgató-főszerkesztő-felelős kiadó a Híd szerkesztőbizottságának is tagja. Valaha ezt álálshalmazásnak nevezték.

4. A Forum Könyvkiadó a 90-es évek eleje óta nem hívta össze munkatársait, hogy megtárgyalják a kiadó terveit, a tervek teljesítését, a problémákat. Törvény már nem írja elő az alkotók gyűlésének megalkotását, de a Forum vezetősége nem is mer az alkotók elé állni, mert akkor sok mindenre fény derülne. Ennek következményeként egy szűk kör: a főnök és 4-5 tagú kamarillája önkényesen és háborítatlanul irányítja a kiadót és munkáját.

5. A magyar kormány könyvkiadás-támogatásának összegéről és elosztásáról senki nem ad számot. Arról tudok, hogy a könyvkiadásra szánt pénzekből szállodaszámlákat fizettek, reprezentációs és útiköltségeket fedeztek, irodai felszerelést, benzint vásároltak.

6. Évek óta nincs magyarországi könyvbehozatal. Művelődésünk pótolhatatlan veszteséget szenved emiatt. Belgrádi kiadók, export-import vállalatok nyugati könyveket hoznak be, csak a Forum nem képes arra, hogy felújítsa az egykor oly virágzó - és nemcsak jövővelmező, hanem a nemzeti megmaradást is szolgáló - könyvbehozatalt. Érthető hát, miért nem vettek részt a magyarországi könyvkiadók az 1998. évi belgrádi nemzetközi könyvvásáron. Az utcai lapárusoknál német, angol, francia újságokat, folyóiratokat lehet vásárolni. Csak magyarországi lapok nincsenek.

7. A Híd még mindig annak az embernek a kezében van, aki 1983-ban, egy magyarellenés kampány folyamán, igaztalanul megtámadta Illyés Gyulát, s azóta sem követte meg a nagy magyar író emlékét,

ha már életében nem tette meg. Két megbízatási időszak után most már több mint hat éve jogtalanul — pályázat, választás, kinevezés nélkül — főszerkesztője a Hídnak. A folyóirat szerkesztőségének tagjai egymás sógorai, egymás főnökei, tehát eluralkodott benne a napotizmus. Ha már a főszerkesztő és a szerkesztőség nem akarja teljesen megváltoztatni a lap címét, legalább egy jelzővel bizonyítanak, hogy szakítottak egy idejétmúlt, leszerepelt szellemiséggel, de erre sem hajlandóak.

8. Az anyaországon kívül megjelenő magyar nyelvű napilapok között bizonyára a legjobbak közé tartozik a Magyar Szó. Sajnos, a lap újságíróinak egy része hadilábon áll a nyelvhelyességgel, nincs tisztában a magyar helyesírás szabályaival, hiányos az általános műveltségük, sőt, a lektorok közt is akad olyan, aki nem alkalmas erre a munkára. A Vučić-féle sajtótörvény megnehezíti a lap helyzetét, az újságírók feladatait. Meg kell tanulniuk a virágnyelvet, a sorok között való írást, de ez nyelvi gazdagodást is jelenthet. A Magyar Szónak mindent meg kell tennie, hogy hétfőn is megjelenhessen, vagy hétfői számként, vagy új, hétfői hetilapként. A vajdasági magyarság nem maradhat egy napig sem napilap nélkül. Azt is el kell érni, hogy a lap eljusson minden magyar családhoz, s a szórványokban is árusítsák.

9. Az Újvidéki Rádió és Tévé a vajdasági magyarság nyelvhasználatának egyik fő megrontója. Bemondói — egy-két kivétellel — idegen kiejtéssel, helytelenül artikulálva beszélnek, sokszor az előttük levő szöveget sem képesek hibátlanul elolvasni. A kéziratok nyelvi hibáiról ezúttal ne is beszéljünk! Elképesztő, hogy még ma is azok a szerkesztők jelennek meg a tévé képernyőjén, akik az előző rendszer propagandistáiként lejáratták magukat. Ezért teljesen hitelét veszti az, amit most — mosolyt kényszerítve arcukra — mondanak. A rádió és a tévé hírszolgálatok egyébként is pontatlan, egyoldalú, félrevezető a hallgatókat, nézőket. Bántó, hogy egy bukott miniszterhelyettes oktatja a vajdasági magyarokat — hol a rádió hullámhosszán, hol a tévé képernyőjén —, mi a demokrácia, hogyan kell kultúrát csinálni. Mint műsorvezető is ügyetlenül, készületlenül végzi munkáját.

10. Egyik művelődési „csúcsszervezetünk” a JMMT elnöke egyben a társaság kiskönyvtárának fő- és felelős szerkesztője is, és sorra jelenteti meg műveit, ha jól számoltam, már hatot, köztük olyanokat is, amelyeket annak idején a Forum Könyvkiadó viszszaütött, mert nem ütötték meg a mércét. Egyik könyvben még a hamisításoktól sem riad vissza.

11. Közéletünk szégyene a VMNYE. Évtizedek óta az a személy vezeti, akit annak idején — egy politikus-elnök után — az akkori hatalmi párt ültetett az el-

női székbe mint megbízható kádert, hogy sorvassza el, fojtsa meg a VMNYE-t, ez sikerült is neki. Az egyesület azóta is látszattervekenységet folytat, melynek vajmi köze van a nyelvműveléshez. Egykori tagjai, aktivistái, vezetőségi tagjai nagyrészt hátat fordítottak neki. A bábelnök, aki az ötvenes-hatvanas években a rossz emlékű, úgynevezett kétnyelvű tanítás hirdetője és végrehajtója volt, most hol bel-, hol külföldön képviseli nyelvművelésünket, előszeretettel jelenik meg mindenütt mint a VMNYE küldöttje, még akkor is ha nem hívják, holott rendesen fogalmazni, hibátlanul beszélni sem tud magyarul. 1997-ben például a Magyartanárok Országos Konferenciáján is részt vett Székesfehérváron, noha szakmája a biológia. Legújabb tette, hogy a VMNYE-t, amely nyelvművelő, tehát szakmai egyesület, beléptette egy olyan politikai mozgalomba, amelyben egy magyar szervezetnek felesleges helyet foglalnia. Ezek a gondjaim, ezek a javaslataim, s most, hogy visszavonulok a közéletől, átadom őket levelem címzettjeinek. Együttal köszönetet mondok az eddigi együttműködésért és barátságukért. Kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog új évet kívánok!

Tomán László

Újvidék, 1998. december 15.

Utólagos megjegyzés: körlevelemet jóval a fenti nap előtt foglalmaztam, a dátum a sokszorosítás napját jelzi, így hát írásom semmiképpen sem függ össze Markovics-Majtényi Andrásnak és Bosnyák Istvánnak a Magyar Szó 1998. december 15-i számában megjelent írásával.

T.L.

Barátai a kezdeményezést örömmel fogadták, és a megköszönő visszajelzések örömmel töltötték el. Talán ezek a buzdítások is hozzájárultak a többi körlevél megírásához. Az én köszönőlevelemre adott válaszában többek közt kitér azokra a háború utáni szamizdat-kiadványokra is, amelyek a zsdanovi kultúrpolitika ellenében íródtak. Én ugyanis számtalanszor ösztökéltem, hogy írjon ezekről a dolgokról, hisz ez egészen más értelmezést adhatna a délvidéki magyar irodalom megítélésének. Sajnos, akkor még nem láttott erre lehetőséget. A levél szövege a következő:

Kedves Doktor Úr!

Hónapok óta tartozom Doktor Úrnak ezzel a levéllel, hogy megköszönjem augusztusi levelét, melyben egyetértését fejezte ki körlevelemmel. Nagyon jólesett. Most dolgozom 2. sz. Körlevelemen, amely irodalmi és közéleti búcsúlevelem (és végrendeletem) is lesz, mivel egészségügyi okokból teljesen visszavonulok a közéletől. Egyébként ez egyik magyarázata

is levelem késésének. Ti. auguszt. 11-én infarctus myocardii lépett fel, 29-ig a kamenicai szívkórházban feküdtem, de most már itthon lábadozom. S ilyen sebzett szívvel jobb nem törődni közügyekkel. Épp elég baja van az embernek a magán- (családi) életében ebben az időben. De hogy ne szalasszam el az alkalmat: olvasom a Magyar Naplóban, hogy Doktor Úr nagydíjat kapott a pályázatukon. Gratulálok! Remélem valahol meg is jelenik. Régi kérésének a szamizdatokról csak részben tehetek eleget. Azt hiszem még nem jött el az ideje a teljes feltárásnak, a konspiráció még köt. Azok közül, akik csinálták, ketten meghaltak, egy külföldön van, csak ketten vagyunk itt Újvidéken. Sajnos, első kiadványaink megsemmisültek (maradt egy füzet töredéke, amely porlad, meg az egyik lap fejlécmetszete), a többit őrzöm. Annyit közölhetek, hogy 1947 és 1953 között csináltak 3 folyóiratot és egy füzet-sorozatot. Nagyrészt én írtam, gépeltem (a gép még megvan, csak egyszer elvitte az OZNA, de nem tudták, mit visznek. Sikerült visszaszerezni). Egyelőre ennyit. Még egyszer gratulálok a nagydíjhoz, és mindkettőjüket igaz barátsággal köszöntöm!

Tomán László

1998. X.13.

A többi körlevél is a délvidéki magyarság sorskérdéseivel foglalkozik, hisz ez a témakör foglalkoztatta egész életében. Bár némelyik megállapításával, például az autonómia kérdésében, lehetne vitatkozni, de lényegében a legjelentősebb dolgokban az idő őt igazolta. Az Észak-Bácska és a Tisza-vidék magyar irányítását, az újvidéki központ támogatóihoz hasonlóan, ő is ellenezte, féltve ettől a leépítéstől az újvidéki magyarságot. De ez egy tősgyökeres újvidékitől érthető dolog.

Bevezető

A Vajdaság kérdése az itt élő emberek egyetértésének, kölcsönös megértésének, békéjének és boldogulásának a kérdése. Olyan utat, olyan közös eszméket kell találni, amelyek mindazt megadhatják és biztosíthatják, amire az itteni lakosságnak szüksége van és utódaiknak szükségük lesz. A Vajdaság területe és elnevezése a Habsburg-ház jutalma volt a dél-magyarországi szerbeknek azért, mert az 1848/49-es szabadságharcban az osztrákok mellé álltak, mivel tőlük, és nem a magyaroktól várták nemzeti jogaik érvényesülését. Az eszme, a Szerb Vajdaság a szerbeké volt — már a 48-as karlócai májusi kongresszuson bejelentették —, a megvalósítás az osztrákoké. Tizenegy év múlva meg is szűnt a Szerb Vajdaság. 1918-ban a dél-magyarországi szerbek, lát-

va, hogy széthullik az Osztrák-Magyar Monarchia, összeomlik a magyar hadsereg, kihasználták az alkalmat, hogy megszabaduljanak Magyarországtól – ahol mégsem volt olyan rossz dolguk –, és a szerb anyaországhoz csatolják azt a területet, amely sohasem tartozott Szerbiához. Korabeli dokumentumok szerint az újvidéki szerbek felszabadítóknak nevezték a bevonuló — győzedelmes, hódító — szerb csapatokat, és a német csapatok innen már korábban távoztak. 1918. XI. 25-én a vajdasági nemzetgyűlés kimondja az elszakadást Magyarországtól és a csatlakozást Szerbiához. A magyar szakirodalom, tudomásom szerint, vajmi keveset foglalkozott ezzel a gyűléssel. A *Letopis Matice Srpske* 1914-1921. évi 300. száma közli a gyűlés jegyzőkönyvét (megtalálhatjuk az *Enciklopedija Novog Sada* c. kiadvány 5. kötetében is). Ebből kitűnik, hogy az egészet az Újvidéken alakult Szerb Nemzeti Bizottság kezdeményezte és szervezte. A bácskai, bánáti és baranyai községekben 1918. XI. 23-án választást bonyolítottak le, melyen csak a szerbeknek és más szlávoknak volt választójoguk. Így alakult meg 1918. XI. 25-én a Bánáti, Bácskai, Baranyai Szerbek, Bunyevácok és Más Szlávok Nemzetgyűlése, melynek 757 tagja volt 211 községből, nemzeti összetétele szerint: 578 szerb, 84 bunyevác, 62 szlovák, 21 orosz (valószínűleg orosz), 3 sokác, 2 horvát, 6 német és egy magyar (20 tag nemzetiségéről nem tanúskodik a jegyzőkönyv). A Nemzetgyűlés úgy döntött, hogy a Bácska, Bánát és Baranya csatlakozik a Szerb Királysághoz, s támogatja a szerbek, horvátok és szlovénok királyságának megalakulását Péter király és a Karagygyevics dinasztia uralma alatt. A bánáti bácskai és baranyai szlovákok a gyűlésen bejelentették, hogy ők is határozatot hoztak a Szerb Királysághoz való csatlakozásról. A Nemzetgyűlés megválasztotta a bácskai, bánáti és baranyai szerbek Nagy Nemzeti Tanácsát, melynek 50 tagja volt. Közöttük nem szerepel egyetlen magyar, de német sem. Ekképpen került az egyoldalú népakarat jóvoltából Bácska, Bánát és Baranya a Szerb Királysághoz, majd az SZHSZ Királysághoz.

Akkoriban ezen a területen a szerbség viszonylagos többségben volt, a többi nemzethez képest viszont kisebbségben. Az azóta eltelt idő megtette a magáét. Vészesen csökken a magyarság létszáma, a németek szinte teljesen eltűntek innen — rájuk vonatkozott a kollektív bűnösség elve —, a szerbség pedig óriási többséggé nőtt: mind az első, mind a második világháború után nagyszámú telepest hoztak ide, 1991 után a három jugoszláviai háború menekültjei árasztották el a Vajdaságot. Vezetőik elhitették velük, hogy itt ők lesznek az urak, tárt karokkal fogadják őket, lakást és munkát kapnak. Mindezek miatt olyan meg-

oldást kell találni a Vajdaság helyzetének rendezésére, amely megfelel minden itt élő, kisebb vagy nagyobb létszámú, szláv és nem szláv népcsoportnak, tehát az egész lakosságnak. A dolog nyitja pedig a Vajdaság teljes autonómiája, egy olyan politikai és társadalmi rendszer, amelyben egyik nemzet sem uralkodhat a másik felett, hisz egyik sem „kiválasztott nép”. Ez a békés és szabad élet egyetlen és elengedhetetlen feltétele, ez a modern, civilizált polgári társadalom követelménye. Ennek megvalósítását egy polgári kezdeményezésnek kell megindítania, elősegítenie.

A „magyar” jelzős vajdasági pártok vezetői képtelenek letenni önös szándékaikról, a szervezeteket karrierjük építésére használják, fellépésük sokszor a nacionalizmus határát súrolja, irreális célokat tűznek ki, és hiú ábrándokban ringatják a vajdasági magyarságot. A bolsevik elit maradványának, mely szoros együttműködik a jelenlegi rendszerrel, de anyaországi támogatást is élvez, csak a saját anyagi érdekei lebegnek a szeme előtt. Ezért a pártoktól és klikkektől független vajdasági magyar polgárookra hárul a feladat, hogy meglássák, megtalálják és kijelöljék a boldoguláshoz és megmaradáshoz vezető utat, ezt pedig a Vajdaság polgári demokratikus átalakulásának alapelvei szabják meg.

Ez az alapelvek megígért bevezető része.

Üdvözléssel: Tomán László

II. Körlevél

Amikor fellapoztam a Magyar Nemzet 1999. augusztus 30-i számát, megdöbbentem láttam egymás mellett Kasza József és Ágoston András fényképét, alatta pedig nyilatkozatukat. Azt hittem, hogy tévedésből egy rendszerváltás előtti újság van a kezemben. Hogy kerültek egymás mellé, mégpedig egy mai magyarországi újságban? Hisz ők ketten (látszólag) esküdtek ellenségei egymásnak, s mit mondhatnak, hogy párhuzamosan közöljék nyilatkozatukat? Igaz, van közöttük valami hasonlóság: mindketten vezető állásban voltak a kommunista rendszerben, mindkettejüknek most is a bársonyszék a célja: Ágoston a VMDP (előzőleg a VMDK) elnöke, egy ideig szerbiai képviselő, a területi autonómiát azért találta ki, hogy egy nap a magyar autonóm terület elnöke legyen; Kasza polgármester, képviselő, a VMSZ elnöke, s most még az Ideiglenes Magyar Nemzeti Tanács elnöke is. Persze a magyar autonóm területet ő is azért kívánja megvalósítani, hogy annak is elnöke lehessen. Külön figyelmet érdemel az egészben az IMNT. Ez — elnevezése ellenére — nem nemzeti tanács, hanem párttanács. Három magyar jelzős párt tagjaiból áll, a másik három „magyar” párt képviselői nem is kerül-

tek bele, csak fenntartották nekik a helyet(!). Ám jól tudjuk, hogy más, nem magyar jelzős pártoknak is vannak magyar nemzetiségű képviselőik egyik-másik képviselőházban meg néhány községi képviselő-testületben. Őket miért nem hívták meg ebbe a tanácsba — hisz ugyanolyan képviselők, mint a meghívottak —, ha az „magyar” és „nemzeti”? Hogyha valaki nem tagja a hat „magyar” párt egyikének sem, hanem — uram, bocsá! — mondjuk az SZSZP-nek vagy a VDRP-nek, vagy a VSZL-nek, az nem magyar? Nyilvánvaló az IMNT egyoldalúsága, kizárólagossága, látszik, hogy nem a magyar érdekeket tartja fontosnak — elvégre mit is tehetne a magyarság érdekében, ugyanis ezt a testületet senki az égvilágon nem ismeri el —, hanem a három párt céljait. Mivel az IMNT-nek se de facto, se de iure nincs semmilyen hatalma, se illetékessége, nem tekinthetjük másnak, mint gittegyletnek avagy sóhivatalnak.

A VMSZ-nek és az IMNT-nek közismert célja a vajdasági magyar területi és személyelvű autonómia megteremtése. Ha valamilyen csoda folytán megalakulna ez az intézmény (de mi lenne a többi vajdasági kisebbséggel?, s a szerbek is csináljanak maguknak ilyet, tehát kantonizálják a Vajdaságot, amit a világ Kosovo esetében sem enged meg?), a vajdasági magyarságnak csak 39,47 % -át ölelné fel, a többiek ki lennének szolgáltatva a többségi hatalom kényének-kedvének. Meg kell jegyeznem, hogy a Vajdaságban 7 községben van a magyarság abszolút többségben, a többiben kisebbségben él, még a szabadkaiban is, úgyhogy álmodnia sem szabad senkinek, hogy Szabadka a magyar autonóm területhez tartozhat majd, mi több, székhelye lesz, ahogy a VMSZ-ben elképzelik. Ugyanis Szabadkán az 1991-es (tehát a legutóbbi) népszámlálás szerint a lakosságnak csupán 42,77%-a magyar, több mint 57%-a nem magyar, s nehezen hihető el, hogy ez a tömeg bármikor, bárhogyan, bármilyen feltételekkel elfogadná, hogy magyar autonómiában éljen. Nyilvánvaló, hogy a magyar autonómia-törekvésnek a Szabadka-centrizmus az elindítója és talaja. Jusszon eszünkbe Biacsi Antal Újvidék-ellenes felszólalása a néhány évvel ezelőtti szabadkai magyar értelmiségi találkozón. Biacsi lenézi a szabadkai régiótól délre élő magyarokat, lebecsüli, sőt, leírja őket. Ami a perszonális autonómiát illeti, az is fából vaskarika, mert az elképzelés teljesíthetetlen feltételeken nyugszik: hogyan intézze a vajdasági magyarság a maga művelődési, oktatási, tájékoztatási ügyeit (s akkor hol vannak még a gazdasági, szociális és más, fel nem sorolt gondok?), amikor Szerbia és Jugoszlávia központosított rendszerében minden a két kormány kezében van, még Vajdaság Autonóm Tartománynak sincs joga ezekről a kérdésekről önállóan dönteni; min-

den pénz (közbevétele) Belgrádba folyik be, és onnan juttatják vidékre, ha juttatják. Több mint együgyűség azt várni, hogy a mostani belgrádi hatalom odaadja a magyarságnak — vagy bármelyik kisebbségnek — az általa befizetett adó ráeső részét. Hogy a jelenlegi szerbiai és jugoszláviai hatalom miként vélekedik a kisebbségek jogairól, s miképpen bánik velük, arra a legjobb példa Kosovo. Na és a vajdasági magyarság sajátjának, iskoláinak, a magyar többségű önkormányzatoknak a sorsa. Ha nemzeti jogokat követelünk, ha emberi jogokat akarunk, meg kell teremtenünk a lehető legönállóbb Vajdaságot, amelyben nem lennének etnikai kisebbségek, nem lenne etnikai többség, a teljes jogegyenlőséget biztosítaná, se nyelve, se nemzetisége, se vallása, se politikai nézete szerint nem lenne különbség ember és ember, vajdasági és vajdasági között. Megszűnne a centralizmus, megszűnne a kiszolgáltatottság és a kizsákmányolás, a Vajdaság el tudná tartani önmagát, megerősödne gazdasága, rendeződnének pénzügyei, megoldhatóak lennének a szociális kérdések, eltűnnének a határok északon és délen, keleten és nyugaton, megvalósulnának az emberi jogok és szabadságok, fellendülne a gazdasági élet, megszűnne a nélkülözés. Ennek egyetlen feltétele a Vajdaság minél nagyobb szabadsága és önállósága.

Tomán László

Újvidék, 1999. szeptember 6-án

III. Körlevél

Kétéves volt Bordás Győző, amikor megjelent a fiatalok Hídja (1950. április), s most Bori Imre, a Híd jelenlegi főszerkesztője — aki annak a nevezetes Hídszámnak munkatársa volt — őt bízta meg, hogy erre az évfordulóra emlékezzen (Híd, LXIV. évf. 3-4. sz. 204-219. o.). Egyébként Bordás Győző sógorával együtt alkotja a folyóirat mostani (kéttagú) szerkesztőbizottságát. Szóval az ötvenéves áprilisi Hídról írt Bordás Győző megemlékezést Ötven év címmel, Tanulmány műfaji megjelöléssel, ami egy kis túlzás, már csak azért is, mert olyan állításokat találunk benne, amelyek nem felelnek meg a valóságnak, s ez nem illik egy komoly tanulmányhoz. Bordás Győző például azt állítja, hogy „Sinkó Ervin első háború utáni, 1950 tavaszán tett vajdasági körútjának és ezen belül (!) újvidéki találkozásának az írókkal és társadalmi dolgozókkal (!) rendkívül komoly (!) irodalompolitikai jelentősége volt” (Bordás i.m. 204. o.). A szerző itt egy kicsit mellélőtt. Nem Sinkó Ervin hozta a változásokat irodalmunkba, hanem a fiatalok Hídjának munkatársai. Nem Sinkó „látogatásától kell számítanunk a szocialista realizmus felszámolásának fokozatos

beindulását...” (uo.), hisz az áprilisi Híd az ő látogatása előtt jelent meg. Nem Sinkó, hanem a fiatalok voltak elégedetlenek a jugoszláviai magyar irodalom és közélet akkori helyzetével. Őket támadta meg Rehák, nem Sinkót. Előszóval emlegeti Bordás Győző a jugoszláviai írók II. kongresszusát, amelyet 1949. december 25. és 28. között tartottak. A változást azonban nem ez, hanem a harmadik írókongresszus hozta (Ljubljana, 1952. szeptember 5-7.), itt hangzott el Miroslav Krleža nagy feltűnést keltő előadása a kultúra szabadságáról. Sorszámokat és dátumokat téveszt össze Bordás Győző. Bordás Győző felületeségét bizonyítja ez az állítás is: „Hiába közli éppen az Ifjúság Szava Sinkó Ervin cikkét a fiatal írókhoz (nem is cikk volt, hanem előadásának szövege — T.L.), amelyben Sinkó arra tanít (pedig még nem volt egyetemi tanár — T.L.), hogy az író mindig találja meg a pontos kifejezést ... amikor két héttel később saját munkatársairól vezércikkben állítja, miszerint < nem ez az új nemzedék hangja>” (Bordás i.m. 208. o.). Bordás Győző itt bakot lött, mert a vezércikk az Ifjúság Szava május 13-i számában jelent meg, Sinkó pedig – mint maga Bordás Győző közli ebben az írásban – június 3-án érkezett Újvidékre, előadását másnap vagy harmadnap tartotta meg, ennek szövegét csak három - és nem két - hét múlva, június 24-én tette közzé az Ifjúság Szava.

Bordás Győző célja ezzel a „tanulmány”-nyal nem is az volt, hogy a fiatalok Hídját az őt megillető helyre tegye irodalmunk történetében, hanem hogy újabb mesével gazdagítsa a Sinkó-legendát. Bordás Győző, teljesen fölöslegesen, belekeveri a fiatalok Hídjának ügyébe Szirmai Károlyt, azt állítva, hogy a Ködben szerzője a második írókongresszus és Krleža előadásának hatása alatt vette újra kezébe a tollat. Ez azonban lehetetlen, mert a második írókongresszus, amely még a szocreál jegyében állt, nem hathatott ilyen értelemben Szirmaira, Krleža pedig, mint már említettem, a harmadikon beszélt, viszont Szirmai önéletrajzában, mely épp a Bordás Győző által szerkesztett Önkeresés című füzetben jelent meg (Verbász, 1970), azt olvassuk, hogy Czako Tibor (alias Létmányi István) rábeszélésére lépett ismét nyilvánosság elé (Önkeresés, 45.o.). S ezt később — én vagyok rá az élő tanú — sokszor megbánta. Azt már Bordás Győző nem vette észre, hogy a fiatalok Hídja nem csak a vajdasági magyar, hanem a jugoszláv irodalmakban is úttörő volt, hisz a belgrádi, zágrábi, ljubljana fiatalok csak 1951-ben és 1952-ben lázadtak fel a szocreál ellen, s indították meg folyóirataikat (kivéve a belgrádi Mladostot, mely korábban indult, s 1951-től vállalt avangard szerepet). Biztos, hogy mi 1950 tavaszán nem is voltunk tudatában annak, milyen következményei lehetnek föllé-

pésünknek. Rehákék reagálására a hazai sztalinizmus jellegzetes megnyilatkozása volt. Reakciósnak, dekadenseknek, betegeseknek, pesszimistáknak kiáltottak ki bennünket, pedig mi csak másképp láttunk, másképp gondolkodtunk, másképp éreztünk, és másképp írtunk, mint ők.

Tomán László

Újvidék, 2000. június 22-én

Ezekről a körlevelekről természetesen a bíráltak is tudomást szereztek, és ezért a Tomán-írások az általam támogatott sajtóban nem kerülhettek a nyilvánosság elé. Például a következő szöveg sem jelenthetett meg a Magyar Szóban:

Egy régi olvasó levele

A kisajátítás másik oldala

Nem tetszik a Forum Holding új igazgatóbizottságának összetétele a Vajdasági Reformisták észak-bácskai és bánáti körzetének, a horgosi Termelői Klubjának, a Kanizsai Fórumnak, az Új Demokrácia – Mozgalom Kanizsáért nevű szervezetnek. A Magyar Szó szerkesztőbizottságának állásfoglalása szerint nekik sem.

Mint a Magyar Szó (kezdetben Szabad Vajdaság) olvasója (a tiltakozók közül sokan világon sem voltak, amikor már olvastam — sok mindent helytelenítve — a lapot) és időnkénti külső munkatársa, furcsállom ezt a nemtetszést. Elsősorban azért, mert akkor, amikor Kaszás Károly vezető SZSZP-s volt az igazgatóbizottság elnöke, ez nem váltotta ki a fent nevezett tiltakozását.

Másodsorban azért, mert — ellentétben a tiltakozók véleményével — ez az új igazgatóbizottság 1. nem egypárti, sőt a VMSZ tagjai, amennyire felmérhetem, nincsenek is többségben, 2. olyan neves szakemberek foglalnak helyet benne, mint dr. Józsa László, a kisebbségi kérdés szakértője, Klemm József, a kitűnő újságíró, Hajnal Jenő ismert művelődési dolgozó, Vickó Árpád, a jeles műfordító stb. Harmadsorban azért, mert az ellen nem tiltakoznak, hogy az igazgatóbizottságnak két olyan tagja is van, akik a leltűnt KSZ-nek vezető tagjai voltak (és nem győződhattunk meg arról, hogy méregtelenítve vannak). Egyikük annak idején az említett párt akaratából foglalta el a legmagasabb posztot a Forumon, s ezt ma is betölti, sőt megtartotta magának a Forum Könyvkiadó főszerkesztői állását, de egyben a Híd folyóirat szerkesztőbizottságának is tagja (sógorával együtt), a másik pedig előttem ismeretlen érdemeiért került a Forumban mindjárt vezető tisztségre, a családjának két tagját is bejuttatta a Magyar Szó szerkesztőségébe. Mindezt senki sem kifogásolja. Se azt, hogy néhányan több funkciót is ellátnak a Forumban, pl. a nyomda igazgatója egyben a Létünk főszer-

kesztője és a Forum Könyvkiadó Tanácsának is elnöke; se azt, hogy a Forum Könyvkiadót a volt KSZ két tagja vezeti, tehát egypárti a főnökség; vagy például, hogy a Híd főszerkesztője, akit 1984-ben az akkori KSZ áldásával neveztek ki erre a posztra, még mindig főszerkesztő, habár 1992 óta se pályázattal, se megválasztással, se kinevezéssel nem erősítették meg tisztségében. Mi ez, ha nem kisajátítás? Ez ellen nem tiltakoztak Horgoson.

Az viszont kisajátítás, hogy évek óta a magyarországi könyvkiadási támogatást osztogatják a Vajdaságban — évről évre ugyanazok a személyek részesülnek belőle —, s Horgoson ezt se kifogásolják.

„A megbeszélés résztvevői úgy vélték, hogy megengedhetetlen egyetlen párt dominanciája a vajdasági magyar kultúra fellegvárában...” — olvastuk a lapban. Hát hogy fellegvár-e, arról beszélhetnénk, de hogy szó sincs „egyetlen párt dominanciá”-járól, azt a számok beszédesen bizonyítják, mint mondtam, a VMSZ tagjai nincsenek benne többségben, találhatók ott pártunkívüliek és más pártok tagjai, egyébként pedig a szakértelem a fontos, nem a párthovatartozás. És talán magyarok vagyunk mindannyian. Igaz?

Az idézett tudósításban még azt is olvashatjuk: „...hiányolták (ti. a résztvevők) az olyan magyar intézmények jelenlétét (lehet a magyarban a jelenlétet hiányol-ni? — T.L. megj.), mint például a Magyar Tanszék és a Hungarológiai Intézet”. Elsősorban: Hungarológiai Intézet évek óta nincs; másodsorban: a VMMSZ, a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, a Magyarságkutató Társaság távollétét nem kifogásolta senki Horgoson? Pont a Magyar Tanszékét? Amely ha alaposabban utánanézzünk, nagyon is jelen van a Forum valamennyi szerkesztőségében, tevékenységében. Tudjuk ugyanis kik a szürke eminenciások.

Ha már ez a helyzet, ha ilyen fenntartások, kételemek, aggodalmak vannak jelen közéletünkben — és nemcsak ebben az ügyben —, akkor vagy itt, a Magyar Szó hasábjain, vagy egy fórumunkon meg kellene vitatni ezeket a kérdéseket.

Tomán László

Újvidék, 2000. nov. 21.

A „tanszékesek” és a Forum irányítói annyira féltek az írásaitól, hogy neki, aki éveken át számtalan szerzőnek tette lehetővé a megjelenést, nem adták meg ezt a lehetőséget. Elkeseredésében magánkiadásban jelentette meg műveit, amiről a nekem küldött levelében a következőképpen vall:

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

Újvidék, 2000. II. 11.

Szokatlan levelet írok, szokatlan levelet kap tőlem, Doktor úr. Életemben soha nem kértem senkitől

semmit, kivéve persze néhány lánytól csókot, na meg a hanyag szerkesztőktől az elmaradt honoráriumot, de erről leszoktam, mert

1. nem írok,

2. senki nem fizet honoráriumot.

Most mégis furcsa kéréssel fordulok Önhöz. Nem vagyok biztos benne, hogy Doktor úr tudja, a Forum körüli maffia két könyvem megjelenését tette lehetetlenné. Harminc évig szerkesztettem vajdasági magyar, a szerb, horvát, szlovén, angol, amerikai, német, francia, macedón írók könyveit, de azt nem értem meg, hogy saját könyvem megjelenjék. Eddig csak hallgattam, és nyeltem. A kézirataim iratgyűjtőkben várják, hogy a jövőendő vandálok kukába dobják. Kinek kellene egy vajdasági magyar írásai, kéziratjai? Most 70. évem küszöbén úgy döntöttem, nekimegyek és kiadom egy könyvemet. Ha a Forum megtorpedózta verseim kiadását, ha a már említett maffia lesöpörte a kuratórium asztaláról esszékötetemet (habár Aleksandar Tišma akadémikus ajánlotta kiadásra), akkor én most a publicisztikámat akarom saját kiadásomban megjelentetni.

A kötet összeállt, címe (egyelőre): Múltunk, jelenünk: lesz-e jövőnk; alcíme (végleges): Kisebbségi sors a Balkánon. Tartalma: 84 írás 1951 és 1997 között; megjelenési helyük: Ifjúság, Magyar Szó, Napló, Magyar Szemle és néhány meg nem jelent — apokrif — cikk. Kb. 15-16 szerzői ív.

Nagy szerencsémre egy nem nagyon közeli rokonom, eléggé sikeres vállalkozó, a hónom alá nyúlt, és felajánlotta, hogy a nyomdaköltség felét fedezi, nekem a másik felét kell előteremtenem, és a gépelés költségeit fizetnem (ez utóbbi nem nagy összeg, már összejött). A hiányzó összeg 15 000 dinár, azaz kb. 680 DEM a mai árfolyam szerint. Hát ez nekem nincs meg. Most próbálom megszerezni. De kihez forduljak? A HTMH-támogatásra még nem hirdették ki a pályázatot, ki tudja mikor jelenik meg, de azt sem tudjuk, kik fognak dönteni, nem rondít-e bele megint az itteni maffia. És úgy tudom különben is, hogy publicisztikára (legalábbis eddig) nem adnak támogatást. Nem akarok olyan emberekhez fordulni, akik esetleg valamilyen föltételt szabnának, kifogást emelnének valamilyen írásom ellen.

Ezért fordulok most a legnagyobb bizalommal Doktor úrhoz, azzal a kéréssel, van-e valamilyen lehetőség, hogy az Aracs Társadalmi Szervezet — vagy annak közbenjárásával valamilyen cég, alap, szervezet — valamennyit vállalna ebből a teherből, hogy mégse haljak meg könyv nélkül, ha már az a több mint száz író, akinek a könyvét gondoztam, elfelejtett, kisemmizett, megvetett. Természetesen az is megoldás, ha a hiányzó összegnek csak egy részét kapom meg egy forrásból, megpróbálok másokhoz is fordulni, akikben

megbízom, de nem nagy reménnyel teszem. A munkálatok valószínűleg a jövő héten indulnak — egyelőre a számítógépes gépelés —, a többi kb. két hét múlva (tördelés stb.). Addig türelmesen várom szíves válaszát, bármilyen lesz is. Ha több időről van szó, türelmes leszek.

Remélem Doktor úr jól van. Kedves lányukat sokszor élvezzük a Duna TV-ben. Kedves feleségével együtt sokszor üdvözlöm, elnézést kérve a zavarásért és az esetleges gondokért.

U.i.: ha szükségesnek látja, tartalomjegyzéket küldhetek.

Igaz híve: Tomán László

Ennyi mellőzés és sérelem után, megelégedve a „pozícionáltak” önkényeskedéseit, a következő levéllel fordult a baráti köréhez:

Kedves Barátaim!

Ma jelent meg a Magyar Szóban az Illyés Közalapítvány 2001. évi pályázata, melyre már régen vártam. A pályázat I. pontja értelmében pályázni lehetne egy új, szabad folyóirat indításához szükséges támogatásra. Arra gondolok, hogy végső ideje egy ellen-Híd indítása, hogy egy demokratikus, nemzeti irányultságú folyóirata legyen a vajdasági magyar értelmiségnek.

Azért fordulok Önökhöz, mert azt hiszem, hogy az Aracs Társaság égisze alatt lehetne támogatást kérni és folyóiratot indítani. Javaslatom a következő:

Kérjünk támogatást egy (egyelőre) kéthavonta megjelenő szabad, demokratikus, nemzeti felfogást tükröző folyóiratra (cím pl. Szabad Írás lehetne), mely kéthavonta jelenne meg, 4 – 5 ív terjedelemben, s elsősorban esszéket tartalmazna a vajdasági magyarság életéről, de természetesen más témák is szóba jöhetnek. (Szépirodalmat csak elvétve kellene közölni.) Tehát egy elméleti folyóiratra gondolok. Hozzávetőleges kalkulációt készítettem, a mostani nyomdaárak szerint, s kb. 7 – 8000 DEM-re lenne szükség egy évre. Kb. 2 - 300 példányra gondolok induláskor, ezt lehetne növelni, ha nő az érdeklődés. Kiadó lehetne az Aracs Társaság, esetleg az újvidéki Atlantis. Eladási ár (előfizetési díj) minimális lenne, ebből elsősorban a terjesztést, propagandát kellene fizetni, a kiadás költségeit a támogatásból kellene fedezni (nyomdaköltség, előkészítés, szerzői jogdíjak, dologi kiadások). Ami a szerkesztőség összetételét illeti, elsősorban Önökre gondolok, s még két-három szabadkaira, akiket Önök ajánlanak. Újvidékről is három-négy embert kellene bevonni. A nyomdát vagy Szabadkán kellene megtalálni (van ott egy magánnyomda, amely olcsón dolgozik, s támogatja a magyar ügyet), vagy az

itteni Verzál nyomdára számítok (az én könyvemek ők állították elő, jutányosan).

Kérem, gondolkodjanak, s ha egyetértenek, kérjenek pályázati űrlapot az alkuratóriumtól (Age Ma-mužica 13 / II.), s együtt kitöltenénk. Várom válaszu-kat. (Határidő márc. 31.)

Nem mehettem el Szabadkára a szombati tanácskozásra, mert keveseltem a 10 perc felszólalási időt, ezt közöltem Vajdával, s nem hívott meg, de nem is szerepeltem volna szívesen Bosnyákkal, Fokyval, Végellel. Azért sem mentem, mert szombaton itt volt a helységnevekről szóló tavalyi tanácskozás kiadványának a bemutatója, s Ágoston Miska is itthon volt, vele is töltöttünk egy időt. Gondoltam, hogy megírom, mit mondtam volna a tanácskozáson, Mihály is rábeszélte, de nincs hol közölni. Ezért jobb, ha nem is írom meg. Úgyis tudja mindenki, mit gondolok.

Várom válaszu-kat, s régi barátsággal üdvözlöm mindkettőjüket:

Tomán László

Újvidék, 2001. márc.4.

P.s.: Most készülök írni Gerold lexikonáról.

A válaszlevelet meg sem várva, Tomán dr. Ágoston Mihállyal egy újabb levelet is küldött:

Mélyen Tisztelt Doktor Úr!

Abban a reményben írom ezt a levelet, hogy Ágoston dr. személyesen adhatja át Önöknek. (Ha nem sikerül, postán fogom elküldeni).

Valószínűleg emlékszik, hogy előző levelemben elpanaszoltam: nincs hol publikálnunk. Ez az Ön tapasztalata is, hasonlóan, mint az enyém. Most, hogy olvastam az Illyés Közalapítvány pályázatát, felötlött bennem annak a lehetősége, hogy az Aracs Társaság megpályázhathatná a szükséges összeget, s indítana egy – mondjuk háromhavonta megjelenő – folyóiratot. Úgy vélem, az alapelvekben, szerkesztéspolitikában meg tudnánk egyezni, s közösen jó, színvonalas folyóiratot tudnánk csinálni, mely azoknak adna helyet, akik nem hajlandók a Hídban, Üzenetben stb. publikálni. Ha egyetértenek javaslatommal, helyesebben ötletemmel, kérjenek űrlapot a Vajdasági Alkuratóriumtól, lelevezzük a dolgokat, kalkulációt kérünk szabadkai és újvidéki nyomdaktól, és pályázunk. Ágoston dr.-ral is beszélünk erről, ő is helyesli. ...

Válaszakra várva, mindkettőjüket barátsággal üdvözlöm:

Tomán László

Tomán lelkesedése és tettekrevalósága teljesen le-nyűgözött, határozott okfejtése és javaslatai pedig munkára sarkalltak. Az igazat megvallva, még nem bíztam sem magamban, sem az Aracs ilyen jellegű lehetőségében. Ezért a pályázatot ez alkalommal lekéstük. Röviddel ezután az Aracs Társadalmi Szervezet a könyvgyűjtésből származó könyvekből 560-at adományozott a martonosi könyvtárnak egy ünnepség keretén belül. Az ünnepségen ft. Utasi Jenő atya is jelen volt, és a beszélgetésünk során szóba hoztam Tomán javaslatát, tudva azt, hogy az atya a tóthfalui Logos nyomda irányítója. Utasi atya is hasonló javaslattal állt elő, mivel ő is már régebb óta foglalkozott azzal a gondolattal, hogy indítani kellene egy közéleti lapot, amely nemcsak vallási kérdésekkel, hanem sokkal inkább társadalmi problémákkal foglalkozna. A folyóirat alapításához a legnagyobb lökést mégis az adta, hogy az atya megígérte, hogy a lap első számát ingyen nyomtatja ki, és amíg a pályázatok útján nem szerezzük be a megfelelő összegeket, ő hajlandó a lap mögött állni. Bízva Tomán szervezőképességében és az atya támogatásában 2001. március 20-án az Aracs T. Sz. nevében mint a szervezet elnöke a hasonló elveket vallókat folyóirat-alapításra hívtam meg az otthonunkba. Jelen volt: 1. Dr. Vajda Gábor, 2. Mirnics Károly, 3. Mirnics Zsuzsa, 4. Bata János, 5. Ft. Utasi Jenő, 6. Gubás Ágota és 7. Dr. Gubás Jenő. Tomán egészségi okok miatt sajnos most nem vehetett részt. A jelenlevők eldöntötték, hogy egy új nemzeti irányultságú folyóiratot hoznak létre, amelynek alapító közgyűlését 2001. április 7. (szombatra) hívják össze.

Vajda megfogalmazta a lap célkitűzéseit, szellemiségét és arculatát, amit megküldött a szerkesztőbizottság jelöltjeinek:

FÖLKÉRÉS

..... részére

Tájékoztatjuk, hogy 2001. március 20-án kisebb értelmiségi csoport gyűlt össze Szabadkán dr. Gubás Jenőék lakásán – folyóirat-alapító szándéktól vezérelve. A jelenlevő Bata János, Gubás Jenő és Ágota, Mirnics Károly és Zsuzsa, Utasi Jenő, valamint Vajda Gábor egyetértett abban, hogy végső ideje egy olyan folyóirat megindítása, amely kizárólag a délvidéki magyarság fennmaradását s ennek érdekében a kultúráját szolgálja.

Az elképzelés szerint a folyóirat az Aracs nevet viselné. Ez azért lenne helyénvaló, mert e név által eredetileg jelölt pusztatemplom a délvidéki magyarság ezeréves ittlétének, sőt kultúrája alapjellegzetességének is a szimbóluma. E művelődési emlék önma-

gában is kötelez bennünket egy keresztény szellemű folyóirat megindítására. Viszont annak dacára, hogy a lapot a tóthfalusi Logos nyomda és könyvkiadó adná ki (Utasi atya és a Katolikus Egyház jóvoltából), témáink és céljaink akkor is világi jellegűek (az egyházon mint intézményen kívüliek) lennének, ha nagy hangsúlyt fektetnénk az iskolai oktatás és a vallás összefüggő kérdéseinek a megoldására.

Az Aracs „a délvidéki magyarság közéleti folyóirata”-ként tenné a dolgát. Jóllehet minden jövőendő cikkünk mögött valamilyen tényfedezetnek kell állnia, nem elsősorban múltértékelő tudományos munkák közlésére (ezeknek többnyire megvannak a fórumaik), hanem a magyarság sorskérdéseivel kapcsolatos, néhány gépelt oldalnyi konstruktív értelmiségi állásfoglalásokra, javaslatokra, föltárásokra, kritikára, ismeretésekre számítanánk. A jelzett szellemben született versek, illetve prózaművek stb. közlésétől sem zárkózunk el, noha a felelős értelmiségiek cselekvésre ösztönzését elsősorban az értekező próza kommunikatívabb formái szolgálhatnák hatékonyan.

A többi között égetően fontos például a televízió és a rádió műsorainak, valamint a folyóiratoknak, a lapoknak és a művelődési intézmények munkájának az elmélyült elemzése, a tankönyvek szakszerű vizsgálata, a magyar iskolák megteremtésének puhatolása, a könyvkiadás kritikája, a színházpolitika taglalása, a korlátlan könyvbehozatal sürgetése, a falu- és városkutató folytatása, a politikusok tevékenységének mérlegelése stb. Csupán olyan könyvismertetőt közölnénk, amelynek vagy a tárgya, vagy a kritikája (esetleg mindkettő) művelődésünk (cselekvésprogramunk) szempontjából tanulságos.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy pártalapítási szándék lappang kezdeményezésünk mögött. Még kevésbé akarunk valamelyik meglévő párt eszközévé válni. Útmutató szerepünk a magyar szellemű közvélemény megteremtésében, a magyarságmentő programok előkészítésében s a politikusok figyelmének a nemzeti-kulturális feladatokra való felhívásban csúcsosodhatna. Olyan diagnoszták kívánunk lenni, akik a gyógy módra is javaslatot tennének.

Lehetőséget adnánk a nyilvánosság előtti konstruktív párbeszédre. Eleve megbélyegzett emberek nem léteznének előttünk, személyeskedésnek, előítéletek szerinti véleményezésnek nem lehet helye a folyóiratunkban. Ám a föltétlen tekintélytisztelő elvét is elvetnénk, miközben annál inkább ragaszkodunk a nyilvánvaló érdemek megbecsüléséhez. Műveket és munkálatokat, intézményeket és egyéni vállalkozásokat, fölgyorsult folyamatokat és megmerevedett állapotokat igyekszünk majd fölmérni, értékeket és hibákat tudatosítva, a megoldásokat vagy nyugtázva, vagy azok helyett (nem ritkán) jobb lehetőségeket kí-

nálva. Arra is számítva, hogy esetleg a cikkünkre érkező válasz fogja tartalmazni a helyesebb megoldást. Mindenekelőtt a körünkre égő problémákkal foglalkoznánk, de azért (művelődési-társadalmi) életünknek minden jótékonyan befolyásolható mozzanata érdekelne bennünket, hiszen a magyarságnak, ha valóban fenn akar maradni, a saját fejével gondolkodva sok mindent neki magának kell csinálnia, amit eddig – iszonyú áron – helyette mások végeztek el.

Tervünk szerint a szerkesztőbizottság tizenkét tagból állna. Azért ilyen sokból, hogy már ezáltal is növeljük a munkatársakkal és az olvasóval való kapcsolattartás lehetőségét, vagyis, hogy „lefedhessük” az egész Délvidéket. A névsor: Bata János, Cirkli Zsuzsa, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Hajnal Jenő, Hódi Sándor, Marcsók Vilma, Mirnics Károly, Tari István, Tomán László, Utasi Jenő (javasolt főszerkesztő) és Vajda Gábor (javasolt felelős szerkesztő).

Alapító gyűlésünket ugyancsak Gubáséknál (Első fölkelés u. 20.) tartjuk április 7-én (szombaton) délelőtt 10 órakor. Kérjük, vállalja el a szerkesztőbizottsági tag szerepét, s látogasson el a körünkbe a megjelölt időpontban. Előbb azonban várjuk a visszajelzését. Gubásék telefonszáma: (024) 42-069.

A javaslattevő csoport tagjai nevében tisztelettel és üdvözléssel: Vajda Gábor

Szabadkán, 2001. március 24-én

Ezen az összejegyzetelen a következő döntés született: Aracs – a délvidéki magyarság közéleti folyóirata néven egy közéleti, nemzeti, keresztény szellemiségű folyóiratot alapítunk. (Az Aracs nevet Tari István javasolta). Az alapító: az Aracs T. Sz. A kiadó: a tóthfalui Logos Grafikai Műhely. Főszerkesztő: ft. Utasi Jenő. Felelős szerkesztő: Dr. Vajda Gábor. Képzőművészeti szerkesztő: Gyurkovics Hunor. Lektor: Gubás Ágota. A szerkesztőségi cím: 24000 Szabadka, Első Népfelkelés (Prvog ustanka) u. 20. A szerkesztőbizottság javasolt tagjai: Tomán László, ft. Utasi Jenő, dr. Vajda Gábor, Mirnics Károly, Gyurkovics Hunor, dr. Gubás Jenő, Hajnal Jenő, Cirkli Zsuzsa, Marcsók Vilma, dr. Hódi Sándor, Bata János, Tari István. Utólag a bizottságból kimaradt Mirnics Károly, Hajnal Jenő és dr. Hódi Sándor, mivel nem jelezték vissza a részvételi szándékukat, illetve túlzott elfoglaltságukra vagy egészségügyi állapotukra hivatkozva, nem vállalhatták el a megbízatást. A határozat szerint a lap 800 példányban jelenik meg, évente négyszer, a magyarság történelmi sorsfordító dátumain: március 15-én, június 4-én, augusztus 20-án és október 23-án.

Az első szám 2001. augusztus 20-án jelent meg. A tetszetős külalak és az aktuális, érdekes tartalom felkeltette a közvélemény figyelmét. A Forum és a tanszék köréhez tartozó, „pozicionált értelmiség” viszont megrémülve egy olyan sajtószervtől, amelyet nem ők befolyásolnak, az új folyóiratra tüzet hánytak. Gerold László a Hídban (Híd LXV. évfolyam, 10. szám, 2001. október) a legközönségesebb sértegetéseket zúdította ránk, de főleg rám: „nincs esze” írja, vagy „milyen ... karakán délvidéki magyar embör”, — a bánási származásomat és őz nyelvjárássomat gúnyolva, de a képzettségemet és véleménykinyilvánításom jogosságát is megkérdőjelezi, mármint azt, hogy nem vagyok szakmabeli, hogy jön egy fül-orr-gégegyógyász ahhoz, hogy belekontárkodjon a kultúrába. Gerold a folyóirat címében található délvidéki kifejezést is gúny tárgyává teszi, (... „a vajdasági [pardon: délvidéki]”), nem számítva arra, hogy valamivel később Bori is a könyvének „Délvidéki olvasókönyv” címet adta. A sértegetésekből persze Tománnak, Vajda Gábornak, sőt ft. Utasi Jenőnek is kijutott: „Tudja a támogató, miről írnak az Aracsban? Ha tudja, a lelke rajta, ha nem, annál rosszabb”. Amikor az Aracsban az jelent meg, hogy a „pozicionáltak” miként hallgattatják el a másként gondolkodókat, akkor Bori bírósági pörrel fenyegette meg Utasi atyát. Persze a pörből semmi sem lett, de a földbe taposás kísérlete, vagy ha ez nem megy, az agyonhallgatás még nyolc év elteltével is jelen van. Ebben az évben például Vajda Gábor legújabb könyvének újvidéki bemutatóján a Magyar Tanszék tanára megfenyegette a hallgatókat, hogy ne merjenek részt venni és közreműködni a rendezvényen. Biztos attól tartanak, hogy a tanszék hallgatói esetleg ott túl sok nemzettudatot erősítő hatás alá kerülnek, vagy esetleg a tanszékétől eltérő véleményt formálhatnak.

Mindennek ellenére, bár Gerold abban reménykedett, hogy az Aracs az első szám után befulladás, a folyóirat megizmosodott, megbecsült és elismert lett itthon, az anyaországban vagy más régióban, ahová eljutott postán vagy az interneten. A nyolcadik évfolyamának számait megjelentető Aracs minden áskálódás, gáncsoskodás ellenére a továbbiakban is híven kívánja szolgálni a **délvidéki és az egyetemes magyarságot**.

Szabadka, 2008. VII. 23.

**Azért újból, mert a Térzene Társaság már korábban is létezett, de a kommunista hatalom betiltotta, és vezetőit meghurcolta.*



**Az Aracs folyóirat bemutatóján Budapesten (2002) a Magyarok Házában:
balról Gubás Jenő, Gubás Ágota, Bata János, Vajda Gábor, Tomán László és Tari István.**

IN MEMORIAM



VAJDA GÁBOR

(Bácsfeketehegy, 1945. 02. 20. – Szabadka, 2008. 07. 03.)

Öt-huszonöt, kettő, négy, hat

In memoriam Vajda Gábor

Nagy bajban vagyunk, Gábor, nagyon nagy bajban... En meg különösen, mert ha erőt vesz rajtam a lustaság, ha közeleg a lapzártá, a „végső határidő”, nem fogsz ideszólni, hogy: „Koma, hogy állsz az írással?” – Mert én alapjában véve egy lusta alak vagyok, akit időnként ostromozni kell, kellene... De csak finoman, mondhatni „érzékel”, úgy, ahogy Te tetted... Mert könnyen megsértődöm, önérzetes vagyok, és haragtartó. Általában véve: egy nehéz ember.

Felénk az emberek a munkájukba halnak bele. Persze, nem mindenki, csak az, aki a munkát komolyan veszi. Most az aratás ideje van, a forró nyaré, a túlontúl forró nyaré (Te már sohasem fogod megtudni – de lehet, mi sem –, a globális felmelegedés vár-e ránk, vagy egy újabb jégkorszak, meg azt sem, mi lesz a Ferenc József-csatorna sorsa, marad-e Európa legszennyezettebb csatornája, vagy talán abban is, meg „ebben” is egyszer csak megindul valami tisztulási folyamat?).

Feleségem egyik nagybátyja néhány éve a traktora mellett esett össze, miközben arra várt, hogy a learatott búzáját a malomnak átadja, Te meg, ahogy halom, a géped előtt lettél rosszul (Ágotának, a drága asszonynak kellett számítógépedet kikapcsolnia – ő mentette le a művet, ő tett, ugye nem haragszol meg érte, ha egy kissé patetikus leszek és azt mondom, ő tett pontot életed művének a végére?!). Az öreg parasztot, és Téged sem tudtak újraéleszteni! Meg egy másik szerkesztőt, egy Keszég Karesz nevűt sem, meg egy moholi plébánost, Danyi Lacit sem... Mert felénk az emberek a munkájukba halnak bele.

És ugye, nem haragszol meg azért sem, ha azt mondom, vannak, nem is kevesen vannak olyanok, akik emiatt nem nagyon bánkódnak! Mert a mellébeszélésnek, a fondorlatosságnak, a galádságnak és

a hazugságoknak az ideje még itt van. Köztünk van! Az igaz szó, a felelősséggel kimondott igaz szó még mindig sokakat zavar. Ők azok, akik most örülhetnek, ők azok, akik most föllélegezhetnek...

Nekik mondom: korai az öröm, mert lesz, úgyis lesz majd megint valaki, aki tíz, húsz, vagy ötven év múlva számon kéri rajtuk, és rajtuk is, hogy mit tettünk. Lesz majd, és akkor léssen majd sírás és fogcsikorgatás!

Kedves Gábor! Itt küldöm írásomat, amit megígértem, hogy a határidőre befejezek – és, mentségemre legyen mondva: a kialakult „utolsó időpont”-ra mindig el is készítettem – írnám, de ez badarság! Mert utolsó találkozásunkkor, alig egy hete, a szabadkai könyvtár oldalbejárata előtt (hol is találkoztunk volna máshol utoljára?) nem ezt az írást ígértem meg. Egy másikat, egy Ellen-Trianon címűt. És a határidő sem járt még le! Húznám-halasztanám az írást, de mégsem lehet... Hívnálak: öt-huszonöt, kettő, négy, hat, de mégsem...

Bajban vagyunk, Gábor, nagy bajban, én meg különösen!

P. S. Vasárnap volt Péter-Pál napja, tegnapelőtt meg Sárlos Boldogasszony, tudod, Boldogasszony Anyánk egyik napja, az aratás igazi kezdete. A vasárnapi istentisztelet alatt nem gondoltam volna, hogy ma, pénteken a Te, konok, feketehegyi református lelkednek mondom majd el a katolikus szentlecke Pál apostoltól vett szavait, miszerint: „Az én véretem ugyanis nemsokára kiontják áldozatul, eltávolításom ideje közel van. A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, hitemet magtartottam.”

Horgoson, 2008. július 4-én

Csendes kötelességtudás

Tisztelt gyászoló családtagok, tisztelt gyászoló jelenlevők!

Szomorú ez a nap mindannyiunk számára. Búcsúzni kényszerülünk egy nemzettársunktól, aki megtette a maga útját, és végső nyugalóhelyére tér.

Míg itt volt köztünk, nem hivatkozva, csendesen, de kötelességtudóan végezte feladatait. Szeretágozó elfoglaltsága mellett időt és módot talált arra is, hogy a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület tagja legyen, szerbiai alelnöke volt az egyesületnek, és előadóként rendszeresen szerepelt az egyesület rendezvényein. A tagság és a tisztség semmilyen anyagi haszonnal nem jár, inkább kiadások terhelték őt is, mint minden tagunkat.

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület célja a magyarok őstörténetének a kutatása, a nemzeti öntudat

ébren tartása, a magyar nemzet eredetének és a nemzet nyelvének a kutatása. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület tagsága, elnöke és elnöksége nevében dr. Vajda Gábornak hálás köszönet mindazért, amit tett.

Gábor, ígérjük, emlékezetünkben megtartunk, és reméljük nemcsak a család, a munkaközösség, ahol dolgoztál, de az utókor is megtart emlékezetében.

Kegyelem az Úrnál, nyugodjál békében!

Szabadka, Városi Könyvtár, 2008. áldás hava 5-én

A ZMTE elnökének, dr. Csihák Györgynek, elnökségének és tagságának nevében

dr. Szikora István egyesületi tag



Az autonómia illúziójáról beszél a szerző a budapesti könyvhéti rendezvényen (2008. VI. 5.)

Az alkotás megszállottja volt*

Látjátok feleim, mik vagyunk? Íme por, és hamu vagyunk. Mert jön egy tragikus pillanat, és minden fontosnak tűnő terv, feladat, kötelezettség és szép álom szertefoszlik, semmivé lesz, eltörpül a belénk nyilaló fájdalom alatt. Azt, hogy milyen óriási veszteséget okozott a halál, azt csak utólag foghatjuk majd fel. Mert mi minden értékünkre csak megkésve döbbenünk rá. Megborzad az ember, ha arra gondol, hogy csak az utóbbi száz évben mennyi újratemetésünk volt. Mert mi életünkben kegyetlenül tiporjuk egymást, és amikor tönkretettük, megsemmisítettük nemzettársunkat, utána rádöbbenve az értékeire, akkor a magasba emeljük.

Vajon kellőképpen értékeltük-e azt a rettentő energiát, tudást, kitartást követelő munkálkodást, amit dr. Vajda Gábor magányos farkasként alkotott. Segítettük-e azt a harcát, amit értünk, a délvidéki magyarságét folytatott. Hogy mit jelentett számunkra Ő, azt csak a hiánya fogja majd érzékelteni. Elképzelni is nehéz, hogy mi mindent alkothatott, írhatott volna egy a tevékenysége csúcsán, megszállott energiával dolgozó egyén. Vajda Gábor ugyanis a munka, az alkotás megszállottja volt. Ennek ellenére mégsem kapta meg azt a megbecsülést, amit megérdemelt volna. Pedig nagyon óhajtott, és várta a megértést, ami mindig csak csöpögve és megkésve ér-

kezett. Ebben az évben az Aracs-díj kitüntetettje, de a díjátadó ünnepségen már nem lehet jelen. Örömmel fogadta a hírt, de a sors már megfosztotta az ünneplés örömétől. Pedig mennyi író, költő, neves ember alkotói útját egyengette a Szabad Líceum által, miközben a sajátjára nem futotta az erejéből, még akkor sem, amikor mindannyian tudtuk, hogy élete fonalát mind a két végéről égette. Alapítója, szellemi megformálója volt az Aracs folyóiratnak, amit az elvtelen támadások, agyonhallgatás ellenére, már nyolc éve mint felelős szerkesztője éltetett. És ha csak azt a vaskos könyvet írta volna meg, amelyben a délvidéki magyarság szellemi és kulturális örökségét dolgozta fel 1945-től napjainkig (aminek két kötete már napvilágot látott, a harmadik pedig még kiadásra vár), már ezzel is beírta nevét a halhatatlanok közé. Nekünk pedig elengedhetetlen kötelességünk, hogy a torzóban maradt életművének harmadik kötete kiadásra kerüljön, és a negyedévenként megjelenő folyóiratot az ő szellemében, a közösség, a nemzet iránti elkötelezettség szellemében tovább vigyük. Csak így leszünk méltóak az emléke megőrzésére, amit most megfogadunk. Kedves barátom, nyugodjál békében.

* *Elhangzott a szabadkai Városi Könyvtárban megtartott gyászülésen 2008. július 5-én*

A szerkesztő halála

Szent István királyunk az Úr 1030-ik évében csanádi püspöknek küldi Imre fia egykori nevelőjét: az illető majdan Szent Gellért néven vonul be a magyar históriába. Püspökként komoly építkezésekbe kezd, különösen egyházmegyéjének azon részében, amely később Torontál vármegye, illetve Bánság néven lesz ismert. Így épül fel a Tisza déli szakaszának bal partjától keletre eső, termékeny síkon egy bencés monostor is, a Kökénd (ma: Kikinda) felé vezető út közelében. A tatárjáráskor persze a többivel együtt elpusztul, de száz év sem telik bele, Nagy Lajos édesanyja, Erzsébet helyreállíttatja Aracs monostorát, sőt, 30 ezer aranyforintot is adományoz, ma úgy mondanánk, „állagmegóvásra”. 1551-ben azután a hatalmas csúcsán lévő oszmán birodalom hatalmas sereggel indul a túlsó, a bácskai oldalon fekvő Óbecse elfoglalására – Aracs község végérvényesen elpusztul, véle az aracsi templom is.

A huszadik század kilencvenes éveinek legelején délvidéki barátaimmal Óbecséről indulva jó 15 kilométer után lelassítottunk az elhagyatott országúton. Bekanyarodtunk a kukoricás-rengetegben alig észrevehető, hepehupás földútra. Jó húsz perc döcögés után hirtelen, váratlanul fölénk magasodva, büszkeszótlan, rejtőzködő magyar csodaként előttünk állt. Fenséges torzóként kimerülve az alföldi síkból, korai gótikus remekmű, bazilikaként minden a semmiben. Naptól pirosuló hatalmas falak, oszlopfők, tört boltívek, szoborcsonkok, szinte belőlük nőnek ki a tükés akácfa, kórok, a végtelen kukoricás. Egyik kiváló délvidéki költőnk, Tari István így köszöntötte a Kárpát-medence legismeretlenebb magyar műemlek-maradványát: „szólongat a rom temploma, /Pusztába kiáltott imaként törsz fel a mélyből, ARACS”.

A romtemplom – pusztatemplomnak is mondják – idestova hét esztendeje, 2001. augusztus 20-án névadója lett egy induló folyóiratnak: a Kárpát-medence alighanem legismeretlenebb magyar sajtótermék-kiválóságának. Az Aracs borítóján a pusztatemplom rajza, betűtípusa enyhe stilizáltsággal az ősi rovásírást is idézi, a név alatt pedig ez olvasható: A délvidéki magyarság közeleti folyóirata.

Egy házaspár és egy fő- és felelős szerkesztő nélkül az Aracs nem válhatott volna a legrangosabb és

legkitűnőbb szellemű magyar folyóiratok egyikévé: Gubás Ágota és dr. Gubás Jenő az Aracs szellemi-lelki-szervezői, mentorai, motorjai, gazdái, irányadói voltak és maradtak. Létrehozták az Aracs-, illetve a Főnix-díjakat, amelyeket olyan magyarok kaptak meg, mint Nemeskürty István, Szervátusz Tibor, Böjte Csaba, Orbán Viktor – no meg a délvidéki magyarság legértelmesebbjei. A felelős szerkesztő: Vajda Gábor. Aki beköszöntőjében, a legelső számban Kísérlet a teremtető gondolkodás föltszabadítására címmel így írt az Aracsról: a cél az, „hogy az eddigieknél hathatósabbban szolgálhassuk a délvidéki magyarság fennmaradását és ennek érdekében kultúráját” mert „rengeteg olyan, eddig föltáratlan, számunkra létfontosságú vonatkozása van életünknek, amelyeket végre a nyilvánosság előtt – gátlások és félelmek nélkül – megbeszélhetünk.” Nyilvánvaló: aki ilyen programot tud megfogalmazni induló lapjának, attól hosszú időn át csakis következetes, roppant igényes, eszmrendszerében megindítóan hűségese vezetői tevékenység és szellem várható. Így is történt. Vajda Gábor - Gubásékkal és egy nem akármilyen szemmel és bátorsággal összeválogatott szerzőgárdával – a magyar élni akarás és a legmagasabb kulturális nivó szolgálatába állította, ha úgy tetszik, nevéhez teljességgel méltóvá tette az Aracsot. Amit akár a magyar rejtett, ezredfordulós szellemi diadalának is nevezhetnénk.

A szerkesztő halála kicsit olyan, mint a nagy alkímistáké vagy a magányos, elátkozott tudósoké. Szobája sarkait sohasem hagyja el a félhomály, az ablakpárkányról éjfekete, kormos boszorkánymacska ugrik leskelődve kézírathalmok, könyvek, írószerszámok felé, az asztali lámpa fénykörei billegnek, a masztos üvegablakon túl állandó baljós fellegek tornyosulnak. A szerkesztő halála komor szertartás és könnyed, légies bukfenc a végzet feneketlen kútjába, a szerkesztő halála eszelősök mártírúma, vadul elszánt irodalmár-kommandósok esztelen önfeláldozása, szent örültek angolos távozása. Túlnan Ady halotti maszkja fogadja, csupa nyomások és csupa ősök,

elfúló hang, tárogatószó, agyonázott lobogók. A szerkesztő halála egészen más.

Vajda Gábort 63 évesen, teljesen váratlanul szólította magához a Fennebbvaló, aki ezúttal, biztosan tudom és jelenthetem, pontosan olyan volt, mint egy régi bácskai magyar úr, ki szigorú magabiztossággal rendelt vacsorát és az étek után házhoz szállítandó hölgyeményt is, tudva tudván, hogy az az ember érkezik rögtön, aki Kosztolányi szabadkai szülőházának helyén, a mai Pátria szálló különtermében, bor mellett kéziratokat rendelve is azt élte át, hogy szülőföldje az a hely, ahol „csörömpöl minden ablak”, ahol „boros az asztal és vérese a kések.” És ahol mintha mindig izzó délszaki forráság, kánikula tombolna, „boros, bús és lomha”, s ahogyan Cs. Szabó László nevezte: ez a magyar Gascogne. És ismét Kosztolányival: „Egy távol torony ferde lángolásba./Méreggel mart, virágos orcák./ Lánggal rikító selymek, rác mennyország.”

Vajda Gábor, ha semmi mást nem tett volna, csak élteti-működteti – SZERKESZTI, így, csupa nagybetűvel - az Aracsot: máris maradandó, gyönyörűen halhatatlan szerepet vív ki magának ebben a mostani, keservesen szépséges magyar világban. Csakhogy ez a látszólag félszeg bácsfeketehegyi református ember eközben még szent elszántsággal és szinte nem is evilági elhivatottsággal kutatót, búvárkodott, gereblyézett és regisztrált, vizsgált és elemzett szűkebb pátriája, az anyaországtól elszakított Délvidék szellemi leltárának minél pontosabb, helytállóbb, részletesebb megalkotásához. Két ragyogó, az utóbbi időben napvilágot látott tanulmánykötete, a Püski Kiadónál megjelent Visszaidegenedés és a Bácskában

kiadott Próza és idea mellett bizton az életmű csúcának is tekinthető monumentális, páratlan vállalkozása, a délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténetét 1945-től napjainkig feldolgozó, három vaskos kötetre tervezett munkája: első kötete Remény a megfélemlítettségben címmel 2006-ban látott napvilágot és az 1972-ig terjedő időszakot öleli fel; a második kötet (bemutatóját alig egy hónapja tartottuk itt Budapesten) Az autonómia illúziója címet viseli – a harmadik is már majdnem készen áll...

Magyarországon a „határon túli” kifejezés már több mint húsz éve nem csekély mértékben a „teljes ismeretlenség” szinonimája is. Ijesztően, döbbenetesen és vérlázítóan ismeretlen az elszakított nemzetrészek kultúrája és legújabb kori históriája, mai élete és gyakran az anyaországit magasan felülmúló szellemi-erkölcsi teljesítménye, legjobb emberei: írói, költői, tudósai, festői – vagy éppen szerkesztői. Akiknek lapja – igen, az Aracs! – jó, ha három helyen kapható minden magyarok fővárosában, a névről meg a csonka-magyarországi vidékeken azt sem tudják, eszik-e vagy isszák...

Vajda Gábor, a szerkesztő, az Aracs ezer éve méltóságáteljesen a kárpáti iszonyat-tengerben ringatózó zászlóshajójának kapitánya szerény ember volt. Kicsit mintha mindig zavartnak tűnő mosolyával tisztában volt vele, hogy a rafinált gonosz-sággal is fenn tartott ismeretlenség, a sötét tudatlanság, az ostoba feledés rondabugyrain túl, lapja, nevéhez hűen, nyugodt fenséggel a magyar örökkévalóságot hordozza.

Ezért vagy itt most is velünk, Gábor.

Az írás rövidített formában megjelent a Magyar Hírlap, 2008. július 26. számában.



Az utolsó könyvbemutató (Magyarok Háza – Bartók-terem)

A szerzővel Domonkos László beszélgetett (középen), az est házigazdája Görömbei András volt (jobbról)

Nem lépett üres kézzel az Örök Bíró elé

Egy falusi pap naplójából

2008. július 6. – vasárnap

*„Életünk elmúlik,
ahogy a felhő szertefoszlik,
eloszlik, mint a köd,
melyet a nap sugara elűz,
és a melege földre sújt.” (Bölcs 2,4b)*

Ezzel a szentírási idézettel kezdem jegyzetemet. Már késő éjszaka van, amikor a bennem kavargó gondolatokat kiírom magamból. Az este, és a körülöttem tapasztalható sötétség, amit csak az asztali lámpa irányított fénye old fel, valamelyest még lehangoltabbá teszi a különben sem derűlátó szöveget az emberről, amit a Bölcsesség könyvéből idéztem.

Éppen egy hete annak, hogy találkoztam dr. Vajda Gáborral, az irodalomtudomány doktorával, és többek között arról is egyeztetünk időpontot, mikor a legalkalmasabb meglátogatni őt a szabadkai Városi Könyvtárban. Néhány nap múlva kapom a hírt: a délvidéki és az összmagyar irodalmunk egyik nagy egyénisége elhunyt. Számítógépén dolgozva érte a halál Vajda Gábot.

Vele először a Magyarakánizsai Írótáborban találkoztam. Van annak már legalább tizenhat éve. Azóta útjaink gyakran „összefutottak”: a háromnapos Értelmiségi Kerekasztal hajnalig tartó vitáiban; a Magyar Könyvkiadás Vajdasági Kuratóriumában; könyv- és folyóirat-bemutatókon; ott bábáskodtunk az Aracs közéleti folyóiratunk születésekor.

Többek között neki köszönhetem azt is, hogy a délvidéki magyar irodalmat a történelmi változások és változatlanosságok szemszögéből értékeljem.

Kemény vitapartner volt, nagy vehemenciával érvelt álláspontja mellett, és kíméletlenül ostromozta közéletünk és irodalmunk egyes képviselőinek gerinctelenségeit. Nem gyűlöletből tette ezt. Megmaradásunk és itt maradásunk érdekében küzdött azért, hogy intellektuális szennyeseket tisztába tegyük.

Feltételezem, hogy tudásával, rátermettségével az anyaországban többre vihette volna. Mégis itt maradt, mert ide érzett küldetéstudatot. Itt maradt akkor is, amikor a megaláztatások sorozata érte.

Ebben a határsorompókkal körülzárt térségünkben az értelmiség válaszút előtt áll: itt maradni, sorsközösséget vállalva saját népével, vagy kitörni ebből a közegből, és kívülről támogatni ezt a közösséget, vagy éppenséggel hátat fordítani neki. Vajda Gábor az előbbi választotta, annak minden terhével és nyomorával.

Emlékszem, egyik vasárnap délután az anyaországba utaztunk könyvbemutatóra. A határ túloldalán az útleveleket tüzetesen átvizsgáló közeg felfedezte Vajda Gábor útlevelében a hiányosságot.

– Uram, a vízuma tegnap lejárt. Nem léphet az ország területére!

Hiába érveltünk, hogy csak pár kilométerre utazunk az országhatártól, meg hogy még ma visszajövünk, meg, hogy neki előadást kell tartani a könyvbemutatón...

Végül Vajda Gábor kiszállt gépkocsinkból, csak ennyit mondott:

– Ti csak menjetek. A könyvbemutatót meg kell tartani. Én maradok, majd autóstoppal visszautazok Szabadkára.

Irodalmárunkat tegnap református gyászszeretéssel helyezték az anyaföldbe Bácsfeketehegyen. Néztam, amint a koporsó eltűnik a szemem elől, elnyelte a sírgödör.

Most ő ment el, mi maradtunk.

Nem tettek földi maradványai mellé sem aranyat, sem ezüstöt, sem drágakövet, mint a nagyoknál szokás. Szellemi kincsét, ezt a gazdag hagyatékot, ránk bízta. Nekünk kell rá vigyázni, hogy a moly meg ne rágja, a tolvaj ne férjen hozzá (v. ö. Lk 12, 33).

Azt is hittal vallom, hogy Vajda Gábor nem lépett üres kézzel az Örök Bíró elé.

A Jónás-gondok terhe

A hatvanéves Vajda Gábor köszöntése*

*...mint Jónás a Halban
leszálltam a kínoknak eleven
süket és forró sötétjébe, nem
három napra, de három óra, három
évre vagy évszázadra, megtaláljam,
mielőtt egy még vakabb és örök
Cethal szájában végkép eltűnök,
a régi hangot s szavaim hibátlan
hadsorba állván, mint Ő súgja, bátran
szólhassak...*

(Babits Mihály: Jónás imája)

A bódítóan vörös, mákonyos álmvilág mentén, a kommunizmus felé vezető úton, a szocializmus útvesztőjében igazából csak egyetlen dolog volt elviselhetetlen: hogy lehetetlen volt emberi méltósággal élni az életet. Minden további, a mindennapok során megélt nyomorúságunk ebből következett. Ez volt a forrása a kicsi és a nagy megalkuvásoknak, a hamis ideálok lelkes vagy fanyalgó elfogadásának, a kényszerhelyzetek életstratégiaként történő tudomásul vételének. Az volt az elviselhetetlen, hogy minden egyes lélegzetvételünkkel a hazugságnak az áporodott levegőjét szippantottuk be. Mérgeket szívunk magunkba, amelyeknek gőzében szédülve kellett volna tudomásul venni, elfogadni, hogy az életben nem működik már a klasszikus értelemben vett társadalmi szerződés, s hogy helyette szabadjára engedett alantas ösztönök szerint rendeződik át a köz-, és egyre inkább a magánélet is. Nem az erkölcsi rend mentén szerveződött a világ sem, helyette a hatalomszerzés és -gyakorlás legagresszívebb formái által gerjesztett feszültségek keltette indulatok szabtak formát a közösségi életnek.

1945 után a délvidéki magyarságnak (is) elvitathatatlan tényként el kellett (volna) elfogadnia, hogy a titói jugoszláv szocialista rendszer a legfejlettebb foka – egyszersmind a legtökéletesebb formája is – a társadalomnak, melynek igazsága a népfelszabadító háború eszméin, a társadalmi tulajdon jogszerűségén, és a kiválasztott pártvezetés bölcsességén alapszik. E kánon mentén szerveződött közel fél évszázadon át köréje a világ; vagy szervezte maga köré a világot – esete válogatja. S ha nem akart gondot magának,

elfogadta a felkínált igazságot, nem lépett tilalmas övezetbe és igyekezett nem nézni a paraván mögé. Elfogadta, és a létező legjobbnak hitte a számára felkínált valóságot. Alapigazságait nem kérdőjelezte meg, semmit nem állított szembe semmivel, nem mért és nem azonosított, nem viszonyított és főleg nem értékelte. Hiszen amúgy is a lehető legtökéletesebb világ volt az osztályrésze. Komfortérzetének illett tehát tökéletesen működnie.

A délvidéki magyar ember berendezkedett a közmegegyezésre épülő valóságba, s ha olykor lelkiismerete mélyéről megszólította a kétszerkettő józan-sága, a magánillúziók világába menekült. Ezt nevezték túlélési stratégiának. Tudomásul vette hogy a hazugságra épülő világ törvényei kikezdhethetlenség, s mert ráadásul ezt a világot minden létező világ legjobbjának kellett látnia, ilyennek kellett megélnie, hát részese lett a nagy hazugságnak. Egy rendszerbe szerkesztett, problémamentes életet kínáltak neki, és ezt illett elfogadnia. Hivatalos szinten nem voltak problémák, ebből eredően nem volt mivel perlekednie. Mindennapjait jól megtervezett intézmények szabályozták; iskolái, munkája, művelődési lehetőségei, a szabadidő eltöltése, a szociális biztonsága, honvédelmi kötelezettségei és a testvéri népek együttérző jóindulata vitte, sodorta, emelte és lendítette őt a boldognak ígért jövő felé. Viszonylagos jólétének a feltétel nélküli behódolás volt a záloga.

Mi sem természetesebb, hogy a hamis egyensúly élménye adott színt az irodalmi életünknek is. Az osztályharc mámorító boldogsága, a proletár testvéri öntudat, a materialista világszemlélet mindenhatósága pezsdült a szocialista öntudat mélyén, melynek igazságát nem illett firtatni. Hogy nemzeti elkötelezettségről szó sem lehetett, hogy a történelmi hagyományokról mélyen hallgatni kellett, s hogy a morált sem a krisztusi példa határozta meg – az jószerével senkit nem érdekelt. Volt helyette szabadvers és formakultúra, proletár-eposz és kommunista közérzet. A látszatok világából sarjadt irodalom – ugyancsak közmegegyezéses alapon – a látszatproblémákra látszattmegoldásokat kínált, és látszólag minden működött.

Mindebből következett, hogy irodalmunk, a vajdasági magyar irodalom is – a jugoszláv társadalmi

körülményeknek megfelelően – problémamentes irodalom volt. Közel fél évszázadon át nem volt kritikai jellegű, s ezzel önmaga lényegét tagadta meg. Az esetek többségében az irodalmi mű köszönő viszonyban sem volt azzal a valósággal, amelynek erőterében született. Persze erre is létezett kézenfekvő magyarázat: előbb a proletkult érvényesült, majd a hatvanas évek neoavantgárd korszakát követően, a hetvenes évektől kezdve a korszerűnek vélt európai törekvésekkel összhangban, a posztmodern felfogás és magatartás szélárnyékában szinte kizárólag a „formakultúra” bűvkörében mozgott. A vajdasági magyar irodalom lényegét évtizedeken át – néhány vitathatatlan remekmű kivételével – kizárólag a formakultúra mutatójellege adta. Ez pedig súlyos devianciához vezetett: olvashatatlan és érdektelen művek hosszú sora született, könyvek tucatjai kerültek az olvasók elé, amelyeknek szerzői bizonyos idő elmúltával társadalmi elismerésben részesültek, díjakat kaptak, s ha olyan kivívóan nem sértették meg a társadalmi tabukat, békés öregkort is megérhettek, s akkor már fordításban a „délsláv népek” nyelvén is megjelenhettek. Úgy élt és létezett az irodalom, hogy közben az irodalmi műalkotás messze nem jelentett emberi-gondolkodói magatartást. Elidegenedett a társadalmi közegétől, önálló életet élt. (Mindez azt is eredményezte, hogy irodalmunkból hiányzott a kritika mint műfaj. Az – elkötelezett – irodalmi műalkotást csak elfogadni lehetett, bírálni nem.) A problémamentes társadalomban „gondtalan életre” kényszerített egyénnek nem volt módja szembesülnie az életét meghatározó sorskérdésekkel. Egyszerűen szólva: körül lehetett járni egy felettébb gyanús kávéscsészét, de nem volt szabad megkérdezni, miért van belül a füle? Erre csak „ideológiai” válasz létezett: ez a kávéscsésze a posztmodern követelményeknek megfelelő alkotás! A füle jó helyen van, a világot meg majd a helyére igazítjuk.

A szocialista Jugoszláviában fél évszázadon át létezett – élt és virágzott – az egyéni és közösségi gondokat széles ívben elkerülő jugoszláviai magyar irodalom. Pedig a jugoszláviai magyarságnak bőven lett volna mit számon kérni a verstől, a regénytől, a drámatól, a zene- és képzőművészeti alkotástól – hogy most a „kemény” műfajokról, a szociográfiáról, a társadalomkritikai tanulmányról, az oknyomozó publicisztikáról ne is szóljak. Megkérdézhette volna, hogy miért nem találkozik nyomasztó gondolataival – a társadalmi kirekesztettség, a hátrányos megkülönböztetés legkülönbözőbb formáival, az asszimilációs kényszerekkel, az egzisztenciális fenyegetettség, a hagyományos értékek elvitatásának legkülönbözőbb jelenségeivel, a közössége ellen elkövetett atrocitások tényével vagy a nyelvi szabadságot akadályozó

tilalmakkal, s a mindezzel együtt járó lelki-szellemi kifosztottság tragikus élményével? Miért nem találkozik azokkal a gondokkal, amelyek belső világát feszítik, amelyeknek művészi formában is hangot kellene adni, hogy ezáltal életének részévé váljon a minden egészséges társadalomban működő – felszabadító erejű – katarzis-élmény?

Ilyen „kiegyezéses” irodalmi valóságban kezdte kritikusi és irodalomtörténeti pályáját a napjainkban hatvanadik születésnapját ünneplő Vajda Gábor. Pályája a hetvenes évek elején indult, kritikáiban, majd hamarosan jelentkező tanulmányaiban nemzedéke felettébb probléma-érzékeny tagjaként mutatkozott be. Klasszikus magyar és világirodalmi műveltsége érlelte meg kritikusi hajlamát. Ács Károlyról írt kismonográfiája (1984) előszavában fogalmazta meg először határozottan, hogy költészetében a „hogyan” és a „milyen” kérdések megszokott kizárólagossága helyett őt a „miért” is érdekli. Más szóval: a nyelvi és formai kérdések megszokott szempontjain túl az alkotói motíváltság, a „társadalmi korszaktól befolyásolt magatartás” vezérelte, amikor Ács Károly költészetét vizsgálódása középpontjába emelte. Vajda Gábor esetében tehát már nem az adott formamegoldások kérdése az, amire a kritikai szemlélete összpontosul, sokkal inkább a gondolati-tartalmi részletekbe rejtett emberi magatartás izgatja őt. Óriási a jelentősége annak, hogy a vajdasági magyar kritikaírás gyakorlatában addig uralkodó esztétikai orientáltság mellett megjelenik az etikum kérdése is. Addig ugyanis az „újvidéki kritikai és irodalomtörténeti iskola” által szentesített műközpontú szemlélet által megszabott kritikai kánon erőteljesen vitatta, hogy a műalkotás minden esetben etikai üzenetet is közvetít, hogy akkor igazán – és csak akkor – teljes, ha morális síkon, emberi sorshelyzetek megmutatásával a létezés sajátos dimenzióira is rámutat. Ettől nyer a mű emberi tartalmat, ez teremt esélyt arra, hogy megszólítsa az olvasót. Vajda Gábor ekkor lép ki a későlukácsi kontemplatív műértelmezés bűvköréből – ami a posztmodern magatartás egyik meghatározó eleme volt, s ami egészen a közelmúltig döntő mértékben befolyásolta az „újvidéki irodalomtörténeti iskola” gondolkodását –, s tette meg első lépéseit a klasszikus, babiloni-taine-i művészeti-felfogáshoz visszavezető úton. E lépésének a jelentőségét maga is jól látja; *A magyar irodalom a Délvidéken – Trianontól napjainkig* című összefoglaló művének bevezetőjében így fogalmaz: irodalmunkban „az egészséges kritikai gondolat kiömlésének programszerűségét elsősorban az a tény leplezi le, hogy nálunk irodalomkritikát leginkább csak szerkesztői megrendelésre lehetett írni, méghozzá inkább csak ismertető formájában”. A bíráló-elemző tanulmányokra egyszerűen nem volt igény, mert az za-

varta, felforrósította volna a vajdasági „gondtalanság” langymelegét.

Ezzel Vajda Gábor egyértelművé tette: a vajdasági magyarságnak azért van szüksége a széles közönséget is megszólító irodalomra (és művészetre), hogy fórumot teremtsen a közös gondolkodásra, hogy alapot teremtsen a párbeszédhez, mely idővel forrása lehet a társadalomkritikának is. Érthető, hogy figyelme Szenteleky Kornél életműve és kultúrászervező munkássága felé fordult. A nagy előd alakja és életműve lehetőséget nyújtott a számára olyan kérdések újrafogalmazására és újraértékelésére, mint amilyen az egyén–közösség–társadalom viszonya, a társadalom és intézményrendszerének, a kisebbségi társadalom közösségmegtartó erejének kérdése. Hogy ez már messze nem irodalom kérdése? Valóban nem – ez a létezés kérdése, ám a létezés minőségéről az irodalom és a művészetek mondhatnak el a legtöbbet. E meggyőződés szerint azért van szükség az egyéni és közösségi sorshelyzeteket értelmező irodalomra (és művészetre), hogy a társadalom visszakapja emberi dimenzióit, hogy az etikum és a morál újra mértékké, értékteremtő erővé váljon. Ezért fogalmazhat majd Vajda Gábor Herceg Jánosról szólva úgy, hogy ő is „miként Szenteleky és a nagyobb mester, Németh László mindig kulturális összefüggésekben gondolkodott és alkotott”, s hogy kisebbségi sorsban ez az egyetlen elfogadható „értelmiségi stratégia”.

Ezzel a stratégiával Vajda Gábor végérvényesen szembekerül az újvidéki Forum-ház és a Magyar Tanácsok táján honos irodalomszemlélettel és kritikai gyakorlattal. Írásaiban és könyveiben már nem a „forma relevanciáit” és az esztétikai érték mibenlétét kutatja – hiszen formai megjelenése a kacsausztatónak, esztétikája a lápvilágnak is van –, hanem kritikai érzéssel megáldott értelmiségiként arra a kérdésre keresi a választ, hogyan lehet (ha lehet) egy mérhetetlenül eldurvult többségi társadalomban elviselhetővé tenni a kisebbségi életet? A délvidéki magyarság jelenlegi tragédiájának okát abban látja, hogy az elmúlt fél évszázad során Jugoszláviában „nem csupán az volt a probléma, hogy a nemzetiségeknek nem volt lehetőségük saját nemzeti történelmük, kultúrájuk megismerésére, hanem e mögött az is, hogy mind a délszlávok, mind pedig a gyakorlatilag etnikumként alkalmazkodó kisebbségek az államalkotó nemzetek történelme helyett inkább azok baloldali mitológiáját ismerhették meg. A nagyjugoszláv nárcista önarckép egyrészt elsősorban a délszlávok (főleg a szerbek) fölsőbbrendűségét duzzasztotta föl évekig tartó, négy balkáni háborúhoz vezető mértékben, másrészt pedig a nemzetiségek kisebbségi érzését olyannyira felfokozta, hogy a kényszerű asszimilációnak nem

pusztán anyagi és érvényesülési, hanem lelki okai is bőven voltak.” Mondanám: fausti méretű meglátás.

Napnál világosabb tehát, hogy az ide vezető út nem folytatható. Innentől a gondolkodó emberre a programteremtő-alkotó szerep vár, a Herceg János-i és Németh László-i közösségteremtő értelmiségi stratégia jelentősége megnőtt. A délvidéki magyarság helyzete a háborúktól felperzselt Balkánon kétségbeejtő mélységek felé sodródik: az emberek túlnyomó többsége identitászavarral küzd, az egyén társadalmi érvényesülésének útja csakis és kizárólag az asszimiláción át vezet, illetve végső megoldásként marad a kivándorlás – és nem az anyaországba történő áttelepülés, mert az úgyszólván lehetetlen. A délvidéki magyarok „didergő, félbehagyott individuumokként maradtak magukra”, s bármerre fordulnak, körülveszi őket a sötét indulatokból táplálkozó, törzsi érdekeket érvényesítő politikum könyörtelensége. Vagyonból és érzelmekből kifosztottan dideregnek a szülőföld csendjében. Szerb pártvezér két zsemlével felpakolva küldte volna őket útjukra, miközben a magyar miniszterelnök még ennyit sem adna nekik. Iskolái pusztulnak, anyanyelvén megjelenő lapjai és könyvei fogyóban. Ilyen helyzetben az irodalom kapcsán csak esztétikumról beszélni „nem több naivitásnál vagy szélhámoságnál”.

A hatvanéves Vajda Gábor a *Proza és idea* című kötete (2003) tanulmányainak és kritikáinak írásakor jutott el a vállalható értelmiségi program szintézisének megalkotásához. A múlt és a múltban kiteljesedő egyéni sorsok megmutatásával válik láthatóvá a délvidéki magyarság közösségi tragédiája. Számára az önmegvalósításában korlátolt író, Majtényi Mihály sorsa jó példa a jugoszláviai magyar irodalom „szabadság-korlátozottságá”-ra, Herceg János pedig hatalmas életművével megmutatta, hogy „a magyarság, éppen azért, mert a pusztulás rémével kell megküzdenie, rendkívüli emberi példamutatásra képes”. Az őket követők közül Podolszki József volt az, aki „legelsőként formált véleményt a nyomorról, amely felé már akkor is érzékelhetően sodródott társadalmunk és nemzetiségi kultúránk”, Hornyik Miklós érdeme pedig az, hogy megmutatta, „hogyan lehet valaki egy személyben hitelesen magyar kultúrérdelű, kisebbségvédő, a szerbek iránt toleráns, s mindezzel együtt: jó európai”.

A délvidéki magyar közösség rossz szellemi-lelki közérzete mögött a létbizonytalanság, a fenyegetettség és az anyagi kiszolgáltatottság rejlik, ami ha tovább mélyül, a jövőbeli esélyei is egyre gyengülnek. Nem vitás: szülőföldjét akkor teheti (újra) otthonossá – és köz- és magánéletét elviselhető mértékben élhetővé –, ha kisebbségi helyzetének belátható időn belül jogi keretet teremt. Ehhez persze új társadalmi megállá-

podásra van szüksége, új értékrend alapján kiépített nemzeti intézményekre, jogszolgáltatásra, művelődési lehetőségekre és szociális létbiztonságra. Ez pedig felveti egy merőben újszerű értelmiségi magatartás kiteljesedésének az igényét is, hiszen napnál világosabb, hogy „a lapulás-igazodás kultúrájának továbbélésével” a kitűzött célok elérése reménytelen. A szülőföld a pusztulás fenyegetettségében felelősségteljes következetességet és szeretetteljes gondviselést követel. Ezért van az, hogy Vajda Gábor több évtizedes elmélyült kritikus-irodalomtörténetírói munkájának eredményeként, hatvanévesen eljutott a gondolkodói magatartásból fakadó letisztult lényeglátásához. Jogos magabiztossággal fogalmazhatja meg a közössége iránt elkötelezett kisebbségi gondolkodó elhivatottságának lényegét: „A teljes önismeret, belső, leplezett-leszorított életünk föltárása (szépírói-kritikai értékelése) lehetne az a többlet, amellyel mint felelős értelmiségiek hozzájárulhatnánk ahhoz, hogy provinciánk öntudatra emelkedjen, az anyanyelvi kultúra fontosságára ráébredve régióvá válhasson. Míg az öncélú, legfeljebb illúziókkal aládúcolt fantázia röpitget bennünket, míg a kisebbségi élet nehézségeinek az általánosságában oldjuk föl konkrét nemzeti nyomorúságunkat, addig azoknál a határon inneni és túli politikai testületeknél és alapítványoknál mindenképpen támogatást vagy jutalmat

remélhetünk, amelyeknek nem érdekük, hogy mi gátálatalanul nézzünk szembe önmagunkkal és a társadalmunkkal, mert ők különben sem a gátrendszer akarják megjavítani, hanem beérik csupán a buzgárok eldugaszolásával, hiszen kimondatlanul is tudják: lehetetlen, s különben is fölösleges megállítani a tőlünk távoli vízőzont.” Ha csak ennyi lenne hat évtized hozadéka, Vajda Gábor már ezzel is délvidéki nagyjainak legkiválóbbjainak sorába emelkedett volna. A szemlélődés során azonban a bölcsesség egyszersem szeretté is érett. Túl a cethal emésztési bűzén, túl a levegőtlen ségen és a kihányatáson, Jónás nyomán békésen szólhat: „legalább az eddigi tudathasadásából, mellébeszélő hajlandóságából, manipuláltságából gyógyulhatna ki magyarságunk. S ha ez még nem lenne elég a fönmaradásunkhoz, legalább becsületes felnőtt embereként nézhetnénk szembe önmagunkkal, valós lehetőségeinkkel, kötelességeinkkel s esetleg az elkerülhetetlen kihalásunkkal is”. Ám ő maga is tudja: a kihalás réme nem fenyegeti azokat, akik a hagyományos értékrend bizonyosságának tudatában mutatnak jövőt a közösségnek. A világ mindig több, mint amit jelenvalóságában mutat. Az a „több” pedig ott rejlik a velük együtt lélegző gondolkodóik útmutatásában.

2005. március 1.



Gyurkovics Hunor fotója

Egy magyarkanizsai folyóirat-bemutatón

* Írásommal a hatvanesztendő Vajda Gábort volt szándékom köszönteni, ismereteim szerint a szabadkai Népkörben rendezett ünnepi rendezvényen olvasták fel. Akkoriban nyomtatásban nem jelent meg, az ünnepelt szó nélkül a fiókja mélyére süllyesztette. Ma, az ünnep múltával – újraolvasva az alkalmi köszöntőt – talán máshová helyezném a hangsúlyt, határozottabban domborítanám ki a teremtő-alkotói pályának irányt adó feladatokat, ám az irodalomtörténész és kritikus szerepét változatlanul mandátumának lényegében látom. Ez pedig a **könyörtelen igazmondás kényszere és kínja, amibe akár bele is lehet halni**. Így, papírra vetve mindez sápadt változata annak, amiről az ő élete szólt. – M. F.

Búcsú Vajda Gábortól

A Tokaji Írótáborban, a kilencvenes évek legelején egy feszülten fegyelmezett arc keltette fel figyelmemet. Az élénk, kék szem lankadatlanul fürkészte a népes gyülekezetet, kemény, kivesező tekintettel, de könnyen váltott át mosolyba, vagy eszmecsere közben magába fordult, a gondolat messzeségébe nézett. Vajda Gábor, Szabadkáról. Évről évre találkoztunk a táborban és máshol is. Mi, anyaországiak akkoriban igen keveset tudtunk a délvidékiek irodalmáról. A megélt sorsukról sok évtizedes rettegő, s a hatalom részéről sanda hallgatás után már kezdtünk valamit sejteni, a közelmúlt dokumentumainak, tényeinek a feldolgozása megindult, de az írók közül csak azokat ismertük, akik a jugoszláv időkben is a kirakatba kerültek, s ezek – kevés kivétellel – nem épp a Tokaji Írótábor által képviselt szellemiséggel rokonszenveztek. Épp ezért Vajda Gábor missziót teljesített, amikor híret hozta egy "nemhivatalos" délvidéki magyar irodalmi kör meglétének. Minden előadására és hozzászólására alaposan felkészült. Kérlelhetetlenül kritikus elemzéseit kevesen értették meg igazán. Kevesen látták, hogy amikor konokul vissza-visszatér Bori Imre vagy Bányai János irodalomlátásának, értékrendjének a bírálata, korrekciója, nem egy kisebb sarzsíjú irodalomtörténész dohog és kötekedik a tekintélyekkel, hanem vészjeleket ad egy felelősségtudatos írástudó, látván, hogy az új helyzetbe került délvidéki magyarság nem marad meg, ha nem lesz képes magatartását, öntudatát, szellemi arculatát megújítani, s levedleni a jugoszlávság illúzióját. Vajda Gábor jól látta, hogy ez egyszersmind a magyarországi irodalommal, szellemi folyamatokkal való kapcsolattartást, az addig elhanyagolt hagyománnyal való szervesülést is jelenti, és ezt szolgálta teljes erejével.

Látszott rajta, hogy nem áltatja magát: tudja, milyen kevés esélye van – nemcsak Délvidéken, hanem Magyarországon is – a nemzeti identitást megalapozó, megerősítő, szuverén gondolatnak. S hogy még azok is túlságosan el vannak foglalva a maguk bajával, akiknek a megértésére, támogatására leginkább számíthatna. Elkeseredetten küszködött otthon, egy háborús országban, ahonnan menekült, aki tehetne, s alig maradt, akivel szövetkezhetett az új délvidéki magyar igényekhez illeszkedő irodalom felnö-

vesztésére. S küszködött Budapesten, hogy ügye fontosságát elfogadtassa. Szerényen, végtelen türelemmel bukkant fel időnként, feszülten fegyelmezett arcával. Nagy indulatokat kellett visszafognia. Nagyon esélytelennek látszott vállalkozása. Amikor a Kortárs szerkesztőségét meghívta egy bemutatkozó estre Szabadkára, úgy láttam, roppant magány övezi. A szerb jövevényekkel ellepett városból pedig mintha kiszivattyúznák a levegőt.

Eleinte ki-kitetszett írásából az ügyesbajos ember elfogultsága. Később a magára mért fegyelem, a gondolkodás erkölce, a tárgyilagosság győzedelmeskedett. Egyre jobb tanulmányokat írt. Talán a megnövekedett felelősség is erre szorította, hiszen folyóiratszerkesztőként gazdája lett az Aracsnak. Az Aracs megindítása a remény első megtestesülése volt, címlapján a gyönyörű templomrom képével, amely a határtalan pusztaság közepén délibábként, vagy inkább eltévedt kísértetként tomyosulva lenyűgöző méreteivel arra az erőre emlékeztet minden hozzá zárandoklót, aminek pusztaság emléke is gyógyíthatná nemzetünket. A széthullt, a háborús sokkjából még fel sem ocsúdott Szerbiában képtelen gesztusnak hittem ezt a lapalapítást. Boldogan fogadtam, persze, mint az életakarát megnyilvánulását, dehát a haldokló jobb napjainak is örül az ember. Mert csak utólag látszik az Aracs a remény folyóiratának, nyolc éve a sívó reménytelenségből virágzott ki. Ezt érdemes tanulságul megjegyeznünk nekünk, akik sokkal komfortosabban berendezett reménytelenségeinket felmentésnek véljük a lehető cselekvések alól.

Aztán kiderült, hogy érdemes volt kitartani, érdemes lett vigyázni az egészségre, a munkaképességre. Vajda Gábor az utóbbi két évben két kötetben közreadta a délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténetét 1989-ig. A második kötetet forgatom (beszédes cím: *Az autonómia illúziója*), amelyet néhány hete, június 5-én, a könyvheti bemutatóján dedikáltattam vele. Fontos, megkerülhetetlen könyv. Az adatok pontosságát, az értékelés megbízhatóságát nyilván másnak, felkészült tudósnak kéne megítélni, az én elismerő szavam a politikai történelem, a közélet s benne az irodalom szövevényében való okos eligazodásnak, a jelenségek színe és visszaja együttlításának szól.

Egyszerűbben úgy mondanám, hogy annak az elemző, ok-okozati összefüggéseket firtató látásmódnak, amely bátran leszámol gyöngéd emlékekkel, dédelgetett mítoszokkal és személyes indulatokkal. A bátorság azonban nemcsak ebben mérhető, hanem abban is, hogy Vajda Gábor az elemzett történetekben név szerint, konkrét ügyekben sorakoztatja fel a tárgyalt időszak meghatározó alakjait. Így az eleven élet őrződik meg könyve lapjain, mementó minden időkre.

Azt gondoltam, milyen jó, hogy találkozom majd vele Magyarokizsán az Íróházban, és személyesen gratulálhatok hatalmas teljesítményéhez. De nem fogunk találkozni ott. Vajda Gábor meghalt. Amióta telefonon megkaptam a hírt, úgy olvasom tovább a könyvét, hogy még jobban megbecsülök minden részletet,

amit, lám, ki tudott menteni a bamba felejtésből és az alattomos hamisítás elől. Most úgy tekintek e kötetekre, mint amikben Vajda Gábor be tudta teljesíteni életét. Teljesíteni tudta a maga elé állított feladatot, pedig erre az égvilágon semmi esélye nem volt kezdetben. Nagyon jó lett volna, ha folytathatja a munkáját, és nagy szükség lett volna még órá itt és ott egyaránt. De milyen nagy vigasz a veszteségünkben, hogy nem maradt adósa sem a nemzetnek, sem szűkebb hazájának, sem önnön tehetségének. Jó lenne, ha ezt – *onnan* visszanézve – ő is tudná.

Talán tudta. Talán ennyi jutalom keserves küzdelmeiért megadatott neki.

De azzal a gratulációval most már örökre tartozom neki.



Molnár Edvárd fotója

„Feszülten fegyelmezett arc” – otthonában, a könyvek társaságában is

Az eszméltető

Elhivatott ember volt, egy maga-teremtette célvilág szívós napszámosa, a létezésének értelmet adó felvilágosító munka megszállottja. Nem túl gyakori beszélgetéseink közben egy-egy pillanatra olyan sejtésem támadt, hogy talán nincs is benső élete. Ilyenkor átfutott rajtam, hogy a magisztériumi dolgozatát Lukács György realizmusértelmezéséről írta (szerb nyelven, pedig ez magyarul sem lett volna kevésbé önkínzó feladat), s az is, ahogyan *Kháron ladikján* című könyvében Illyés Gyula a nyolcvanhárom éves marxista filozófust jellemezte: még három terjedelmesebb könyvet tervez, s azok után az önéletrajzát. Vajon mi tartotta meg ilyen életerőben ezt a sokat próbált öregembert? “Az tart meg, hogy nincs benső életem”, válaszolta Lukács György a vendégének, Illyésnek. “Mindennel foglalkozom, csak a lelkemmel nem foglalkozom soha.” “Mihelyt egy pillanatom van, merülök a munkába.” - “Minden pillanata reagálás”, írta Illyés. “Felelet az életre. Ez távolítja el tőle a halál árnyékát. Minden porcikájával működik, mégpedig belülről kifelé; igen, ez a >>titka<<”.

Nagypám legfiatalabb öccse... az egészséges életmódról szeretett magyarázni. Azért élt csak 66 évet, mondtam később, fölényeskedve. Nem magyarázni, mesélni - cselekedni kell! Vajda Gábor 63 évet élt, hárommal kevesebbet, mint említett rokona, pedig kora ifjúságától sportolt, már kisdíákként egészséges életmódra rendezkedett be, s váratlanul bekövetkezett haláláig majd minden reggel jógaelemekkel kombinált kemény talajtorna volt a “programja”. Tisztában volt azzal, hogy hiába megfelelő az egészségi állapota, a napi tizenkét-tizenöt órai munka (olvasás, jegyzetelés, írás) ártalmára lehet, s ha már szabad levegőn nem gyalogolhat, kerékpározhat, úszhat, mint évekkel korábban Topolyán, otthon, a könyvei társaságában kell edzésben tartania magát.

Az utóbbi időben néha a halálról, az elmúlásról is ejtettünk egy-két szót beszélgetéseink során. Pontosabban: ejtettem én, amikor a hogylétem felől érdeklődött. (Hatvanon túl akaratlanul is bele-beleütközünk ebbe a “kérdésbe”). - Aki egyszer szembenézett a halállal, az élete végéig szembe fog nézni vele - mondtam neki legutóbb, budapesti könyvbemutatója előtt, telefonon. Nyugtázta ezt a kijelentésem, és

másról kezdett beszélni. Nem hagytam magam eltéríteni, fontos volt számomra, hogy a végére járjunk a dolgoknak. - Amikor elérkezik az utolsó pillanat, iszonyodás és vakrémület, keserűség és kétségbeesés nélkül, férfiasan és elegánsan vegyünk búcsút az élettől, úgy, ahogyan Kosztolányi tette *Őszi reggeli* című versében: “*Jobb volna élni. Ámde túl a fák már / aranykezükkel intenek nekem.*” - Nem tudott ráhangolódni a Kosztolányi-versre sem, csak a munkája érdekelt. Egészségesnek érezte magát, rengeteg feladat várt rá, nem volt kíváncsi a lelki finomságaimra. Magát az irodalmat is elsősorban ismeretelméleti-társadalomismereti szempontból tartotta fontosnak. Ki tudja - talán neki volt igaza. Ne pazaroljuk az energiánkat hiábavalóságokra.

...azért írok, mert hitem szerint - ha a cenzúra miatt lassan is - ... hozzájárulhatok értelmiségünk időszzerű emberi feladatra való ráeszméltetéséhez... Nem volt, és talán nem is lesz olyan ostromozója és eszméltetője a délvidéki magyar értelmiségnek, mint Vajda Gábor. Az utóbbi másfél-két évtizedben minden intelve és ítélete, minden elemzése, kritikája, tanulmánya és nyilatkozata a délvidéki magyar értelmiség kiütkereséséről, mulasztásairól, megalkuvásairól és feladatairól szólt - azt kutatta lankadatlan buzgalommal, hogy hol tévesztettünk utat, miért tévedtünk vakvágányra, miért nem vagyunk képesek fölmagasodni a feladatainkhoz, és mit kellene tennünk azért, hogy az életünk “tartalmassá, lényegében fejlődővé” váljék.

Első összegező szándékú vitairata Budapesten, 1994-ben a Bereményi Kiadónál jelent meg, *A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig* címmel. Egyik lektora voltam ennek a könyvnek, amelyet két átbójbiskolt év után pánikszzerű harctéri riadalom és szapora tarackdurrogás fogadott az újvidéki Híd folyóiratban (Utasi Csaba: *A populista irodalomszemlélet útvesztői*; Gerold László: *Idézetek a butaság könyvéből*), s amelyet egy évvel korábban, 1995-ben Márkus Béla debreceni irodalomtörténész és kritikus *Pletykálgatás és indulatok* című elemzésében parentált el. Vajda szűkre szabott kis irodalomtörténetének számos hibája volt. Leveleimben és terjedelmes lektori jelentésemben alapvetően fontos korrekciókra igyekeztem rávenni - amire mindig hallgatott: “a jó

ügy érdekében". Nem állt kötélnek. Makacs volt és hajthatatlan: "Ezeket az igazságokat ki kell mondani!" Élésozóban a mindkettőnk által nagyra tartott Németh László példáját említettem neki, azt, hogy Németh László is tévedett olykor, s hogy legjellemzőbb hibáira mindig így figyelmeztette a felesége: "Lacikám, ne panaszkodj és ne személyeskedj!" Gábor elmosolyodott, érzekelte, hogy gyanúsan magasröptű a párhuzamba állításom, de végül alig-alig javított a kéziratán. Amikor aztán megjelent Márkus említett bírálatáa valamelyik folyóiratban, emlékeztettem a kéziratával kapcsolatos fenntartásaimra: "Megmondtam, hogy ez lesz a vége, de nem hallgattál rám. Márkus Bélának, sajnos, igaza van." - "Nem értette meg a könyvemet", válaszolta Gábor nyugodtan. Nem lehetett kikökcikteni abból az eszmekörből, amelyet maga köré vont.

Ha nem irodalomtörténetet ír, hanem az értelmiségi magatartásformák elemzésére vállalkozik, oknyomozó kísérlete nem fut zsákutcába. Hódi Sándor, Csorba Béla, Gubás Jenő, Mirnics Károly és többen mások nem tévedtek az esztétikai tárgyú bűvárlatok ingoványos talajára, kerülőút nélkül, konkrét formában tárták fel a délvidéki magyar "pozicionált értelmiség" politikai bűneit és értelmetlen megalkuvásait - ez lehetett volna a követendő példa Vajda Gábor számára is, ő azonban, legalábbis első nekifutásra, a kanyargósabb utat választotta.

A magyar irodalom a Délvidéken... megtörte azt a részben irodalomtörténeti-szakmai, részben művelődés- és kisebbségpolitikai doktrínarendszert, amelyet a délvidéki magyar értelmiség néhány hangadó képviselője a pártállami cenzúrához való igazodás jegyében fogalmazott meg és tekintett egyedül érvényesnek. Szembeötlő fogyatékoságai ellenére is ennek a kis könyvnek fontos szerepe volt abban, hogy végre kendőzetlen nyíltsággal lehetett szólni minden olyan irodalmi és művelődéspolitikai kérdésről, amelyről korábban nem lehetett. Vajda Gábor fülsértő hangerővel törte meg a csendet, könyvét nem lehetett a Forum Kiadó iratszekerényébe zárni, vagy zúzába küldeni. Persze, a független délvidéki magyar értelmiségiek már korábban is kimondták azt, amit ki kellett mondani a múltunkról és a jelenünkről, a jugoszláv pártállam széthullása előtt az újvidéki Napló is kivette a részét ezekből az előcsatározásokból és háterszági küzdelmekből, de egy állami befolyásolástól mentes, többségi és kisebbségi hatalmi centrumoktól független szellemi műhelynek kellett létrejönnie, egy cenzúrával és pártpolitikai érdekekkel is szembeszegülő közéleti folyóiratnak kellett megszületnie ahhoz, hogy az egyre többen által sürgetett társadalmi megújulás ne bizonytalan kimenetelű magánakciók célja legyen csupán. Szabadkán megszületett az

Aracs folyóirat, amelynek pontosan olyan szerkesztőre volt szüksége, mint amilyen Vajda Gábor volt. Célratörő szerkesztéspolitikájával Vajda egy egész munkaközösséget teremtett meg *a szellemi élet elmeszesedése ellenében és az írástudói lelkiismeret fölélesztése érdekében*. Ez nem jó mulatság, de férfimunka volt.

Nagy-nagy tárgylagosságigénnyel eddig szinte folyamatosan kendőzgetett beteg lényegünket igyekszem megközelíteni. A tanulság érdekében. Vajda Gábor jól tudta azt, hogy Trianon után a királyi, a második világháború után pedig a szocialista Jugoszlávia elnyomó politikája nehezedett a kisebbségi sorban élő délvidéki magyarokra, tudta tehát azt is, hogy a különféle értelmiségi túlélés-stratégiák és jellegzetesen kisebbségi szemléletbeli torzulások ellenséges társadalmi erőter következményei, valami okból mégis túlhangsúlyozta a magyar értelmiség felelősségét, s mindvégig abban a hiszemben élt, hogy ha gerincesebb, tisztességesebb és alávetettségben élő nemzetrésznünk iránt hűségesebb szellemi embereink lesznek, jóra fordul a világ. S mert sürgette az idő, hozzákezdett a meglevő "káderek" átneveléséhez: tükröt tartott eléjük, szembesítette őket a gyarlóságaikkal, s abban reménykedett, hogy felülemelkedve a sérelmeiken, rátérnek majd a damaszkuszi útra.

Miként várható is volt: nem tértek rá.

2003 elején jelent meg "beteg lényegünket" megközelítő újabb tanulmánykötete, a *Próza és idea*, amelyet néhány hónappal később Mák Ferenc mutatott be a közönségnek Budapesten, az Írószövetség klubjában. A rendezvény után baráti társaságban, a kissé még felhevült szerző jelenlétében Arthur Koestler egyik meghatározását módosítva azt mondtam: kisebbségi magyarnak lenni kollektív neurózis - márpedig az ember nem élhet állandó neurózisban és pszichózisban, mert előbb-utóbb meg fog bolondulni tőle. Én például otthon, Újvidéken sem úgy gondoltam magamra, hogy kisebbségi magyar vagyok, mert ez egyszerűen nem volt igaz. A kisebbségi "státust" politikai és más eszközökkel külsőleg rám kényszerítették, de amikor csak módom volt rá, kibújtam ebből a szerepből. A kisebbségi önszemlélet csökkentértékűséget jelent, és alattomos csapdákat rejt magában, különösen az irodalom és a kultúra területén. E felvetésemet, amely burkolt bírálatot is tartalmazott a könyvével kapcsolatban, Gábor a rá jellemző szókimonddal nyíltsággal frívol szellemeskedésnek nevezte, s már vissza is kanyarodott kedvenc vesszőparipájához, az úgynevezett "pozicionált magyar értelmiség" csúfos árulásaihoz, számos példával szemléltetve az újabb fejleményeket is. Mi tagadás: bőven volt szemléltető anyaga. Elkedvetlenedtem, aztán másról kezdtem beszélni, olyasmiről, ami felkeltette az érdeklődését.

Arról, hogy a trianoni határnyavalygásból végre ki kellene kászálódunk. Arról, hogy nem hiszek az Egyesült Európában, mert semmilyen nemzeti bajunkat nem fogja orvosolni. Nekünk magunknak kellene valami okosat kitalálnunk. Trianonnak vannak hasznosítható következményei is; például az, hogy a népünk egyharmada, kényszerűségből ugyan, de megtanulta a szomszédos népek nyelvét, megismerte a szomszédaink észjárását is, ezt a tudást mégsem fordítjuk a javunkra. Persze, nem a két ország impotens kultúrdiplomáciájának kincstári eredményeket verejtékező komparatistikai tanácskozásaira gondolok, hanem arra, hogy lassan-lassan talán szót érthetnénk a szerb értelmiség legjobbjaival. Le kellene fordítanunk szerb nyelvre a legfontosabb könyveinket, például Matuska Márton *A megtorlás napjai* című dokumentumkönyvét, dr. Mészáros Sándor kisebbségtörténeti tanulmányait, Teleki Júlia *Keresem az apám sírját* című munkáját, mert a szerb "nagyvilág" egyszerűen nem érti a szavunkat... Mély lélegzetet vettem, de Gábor már át is vette tőlem a szót, és egy remek munkaprogramot fogalmazott meg ott, helyben - ismét elemében érezte magát, mert esélyt látott a cselekvésre.

Alig akad valaki, aki kellő felelősséggel viszonyulna a vajdasági magyarság pusztulási folyamata lassításának kérdéséhez. Vajda Gábornak ez az ítélete is nagyvonalúan pontatlan ítélet volt. Mirnics Károly majd

négy évtizeddel ezelőtt a maga és a családja egzisztenciáját tette kockára azzal, hogy egy tanulmányban feltárta népünk riasztó demográfiai helyzetét (*Demográfiai jellegzetességek a jugoszláviai magyar nemzetiség életében*, 1970). Legjobb újságíróink dokumentumriportokban, legjobb íróink - közöttük elsőként Herceg János - visszaemlékezésekbe és tárcaszerű cikkekre rejtett látteletekben számoltak be a lassú sorvadás következményeiről. Intő szavát Vajda természetesen nem hozzájuk intézte, csak azokhoz a "pozícionált" emberekhez, akiknek módjukban állt volna cselekedni, mégsem tettek semmit. Még a szavukat sem emelték fel. Választott képviselők voltak, de nem képviseltek senkit. A belgrádi és az újvidéki szerb elvtársak nagyvonalúan rájuk bízta a "magyarságképviselőt"-et, ők azonban teljességgel alkalmatlanok voltak efféle feladatok ellátására. Mivelhogy - kiváló nyelvészünk, Dr. Ágoston Mihály talán így mondaná: - *szmétált nekik a magyarságuk*.

Vajda Gábor néhány erkölcsi parancsot fogalmazott meg életében és több mint ezer írást hagyott maga után. Ő maga ezt ugyan nem fogalmazta meg, de újraolvasva a műveit, fel fog rémleni bennünk munkálkodásának végső tanulsága: nem elegendő logikusan gondolkodnunk. Ez csak előfeltétele a helyes cselekvésnek. Logikusan és becsületesen kell gondolkodnunk, ha meg akarjuk őrizni emberi arcunkat.



Oldottabb hangulatban, a szabadkai Városi Könyvtárban makó vendégek fogadásán

*A dőlt betűvel szedett sorok Vajda Gábor *Vallomás a pályámról* című írásából valók, amelyet a Magyar Írószövetség fölkerésére a chicagói North Western Egyetem részére készített (Aracs, 2002/1-2. szám).

A XXI. század homo moralisa

Megrendült levél Vajda Gábornak a túlvilágra

Kedves Gábor!

Megfoghatatlan űr vesz körül ma délelőtt óta, amikor Hornyik Miklóstól telefonon megtudtam az immár visszafordíthatatlan üzenetet: a több mint két hete bekövetkezett halálhíredet. Július 3-án, épp ama szomorú napon indultunk családommal külföldre, így előbb nem juthatott tudomásomra a hihetetlennek tűnő tény, amelyet azóta immár egész szellemi hazád, a kényszerhatáraink feletti Kárpát-medence átérez.

Igen, Gábor, Te mindannyiunké voltál: szűkebb pátriád, a Délvidék mellett a mostanában anyósországgént viselkedő anyaországé, a többi kisebbségbe szakadt nemzetrészünké, sőt még a nyugati magyarságé is. Földi léted hatvanhárom esztendeje második felében bizonyosan egyetemes nemzetben gondolkodtál, felelősséget érezvén minden velünk egy nyelvet beszélő testvérünkért, minden törvényes eszközzel küzdve a megmaradásunkért.

A Lukács György realitáselméletét boncolgató magiszteri dolgozattól odáig vezető, kacskaringós és göröngyös útról a számos, már a világhálón is olvasható nekrológból értesülhetünk. Most inkább hadd idézzem föl a Hozzád fűződő személyes emlékeimet.

Valamikor a '80-as évek közepén, a Budavári Palotában működő Magyarságkutató Intézet folyosóján ismerkedtünk meg, azidőtájt jó egy évet tölthetél Budapesten a jugoszláv-magyar csereegyezmény keretében a magyar-délszláv művelődési kapcsolatok tanulmányozásával. Emlékszem, hogy már akkor elég telennek ítéltük a felétek előbb polgárjogot kapott hungarológia-értelmezést, amely csupán az ún. lágy társadalomtudományokra korlátozódhatott, kizárván a kemény önismereti diszciplínákat: a szociológiát, a társadalomlélektant, a népesedéstudományt és más szakágakat. Később, a rendszerváltozás után, a Határon Túli Magyarok Hivatala délvidéki főosztálya megszervezőjeként, egy ideig vezetőjeként, majd mint a Mocsáry Lajos Alapítvány délvidéki felelős kurátora, számos esetben jártam Nálatok – találkozásainkra mind Szabadkán, mind Tóthfalun nem egyszer sor került, akár tervezve, akár spontán módon.

Azt hiszem a felelős értelmiségi magatartás, a sorskérdéseink iránti érzékenység hozott bennünket össze kezdetől fogva. A kezdetben még lendületes Hunyadi Szövetség rendezvényein, Utasi Jenő atya kerekasztalán, a magyarkanizsai írótáborban, de a legnehezebb háborús esztendőkből való eszmecseréink egyike sem egyéni, hanem közösségi gondjaink megvitatásáról szólt, a népünkért való aggodás, egyben a cselekvés lehetőségeinek a feltérképezése s maguk a tettek jegyében zajlottak. Azután az utolsó évtized civil alkalmai: a Kráter Műhely Egyesület 2002. évi palicsfürdői „Kárpát-medencei keresztkötődések” tanácskozása – előadásod az egyik erőssége az utóbb megjelent konferenciakötetünknek –, a Szabad Líceum vendégeként a Városi Könyvtárban számomra biztosított előadás- és könyvbemutató-lehetőségeid, a Muravidék Baráti Kör vendégszereplései egytől-egyig elsősorban nem az esztétikum, az irodalom és a kultúra önmagáért valóságáról szóltak, hanem a népben, nemzetben, hitben való együtt gondolkodás megnyilatkozási lehetőségeit jelentették. Zöld Ferenc budai antikváriumában egy író-olvasó találkozáson, több könyvhéten a Vörösmarty téren, a Barométer antológia oldalain, valamint a Kárpát-medencei Református Honismereti Gyermektábor záró istentiszteletén a szabadkai templomokban egyaránt együtt voltunk.

Igen, a hit is összekötött bennünket. Te beleszülettél a kálvinizmusba – hisz szülőhelyed, Bácsfektehegy máig Bácska és Bánság reformátusságának legfontosabb gócpontja. Jómagam, bár ifjúként is protestáns lelkületű katolikusként határoztam meg magam, a hazai és határon túli unitárius, református és evangélikus közösségekben megtapasztalt fészkelemeg érési periódusát követően csak érett fejjel, tízegynéhány évvel ezelőtt, a Budapest-fasori gyülekezet kiváló prédikátorai hatására válhattam egyháztaggá. Eszmecseréink során egy mélyen hívő, az Újszövetség elveit a gyakorlatban követni kívánó, embertársaihoz következetesen humánusan viszonyuló értelmiségi magyart ismertem meg Benned, akinek a sokunkhoz fűződő barátsága szilárd erkölcsi alapokon és a lényéből sugárzó szereteten nyugodott.

Köszönöm, hogy – Gubás Ágota és Jenő, valamint Bata János mellett – főszerkesztőként Te is mindig biztattál, adnék újabb s újabb írásokat az Aracsba. Folyóiratotok nem csupán a Délvidéken, hanem az egész magyar nyelvterületen hiányt pótol: kíméletlen igazmondás, tudományos megalapozottság, igényes stílus és közéleti felelősségtudat, a helyi nemzetrész meg a határokon átnyúló nemzet szempontjainak összehangolása bizony más orgánumban nemigen lelhető fel ilyen színvonalon. Maradandót alkottál tehát mind a lappal, a megjelent Aracs-antológiákkal, mind irodalomtörténészként, középiskolai és egyetemi tanárként, kritikusként.

A Magyarok Házában találkoztunk utoljára: június 5-én, csütörtökön mutatta be Domonkos Laci barátunk a délvidéki eszme- és irodalomtörténeted második kötetét. Örülök, hogy hívó szavadnak eleget tehettem, annak ellenére, hogy az est végét már nem volt módom megvárni, hisz egy órával később már Kozma Simon erdélyi képzőművész kiállítását kellett megnyitnom. A hónap legvégén még segítettél egy autóbusznyi anyaországi minisztériumi kirándulócsoporthoz szabadkai programjának megszervezésében, a réveden jutottunk el a könyvtárba, igaz, más kötelezettségem miatt, Te magad már nem lehettél jelen.

Emlékezésem elején összmagyar szemléletű emberként idéztelek föl. Elsősorban a bácskai, bánsági,

szerémségi, baranyai néped sorsát tartottad szem előtt, de munkásságod része az anyanemzet szellemtörténetének is, személyesen szintén sokszor velünk voltál. Fontos momentuma volt az életednek, hogy a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület az alelnökévé választott, így a Kodolányi János Főiskola segítségével többek között oroszánrészt vállalhattál a délvidéki történelemtanárok továbbképzéséből is. És nem véletlenül gyászol mások mellett a Felvidék ma hírportál, hiszen – mint Csámpai Ottó írja –, bár személyesen nem juthattál már el hozzájuk, az ottani értelmiségiek egy csoportja jól ismert, mert „közös sorsunk kikényszerítette, hogy rendszeresen találkozzunk, osszuk meg gondjainkat, keressük a megoldásokat.”

Belgrád, Budapest és Strasbourg elé is eljutott segélykiáltásod a szülőfölded nevelésének és oktatásának katasztrofális helyzetéről. Adja a Fennebbvaló, hogy az általad feltárt állapot mielőbb jobbra forduljon. Kedves Gábor! Személyedben a XXI. század „homo moralis”-a távozott el körünkből. Hiányod sokáig sajogni fog. A költővel szólva: „Ölelje át az Úr a lelkedet!”

Isaszegen, 2008. július 22-én, este 10 órakor

Székelly András Bertalan



A dedikált mű átadása Balázs Arth Valériának

Vajda Gábor halála hallatán

*Jaj, Gábor, most ki fog ostromozni,
kígyószisszenéssel útra terelni
a bozótból, ahova feküdtünk restelmeinkbe bújva.
Naptámadatra ajtónkon ki dörömböl?
megszörnyült sebeinket ki felfedni jöttél,
hagytál ótvaros magányban. Szégyen.
A túlélés szégyene pirít.
Azt mondjam-e: gyámolunknak tudva
könyökünkkel sokszor rád pihenve (mert te meg nem fáradoztál,
vasárnap sem el nem pihentél, sőt ösztökölt
az ünnep, behozni valami tartozást, amit
jókedvvel átvállaltál),
most hanyatt-homlok földre esettek vagyunk.
Gábor, most malmaink zúgása halkul,
fogyatkoznak az ételnek őrlői,
ablakaink sorba meghomályosodnak, és
fennakad hangjuk éneklő leányinknak,
mert nincs, ki hallja szónk, bár füle van.
Nincs ideje, bizony nem volna a gyásznak.
Ideje van most a harsogóbb hangnak, a
kígyómarásnak,
és a biztató szólásnak.*

*Mondtad: nincs időm játékra, dolgaim nagyok,
Mondtad: ne hagyjuk magunkat, a
„Tartsd magad” adys konoksággal
idézted folyton.
„Mi okból? Mi célból? Mit?”
Mit tettünk rosszul, hogy mégis hagytad
elmerülni valód az égi fényben?*

Oszloptartó Simeon

– Nicsak, egy láma! – csusszant ki a számon. Valósággal lenyűgözött tar koponyájával, merev, kissé réveteg mosolyával. Keresni sem lehetne tibetibb szerzetest. Játszott velem a képzelet, csupán egy bordó köntös hiányzott a teljességhez.

Akkor találkoztunk először, fogalmam se volt, ki ez a Vajda Gábor, kik a többiek, s miért éppen engem hívtak maguk közé. Persze nekik se lehetett fogalmuk legendás tájékozatlanságomról, például arról, hogy a gengszterváltás óta halovány ibolyaszínű dunsztom sincs a gombafelhő-módra duzzadó új íróhadosztályról, vagy hogy az ÉS-t elkurvulása óta kezembe sem veszem, de a locsogó folyóiratokat se nagyon. Hosszú évekig 56-os filmjeimmel bíbelődtem, aztán eltemetkeztem egy regénybe, nem akarván tudni arról, hogy mindez csak falra hányt borsó. Egyébként se tartozik az senkire, – gondoltam – miért alakult úgy a sorsom, hogy messzi ívben kerülöm az „irodalmi élet”-nek nevezett dagványt. Ha néhány röpké pillanatra bele is toccsantam a szélébe, bizonyára azért, hogy okuljak a leckéből, a habozás nélkül meneküljek az ellenkező irányba. Azóta is az erdőt járom.

Írótábor, munkatábor, koncentrációs tábor. soroltam magamban a szinonimákat. Ez is csak valamiféle börtön, ahová most összepréselődünk, mert amúgy írás közben az ember önszántából csukja magára a cellaajtót. Nem árt egy kis változatosság, majdcsak eltelik az a néhány nap, ha pedig rosszul sül el, fecssejenek, amit akarnak; tőlem aztán akár szét is marcangolhatják egymást. Kannibálok vagyunk. Evidens?

De minden másképpen történt: Magyarokanizsán ugyanis testvéri szeretettel fogadtak (és itt a testvérin a hangsúly), sőt tisztelettel. Mint kiderült, egyikük-másikuk már hallott a legutóbbi könyvemről. Domonkos Laci barátom „tolmácsolt”, azaz súgdosta a fülembe, hogy ki kicsoda, mit csinál, miért és miről híres. Kezdem remélni, hátha nem néznek kafferbi-valynak. De miért éppen itt vadásznának rám, és éppen ők? Hiszen a Délvidéken vagyunk, a határ túloldalán, nem az elcsúsrhült óhazában!

És körbefogtak és meséltek és vittek az aracsi templomromhoz, meg Óbecsére, aztán Zentán abba az utcába, ahol hajdan a nagyszüleim éltek, ahol

anyám született, és ahonnan elüldözték a családot 1920-ban. Akkor jártam ott életemben először, örökre hálás leszek érte Tari Pistának és a többieknek.

Ebben a társaságban ismertem meg Vajda Gabit, pontosabban: ismerkedtem meg vele apránként, mert szerény volt, viszonylag hallgató, bizonyára nem akart tolakodónak látszani, hogy aztán az esti alkoholmámor felszabadítsa vitatkozó kedvét, indulatait, közvetlenségét. Első vacsoránk hosszú asztalánál élt, mint hal a vízben, szinte ficánkolt természetes közegében, a barátai és a viszolygói közt. Hogy ellensége is lett volna, olyasmit se akkor, se később nem tapasztaltam. Társai ugratták, vitatkoztak vele, nevettek rajta, belőle meg ki-kicsattant az az energia, az a hit, ami fűtötte, néha-néha tényleg komikus hatást keltve túlzásaival...

Öt évvel később, vagyis alig másfél hónapja félig-meddig már barátként hallgathattam őt Budapesten, a Magyarok Házában, amint lángoló szenvedéllyel, izgatottságán erőt véve, szinte költői mondatokban beszélt két kötetes, vaskos tanulmánykötete legfőbb gondolatáról. Szentül hitte, hogy a kisebbségben élő délvidéki magyarság másodrendűsége, sorsa, minőségi léte javítható, még hozzá tüzetes önvizsgálattal, a sok évtizedes önsorsrontás okainak feltárásával és megváltoztatásával. Megkövetelte az írótól, hogy akár ön- és közleleplezés által, de mindenképpen hozzák nyilvánosságra, elevenítsék meg a nép életének bugyrait, mellőzve az önzés, a karrier s a személyes sérelmek sugallta mellébeszélést, sunyítást, helyezkedést – és az írásművészet finom, áttételes, korszerű, de érthető és határozottságot tükröző eszközeivel adjanak választ, hogyan mélyülhetett idáig a mocsár.

Persze ekkor már én sem voltam olyan tudatlan számár, jónéhányszor találkoztunk és beszélgettünk idehaza és odaát, rendszeres olvasója lettem az Aracsnak, benne az ő pazar írásainak. Tudtam, láttam, hogy körömszakadtáig dolgozik, másoktól is hallottam egyet-mást róla, például hogy a hatalom miként taszította őt vakvágányra és tartotta ott hosszú ideig, mígnem élete utolsó (sajnos, immár rövidebb) szakaszában végre a Délvidék szellemi központjába, Szabadkára került, de legfőképpen a helyére, az Aracs élére.

Közhely, hogy nincs pótolhatatlan ember. Mint minden közhely, ez is csak féligazság, vagy inkább félhazugság. Valahol azt olvastam, hogy csak a félbetört sorsokat tekinthetjük megvalósultnak, legalábbis itt a Balkánon, feltéve, ha elfogadjuk, hogy a Balkán a Kärtnerstrasse végénél kezdődik.

Ahogy én megismertem és amilyennek megismertem, büntetőjogi felelősségem tudatában kijelenthetem, hogy Vajda Gábor igazi magyar főnemes, méltóságos – mit méltóságos! – kegyelmes úr, herceg; a szellem, a teremtés, az intellektus arisztokratája. Hagyatéka súlyos és erőteljes, akár egy ökölcsapás. És ez nemcsak az írásokra, a szerkesztői és kultúraszervezői munkásságára vonatkozik, hanem a mentalitására is. Szembeszegezni az igazságot a virtuális valósággal? A globalizmus-tenyésztette fogyasztói társadalom aligha bocsátja meg, ha valaki őszinte vele. Lehet, hogy arculcsapás az igazság, de legalább felébredhetünk tőle. És csakis ettől! Eszelősök és szentek és misztikusok kellene hozzá. Vajda Gabiban mindegyikből volt valami. Ő általa lett az Aracs azzá, ami: az összmagyarság legfontosabb vég-

vári tudósításává, kommentárjává, elemzésévé számról számrá. Vajda a közösség kovásza volt, mert teljesen átadta magát, feloldódott a sors által számára kijelölt s egyúttal saját akaratából is választott kollektívában.

Rendkívüli tudás, munkabírási, szervezőképesség, szerteágazó műveltség, hangyaszorgalommal végzett kutatás, komplex világlátás, kitűnő stílus- és íráskészség – íme egy erénycsokor az emlékére gyűjtött mécses mellé, de összeállíthatnánk még akár másik kettőt is. Gabi minden szempontból a csúcson volt, amikor a „kegyes” halál elragadta. Hogy miért „kegyes”? Mert nincs a szívattaknál alattomosabb, gyorsabb, áhítottabb végzet. Kikönyörögni, kiimádkozni nem lehet. Ez az egyik legnagyobb ajándék, szokták mondogatni ócska vigaszként.

Mi lesz veled Aracs? Mi lesz veled Oszlopos Simeonod nélkül?

Persze Vajda Gábor afféle fordított eszelős volt, mert nem mászott fel rá, hanem inkább ő tartotta, egyensúlyozta az oszlopot, amelynek a tetején ott csillogott az általa is fényesített Eszmény: „Hazádnak rendületlenül légy híve, óh magyar!”



A budapesti Lítea könyvesboltban – Ft. Utasi Jenő és Matuska Márton társaságában

Felülírta*

Éppen e hét elején fejeztem be a Magyarkanizsai Íróta-
bor Antológiájának szerkesztését, tördelését. E
testes könyv szerzőinek névsorában még bekere-
teztem, gyászkerettel illettem az utóbbi években el-
halálozott íróársak, Ács Károly és Török Csaba ne-
vét, s miután a tördelést lezártam, véglegesítettem,
Vajda Gábor halálhíre felülírta ezt a lezárt változatot.

Igen, Vajda Gábor egész életében felülírta a le-
zártak névét, véglegesnek érzett változatokat.

Elképesztő szívóssága, munkabírása volt ennek
a fénylő fejű embernek.

Fölfokozott szenvedélyességgel gyűjtötte a délvi-
déki magyarság immár három nemzedéken át tartó
leigázottságának, megtöretésének, kiszorításának, kis-
korúsításának, eljelentéktelenítésének vérlázító kor-
dokumentumait, készülve a nagy mű: eszme- és iro-
dalomtörténetünk megírására, melyből két kötet már,
még életében, meg is jelent.

Közösségünk megtévesztettségét, kiszolgálta-
tottságát, nyelvehagyottságát vizsgálta, elemezte, vi-
lágította át a sötétség korában.

A szellemi zűrzavar tobzódásának idején.

Az ateisták vallásháborúja kitörésének esztende-
jében, irodalmunk, kultúránk, jövőnk szétcsúszásának,
szétszaladásának évében, Szabad Líceumot indít és
vezet Szabadkán. A magyar irodalom jeles alkotóival
beszélget, vitatkozik, közönségének szellemi fogód-
zókat kínálva.

Nagyon is tisztában volt azzal: közösségünket, az
itt élő magyarságot csak a kultúrája, csak az anya-
nyelve mentheti meg.

2001-ben egy, a magyarság sorskérdéseivel való
foglalkozást fontosnak érző kis csapattal folyóiratot ala-
pít. A délvidéki magyarság első közéleti folyóirata, az
Aracs szerkesztőjeként legégetőbb gondjainkkal fog-
lalkozik, ezt teszi a Magyarkanizsai Íróta-
bor szoci-
ográfiái műhelyében, tanácskozásain, a Magyar Író-
szövetség rendezvényein is.

Jellegzetes alakja, hanghordozása, vitára ingerlő
megfigyelései nélkül szegényebb, nehezebb lesz itt
az életünk.

Ez szorongatja most a szívet és a torkot.

Legyen Néked könnyű a föld, Vajda Gábor!

Nyugodjál békében!



*Elhangzott 2008. július 5-én, Vajda Gábor temetésén

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító és kiadó: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Elnök: dr. Gubás Jenő

Alapító főszerkesztő: Utasi Jenő

Felelős szerkesztő: dr. Vajda Gábor

Olvassószerkesztő, lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert

Nyomda: Grafoprodukt Kft. Szabadka

Igazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Andróczky Csaba, Bata János, Cirkli Zsuzsanna, Gábrityné Molnár Irén, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Matuska Márton, Tari István, Utasi Jenő, Vajda Gábor, Zsoldos Ferenc.

A megjelent írásokért szerzőik felelnek, és nem feltétlenül fejezik ki a szerkesztőség véleményét.

Egyes szám ára: 200 din,

évi előfizetés 800 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek a kétszerese.

A szerkesztőség címe: 24000 Subotica – Szabadka, Prvog ustanka 20.

***E-mail:* aracs-ujtag@tippnet.rs *Tel/fax:* 024/542-069.**

Olvasható az interneten: www.aracs.org.yu

E számunk képzőművészeti részét dr. Gulyás Gizella művészettörténész dokumentumanyagából válogattuk.

A fedőlapon: Pechán József: Nagybányai táj.

A hátlapon: Zsénár Emil: Parkrészlet platánnal és paddal.

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.